

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ
НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 4/2009 ГОДИНА LXI

УДК 355/359 YU ISSN 0042-8426

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ
И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

ЗАСТУПА ДИРЕКТОРА

капетан бојног брода
Станко Шушљик
stanko.susljik@mod.gov.rs

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

НАЧЕЛНИК

потпуковник
мр *Александар Буквић*, дипл. инж.
aleksandar.bukvic@mod.gov.rs

ГЛАВНИ УРЕДНИК РЕДАКЦИЈЕ ВОЈНИХ ЧАСОПИСА

потпуковник
Драган Хајдуковић
dragan.hajdukovic@mod.gov.rs

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ВОЈНОГ ДЕЛА

потпуковник
Милан Тепшић, дипл. инж.
milan.tepsic@mod.gov.rs

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар* Ковач, бригадни генерал (председник); проф. др *Зоран* Килибарда (заменик председника); доц. др *Младен* Вуруна, бригадни генерал; проф. др *Божидар* Форца, генерал-мајор; проф. др *Младен* Пантић, пуковник; проф. др *Јан* Марчек, пуковник; проф. др *Драган* Симеуновић; проф. др *Зоран* Драгишић; проф. др *Владимир* Грујић, пуковник; проф. др *Јоже* Сивачек, пуковник у пензији; проф. др *Владан* Јончић; потпуковник *Милан* Тепшић, одговорни уредник (секретар).

Адреса: Часопис Војно дело, (БЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * vojno.delo@mod.gov.rs
Одговорни уредник: 3006-023, војни 23-493; технички секретар 2642-653 * zora.pavicevic@mod.gov.rs
Претплата: 3201-806 и 3201-495 * marketing.dibid@mod.gov.rs; телефакс: 3612-506 *
Текући-рачун РЦ МО Републике Србије 840-19540845-28 * Појединачна цена примерка 324,00 динара.

МЕЂУНАРОДНО ОКРУЖЕЊЕ

<i>Јозеф Хелцл</i> Европска политика безбедности и одбране у функцији јачања Европске уније	7
---	---

МИРОВНЕ ОПЕРАЦИЈЕ

<i>Маркус Гаустер</i> Провинцијски тимови за реконструкцију у Авганистану Иновативно средство за управљање међународним кризама подвргнуто проби	43
<i>Марко Савковић</i> <i>Зоран Кучековић</i> Провинцијски тимови за реконструкцију у Авганистану и модел ангажовања оружаних снага Чешке Републике	114

СИСТЕМ ОДБРАНЕ

<i>Јан Марчек</i> <i>Радун Јеремић</i> Реформа високог војног школства у Републици Србији – мисије Војске Србије и Болоњски процес	129
<i>Срђан Миленковић</i> <i>Саша Веселиновић</i> <i>Анкица Милојевић</i> Проблеми и перспективе војне професије	186
<i>Вања Роквић</i> Теоријске поставке цивилно-војних односа	204

ПОЈМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКА УСКЛАЂИВАЊА

<i>Митар Ковач</i> Појам, елементи и чиниоци операцијских (оперативних) и функционалних способности	217
---	-----

ТЕРОРИЗАМ

<i>Милан В. Петковић</i> Тероризам – рат у континуитету	248
--	-----

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

<i>Драган Симеуновић: Тероризам</i>	276
---	-----

INTERNATIONAL ENVIRONMENT

<i>Josef Hölzl</i> European Security and Defense Policy in Support of Strengthening the European Union	7
--	---

PEACEKEEPING OPERATIONS

<i>Marcus Gauster</i> Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan An Innovative Instrument of International Crisis Management Being Put to the Test	43
---	----

<i>Marko Savković</i> <i>Zoran Kučević</i> Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan and a Model of Czech Republic Armed Forces' Involvement	114
--	-----

DEFENSE SYSTEM

<i>Jan Marček</i> <i>Radun Jeremić</i> Higher Military Education System Reform in the Republic of Serbia – Serbian Army Mission and the Bologna Process	129
---	-----

<i>Srđan Milenković</i> <i>Saša Veselinović</i> <i>Ankica Milojević</i> Problems and Prospects of Military Profession	186
--	-----

<i>Vanja Rokvić</i> Theoretical Postulations of Civilian-Military Relations	204
--	-----

NOTION AND TERMINOLOGY CONCORDANCE

<i>Mitar Kovač</i> Notion, Elements and Considerations of Operational (Operative) and Functional Abilities	217
--	-----

TERRORISM

<i>Milan V. Petković</i> Terrorism – a War In Continuity	248
---	-----

INTERNATIONALES UMFELD

Josef Hölzl

Die Europäische Sicherheits - und Verteidigungspolitik
zur Stärkung der Europäischen Union 7

AUSLANDSEINSÄTZE

Markus Gauster

Provincial Reconstructions Teams in Afghanistan
Inovatives Mittel zur Bewältigung von internationalen
Krisen unter Proe gestellt 43

Marko Savković
Zoran Kučeković

Provincial Reconstructions Teams in Afghanistan und das
Einsatzmodell der Streitkräfte der Tschechischen Republik 114

VERTEIDIGUNGSSYSTEM

Jan Marček
Radun Jeremić

Die Reform der hohen militärischen Ausbildung der Republik Serbien
– Missionen der Streitkräfte von Serbien
und der Bologna – Prozess 129

Srđan Milenković
Saša Veselinović
Ankica Milojević

Probleme und Perspektiven des militärischen Berufs 186

Vanja Rokvić

Die theoretische Grundlagen der zivil-militärischen Beziehungen 204

BEGRIFFLICH-TERMINOLOGISCHE ANGLEICHUNGEN

Mitar Kovač

Der Begriff, die Elemente und Komponenten der operationalen
(operativen) und funktionalen Fähigkeiten 217

TERRORISMUS

Milan V. Petković

Terrorismus – der Krieg in der Kontinuität 248

МЕЖДУНАРОДНОЕ ОКРУЖЕНИЕ

*Йозеф Хелцл*Европейская политика безопасности и обороны
в целях укрепления Европейского союза 7

ОПЕРАЦИИ ПО ПОДДЕРЖАНИЮ И УСТАНОВЛЕНИЮ МИРА

*Маркус Гаустер*Провинциальные команды по проведению реконструкции
в Афганистане
Тестирование нового метода управления
международными кризисами 43*Марко Савкович**Зоран Кучекович*Провинциальные команды по проведению реконструкции
в Афганистане и модель привлечения Вооруженных Сил
Республики Чехия 114

СИСТЕМА ОБОРОНЫ

*Јан Марчек**Радун Еремич*Реформа высших военно-учебных заведений
в Республике Сербия
– мисия Вооруженных Сил Республики Сербия
и Болонский процесс 129*Срджан Миленкович**Саша Веселинович**Анкица Милоевич*

Проблемы и перспективы военных профессий 186

Ваня Роквич

Теоретические основы гражданско-военных отношений 204

СООТВЕТСТВИЕ ПОНЯТИЙ И ТЕРМИНОВ

*Митар Ковач*Понятия, элементы и факторы оперативных
и функциональных способностей 217

ТЕРОРИЗМ

Милан В. Петкович

Терроризм – война в континуитете 248

ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ
И ОДБРАНЕ У ФУНКЦИЈИ ЈАЧАЊА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Јозеф Хелцл, пуковник*

Уговором из Амстердама, који је ступио на снагу 1999. године, ојачана је сарадња између чланица Европске уније (ЕУ) у области политике одбране. Исте године одржан је Самит ЕУ у Хелсинкију, када је потврђено стварање „европске политике безбедности и одбране“. Након тога, у Декларацији из Лакена разматрана је суштина обима проширења те политике, при чему се водило рачуна о новом односу према тероризму. Радна група Европског парламента која је радила на питањима политике безбедности и одбране, чији је извештај објављен у децембру 2002. године, желела је да свет добије снажну Европу, која би располагала великим бројем моћних полуга за деловање, укључујући респектабилне војне снаге. Развој сарадње са међународним организацијама – НАТО, Уједињене нације и Организација за европску безбедност и сарадњу – основни је изазов за јачање система безбедности и одбране ЕУ.

Европска унија је један од најзначајнијих субјеката међународних односа и одатле произилази значај Европске политике безбедности и одбране (*ESDP*), која је предмет истраживања овог рада. Европска унија је развила детаљан систем управљања кризом и процес одлучивања за реаговање на кризу и ангажовање својих снага, било војних или цивилних. Основни смисао опредељења за употребу тих снага јесте тај да на светској сцени постоји моћна организација европских држава каква је ЕУ. За науку су отворена бројна питања у вези с тим, попут оних: како могу да се увећају војне и цивилне снаге у оквиру *ESDP* и да ли то подразумева снажније манифестовање моћи ЕУ? Да би се одговорило на та питања, потребно је да се идентификују фактори који доводе у везу *ESDP* и моћ Европске уније, што представља предмет овога рада.

Кључне речи: *Европска унија, политика безбедности и одбране, ЕУ, ESDP.*

* Аутор је радио као изасланик одбране Републике Аустрије у Београду до 2009. године.

Увод

Европска унија је најзначајнији економски и политички чинилац у Европи и једна је од водећих светских сила у домену привреде и трговине. Такође, она има велики утицај у међународним организацијама попут Светске трговинске организације и Организације уједињених нација (ОУН), као и разним организацијама у области животне средине и развоја.

Данас Европску унију чине 27 земаља чланица. За све време њеног постојања на снази су њени основни циљеви:

- подстицање уравнотеженог и трајног привредног и друштвеног развоја, посебно стварање простора без граница, јачањем привредне и друштвене кохезије и успостављањем економске и монетарне уније;
- потврђивање свог идентитета на међународној сцени, посебно вођењем заједничке спољне и безбедносне политике, укључујући и дефинисање заједничке одбрамбене политике;
- јачање заштите права и интереса држављана својих држава чланица, успостављањем права грађанства Европе;
- развијање блиске сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова;
- очување тековина комунитарног права (*Acquis communautaire*), као и припрема основе за евентуалну даљу ревизију одредби ЕУ.

Европска унија функционише на бази три стуба. Први стуб представља економску димензију Уније. Други стуб јесте заједничка спољна и безбедносна политика, а трећи стуб се односи на сарадњу у областима правосуђа и унутрашњих послова.

Заједничка спољна и безбедносна политика има за циљ заштиту заједничких вредности, основних интереса и независности Европске уније; јачање безбедности Уније и њених чланица у свим облицима; одржавање мира и јачање међународне безбедности; унапређење међународне сарадње, као и развој и јачање демократије и правне државе, поштовање права човека и основних слобода.

Европска унија и њене институције делују само када је ангажовање ЕУ делотворније од ангажовања државе на државном или локалном нивоу. На тај начин постиже се да се ЕУ непотребно не уплиће у свакодневни живот својих држављана. Европски идентитет је драгоцену врлина, коју треба пажљиво неговати и чувати, а никако се не сме поистоветити са униформношћу. Државе чланице ЕУ имају потпуни национални суверенитет над властитим оружаним снагама. Њихови системи одбране су чврсто у рукама влада, које се међусобно повезују у оквиру савезништва, као што је НАТО.

Идеја о уједињеној Европи

Идеја о уједињеној Европи потиче из периода Римског царства. После његовог распада било је више покушаја уједињења Европе на принципима националне државе (Свето римско царство, Франачка држава, Пољско-литвански комонвелт, Прво француско царство и Нацистичка Немачка). Међутим, сви ти покушаји су пропали јер су били заснивани на принудном уједињењу држава, а не на њиховој међусобној сарадњи.

По завршетку Првог светског рата, решене да не дозволе да се ужаси рата икада понове, многе земље почеле су да размишљају о политички уједињеној Европи. Аустријски гроф Рихард Коуденхове-Калерги (*Richard Coudenhove-Kalergi*) основао је Паневропски покрет 1923. године и 1926, на првом Паневропском конгресу, окупио је бројне политичаре. Између осталог, том приликом је рекао: „Европа као политички концепт не постоји. Овај део света обухвата народе и државе који се налазе у хаосу, на бурету барута интернационалних сукоба, на пољу нађубреном будућим конфликтима. Суштина европског питања је међусобна мржња Европљана која трује атмосферу [...] То европско питање биће решено само путем уједињења свих европских народа. Највећа препрека стварању Сједињених Европских Држава су 1000 година ривалитета између двеју најбројнијих нација Европе – Немаца и Француза...“.

На седници Друштва народа, 1929. године, француски премијер Аристид Бријан (*Aristide Briand*) предложио је формирање федерације европских држава ради економског напретка и политичко-друштвене сарадње. Бројни политичари и економисти добро су прихватили Бријанов предлог, тако да му је Друштво народа дало задатак да напише меморандум са конкретним пројектом. Он је 1930. године представио документ „Меморандум о организацији система Европске федералне уније“, али је тада почетак Велике економске кризе гурнуо у страну идеју о уједињеној Европи. Бријанов сународник, политичар Едуар Ерио (*Edouard Herriot*), објавио је 1931. године књигу *Сједињене Европске Државе*, како би пажњу јавности поново усмерио ка идеји европског уједињења. Међутим, успоном нацизма у Немачкој, који је довео до почетка Другог светског рата, даљи развој те идеје потпуно је прекинут.

Стварање наднационалне организације, по завршетку Другог светског рата, било је потребно из политичких и економских разлога. Постојало је мишљење да је то једини начин да се спрече даљи ратови између европских народа.

У Хагу је 1948. године одржана конференција на којој су присуствовали бројни представници влада и политичари, али и представници разних грађанских удружења. Циљ конференције било је оснивање Савета Европе, те је урађен Статут Савета Европе, који је 5. маја 1949. у Лондону потписало

10 европских земаља – Белгија, Данска, Француска, Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Норвешка, Шведска и Уједињено Краљевство. Тим догађајем, који је познатији као Лондонски споразум, основан је Савет Европе. Основна функција Савета сводила се на јачање демократије и поштовање људских права.

Многи Европљани сматрали су да се западнонемачка привреда пребрзо опорављала од последица рата, те да се на неки начин мора контролисати. Француски министар спољних послова Роберт Шуман (*Robert Schuman*), на основу плана свог сународника, економисте Жана Монеа (*Jean Monnet*), предложио је уједињење француске и западнонемачке индустрије угља и челика, а позвао је и друге земље да им се придруже, како би испунио вољу народа. Шуманова декларација (Шуманов план) представљена је 9. маја 1950. године и тада су почели преговори о оснивању Европске заједнице за угаљ и челик (ЕЗУЧ), који су успешно окончани. На основу Шуманове декларације израђен је Париски уговор, који је представљен 18. априла 1951, и његовим ступањем на снагу, 23. јула следеће године, дошло је до уједињења индустрија угља и челика шест западноевропских земаља – Француске, Западне Немачке, Италије, Белгије, Холандије и Луксембурга. Све царине у трговини гвожђем, угљем и челиком су укинуте, уведена је заједничка тарифа према земљама ван Заједнице, а почела је и строжа контрола производње и продаје тих сировина. Као руководеће тело ЕЗУЧ основана је Висока власт, за чијег је првог председника изабран Жан Моне, идејни творац Заједнице, а за привремено седиште изабран је Луксембург. Заједничка скупштина, која је имала само саветодавну улогу, основана је 10. септембра исте године и за њеног председника изабран је Пол Анри Спак (*Paul Henri Spaak*). Основан је и Савет министара, чији је циљ била заштита интереса земаља чланица. Четврта институција основана Париским уговором јесте Европски суд правде, и то са циљем да решава неспоразуме који би могли да настану унутар Заједнице.

На Спаков предлог, у Месини је 15. јуна 1955. почела конференција земаља чланица Европске заједнице за угаљ и челик. Циљ конференције био је припрема нацрта споразума који би омогућио формирање Европске економске заједнице (ЕЕЗ). Нацрт споразума представљен је земљама чланицама у мају 1956. и, после годину дана преговарања, у Риму су 25. марта 1957. потписани Римски уговори. Споразум је ступио на снагу 1. јануара 1958. године. Његово спровођење омогућило је слободно кретање роба, а кретање људи, финансијских средстава и услуга је олакшано. Висина трговинских царина између земаља чланица значајно је смањена, монопол је забрањен и усвојене су одређене одредбе везане за транспорт, као и комерцијалне привилегије за колоније земаља чланица. Једна од одредби Уговора онемогућила је једнострано прекидање споразума, и његов прекид

би, као и свака друга одлука унутар Заједнице, могао да буде усвојен једино већинским изгласавањем. За председника комисије Заједнице изабран је немачки политичар Валтер Халштајн (*Walter Hallstein*).

Европска заједница за атомску енергију (Еуратом) настала је као други производ Уговора из Рима. Њено оснивање учињено је на инсистирање Француске, која је ради стварања јаке нуклеарне индустрије желела да се изврши интеграција нуклеарних потенцијала земаља чланица ЕЕЗ. Француски инжењер Луј Арман (*Louis Armand*) изабран је за њеног првог председника.

Јединствено тржиште за пољопривредне производе настало је усвајањем Заједничке пољопривредне политике. Гарантујући цену пољопривредних производа, она је европским сељацима загарантовала довољне приходе. Римским уговорима основана је прва финансијска институција европских заједница – Европска инвестициона банка – која је јавном и приватном сектору унутар њих давала дугорочне зајмове.

У периоду пред усвајање Римских уговора, на ближу сарадњу позване су и друге европске државе, што би на крају довело до њиховог пријема у Заједницу. Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске одбило је тај позив. Плашећи се губитка контроле над сопственом политиком, оно је заједно са Норвешком, Шведском, Данском, Швајцарском, Аустријом и Португалијом основало организацију ЕФТА – Европску слободну трговинску асоцијацију.

Унутар европских заједница постојала је сложеност око тога да се овлашћења њихових руководећих тела морају повећати, али је постојало и неслагање око начина на који би то повећање било извршено. Наиме, Француска се залагала за повећање овлашћења Савета министара Заједничке скупштине, док су друге земље чланице сматрале да се јачање руководећих тела може извршити само њиховом интеграцијом у једно тело са широким овлашћењима. После дужих преговора (23. септембра 1963 – 8. априла 1965) земље чланице потписале су у Бриселу Уговор о спајању – документ који је предвиђао уједињење три европске заједнице, а самим тим и уједињење њихових руководећих тела. Уговор је ступио на снагу 1. јула 1967. године и тиме су створени Европска заједница и њена руководећа тела – Европска комисија, Савет министара и Европски парламент. Економске одредбе тог споразума довеле су до још веће економске интеграције земаља чланица – укинута је царина на индустријску робу између њих и уведена је заједничка царинска тарифа према земљама ван Заједнице.

Европска заједница (ЕЗ) престала је да постоји 1993. године, када је ушла у састав Европске уније,¹ као један од њена три стуба. Оно што је почело као ше-

¹ Сам појам Европска унија уведен је у употребу на Париској конференцији шефова држава и влада 1972. године. Наведено према Иваниш, Ж. и други: *Политички систем*, ФЦО, Београд, 2006, стр. 351.

сточлана организација за слободну трговину индустријским сировинама, развило се у јединствену Европску унију, унутар чијих је 27 чланица омогућено слободно кретање људи, роба, услуга и капитала. Њени грађани служе се заједничком валутом, а чланице остварују јако блиску сарадњу у правним, полицијским, одбрамбеним и спољнополитичким питањима. Европска унија има преко 494 милиона становника, са највишим бруто друштвеним производом на свету.

Идеју да је Европа обавезна да обезбеди мир и безбедност стално истичу водећи европски политичари. У том смислу карактеристично је мишљење бившег немачког канцелара Хелмута Кола, који је у вези са оснивачима ЕУ рекао: „...Никад више рат! То је била мисао која је гурала Черчила, Шумана, Аденауера, де Гаспериа, Монеа и остале напред. Коначно се схватило, да после два светска рата и свега што је у вези с тим, као и сва језива искуства, да у рату не може да се види ни једна мера политике“.² Колико су питања безбедности значајна за ЕУ казује и пример дугогодишње аустријске министарке спољних послова Урсуле Пласник, која непрекидно истиче да је практични рад на мировним пројектима Европе³ много важнији за опстанак ЕУ, него брига за економске показатеље.

Уговори за модерну Европу

Од Римских уговора 1957. године, у првом плану европских интеграција било је уједињење економије. Од 1974. чланице Европске заједнице трудиле су се да дођу до међусобног споразума на међудржавном нивоу (европска политичка сарадња), што је добило формалну основу у уједињеном европском досијеу из 1986. године. У уговору о ЕУ из Мاستрихта чланице су по први пут формулисале циљ „заједничке спољне политике“.⁴

Уговор из Мастрихта

Уговор из Мастрихта – Уговор о ЕУ (*Maastricht Treaty – Treaty on the EU*)⁵ потписан је 7. фебруара 1992, а ступио је на снагу 1. новембра 1993. године. Тиме је извршена радикална реформа ЕЗ. Формирана је Европска уни-

² Кол, Хелмут, www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/1-Home_Zentrale/1564_eu_10.pdf, стр. 24.

³ Видети: 10 година Аустрија у ЕУ – заједничка искуства – заједничке перспективе, Урсула Пласник, аустријска министарка спољних послова, Беч, 2005, Министарство спољних послова (издавач), www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/1-Home_Zentrale/1564_eu_10.pdf, стр. 12.

⁴ Видети: European Union law, EUR-LEX, <http://eur-lex.europa.eu/JOIIndex.do?ihmlang=en>

⁵ О Уговору из Мастрихта видети шире – Милутин Јањевић: *Устав Европе*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 18–31.

ја, чиме је остварено чвршће јединство народа Европе и започела је нова ера у процесу европске интеграције. Уговором о ЕУ постављени су јасни циљеви: оснивање економске и монетарне уније, увођење јединствене валуте, заједничке спољне и безбедоносне политике, заједничка одбрамбена политика, а затим и одбрана, увођење држављанства ЕУ, као и сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова.

Уговор из Амстердама

Уговор из Амстердама (*Treaty of Amsterdam*) резултат је рада Међународне конференције у Торину 1996. године. Потписали су га министри земаља чланица у октобру 1997, а ступио је на снагу 1. маја 1999. године. Тај уговор допуњује и мења оснивачке уговоре (Уговор о ЕУ и Уговор о ЕЗ) у областима правосуђа и унутрашњих послова, социјалне политике и политике запошљавања, проширује област одлучивања квалификованом већином у Савету ЕУ и правно утемељује принцип флексибилности.

За Уговор из Амстердама посебно је карактеристично да је Шенгенски споразум⁶ интегрисан у право ЕУ.

⁶ Шенгенски споразум (Шенген I) направило је пет европских држава, како би се одрекле контроле путника на њиховим заједничким границама. Споразум је добио назив по месту Шенген у Луксембургу, где је 14. јуна 1985. потписан. Већ поменуте државе потписале су 19. јуна 1990. Шенгенски споразум о спровођењу (Шенген II), у којем су описане конкретне процедуре спровођења тог споразума и утаначени правни и технички облици. Споразум о спровођењу је почетком 2008. промењен Шенгенским граничним кодексом. Тај споразум се, након неколико проширења, у међувремену користи у 24 европске земље. Од земаља ЕУ само Велика Британија и Ирска ограничено учествују у том споразуму, тј. контрола пасоша се врши само у случају кривичног гоњења и полицијске сарадње. Кипар би требало да почне да спроводи тај споразум 2009, а Бугарска и Румунија 2011. године. Швајцарска, која није чланица ЕУ, од 12. децембра 2008. спада под шенгенски простор. Иако је дошло до укидања контроле пасоша, царина и даље остаје јер Швајцарска није у Царинској унији са ЕУ. Док унутар Шенгенског подручја нема граничних контрола, на спољашњим границама са државама које нису у Шенгену гранична контрола врши се и даље. Уз то, етаблиран је електронски савез за тражење такозваног Шенгенског информативног система (SIS). Тако SIS-датотека покрива све особе тражене у шенгенском простору. *Backup-Server SIS*-а налази се у аустријском бункеру владе у Салцбургу (*Salzburger Land*). Ако је од једне државе чланице додељена Шенген виза, постоји слобода путовања и боравка у свим Шенген-државама. Шенгенски систем садржи забрану боравка за цео шенгенски простор. Дакле, постоји могућност забране уласка на спољашњим границама Шенгена, ако на пример путник нема Шенгенску визу. Постоје изузеци, када споразум привремено није на снази, поготово током великих међународних манифестација. Код „шенгена“ се мора направити разлика између формалног ступања на снагу мултилатералног споразума (након ратификације свих држава које потписују) и фактичног укидања граничне контроле. Граничне контроле у једној држави могу бити укинуте када су испуњени технички предуслови.

Уговор из Нице

Уговор из Нице (*Treaty of Nice*)⁷ усаглашен је крајем 2000, а ступио је на снагу 1. фебруара 2003. године. Уговор предвиђа значајне институционалне реформе ЕУ, у светлу предстојећег проширења ЕУ 2004. године. Реформе које садржи Уговор из Нице предвиђају измене састава и начина рада Комисије ЕУ, измене у одмеравању гласова у Савету, напуштање права вета и механизам ојачане сарадње који омогућава државама чланицама које су достигле одређени степен економског развоја да брже ступају у процес интеграције.

Европска конвенција – Уговор из Лисабона

Европски савет из Нице (7–11. децембра 2000) позвао је на интензивну и опширну дискусију о будућем развоју Европске уније. Полугодишње седиште ЕУ у Шведској, као и у Белгији 2001. године, у сарадњи са Комисијом и Европским парламентом, спровело је опширну дебату са представницима националних парламената, као и са представницима из политике, економије и високошколских установа. Земље кандидати за чланство у ЕУ укључиле су се у ту дебату.

У том оквиру су се, између осталог, обрађивале следеће теме:

- питање како детаљније може да се оствари и буде контролисано одговарајуће ограничење надлежности ЕУ и њених чланица;
- статус агенде основних права ЕУ, који је прокламован 2000. у Ници, по члану 6 повеље основних права Уговора из Лисабона од 7. децембра 2000. је исто правно обавезивајући као и уговори. Унија приступа Европској конвенцији људских права (*EMRK*), која је обавезујућа, дакле спада под основна права Уније (члан 2). Велика Британија и Пољска не подлежу повељи основних права;
- поједностављење уговора, са циљем да постану јаснији и разумљивији, али да се њихов садржај не промени;
- јачање улоге (активно суделовање) националних парламената у архитектури Европе и
- побољшање демократије, транспарентности и ефикасности Уније.

Ради што транспарентније и свеобухватније припреме конференције 2004, Европски савет је у споразуму из Лекена за будућност ЕУ (15. децембра 2001)⁸ одлучио да 1. марта 2002. сазове конвенцију,⁹ такође са циљем да што пре дође до усвајања устава ЕУ.

⁷ Видети Милутин Јањевић: *Устав Европе*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 34–50.

⁸ Завршни закључци Европског савета из Лекена, 14. и 15. децембра 2001, SN 300/01, 2ff.

⁹ Завршни извештај је предложен 1. марта 2003. године.

Европски савет именовao је бившег француског председника Валери Жискар Дестена за председавајућег конвенције и изабрао два заменика (Жулио Амато, Жан-Лик Деане). Конвенција је имала и 15 представника председника влада и држава чланица (један представник по чланици), 30 чланова националних парламената (два по чланици), 16 чланова Европског парламента и два представника Комисије. Будуће чланице такође су учествовале у саветовању конвенције; биле су представљене у истој мери као и чланице – али без права одлучивања. Као посматрачи били су позвани: три представника економског и социјалног одбора, три представника европских социјалних партнера, као и шест представника одбора регија и европски посланик народа. Председник Европског суда и председник Европског рачуноводства могли су да образложе своје мишљење пре конвенције, пошто су били позвани.

Због Европске конвенције¹⁰ израда „конституционалних“ текстова није више искључиво била у рукама представника влада, већ су унутар једне „конвенције“ посланици Европског парламента и националних парламената имали већину одговорности. Првенствено због предвиђеног устава, ЕУ би требало да буде у стању да наступи и као правна и делотворна јединица, што значи да прави уговоре или да постане члан међународних организација. „Структура три стуба“ требало је да буде уклоњена кроз устав – Европска заједница требало је да пређе у Европску унију. Устав је 18. јуна 2004. финализован, а 29. октобра 2004. потписали су га председници држава.

После неуспелих референдума у Француској и Холандији (крајем маја, односно почетком јуна), конференција влада, коју је сазвао Европски савет, крајем јуна израдила је нацрт новог уговора Европске уније. На састанку ЕУ у Лисабону, 18. и 19. октобра 2007, председници држава и влада сложили су се око коначног текста уговора. Тај текст потписан је 13. децембра 2007. године¹¹ у Лисабону и 90 одсто тог текста је у Уставном уговору ЕУ.¹²

Развој Европске политике безбедности и одбране

Водеће европске државе су крајем 20. и почетком 21. века показале приврженост трагању ЕУ за заједничком политиком у области безбедности и одбране, која је у одређеном тренутку конституисана као Европска полити-

¹⁰ Видети Frank, Johann und Reiter, Erich (Hrsg): „Sicherheitspolitische Aspekte der EU-Verfassung“, Büro für Sicherheitspolitik, 2004, <http://www.bmlv.gv.at/wissen-forschung/publikationen/publikation.php?id=185>

¹¹ Видети: Treaty of Lisbon, EUR-LEX, http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?year=2007&serie=C&textfield2=306&Submit=Search&_submit=Search&ihmlang=en

¹² Видети: Rat der Europäischen Union, Brüssel, den 30. April 2008, Konsolidierte Fassungen des Vertrags über die Europäische Union und des Vertrags über die Arbeitsweise der Europäischen Union, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st06655-re01.de08.pdf>

ка безбедности и одбране (*European Security and Defence Policy – ESDP*).¹³ Свака чланица европске асоцијације дала је одређени допринос развоју тога концепта.¹⁴ Суштина је у томе да, „упркос примедбама САД, Европа наставља са својом стратешком визијом, с циљем да више у одбрани не зависи од америчких ракета и спремна је да негодује против политике САД као у случају превентивног удара на Ирак“.¹⁵

Заједничка спољна и безбедносна политика

Европска политика безбедности и одбране на извешан начин произилази из европске Заједничке спољне и безбедносне политике (CFSP – *Common Foreign and Security Policy*). Према нацрту Устава Европе, „у оквиру својих спољнополитичких начела и циљева, Унија утврђује и спроводи заједничку спољну и безбедносну политику која покрива све области спољне политике и безбедности“.¹⁶

Европска интеграција је одувек била миротворна мисија и стога предвиђена као безбедносно-политички концепт. Већ почетком педесетих година прошлог века Француска, Немачка, Италија, Белгија, Луксембург и Холандија радиле су на концепту европске заједнице за одбрану (EVG) и на заједничкој европској армији, која је требало да се развије у оквиру НАТО.

Сједињене Државе су подржале те планове, како би за време корејске кризе омогућиле и контролисано војно наоружавање у Западној Немачкој. Ипак, француски национални скуп, 30. августа 1954. године, већином је одбио стварање европске заједнице за одбрану. До модификације уговора из Брисела (1948) дошло је 1954. у Паризу, што је довело до споразума између председника држава и влада да се Западноевропска унија (ЗЕУ) изгради као европски стуб НАТО.¹⁷

¹³ Видети: *European Security and Defence Policy (ESDP)*, <http://www.consilium.europa.eu/showPage.asp?lang=en&id=261&mode=g&name=>

¹⁴ Видети: Министарство иностраних послова Аустрије, „Европска политика безбедности и одбране (ЕПБО)“, <http://www.bmeia.gv.at/index.php?id=65578&L=0>; *Common European Security and Defence Policy (ESDP)*, <http://www.bmeia.gv.at/en/foreign-ministry/foreign-policy/europe/european-union/common-foreign-and-security-policy-cfsp/esdp.html>

¹⁵ Чарлс В. Кегли, Јуджин Р. Виткоф: *Светска политика – тренд и трансформација*, ЦЕС/ФПН/Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 695.

¹⁶ Видети: *Уговор о Уставу за Европу*, Поглавље II, Одељак 1, Члан III-294 (екс-чланови 11 и 12 УЕЗ), наведено према: Милутин Јањевић (приредио): *Устав Европе*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 166.

¹⁷ Видети: Wikipedia: „The European Security and Defence Policy (ESDP)“, http://en.wikipedia.org/wiki/European_Security_and_Defence_Policy или Википедија „Европска политика безбедности и одбране (ЕПБО)“ http://de.wikipedia.org/wiki/Gemeinsame_Sicherheits-_und_Verteidigungspolitik

Француски председник генерал Шарл де Гол почетком шездесетих година поново је размотрио идеју о политичкој интеграцији Европе. Француски дипломата Кристијан Фуше након тога је израдио „Уговор о унији држава“ („планови Фушеа“). Партнери Француске у Европској заједници одбацили су превише јаку сарадњу међу европским државама, због сарадње са САД унутар НАТО.

На састанку у Хагу 1969. године, свих шест чланица Европске заједнице, које су биле чланице НАТО, нагласиле су потребу политичког интегрисања Европе. Годину дана касније усвојиле су извештај из Давињона, којим је почела европска политичка сарадња. Она је била само у оквиру спољне политике и требало је да ојача солидарност држава Европске заједнице око великих светских политичких питања. Године 1973. одлучиле су да чешће одржавају конференције и да се усклађују у области дипломатије. Десет година касније област безбедности, укључујући политичке и економске (али не и војне) аспекте, прешла је у надлежност европске политичке сарадње. Координација западноевропске дипломатије све до 1986. године одвијала се без сталних структура.

У уједињеном европском досијеу, уз реформу Европске заједнице 1986. године, реформисана је и европска политичка сарадња и формиран је Секретаријат за европску политичку сарадњу. Ипак, још се није помињала „заједничка спољна политика“.

Као наставак европске политичке сарадње, која се практиковала од 1974. године, када је ступио на снагу уговор из Мاستрихта, 1. новембра 1993, етаблирана је Заједничка спољна и безбедносна политика (CFSP).¹⁸ Услед Заливског рата 1990/91, као и југословенске кризе, препозната је потреба за јачом европском политичком сарадњом у правцу заједничке спољне и безбедносне политике.

Одредбе заједничке спољне и безбедносне политике развијале су се после потписивања Уговора из Амстердама, 2. октобра 1997 (ступио на снагу 1. маја 1999) и Уговора из Нице, 26. фебруара 2001. године (ступио на снагу 1. фебруара 2003). Рад и способности за цивилни и политички кризни менаџмент заједничке спољне и безбедносне политике и даље искључиво зависе од политичке воље држава чланица ЕУ.

Право ЕУ дели се на примарно право заједнице Европске заједнице за угаљ и челик¹⁹ и Евроатом, као „први стуб“ ЕУ, право Уније (међудржавно), као „други стуб“ (заједничка спољна и безбедносна политика) и Полицијску и судску сарадњу у кривичним стварима, као „трећи стуб“.

¹⁸ Видети: Thränert, Oliver, „Europa als Militärmacht? – Perspektiven der Gemeinsamen Außen – und Sicherheitspolitik der EU“, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES Library), Berlin/Bonn, 2001, <http://library.fes.de/fulltext/id/00992.htm>

¹⁹ ЕЗУЧ је укинута 23. јуна 2002. године, после 50 година рада.

Секундарно право заједнице дели се на:

1. одредбе – које су у државама чланица ЕУ обавезујуће и важе моментално;
2. важеће правце – који су обавезујући у државама ЕУ у погледу циља који се треба постићи, с тим што држава-чланица има право да изабере форму и средства када ће их постићи;
3. одлуке – које треба индивидуално спровести и
4. препоруке и ставови – могу правно да делују.

Планирано увођење новог уговора ЕУ из Лисабона (потписан 3. децембра 2007) довело би до завршетка стварања „структуре три стуба“. Трећи стуб постаће заједнички задатак ЕУ. Уговор из Лисабона интегрише се у првобитни уговор ЕУ, као и у уговор о начину рада ЕУ, који смењује уговор Европске заједнице првог стуба.

Оба уговора имају исту правну позицију (члан 1 параграф 3 Уговора из Лисабона). Унија са Уговором из Лисабона ступа на место Европске заједнице, чија је правна наследница.²⁰ Уговор из Лисабона најраније може да ступи на снагу у јануару 2010. године.

Заједничка спољна и безбедносна политика веома се разликују у спровођењу од политике заједница, будући да су регулисане националним правом. У оквиру заједничке спољне и безбедносне политике не постоји правни досије као што су „одредбе“, којима се регулишу политике заједница, већ се делује након оствареног консензуса. Она зависи од воље држава чланица. У дневној пракси, државе преферирају да делују по националном интересу. Заједничка спољна и безбедносна политика надовезује се на стара искуства, нарочито на Европску политичку сарадњу. У досадашњим уговорима ЕУ – Мастрихт, Амстердам, Ница и Лисабон – створени су оквири, институције, средства, методи и радни ритам за спровођење *CFSP*. Тиме је повезаност деловања у многоне побољшана и у вези са политикама заједнице, код којих органи ЕУ делују на другачији начин и на темељу других правних аката (на пример одредбе, правци, споразуми са земљама које нису чланице и тако даље). Иностране економске односе и политика сарадње у вези са развојем спадају под политике заједнице. Како се може постићи да економски потенцијал Уније и њена спољна политика напосле функционисају заједно? Европски савет то може да постигне ако установи правце за развој Уније. Чињеница да Комисија учествује у саветовању *CFSP* појачава ту координацију. Унутар *CFSP* одлуке се и даље доносе једногласно, што је неопходно за војна питања и питања политике одбране.

²⁰ Видети: Уговор из Лисабона, ЕУ – Реформа 2007. у прегледу, Савезно министарство за европске и међународне послове, http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/2-Aussenpolitik_Zentrale/Europa/EU-Informationen/4991_vertrag_von_lissabon_eu_reform_2007.pdf

Ипак, неопходна је рационализација да би се олакшало доношење одлука:

- при „конструктивном уздржавању“, чланица прихвата одредбу, али не мора да је спроведе. Максимално се једна трећина чланица може конструктивно суздржати;

- при „појачаној сарадњи“, најмање девет чланица има могућност да формулише заједнички став или да донесе одлуку, како би се спровела заједничка акција;

- „одлуке донете са квалификованом већином“ важе за случаје у којима Савет министра ЕУ спроводи заједничке стратегије које је донео Европски савет, као и за спровођење заједничких акција и ставова. Усвајање одредбе, донете квалификованом већином, чланица може да одбије због важних разлога који су у вези са националном политиком. У том случају нема гласања. Може се квалификованом већином упутити питање Европском савету, како би он донео одлуку. У принципу, чланице имају у Савету различити број гласова. Члан Савета може да затражи контролу донете одлуке, да ли је стварно донета квалификованом већином и да ли та већина стварно репрезентује бар 62% укупне популације Уније, јер у супротном донета одлука не би важила. Праг већинских одлука је sukcesивно порастао са Уговором из Нице, од 7% гласова Савета²¹ у случају једне ЕУ–6, на 73,4% у једној ЕУ–27. Квалификована већина по Уговору из Нице сада износи 255 од укупно 345 гласова и

- „дупла већина“, проналажење одлука у Савету са квалификованом већином по Уговору из Лисабона, од 1. новембра 2014, не треба више да се одвија по систему мерења гласова, него по „дуплој већини“. Неопходна већина држава ту износи 55%, а већина становништва 65% – тренутно тристотине пет милиона становника, од четири стотине деведесет. Поред тога, најмање 15 држава мора да буде сагласно. Одредба може да буде блокирана од најмање 4 државе, које репрезентују најмање 35% становништва Уније. Блокада од 3 велике државе-чланице је, дакле, искључена.

Са Уговором из Лисабона одвија се проширење одлуке донете квалификованом већином, од тренутно 137 политичких области на 181 политичку област. Ту спадају и Полицијска и судска сарадња у кривичним стварима, са заједничком политиком саобраћаја, азилом, контролом спољних граница и у вези са дипломатском и конзуларном заштитом.

Изузетак квалификоване већине ступа на снагу када Европски савет делује на сопствену иницијативу, дакле не на препоруку Европске комисије или министра спољних полова ЕУ. Ту важи правило: 72% чланица ЕУ, 65% популације ЕУ (на пример, код иступања једне чланице ЕУ).

²¹ Од када је Уговор ЕУ из Нице 1. фебруара 2003. ступио на снагу, чланице ЕУ имају следећи број гласова у Савету: Немачка, Француска, Велика Британија и Италија – 29, Пољска и Шпанија – 27, Холандија – 13, Белгија, Грчка, Португал, Чешка и Мађарска – 12, Аустрија и Шведска – 10, Данска, Финска, Ирска, Литванија и Словачка – 7, Луксембург – 4, Малта и Кипар – 3; Румунија ће добити 14, а Бугарска 10 гласова. Савет има укупно 345 гласова.

Европски парламент постаје равноправан са Саветом министара. То не важи за *CFSP*, где и даље влада једногласност.

Енергетска политика наглашено постаје део политике ЕУ у областима функционисања енергетског тржишта, пружања безбедносног снабдевања, напредовања ефикасности енергетике и развоја нових енергетских извора.

Заједничка европска дипломатија

Чланице су се обавезале да активно подрже спољну и безбедносну политику у духу лојалности и међусобне солидарности. Свака чланица може Савету да зада једно питање у вези са *CFSP* и да артикулише предлоге. Чланице се брину о томе да се њихове сопствене политике слажу са заједничким ставовима.

Уговором из Амстердама Савет је овлашћен да именује посебне службенике за посебна питања у регијама (државама). По Уговору из Нице, посебни службеници добијају се квалификованом већином. Према Уговору ЕУ из Лисабона, Савет именује (када је неопходно по иницијативи високог представника за *CFSP*), посебног службеника, којем додељује мандат у вези са посебним политичким питањима. Посебни службеник је, дакле, под надзором високог представника за *CFSP*.

Новим уговором ЕУ из Лисабона, високом представнику за *CFSP*, који ће бити и заменик председника комисије и нека врста „министра спољних послова ЕУ“, обезбеђује се Европска иностранна служба, коју чине одељења Генералног секретаријата и Европске комисије, као и службеници националних дипломатских служби чланица.

Такође, важно је напоменути да је у Генералном секретаријату Савета, у складу са Уговором из Амстердама, дошло до стварања Јединице за стратешко планирање и рано упозоравање, са следећим задацима:

- контрола и оцењивање спољног и безбедносно-политичког развоја;
- израда предлога и стратешких докумената и
- препознавање криза и упозоравање на кризе, које би могле да оставе последице на *CFSP*.

Заједничка одбрана

Заједничкој спољној и безбедносној политици посвећени су чланови од 11 до 28 Уговора о ЕУ. Истој тематици у оквиру Уговора о Уставу за Европу посвећени су чланови III-294 до III-313.²² Њени циљеви су, између осталог, јачање безбедности Уније и њених држава-чланица, у свим њиховим формама, као и постепено утврђивање заједничке политике одбране. По члану 17 Уговора о ЕУ, она би могла да доведе до заједничке одбране, у случају да Европски савет председника држава и влада тако одлучи и ако све чла-

²² Видети: Јањевић, Милутин (приредио): *Устав Европе*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 166–173.

нице то одобре. Заједничка спољна и безбедносна политика не третира посебан карактер безбедносне и одбрамбене политике појединих држава – поготово чланице НАТО. Од 2008. године 21 држава од 27 чланица ЕУ јесу и чланице НАТО. Финска, Ирска, Малта, Аустрија, Шведска и Кипар остају државе са статусом неутралности, у међународно-правном смислу.²³ Данска – по одредби из Единбурга од 12. децембра 1992. и протоколу о позицији Данске (тачка 20) у оквиру Уставног уговора ЕУ – „не суделује у изради и спровођењу одредби и мера Уније, које се односе на политику одбране“. Стога Данска није обавезна да суделује у финансирању оперативних задатака или да обезбеди војне снаге ЕУ.

За развој *ESDP* изузетно су значајни Петерсбуршки задаци (мисије из Петерсберга). Петерсбуршки задаци су 1997. године публиковани у Уговору из Амстердама (члан 7 Уговора) и од тада важе за све чланице.²⁴ Тим задацима Западноевропска унија поставила је себи циљ да војске њених чланица буду потпора за будућу политику ЕУ и за јачање европских стубова НАТО.

Конфликт на Косову довео је Европски савет на седници у Келну, 4. јуна 1999, до тога да Петерсбуршки задаци (мисије из Петерсберга)²⁵ постану центар јачања европске политике безбедности и одбране, која садржи:

- „хуманитарне задатке“, као помоћ цивилном становништву у местима након катастрофе, помоћ гладнима, помоћ при изградњи уништене инфраструктуре, помоћ у проналажењу мина;
- „операције спасавања“, као што су евакуација цивилног становништва у ратним подручјима;
- „миротворне задатке“, као што је спречавање ескалације и ширења конфликта, контрола успостављеног мира, ембарго и
- „борбене операције како би се решила криза“, укључујући миротворне мере, као што су окончање борбених конфликта, окупација и насилно раздвајање страна које воде рат, забране лета и ембарго итд., заштита и спасавање запослених у међународним организацијама.

Током наредних седница Европског савета, воља да се Унија оспособи за аутономно деловање добила је конкретан облик. Тако је Европски савет (Хелсинки, децембар 1999) одлучио да постави главни циљ (*Headline Goal*) у области војних способности. Од 2003. Унија је требало да буде способна

²³ Видети: Thränert, Oliver: „Europa als Militärmacht? - Perspektiven der Gemeinsamen Außen- und Sicherheitspolitik der EU“, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES Library), Berlin/Bonn 2001, <http://library.fes.de/fulltext/id/00992.htm>

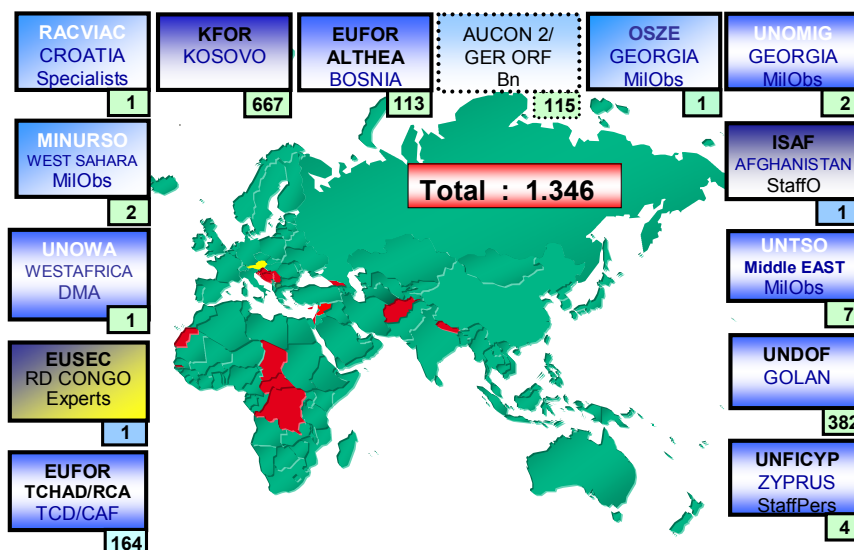
²⁴ Нацрт уставног закона усвојен је 18. јуна 1998. од Аустријског националног савета, гласовима SPÖ, ÖVP и либералног форума.

²⁵ Са уговором из Лисабона, Петерсбуршки задаци треба да се допуне у следећим областима: заједничке мере разоружавања, спречавање конфликта, војно саветовалиштво и подршка земаља трећег света, као што је изградња демократских војних снага и борба против тероризма након молбе земаља трећег света.

да у року од 60 дана обезбеди војне снаге (до 60.000 војника) које могу да обаве све Петерсбуршке задатке и да их пошаље у мисије које трају најмање годину дана. Према одлуци која је донета у Холандији, у септембру 2004. године, предвиђено је да 19 борбених група од по 1.500 војника треба да буду спремно у року од 5 до 10 дана за дејствовање у периоду од четири месеца, почевши од 2007. године.

Што се састава борбених група тиче, предвиђено је да свака од њих буде јачине једног пешадијског батаљона, уз главну команду и неопходне снаге подршке. За сада није потребно да се ствара војска ЕУ, јер ће трупе и даље да воде чланице. Године 2003. унутар ЕУ су постојале амбиције да се створе командне структуре ЕУ за кризно реаговање, што су нарочито заговарале Немачка, Француска, Белгија и Луксенбург.

Од успостављања првих операција ЕУ у оквиру *ESDP*,²⁶ почетком 2003. године, спроведене су 23 мисије и њихов број се постојано шири. Док је до краја 2003. ЕУ спровела само 4 мисије, у 2005. години број мисија достигао је врхунац.

Слика 1 – *ESDP* мисије ЕУ (стање из децембра 2008. године)

До краја 2008. године тај се број увећао на 14 операција (слика 1). Редовно се дешавало да се мисије релативно брзо завршавају, тако да је девет мисија, у међувремену, већ окончано. Поред тога, персонални и финансијски

²⁶ Видети: http://consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=268&lang=de&mode=g

обим тих операција релативно је ограничен, ако се упореде са операцијама НАТО или УН. Војне операције искључиво се спроводе у оквиру мандата Савета безбедности УН и ту Европска унија делује као „прималац задатка“ УН и потпомаже ефективни мултилатерализам, што у случају цивилних мисија није тако, јер је у том случају ЕУ актер који самостално делује. Шест актуелних мисија одвија се на Блиском истоку и Западном Балкану, и оне су у политичко-географском оквиру циља, а још пет актуелних мисија одвија се на просторима Централне Африке, и оне су ван геостратешког тежишта.

Све досад учињено указује на развој у правцу Одбрамбене уније.²⁷ Четири чланице ЕУ које су противнице рата у Ираку – Белгија, Немачка, Француска и Луксенбург – покренуле су иницијативу која је требало да води до заједничке Одбрамбене уније. Планирале су да се формира Војна команда ЕУ, чије би седиште требало да буде у Еврокорпусу (*Eurocorps*) у Страсбуру. Тај еврокорпус је део НАТО снага за брзе интервенције. Такве планове су Данска, Велика Британија, Италија, Холандија и Шпанија у почетку посматрале са скепсом, јер су оне подржавале рат у Ираку и плашиле су се да ће то довести до слабљења НАТО.

На темељу члана 28а (7) Уговора из Лисабона, ЕУ се развила у безбедносно-политичку заједницу подршке. Тако, у случају оружаног напада на територију чланице [...], остале чланице, према члану 51 Повеље УН, морају да дају подршку и помогну колико год је у њиховој моћи. То не дотиче посебан карактер политике безбедности и одбране одређених чланица. У том смислу и такозване неутралне државе унутар ЕУ имају обавезу да пруже колективну подршку.

За све конкретне мере значајно је да су засноване на јединственој Европској стратегији безбедности.²⁸ На састанку министара спољних послова ЕУ, 3. маја 2003. године, високи представник за Заједничку спољну и безбедносну политику Хавијер Солана замолио је да се изради предлог за Стратегију безбедности ЕУ.²⁹ Почетна тачка те стратегије је заједничка анализа претњи које потичу од тероризма, организованог криминала, регионалних конфликта, такозваних неуспешних држава (*failed states*) и избеглица.³⁰

²⁷ Feichtinger, Walter, und Gebhard, Carmen (Hrsg): ЕУ као кризни менаџер, изазови – актери – инструменти, низ писама Академије за националну одбрану, Беч, 2006.

²⁸ Видети: European Security and Defence Policy (ESDP), "A Secure Europe in a Better World – The European Security Strategy", Approved by the European Council held in Brussels on 12 December 2003 and drafted under the responsibilities of the EU High Representative Javier Solana, <http://www.consilium.europa.eu/showPage.asp?id=266&lang=en&mode=g>

²⁹ Solana, Javier: *Безбедна Европа у бољем свету. Европска, стратегија безбедности*, Брисел, 2003. <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIDE.pdf>

³⁰ Видети: Frank, Johann und Reiter, Eric: "Anmerkungen zur Europäischen Sicherheitsstrategie, Sicherheitspolitische Analysen", Büro für Sicherheitspolitik, Wien 2003, <<http://www.bundesheer.at/wissensforschung/bsp/publikat.shtml>>

Тако, државе Уније треба да буду способне да боље координирају кризе и конфликте и да створе заједничке услове да војно реагују („превентивни ангажман“). Ефикасни мултилатерализам је основа стратегије ЕУ.³¹

Међутим, да би војни аспекти сваке мисије били успешно реализовани, неопходна је цивилно-војна координација.³² Европска унија је себи поставила за циљ да изгради цивилно-војну координацију (*Civil-Military Coordination – CMCO*), нарочито у решавању катастрофа. Унутар *CMCO*, ЕУ треба да буде у стању да реагује на широки спектар могућих криза уз помоћ различитих инструмената. У оквиру *CMCO* ради се о даљем развоју следећа три аспекта:

- менаџмент операција,
- реформа сектора безбедности (РСБ) и
- ефикасна помоћ у случају катастрофе.

Актери Европске политике безбедности и одбране

Европска унија већ дуго настоји да одговори на сва осетљива питања безбедности и одбране.³³ При анализи одговора на та питања, „не сме се изгубити из вида циљ постепеног уједињења спољне, безбедносне и одбрамбене политике“.³⁴ О укупним односима у ЕУ, па тиме и о питањима безбедности и одбране, брине „основни институциони квартет – Комисија, Савет, Европски парламент и Суд правде“,³⁵ основан још педесетих година двадесетог века. Истина, непосредну надлежност у области о којој је овде реч нема највиши судски орган, али зато о томе директно брине институција која је настала средином осамдесетих година прошлог века – Европски савет.

Европски савет

Главни актер *CFSP* је Европски савет, где се најмање два пута годишње састају председници држава и влада чланица и председник Европске комисије. Наиме, самити шефова држава и влада одржавали су се још од вре-

³¹ Frank, Johann und Reiter, Erich: *Опаске за европску стратегију безбедности, безбедносно-политичке анализе*, Биро за политику безбедности, Беч 2003, <<http://www.bundesheer.at/wissen-forschung/bsp/publikat.shtml>>

³² Gebhard, Carmen: „Цивилно-војна координација и сарадња *CMCO* vs *CMCO* ограничавање појмова/*Zivil-militärische Koordinierung und Zusammenarbeit CMCO vs. CMCO Abgrenzung der Begriffe*“, Wien, 2007.

³³ Видети: European Union (EU) – Homepage, http://europa.eu/index_en.htm

³⁴ Матиас Јоп: „Европска безбедносна и одбрамбена политика“, у: *Европа од А до Ш*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003, стр. 95.

³⁵ Хикс, Сајмон: *Политички систем Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 24.

мена уговора из Париза и Рима и имали су изузетан значај, „али су формално постали део процеса одлучивања ЕУ тек 1975. године, када је установљен Европски савет“.³⁶ Чланице Европског савета прати министар спољних послова и члан комисије који је задужен за спољне односе. Европски савет одређује темеље и основне правце *CFSP*, те питања у вези са политиком одбране. Европски савет има задатак да постави правце за развој Уније и да осигура сарадњу *CFSP* са политикама заједнице. По Уговору из Нице, Европски савет доноси заједничке стратегије које Унија у областима значајних заједничких интереса чланица мора да спроведе. По Уговору из Лисабона, Европски савет одређује стратешке интересе и циљеве Уније, уз учешће високог представника *CFSP*. Савет квалификованом већином бира новог председника, који ће две и по године бити на дужности, а постоји могућност да он буде изабран још једном (члан 9б, параграф 5 ЕУ Уговора из Лисабона). Према томе, Европски савет представља „кључни заједнички орган чији значај долази до изражаја нарочито у области заједничке спољне и безбедносне политике“.³⁷

Савет Европске уније

Савет Европске уније (познат као Савет министара) разликује се од Европског савета. Он је одговоран за уједињен и делотворан поступак Уније, препоручује Европском савету заједничке стратегије и спроводи их, усваја заједничке акције и заједничке ставове.

Према Уговору из Лисабона, високи представник *CFSP* је председавајући у Савету спољних послова.

Консултације и савете за *CFSP/ESDP* припрема одбор сталних представника (амбасадори) из надлежног савета (основни послови/спољни односи).

На месту председавајућег Европске уније смењују се државе чланице установљеним редоследом. Међутим, договором две државе могуће је заменити редослед, без утицаја на утврђени редослед других држава. Функција председавајућег омогућава да свака држава чланица пружи допринос развоју институција ЕУ, што је израз њихове равноправности. Сваких шест месеци једна чланица Уније преузима председавање у Европском савету, Савету ЕУ, као и колегијуму, који су задужени за припрему консултација и радних група. Задатак председавајућег је да даје иницијативе, представља Унију у погледу *CFSP* и одговара за спровођење одлука које су донете у оквиру *CFSP*. Према Уговору из Лисабона, високи представник за *CFSP* преузима обавезе из

³⁶ Хикс, Сајмон: *Политички систем Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 52.

³⁷ Јањевић, Милутин: *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 204.

CFSP и у том домену ће представљати ЕУ. Тренутно председавајући излаже ставове Уније међународним организацијама и на међународним конференцијама. У тим задацима председавање генералног секретара Савета (истовремено високи представник за *CFSP*) подржава Европска комисија. Председавање могу подржати и чланице које су претходно председавале или тек треба да председавају. Ти актери познати су и под називом „Тројка“.

У члану 26 Уговора из Амстердама први пут је записано да је генерални секретар Савета истовремено и високи представник *CFSP*. То лице подржава Савет, тако што доприноси формулисању, припреми и спровођењу политичких одлука и, у случају молбе председавајућег, у име Савета води политички дијалог са осталима. Генерални секретар и његови заменици воде Генерални секретаријат савета, који је одговоран за припрему и нормалан ток радова Савета на свим нивоима. Високи представник *CFSP* надлежан је и за Војни штаб и цивилно-војну сарадњу (*Civil-Military Cooperation – CIMIC*). Тај мандат траје пет година.³⁸

Са Уговором из Лисабона, високи представник за *CFSP*, као члан Европске комисије, треба да споји задатке *CFSP* и задатке комесара ЕУ задуженог за спољне послове. Високи представник за *CFSP* – изабран од Европског савета квалификованом већином на пет година, уз одобрење председника Европске комисије – биће задужен за остваривање одлука које донесу председници држава и влада или министри спољних послова. По томе, делегације Уније обављају своје дужности под надзором новог високог представника за *CFSP* и у сарадњи са представницима чланица.

Европска комисија

Европска комисија је тело надлежно за иницијативу, спровођење, управљање и надзор. Њено пуно укључивање „на свим нивоима политичке сарадње експлицитно је предвиђено Извештајем из Лондона, 1981. године“.³⁹ Она је чувар уговора и отеловљење интереса Заједнице. Чини је 20 независних чланова, укључујући председника и два потпредседника. Именује је Савет квалификованом већином, на пет година. Комисија, чији мандат тече, отпочела је опсежну реформу. Три главна стуба реформе су: употреба средстава, политика људских ресурса и побољшање финансијског пословања.

Према Уговору ЕУ, Европска комисија учествује у радовима *CFSP*. То дозвољава повезаност *CFSP* и иностраних економских односа и сарадње у развоју, што је политика заједнице и у којима Комисија има битну улогу.

³⁸ Хавијер Солана Мадариага је од 18. октобра 1999. високи представник за *CFSP*. Солана је такође генерални секретар ЗЕУ.

³⁹ Јањевић, Милутин: *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 228.

Уговором из Лисабона планирано је да се број комесара, од једног комесара по држави чланици, смањи од 1. новембра 2014. на две трећине држава чланица. Ирска је у јуну 2008. године на референдуму гласала против Уговора из Лисабона и ЕУ је због тога почетком децембра 2008, између осталог, донела одлуку да Ирска задржи свог комесара, вероватно како би омогућила нови референдум на јесен 2009. године.

Европски парламент

Европски парламент (ЕП) је једина непосредно бирана, парламентарна институција Европске уније. Заједно са Саветом Европске уније, он чини двојномну законодавну грану институција Уније и описиван је као једно од најмоћнијих законодавних тела на свету. Међутим, однос те две институције карактеришу „бројне тешкоће и проблеми, јер Парламент, према сопственој оцени, није довољно укључен у процес доношења одлука“.⁴⁰

Парламент и Савет чине највише законодавно тело Уније. Међутим, њихове моћи су ограничене на овлашћења која су земље чланице пренеле на Европску заједницу. Стога Парламент има мало утицаја на области политике које су земље чланице задржале или су унутар друга два од три стуба Европске уније. За разлику од већине националних парламената, Европски парламент нема право законодавне иницијативе; иако је он „прва институција“ Европске уније, Савет има веће моћи у областима законодавства, у којима се не примењује процедура коодлучивања. Од 1970. године Европски парламент, заједно са Саветом, има контролу над буџетом ЕУ, и на крају процедуре усваја буџет у целини. Парламент такође врши демократски надзор над Европском комисијом, укључујући и право вета над постављењем председника и целокупног састава Комисије, као и право изгласавања неповерења Комисији. Европски парламент практикује и политички надзор над свим другим институцијама Уније.

Парламент чини 785 чланова Европског парламента, који представљају друго по величини демократско бирачко тело на свету и, са три стотине четрдесет два милиона грађана са бирачким правом, највеће наднационално бирачко тело у историји. Парламент се бира на непосредним изборима са универзалним бирачким правом, сваких пет година од 1979. године. Избори за Европски парламент одржавају се у свакој држави чланици посебно, независно од националних или локалних избора. У Парламенту су представници више великих свеевропских политичких групација, као и најважнијих политичких странака земаља чланица.⁴¹

⁴⁰ Јањевић, Милутин: *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 232.

⁴¹ Тренутни председник Европског парламента је Ханс-Герт Петеринг (ЕНП), изабран у јануару 2007. године.

Седиште ЕП је у Стразбуру, где се и одржавају редовне месечне пленарне, гласачке, четвородневне седнице, како је прописано протоколом у Уговору из Амстердама. Међутим, током већег дела месеца, из практичних разлога, припремне законодавне радње, седнице одбора и додатне пленарне седнице одржавају се у Бриселу, где су лоциране и остале институције Уније. Секретаријат Европског парламента, који упошљава највећи део особља, налази се у Луксембургу. Цена одржавања два седишта и честог сељења свих чланова ЕП и особља од једног до другог брине бројне посматраче. Европски парламент је неколико пута захтевао право да сам одреди место заседања и елиминира систем са два седишта, али су европске владе то право задржале за себе.

Две највеће политичке групације у доскорашњем саставу Парламента биле су Европска народњачка партија – Европске демократе (ЕНП-ЕД) и Партија европских социјалиста (ПЕС). Последњи избори одржани у целој Унији били су 2009. године.

Уговор из Нице као правни основ Европске политике безбедности и одбране

Од уговора из Матрихта до Уговора из Нице⁴² направљено је неколико спона између ЕУ и Западноевропске уније. Већ је поменуто да је Уговором из Матрихта (7. фебруар 1992) успостављена *CFSP*. Затим су Уговором из Амстердама (2. октобар 1997) усвојени Петерсбуршки задаци.

Европски савет у Ници (7–11. децембар 2000) одлучио је да користи Политички и безбедносно-политички комитет (*PSK*), као и Војни одбор за решавања криза. У Секретаријату савета додатно постоји Војни штаб. Унија од тада дозвољава и земљама Трећег света да под одређеним условима учествују у решавању криза.

Уговор ЕУ из Нице (26. фебруар 2001) заснован је на закључцима Европског савета из Хелсинкија, из децембра 1999 – етаблирање Политичког и безбедносно-политичког комитета, Војног одбора ЕУ и Војног штаба ЕУ. Западноевропска унија је већ 2000. предала војнооперативне функције ЕУ. Према Уговору из Нице, успостављена су следећа политичка и војна тела:

– стални Политички и безбедносно-политички комитет (*PSK*) у Бриселу – састоји се од националних представника на нивоу амбасадора. Тај комитет и његове сталне структуре у Бриселу прате међународну ситуацију и контролишу спровођење договорених политика. У случају кризе, Политички и

⁴² Видети: Wogau, Karl von (Hrsg): "Auf dem Weg zur Europäischen Verteidigung. Gemeinsam sind wir sicher", Freiburg i. Br., Basel 2003, Brok, Elmar, "Europäische Verteidigungspolitik", s. 48–66.

безбедносно-политички комитет преузима политичку контролу и стратешко вођство над војним операцијама ЕУ. Према Уговору из Лисабона, Политички и безбедносно-политички комитет прати међународну ситуацију у областима *CFSP* и доприноси – након молбе Савета, високог представника *CFSP* или на своју руку, путем свог става упућеног Савету – одређивању политике. Политички и безбедносно-политички комитет контролише и спровођење договорених политика.

– Војни одбор Европске уније (*EUMC*) састоји се од начелника генералштабова војних снага чланица, које представљају њене војне делегације у Бриселу. Он води све војне активности Уније. Председавајући Војног одбора учествује на свим седницама Савета када се обрађују одредбе у вези са политиком одбране.

– Војни штаб Европске уније (*EUMS*) одговоран је унутар структуре Савета за Европску политику безбедности и одбране, нарочито за спровођење војних операција за решавање криза које води ЕУ. Војни штаб се бави раним упозорењима, проценом ситуације и стратешким планирањем у односу на Петерсбуршке задатке, укључујући и одредбе и координацију европских националних и мултинационалних војних снага (и са НАТО). Почетком јануара 2006. године успостављен је Центар за операције као нестална главна команда – поготово за операције као што је била интервенција ЕУ *Артемис*, 2003. у Конгу (до 2.000 војника), ако се за такав задатак не одреди национална главна команда. У мају 2005. у војном штабу ЕУ направљена је посебна структура за цивилно-војну сарадњу (*CIMIC*), која истовремено има одговорност нуклеуса Центра за операције ЕУ.

Што се тиче сарадње ЕУ и НАТО о питањима безбедности и одбране, одговорна лица редовно се састају како би дискутовали о њима, што треба да омогући Унији да у хитним случајевима користи средства и способности НАТО.

Такође се ради и на цивилном решавању криза: државе ЕУ морају од краја 2003. године да буду у могућности да обезбеде 5.000 полицајаца за међународне мисије. Тако, на пример, Аустрија има 110 пријављених полицајаца, 4 судије, односно државна тужиоца као и 4 друга правника, 10 цивилних администратора, 10 стручњака за цивилну заштиту, 5 стручњака за мониторинг и 3 стручњака за подршку оних који су посебно ангажовани од ЕУ.

Чланице ЕУ до сада су за цивилне операције обезбедиле укупно 6.000 полицајаца, од којих је 1.000 употребљиво у року од 30 дана. Додатно је пријављено 600 судија и државних тужиоца и 600 цивилних управника. Два до три тима могу да буду на располагању у року од 3 до 7 сати, а поред тога постоји још 5.000 особа из национално-државних тимова за интервенцију у случају кризе. За аспект кризног менаџмента задужен је посебан одбор (*CIVCOM*). Та организација, која се састоји од дипломата и експерата, ради за потребе Политичког и безбедносно-политичког комитета, даје савете и износи ставове. Те

активности су израз целокупног концепта Уније у оквиру кризног менаџмента. На састанку Европског савета у Копенхагену (12–13. децембра 2002) председници држава и влада одлучили су да, између осталог, преузму операције НАТО у вези са кризним менаџментом у Босни и Херцеговини и Македонији.

Заједничким тумачењем, које су дале ЕУ и НАТО, 16. децембра 2002, ЕУ је оспособљена да користи капацитете НАТО за планирање и логистику.

Ангажовање ЕУ у борби против међународног тероризма

Поред свеопште осуде терористичких напада у САД од 11. септембра 2001, када је у рушевинама зграда Светског трговачког центра страдало 2.500 људи, а у нападу на Пентагон преко 150, покренута је и активност највећег броја земаља света у борби против тероризма. На седници ЕУ у Бриселу (14–15. децембра 2001) и у нацрту устава крајем маја 2003. предложено је да се омогући борба против тероризма у оквиру Петерсбуршких задатака и изван простора ЕУ. Бројне европске државе су након тога учествовале (и учествују) у међународним заштитним јединицама у Авганистану (ISAF) и у борбеним операцијама заједно са САД. Европска унија није учествовала у америчкој интервенцији у Авганистану након 11. септембра. После интервенције 13 чланица је дало своје трупе за Међународне безбедносне снаге, али то није била акција ЕУ, већ акција која је пружала хуманитарну помоћ и средства за реконструкцију.⁴³ Европска унија је и главни финансијски донатор за реконструкције и хуманитарну помоћ у Авганистану и само до 2007. године донирала је шест милијарди евра.

Акциони план за борбу против тероризма донели су председници држава и влада 21. септембра 2001, на основу Резолуције 1368 (2001) УН. Европска унија унутар тог плана позива на глобалну коалицију против тероризма. Поред ЕУ и САД, тој коалицији су потребне и земље које ће добровољно учествовати, Русија и „арапски и муслимански партнери као и све остале државе, које су спремне да бране наше заједничке вредности“. Европски савет залаже се за налажење заједничке дефиниције појма тероризам. Даље мере односе се на стварање антитерористичке јединице у *Europol* као и етаблирање *Eurojust* и прављење координационих тачака министарстава и полицијских служби. Споразум о сарадњи у погледу борбе против тероризма потписан је 6. децембра 2001. између *Europol*-а и надлежних институција САД.

⁴³ Видети: Wilkinson, Paul: "International terrorism: the changing threat and EU's response?", *Chaillot paper* no. 84, October 2005, p. 33.

После напада на возове у Мадриду 11. марта 2004, када је страдала 191 особа, а више од 1.500 повређено, председници држава и влада ЕУ су, на седници у Бриселу 25. марта 2004, прихватили одредбу о борби против тероризма.⁴⁴ Тај акциони план предвиђа ефикасну сарадњу и појачану размену информација између обавештајних служби и полиције и у тачки 5 позива државе ЕУ да што пре спроведу постојеће мере, као што су појачана сарадња у заштити граница.

Стратешки циљеви ЕУ у борби против тероризма и споразум о солидарисању против тероризма – у смислу члана I-43 тадашњег нацрта Уставног уговора ЕУ,⁴⁵ по клаузули солидарисања државе ЕУ сва своја средства – укључујући војне способности – треба да користе за превенцију тероризма, за заштиту демократских институција и цивилног становништва од терористичких напада и за помоћ у случају терористичких напада у државама које су чланице и државама које су вољне да постану чланице.⁴⁶ Та клаузула солидарисања почиње правно да важи Уговором из Лисабона (члан 188p). Као први надлежни за борбу против тероризма у ЕУ, 25. марта 2004, постављен је Гијс де Врис, чији је задатак да координира мере ЕУ за заједничку спољну и безбедносну политику.⁴⁷

Мултинационална војна сарадња у ЕУ

Мултинационална војна сарадња⁴⁸ је саставни део једног ширег концепта који се у теорији назива „сарадња у безбедности“. Концепт сарадње у безбедности почео је да се уобличава по завршетку Хладног рата. Још увек нема општеприхваћене дефиниције те појаве, али је значајно да се уочи намера њених протагониста да допринесу јачању међународног мира. То је концепт који превазилази досеге теорија безбедности и одбране двадесе-

⁴⁴ Gnesotto, Nicole (Eds): *EU Security and Defence Policy – the first five years (1999–2004)*, European Union Institute for Security Policy, Paris, 2004, p. 17.

⁴⁵ Видети: Bericht der Bundesheerreformkommission – Bundesheer 2010 [Report of the Austrian Armed Forces Reform Commission – AAF 2010], „Die Ausgangssituation für eine Reform des Bundesheeres – Die Änderung des Aufgabenspektrums“, Österreichisches Bundesheer – TRUPPENDIENST – Ausgabe 5/2005, <http://www.bmlv.gv.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=368>

⁴⁶ Исто, стр. 36.

⁴⁷ Frank, Johann: „Негативни француски уставни референдум ЕУ и његове последице за ЕПБО, канцеларије за политику безбедности“, Беч 2005. <<http://www.bundesheer.at/wissen-forschung/bsp/publikat.shtml>>

⁴⁸ Frank, Johann und Reiter, Erich (Hrsg): „Безбедносно-политичка срж Европе? Могућности и границе ЕПБО по Ници и нацрту за један уставни уговор“, Биро за политику безбедности, Беч 2004. <<http://www.bundesheer.at/wissen-forschung/bsp/publikat.shtml>>

тог века, познатих као „колективна безбедност“ и „колективна одбрана“. Заправо, „сарадња у безбедности је стратешки систем развијен око језгра које чине државе либералне демократије, увезане у мрежу формалних или неформалних савеза и институција, које препознају заједничке вредности и које практично и транспарентно сарађују у области економије, политике и одбране“.⁴⁹ У прецизирању овог одређења, Коен наводи „четири прстена“, односно четири елемента сарадње у безбедности. Први прстен назива „појединачна безбедност“ (људска безбедност – *Human Security*) и образлаже га потребом за унапређењем људских права у најширем смислу речи.⁵⁰ Остала три прстена су: колективна безбедност, колективна одбрана и унапређење стабилности.

Развој мултинационалне војне сарадње

Заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ континуирано се унапређује. Њен даљи развој огледа се у Уставном уговору ЕУ. У области кризног менаџмента, радна група која се бавила питањима безбедности и одбране, под руководством Михела Барнира, предложила је проширење Петерсбуршких задатака на превенцију конфликта, заједничке мере разоружавања (програм уништавања оружја и контрола наоружавања), војно саветовалиште и подршку неразвијених земаља, на пример за изградњу демократских војних сила, задатке стабилизације након окончања конфликта, као и подршку неразвијених земаља у борби против тероризма. То је преузето и у Уговору из Лисабона (члан 28b). Спровођење једне мисије Савет може да преда једној групи чланица, која поседује неопходне способности и жели да суделује у мисији.

При томе, посебно место припада Европској агенцији за наоружавање, истраживање и војне способности (Европска агенција за одбрану). На индустријском нивоу, та агенција⁵¹ је достигла, у мају 2005, потпуну способност функционисања. Она има задатак да подржава изградњу заједничког европског тржишта одбране и да координира потребе појединих војних сна-

⁴⁹ Коен, Ричард: „Сарадња у безбедности – од појединачне безбедности до међународне стабилности“, у: Ричард Коен, Мајкл Михалка: *Сарадња у безбедности – нови хоризонти за међународни поредак*, Европски центар за студије безбедности Џорџ К.Маршал, Београд, 2005, стр. 9.

⁵⁰ О „људској безбедности“ видети шире у часопису *ЉУДСКА БЕЗБЕДНОСТ / HUMAN SECURITY*, који од 2003. године квартално издаје Факултет безбедности Универзитета у Београду, под уредништвом проф. др Драгане Дулић; такође видети: Дулић, Д.(приредила): *Људска безбедност*, Зборник текстова 1, Фонд за отворено друштво, Београд, 2006; Дулић, Д.(приредила): *Људска безбедност*, Зборник текстова 2, Фонд за отворено друштво, Београд, 2006; *Индикатори људске безбедности у Србији*, Извештај за 2004. годину, ФЦО, Београд, 2005.

⁵¹ European Defence Agency (EDA), <http://www.eda.europa.eu/>

га у погледу заједничке европске политике безбедности и одбране. Европска агенција за одбрану, са око 100 запослених, налази се под контролом Савета ЕУ и надлежна је и за стратешки развој и процену.

Европску агенцију за одбрану чине четири оперативна директората: за способности; истраживање и технологију; наоружавање и индустрију/тржиште одбране. Европска агенција за одбрану учествује при хармонизацији војних потреба чланица. Она треба да преузме функцију координисања између већ постојећих структура и организација, да повезује активности и, по могућности, да постигне велике ефекте у садејству у својој области деловања. Европска агенција за одбрану је правно самостална. Она ради под политичком контролом Савета министара ЕУ и стручно је вођена од одбора чланица, чији је члан и високи представник за *CFSP*.

Узајамна подршка

Многе чланице ЕУ сматрају да је НАТО гарант колективне безбедности Европе. Уговор из Лисабона наводи, „у случају оружаног напада територије једне чланице [...] остале чланице по члану 51 Повеље УН [морају] да пруже сву помоћ и подршку које су у њиховој моћи (*Obligation of aid and assistance*). То не дотиче посебан карактер, политику безбедности и одбране одређених чланица“. У складу са чланом 4 параграфа 2 Уговора ЕУ из Лисабона јесте и став да је „потово национална безбедност [...] и даље у надлежности појединих чланица“.⁵²

Стална структурисана сарадња

Државе чланице које испуњавају захтеване критеријуме и које су вољне да испуне будуће веома захтевне обавезе у погледу мисија, могу, након испуњених критеријума за улазак, да створе сталну структурисану сарадњу.⁵³ Стварање сталне структурисане сарадње представља, поред постојеће политичке димензије, најважнији облик сарадње у војно-политичком погледу.

Она је усмерена на развој способности које ће у будућности бити неопходне и тиме повећава слободу деловања ЕУ. Европска агенција за одбрану доприноси развоју способности према члану 3 својим редовним оценама допри-

⁵² Видети: Уговор из Лисабона, ЕУ-Реформа 2007. у прегледу, савезно министарство за европске и међународне послове, http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/2-Aussenpolitik_Zentrale/Europa/EU-Informationen/4991_vertrag_von_lissabon_eu_reform_2007.pdf

⁵³ Протокол 23 о Сталној структурисаној сарадњи по члану I-41 параграф 6 и члану III-312 Устава (new: the permanent structured cooperation referred to in Article 28 A (6) of the Treaty on European Union shall be open to any Member State which undertakes, from the date of entry into force of the Treaty of Lisbon), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0364:0366:DE:PDF>, стр. 2.

носа држава-чланица које учествују у том облику сарадње, поготово у доприносу постављеним критеријумима, на основу члана 2, и о томе барем једном годишње пишу изјаве.⁵⁴ Оцењивање може да служи као основа за препоруке као и за европске одредбе Савета, које се доносе по члану III-312 Устава.

Клаузула солидарности

Радна група за безбедност и одбрану сложила се са увођењем Клаузуле солидарности (*Solidarity Clause*), која имплицира коришћење целокупног инструментаријума Уније за заштиту цивилног становништва и демократских институција. Та клаузула, дакле, не би била „колективна клаузула одбране, која обавезује на војну подршку“. Она би искључиво била употребљена у случају претње од недржавних јединица.⁵⁵ По солидарном члану 188р Уставног уговора ЕУ,⁵⁶ Унија мобилише „сва средства која су на располагању, укључујући и војна средства која су јој додељена од стране чланица“, како би у случају терористичког напада заштитила демократске институције и за подршку у случају природне катастрофе или катастрофе проузроковане људским фактором.

Опције деловања мањих држава

Значај националног доприноса

Од двадесет седам чланица ЕУ, њих осамнаест, према неким важећим теоријама које се баве питањем мерења моћи у међународним односима, сматрају се малим државама, јер имају мање од десет милиона становника. Значај националног доприноса у контексту деловања мањих држава чланица ЕУ може се пратити на примеру Аустрије.

Европска унија је 1. јануара 2003. предузела своју прву полицијску мисију у Босни и Херцеговини, која је трајала од 31. марта до 15. децембра 2003. године. Прва војна мисија (*EU Force – EUFOR – Concordia*) под немачко-француском командом, са подршком НАТО, спроведена је у Македонији. У првој операцији Европске политике безбедности и одбране (од укупно 350 војника) из Аустрије је учествовало петнаест војника.

⁵⁴ Исто, стр. 3.

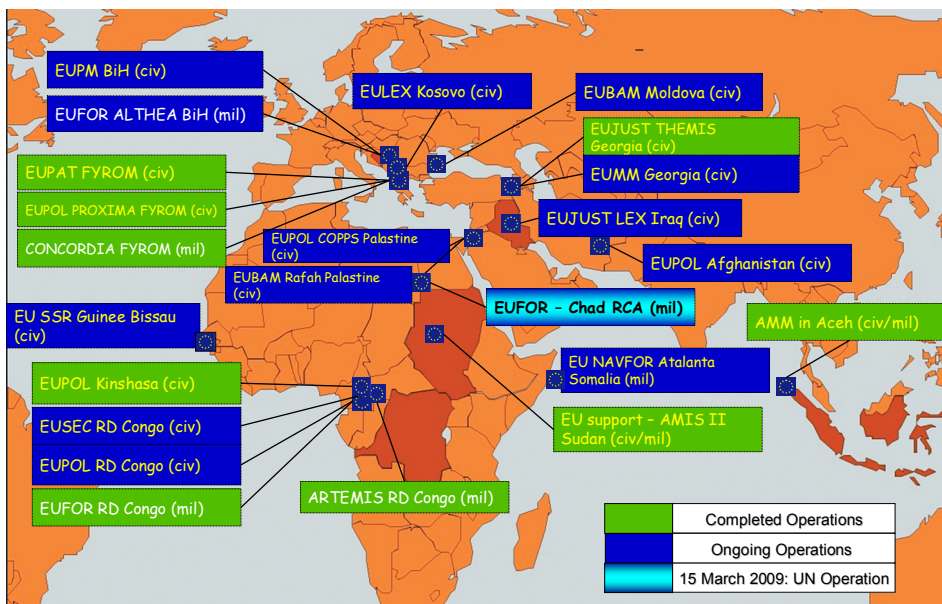
⁵⁵ Европска конвенција, завршни извештај групе VIII „одбрана“, Брисел, 6. децембра 2002. CONV 461/02, тачка 58.

⁵⁶ Видети: Treaty of Lisbon, EUR-LEX, http://eurlex.europa.eu/JOIndex.do?year=2007&serie=C&textfield2=306&Submit=Search&_submit=Search&ihtmlang=en

У оквиру ЕУ, на састанку министара унутрашњих послова и министара правде, у Луксенбургу 5. јуна 2003, одлучено је да се 1.500 војника мировних снага ЕУ (до 1. септембра 2003) – под француском командом и мандатом УН – интервенише на североистоку Конга (операција *Artemis*). Аустрија је учествовала у тој операцији са штабним официрима. Операција *Artemis* била је прва аутономна војна интервенција ЕУ, без подршке НАТО.

Прва правно-државна мисија у оквиру Европске политике безбедности и одбране (*EUJUST – Themis*) спроведена је у Грузији, 6. јуна 2004. године. Та једногодишња мисија служила је реформи казнено-правног система јужнокавказке републике. Министри одбране држава ЕУ одлучили су, 21. фебруара 2005, да се у Ираку спроведе једногодишња мисија за обуку 700 судија, државних тужилаца и затворских радника. Неопходне послове обезбедио је биро Велике Британије. Европска унија је тако по први пут безбедносно-политички била присутна у Ираку.

Што се тиче „живих“ мисија ЕУ, Аустрија тренутно има контингент на Голану, у Босни, на Косову и у Чаду. Неколико штабних официра, односно војних посматрача, налази се у Авганистану и у Грузији. Око 1.500 војника учествује у интервенцијама у иностранству. Поређено са бројем становника и армијом, Аустрија има велики удео у међународним интервенцијама (слика 2).

Слика 2 – Учешће Аустрије у мисијама ЕУ (јануар 2009)

Способност билатералне и мултинационалне сарадње

Циљеви развоја способности први пут су војно формулисани 1999. године у Хелсинкију (*Helsinki Headline Goal*), а 2003. и цивилно, на конференцији у Фејри. Након што су ти циљеви у највећој мери остварени, Унија је у међувремену могла у цивилној (*Headline Goal 2008*) и војној области (*Headline Goal 2010*) да постави нове циљеве развоја способности, како би могла да оствари своје амбициозне стратешке циљеве, тј. да буде опажена као светски актер (*global player*).

Борбене групе ЕУ треба да оспособе Европску унију да у року од неколико дана може на одговарајући начин да одреагује на кризне ситуације. За сада, до 2012. године, ЕУ може на период од шест месеци да обезбеди два национална, билатерална или мултинационална борбена савеза.

Наменске снаге за главни циљ (HTF – *Headline Goal Task Force*), односно радна група Савета која је везана за *EUMC*, има задатак да се придржава циљева изражених током планирања борбених снага. Други ослонац требало би да чини нека врста „техничке помоћи“ и један облик „Европских жандармеријских снага“. Ти елементи требало би да се користе приликом извршавања задатака према клаузули солидарности. Оба ослонаца односе се на задатке који могу да се актуализују кроз активирање гаранције подршке. Такође, могла би се појавити и могућност интегрисања резервних компоненти у систем.

Ако се Република Аустрија, која себе сматра безбедносним и одбрамбено-политичким актером, према њеној тренутној војној способности и квалитативно мереним учинком на европски главни циљ (*Headline Goal*), убраја у мале државе ЕУ, онда постоји могућност раста оперативног утицаја на *ESDP* у вези са дугорочним побољшањем њене опште позиције унутар ЕУ. Предуслов за реализацију тога је, ипак, утврђивање националног нивоа амбициозности политике (*Level of Ambition*), који би требало да се испољи у спремности за дубинску структуралну реформу војске, као и отварање финансијског простора за нове војне намере.

Аустријска влада је одлучила, 12. новембра 2001, да пошаље до 2.000 војника у међународне операције. Тај допринос односи се и на снаге које учествују у мисијама УН, као и „снаге за међународне операције“ које делују у оквиру Петерсбуршких задатака. Између осталог, њих чине пешадија и оклопне снаге, као и јединице за хуманитарну помоћ. У програму владе кабинета Волфганга Шисела II уобличен је аустријски допринос за војно планирање ЕУ, тако да Аустрија „учествује са око 1.500 војника“.⁵⁷ Од тога

⁵⁷ Програм Владе аустријског парламента за XXII законодавни период, глава 3, „Спољна безбедност и државна одбрана“, стр. 5.

Аустрија, као што је 22. новембра 2004. одлучило Министарство одбране, упућује у борбену групу ЕУ око 200 војника, заједно са Немачком (950 војника), Чешком (350) и, у извесној мери, Ирском. Од 2008. године, тај контингент је појачан и припадницима из Македоније и Хрватске.⁵⁸

Закључак

Последњу деценију прошлог и почетак овог века обележила су нова безбедносна кретања у свету. Безбедност је из искључиво војне сфере проширена и на друге области: економску, енергетску, социјалну, еколошку и друго. Савременим поимањем безбедности повећава се могућност решавања конфликтних стања мирним путем и перспектива развоја политике сарадње и споразумевања на глобалном и регионалном нивоу. Интеграциони процеси у области безбедности, као и све већа економска и културна сарадња и међузависност, значајно смањују ризике сукобљавања између држава, као и могућност избијања неконтролисаних криза и преношења сукоба са једног простора на други.

Снажан развој информационо-комуникационе технологије и интензивирање економских интеграционих токова убрзали су глобализацију скоро свих аспеката међународних односа. Интензивирање политичке, економске и културне сарадње и међузависности и интеграциони процеси у области безбедности представљају значајне претпоставке за унапређење мира и стабилности међународне заједнице.

Упоредо с овим повољним безбедносним трендовима, свет је и даље суочен са бројним изазовима, ризицима и претњама безбедности. Погодности за умножавање безбедносних ризика на глобалном нивоу су, пре свега, велике разлике у степену економског и културног развоја, чија су последица сиромаштво и беда знатног дела становништва, што условљава настанак негативних демографских и психосоцијалних појава. Регионални и локални сукоби, етнички и верски екстремизам, тероризам, организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништење и илегалне миграције, као и све израженији дефицит енергетских ресурса, угрожавају стабилност појединих земаља и читавих региона, а такође и глобалну безбедност. Суштинска одлика тих изазова, ризика и претњи јесте да они данас све више постају непредвидиви, асиметрични и да имају транснационални карактер.

Повећана међузависност држава на глобалном плану умањује опасности од традиционалних војних претњи. Упркос томе, свет се данас суочава са комплексном безбедносном ситуацијом коју карактеришу брзе и тешко

⁵⁸ Извор: Информације из Министарства одбране Аустрије од 25. септембра 2008. године (Battle Group Meeting Berlin, 15–16. September 2008).

предвидиве промене, што рат и оружане сукобе и даље чини константом међународних односа. Тероризам, организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништење, етнички и верски екстремизам, илегалне миграције, као и прекомерна експлоатација енергетских ресурса и њихов све израженији дефицит представљају динамичан сплет узрока ризика и претњи безбедности у многим државама и регионима света.

У условима све веће повезаности глобализоване економије, макроекономске последице поремећаја финансијских тржишта у свету све значајније ће се одражавати не само на економске аспекте глобалне стабилности, већ умногоме и на стање глобалне безбедности. Ефекти економских криза смањилиће могућности држава да самостално обезбеде адекватне капацитете и способности за одбрану.

Транснационални и асиметрични карактер савремених изазова, ризика и претњи безбедности утицали су на то да је данас безбедност недељива, при чему је све очигледније да данас ниједна земља није у стању да самостално решава све сложеније проблеме очувања и јачања безбедности. Због тога се безбедност у савременим условима све више третира глобално, а национална безбедност је све значајније повезана са стањем безбедности у ближем и даљем окружењу.

Могући одговор на транснационално профилисане асиметричне претње налази се у интеграцији националних система безбедности и јачању мултилатералних форума безбедности, као кључних чинилаца у обезбеђењу мира, стабилности и демократског развоја држава савременог света. У таквим околностима јача потреба за кооперативним приступом у очувању и унапређењу безбедности, заснованим на сарадњи и удруживању безбедносних капацитета националних држава.

Опасности са којима се суочава савремени свет указују на дубоку међузависност држава и региона и недељивост међународне безбедности. Међусобна повезаност савремених изазова, ризика и претњи, као и њихов транснационални и асиметрични карактер, наметнули су потребу јачања начела сарадње и кооперативног приступа одбрани и безбедности националних држава. Основу кооперативног приступа чине дијалог, партнерство и заједничко деловање држава и других субјеката у међународној заједници на достизању, очувању и унапређењу безбедности. Такав концепт подразумева усаглашене активности у области безбедности, одбране, политике и економије и представља важан допринос јачању мира и стабилности у међународној заједници.

Интензивирање процеса успостављања и хармонизације демократских стандарда политичког живота и процеса безбедносних и одбрамбених интеграција позитивно се одражава на безбедност европског простора. Организација уједињених нација (ОУН), Организација за европску безбедност и са-

радњу (ОЕБС), Европска унија (ЕУ) и Северноатлантски савез (НАТО) и њихова способност прилагођавања и реаговања на савремене изазове, ризике и претње значајно утичу на безбедност Европе.

Државе евроатлантског простора настоје да своју безбедност и одбрану изграђују и унапређују у систему колективне одбране, у оквиру којег су обавезане на заједничко деловање, координирано коришћење одбрамбених капацитета и ангажовање људских и материјалних ресурса држава чланица савеза у случају напада на неку од њих. За јачање европске безбедности посебно је значајан Програм Партнерство за мир, као широк оквир политичке, безбедносне и одбрамбене сарадње и заједничког деловања држава чланица. У реализацији циљева управљања кризама и стабилизације стања важна је улога Европске политике безбедности и одбране. И поред уложених напора, позитивних тенденција и постигнутих резултата, безбедност у појединим регионима Европе још није у потпуности стабилизована и нису отклоњене опасности од обнављања криза и оружаних сукоба и избијања нових.

Тероризам је један од највећих ризика и претњи по глобалну, регионалну и националну безбедност. Савремени тероризам је глобалан по свом обиму, а често је повезан с насилним верским екстремизмом. У условима глобалног тероризма, ЕУ може бити мета терористичког деловања, како непосредно, тако и коришћењем њене територије за припрему и извођење терористичких акција у другим земљама.

Циљ ЕУ јесте да постане глобални актер са сопственом спољном политиком, коју би делило 27 држава чланица. Делотворна спољна политика треба недвосмислено да се ослони на ефикасне војне и цивилне ресурсе. Међутим, тај циљ не значи да ће се ЕУ надметати с НАТО. Ипак, постоје најмање два разлога због којих би било правилније да се каже да су политика НАТО и Европска политика безбедности и одбране – комплементарне. Прво, одређене државе обраћају се за помоћ искључиво Европи. Без обзира на то да ли је реч о подсахарској Африци или Блиском истоку, њихови грађани и владе склонији су да траже помоћ од Европе него од НАТО, из политичких, историјских или културних разлога. Ипак, поједине дугорочне кризе, као што су оне настале због тероризма, НАТО би решио делотворније. На пример, узимајући у обзир постојеће ресурсе држава чланица, ЕУ не би била кадра да сама обезбеди подршку Запада за мисију у Авганистану. Истовремено, владе Чада и Централне Афричке Републике никада не би пристале да НАТО интервенише решавања кризе у Дарфуру. Друго, ЕУ у пракси осмишљава стратегију за ангажовање на кризама, узимајући у обзир глобални приступ. Војни ресурси представљају само једно од средстава и, уопштено говорећи, њихово распоређивање јесте јасно дефинисано, временски ограничено и координисано са цивилним акцијама. Као резултат тога, није потребно да ЕУ гомила војну структуру коју поседује НАТО.

Појачана интеграција политике безбедности и одбране у оквиру ЕУ је најадекватнија реакција на промењене глобално-стратешке услове. Активним доприносом *ESDP* и учешћем у заједничким европским активностима, појединачна држава чланица ЕУ јача своје безбедносно-политичке способности деловања и своју међународну улогу. Безбедносно-политичка интеграција у европском контексту доводи до поновног добијања могућности одлучивања и до промењене форме заједничког извршавања суверенитета.⁵⁹

Стратегије изолације и међународно одвајање на основу идеолошких разлога или самосталности доводи до безбедносно-политичке изолације. То се посебно односи на мале државе, које због тога имају ограничене могућности деловања. Будући да мале државе, чланице ЕУ, на извесан начин профитирају од припадања супранационалној интеграцији, у даљем процесу одбрамбено-политичке сарадње требало би да представљају нарочито мотивисану групу за развој *ESDP*. Проактивни приступ малих држава *ESDP*, у актуелној фази њеног развоја, пружа шансу управо тим државама да стекну више утицаја, у смислу остварења сопствених циљева и интереса. Интеграција војних снага обећава већу ефикасност у интервенцијама када је у питању ограничен војни буџет, као и побољшана ефикасност у остваривању циљева када је у питању развој нових војних способности. Управо мале државе требало би да размишљају о иновативним могућностима интеграције, будући да велике државе ЕУ не монополизују свој положај у заједничком сложеном систему безбедности и одбране. Евидентно је да велике европске државе не покушавају проширење сопственог безбедносно-одбрамбено-политичког потенцијала кроз даље кораке интеграције, спајање способности војних снага, с обзиром на ограничене војне способности других држава.

Што се тиче малих држава које нису чланице ЕУ, а имају намеру да постану, логика је идентична. И оне треба да усвоје принцип према којем приступање интеграцијама доприноси укупном развоју, па и оном у области безбедности и одбране. Ако се погледају земље које припадају региону Западног Балкана, уочиће се нужност кооперације. Македонија и Црна Гора немају војне академије и морају тај недостатак да покривају билатералним и мултилатералним контактима у вези с програмима за обуку официра. Развијени су пројекти као што је Регионални центар за обуку у вези са медијима у Македонији или план пројекта Центра за обуку о питању хеликоптера у Црној Гори. Србија својим суседима за сарадњу нуди, на пример, капацитете Војномедицинске академије и АБХ-центар, као и Центар за мировне мисије.

Србија је 2008. остварила војну сарадњу са 44 земље и та сарадња спроводи се кроз заједничке вежбе, сарадњу у области медицине и обуке,

⁵⁹ Питање суверенитета у условима функционисања ЕУ је сложено правно-политичко питање. О савременом схватању суверенитета уопште видети опширније: Зоран Килибарда: *Основе геополитике*, ФБ/ Службени гласник, Београд, 2008, стр. 110–133.

контроле наоружања и слично. У области билатералне сарадње са једном чланицом ЕУ – Аустријом, Србија је 2007. године уговорила 56 активности, а 2008. године 47 активности.

Коначно, да ли је Европи потребна Заједничка спољна и безбедносна политика, односно у којој мери њено јачање доприноси јачању ЕУ: од педесетих година Европска заједница изградила је јаке економске везе између чланица и осталих земаља света, мада остале земље нису имале исту политичку улогу као чланице. Европска заједница и њене чланице (6% светске популације) данас обезбеђују више од половине средстава за међународну помоћ у развоју и хуманитарну помоћ. Крајем деведесетих година финансирале су једну трећину светске помоћи за Блиски исток (50% за палестинску територију), скоро 60% помоћи за Русију и републике бившег Совјетског Савеза, 40% реконструкције у Босни и Херцеговини, 40% издатака УН за мировне мисије и 36% регуларног буџета УН.⁶⁰ Циљ *CFSP* је да представља интересе Уније на нивоу спољне и безбедносне политике и да својим интересима пружа независност и безбедност. Европска унија треба да буде у стању да се одбрани од разних претњи, као што је ширење оружја за масовно уништење, илегална трговина оружјем, религиозни фундаментализам и политички екстремизам. Заједничка спољна и безбедносна политика ојачава јединство при заједничком решавању конфликта.

Борба против тероризма у САД и ЕУ се разликује.⁶¹ Америка је донела одлуку за борбу против тероризма после девет дана од катастрофалног терористичког напада, док Европа своје методе базира на политичким стратешким питањима, узимајући у обзир специфичности европских услова. У свом спектру борбе, Европска унија има у виду претње и изазове које доноси тероризам.

У Аустрији, као једној од малих држава – чланица ЕУ, дошло је до промене парадигме у европској безбедносној политици у Кооперативну безбедносну политику.⁶² Ту промену Влада Аустрије усвојила је 23. јануара 2001. године.⁶³ У правном спровођењу и код састављања стратегија у појединим политичким партијама, ипак су се показале идеолошке границе националних могућности управљања државом.⁶⁴ Аустрија је, дакле, ради доношења одлуке покушала и тему о безбедности да премести све више на европску бину.

⁶⁰ Извор: Европска унија, агенда 2000.

⁶¹ Kissinger, Henry: "Die Herausforderung Amerikas – Weltpolitik im 21. Jahrhundert" (amerikanische Originalausgabe, Does America Need A Foreign Policy?), Ullstein Verlag, Berlin 2001, S. 7–14.

⁶² Frank, Johann: „ESDP – сценарио развоја – импликације упућене аустријској политици безбедности“, канцеларије за политику безбедности, Беч 2007, <<http://www.bundesheer.at/wissen-forschung/bsp/publikat.shtml>>

⁶³ Austrian Security and Defence Doctrine, General Considerations and Resolution by the Austrian Parliament, Federal Chancellery, Vienna 2001; www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=3604

⁶⁴ Reiter, Erich (Eds), Gustenau, Gustav: "A paradigmatic shift in Austria's foreign and security policy? – On the elaboration of a new security and defense doctrine [Zur Ausarbeitung einer neuen Sicherheits- und Verteidigungsdoktrin]", in Yearbook for International Security Policy 2001 [Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik 2001], edited by, Hamburg, 2001, pp. 955–964.

Динамика која је настала због Европске стратегије безбедности доводи код Европске политике безбедности и одбране до све више мисија које шире и уздижу значај ЕУ, чиме је она, поред САД, постала један од најзначајнијих партнера за разговор о кризним ситуацијама. То је постало очигледно током француског председавања Европском унијом, у другој половини 2008. године, када је доказана компетентност у решавању конфликта између Русије и Грузије, ублажавању последица финансијске и економске кризе, као и током управљања конфликтом у вези са испоруком руског гаса Европи преко Украјине. Тиме се ЕУ исказала као утицајан актер.

Европска унија, због недостатка алтернатива, сама себе често види као неког ко и на светском нивоу треба да преузме одговорност. То се пре свега односи на питања из сфере Заједничке спољне и безбедносне политике / Европске политике безбедности и одбране.⁶⁵ У том смислу може се поменути допринос ЕУ сузбијању економске кризе током 2008. и почетком 2009. године. Посебно треба истаћи улогу ЕУ у смиривању сукоба између Израела и Палестинаца у појасу Газе. Европска унија се током последњег конфликта на Блиском истоку од почетка ангажовала као офанзивни и спретни преговарач и довела до мира тако што је допринела повлачењу израелских јединица. Мировна мисија у Гази, уз иницијативу ЕУ, по први пут делује као изводљива.⁶⁶ Европски министри спољних послова водили су консултације са израелском шефицом ресора Ципи Ливни у вези са дуготрајним одрживим миром у Гази.⁶⁷ Та врста политичке акције на Блиском истоку и до сада је, по правилу, била америчка ствар. Сада се у лику ЕУ појавио још један такмичар на глобалној политичкој сцени. Међутим, ангажовање на светском нивоу има за последицу да ЕУ мора да буде спремна да делује свуда у свету, што за собом вуче не само стратешке консеквенце, него и консеквенце у погледу капацитета. У том смислу неопходан је развој капацитета ЕУ, посебно оних који се односе на *ESDP* и, наравно, повећање средстава.

⁶⁵ Алгиери, Франко/Емануилидис, Јанис/Марун Роман: *Европа мисли другачије – пет сценарија у вези са будућношћу ЕУ*, Рајтер, Ерих (издавач): годишњак о међународној безбедносној политици 2003, Хамбург, 2003, стр. 198–201.

⁶⁶ Шпинделегер, Михаел, аустријски министар спољних послова: *Газа – Мисија само заједно са ЕУ*, АРА0194 (АРА – Аустријска Медијска Агенција), 2009-01-20.

⁶⁷ АРА0739, 2009-01-21.

ПРОВИНЦИЈСКИ ТИМОВИ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЈУ У АВГАНИСТАНУ

Иновативно средство за управљање
међународним кризама подвргнуто проби^{*}

Маркус Гаустер^{**}

Од 2003. године, помоћу такозваних Провинцијских тимова за реконструкцију (*PRTs – Provincial Reconstruction Teams*), улажу се напори да се комбинују релативно мале цивилне и војне компоненте на терену у Авганистану како би се фокусирањем на провинцијске и обласне центре постигли свеобухватни резултати и широко подржало политичко руководство и авганистанско друштво, али тако да се они не ослободе одговорности нити да се над њима доминира. Досадашње искуство са *PRTs* (чији се број од 2003. до 2007. године повећао са седам на двадесет пет) указује на њихов знатан потенцијал као инструмента у свеобухватном управљању сукобима и изградњи нације.

У раду су дате опште информације о моделу Провинцијског тима за реконструкцију (*PRT – Provincial Reconstruction Team*), с једне стране, те поређење америчке, британске и немачке реализације тог модела, с друге. Он треба да се посматра као прелазни корак у научној анализи теме, која, без сумње, постаје све значанија не само за земље које упућују своје војнике, него и за безбедносне организације као што је НАТО.

^{*} Текст "Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: An innovative instrument of international crisis management being put to the test" настао је као резултат сарадње Европског центра за студије безбедности Џорџ К. Маршал и Академије националне одбране Аустрије. Са енглеског језика текст је превела Душанка Пивљанин.

^{**} Аутор (markus.gauster@bmlv.gv.at) је истраживач у Институту при Академији националне одбране у Бечу. Његова истраживачка и наставна активност фокусирана је на управљање међународним кризама и изградњу државе у постконфликтним друштвима (концепције; структуре; инструменти), владавину права и цивилно-војну интеракцију у области стабилизације и реконструкције. Објавио је неколико чланака и студија о управљању кризом у Авганистану.

Ово је превод изворног текста који је публикован јануара 2008, у *Occasional Paper Series* No 16, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: *Провинцијски тим за реконструкцију, Авганистан, Немачка, САД, Уједињено Краљевство.*

Провинцијски тимови за реконструкцију¹

А. *PRTs* као инструмент

Од почетка интервенције у Авганистану, коју су предводиле Сједињене Државе, те пада талибанског режима у Кабулу, међународна заједница фокусира се на безбедност, политичку трансформацију и економску реконструкцију земље. Резолуцијом Савета безбедности УН дефинисане су цивилне и војне операције за стабилност и реконструкцију (*S/R – Stability/Reconstruction*) како би се пружила помоћ слабој авганистанској влади.² Напори који се улажу у управљање међународним кризама и сукобима (*ICM – international crisis and conflict management*) у Авганистану довели су до покретања цивилних активности које обезбеђују оружане снаге што је изазвало интензивну дебату о легитимности, принципима, опсегу и правилима цивилно-војне интеракције.

Међународно ангажовање у Авганистану обликује стратегија Уједињених нација о *дискретном присуству*, коју је развио Лакдар Брахими. Како би се избегло да авганистанско становништво међународне војнике сматра окупационим снагама, као што је то било за време совјетске окупације, користи се само мали број лако наоружаних војника. Према томе, *PRTs* су резултат те нове стратегије и доприносе даљем развоју цивилно-војне сарадње

¹ Ова студија усредсређена је на немачке и бивше британске *PRTs* у провинцијама Кундуз, Сар-и Пол и Балк. Аутор је у те три провинције стекао непосредно искуство на локалном нивоу. Ова студија обухвата учинак британских снага у постконфликтним северним провинцијама пре него што су предале команду над *PRT* у Мазар-и Шарифу Шведској и прешле из постконфликтне зоне у јужну ратну зону, односно провинцију Хелманд, 2006. године. Због очигледног недостатка поузданих статистичких података о Авганистану, анализа постигнућа *PRT* представља прави изазов. Колико год је то било могуће, идентификовани су показатељи и анализирани ефекти *PRTs* на те провинције. При томе, било је веома тешко ограничити квантитативне и квалитативне приказе на једну регију или провинцију. Уколико се у студији изричито не наводи одређена регија или одређени *PRT* или концепција *PRT*, прикази, статистички подаци и бројке односе се на цео Авганистан или *PRTs* уопште. Зависно од доступности података, приказане су регионално специфичне тенденције и последице рада *PRT* на одређену регију.

² “*S/R Operations*” је термин НАТО-а за операције за стабилност и реконструкцију.

(CIMIC – *Civil-Military Cooperation*). У подручјима ван главног града Кабула, мисија *PRT* треба да пружи подршку авганистанској влади у њеним настојањима да повећа своју моћ и утицај у удаљеним регионима земље. Иако је присутан проблем недостатка ресурса, који прати ангажовање војника Међународних снага за безбедносну помоћ (ISAF – *International Security Assistance Force*), број активности *S/R*, у којима се користи минимални број војника и којима управљају *PRTs*, изванредно брзо се повећао. Сваки *PRT* се обично састоји од 50 до 500 припадника војске и цивилних стручњака, а задужен је за одређену провинцију, на пример Бадакшан или Херат, које често обухватају површину већу од 40.000 квадратних километара. За западне демократске земље *PRTs* представљају привлачно средство за изградњу државе и сматрају се *инструментом* за *ICM* да би се помогло развоју државне администрације широм земље и убрзала транзиција Авганистана ка ослањању на сопствене снаге.

У вези с тим, *PRTs* су цивилно-војне јединице, више или мање самосталне, којима управља одређена водећа нација, с тим да је, генерално, Министарство одбране (МО) надлежно за питања безбедности. Представници цивилних министарстава (унутрашњих послова, развоја, односно спољних послова), са различитим степенима овлашћења, уграђени су у *PRTs* (што тим тимовима даје додатну, нову, позитивну димензију) и обезбеђују додатну стручност. Оне (*PRTs*) следе тродимензионални приступ: 1. имплементација безбедности; 2. изградња институција и 3. омогућавање и олакшавање реконструкције. Вероватно ће бити потребне генерације да се ти циљеви остваре, што је чињеница која је увек супротна политички мотивисаним краткорочним циљевима појединачних нација које предводе *PRT*. За њихове напоре на пољу самосталног маркетинга – нарочито очигледне када спроводе пројекте са брзим ефектима (*QIP* – *Quick Impact Projects*) како би показали добар (политички) учинак код куће – потребни су ресурси који би се могли боље употребити за надзор дугорочних, одрживих пројеката, за које би били одговорни и које би водили Авганистанци. Ипак, упркос неким недостацима, постигнут је напредак у све три области. Програм разоружања, демобилизације и реинтеграције (*DDR* – *Disarmament, Demobilization and Reintegration Program*), омогућавање (релативно) слободних избора ради формирања новог авганистанског парламента или развој инфраструктуре, чему су *PRTs* директно или индиректно допринели, само су неки примери.

Из перспективе Запада, *PRTs* се могу посматрати као „међународна понуда подршке за ограничен временски период“. Међутим, након петогодишњег искуства са *PRTs* постало је очигледно да ће бити потребно да они остану на својим положајима бар још 10 до 20 година, а можда и неколико генерација. Авганистанско становништво потврђује то гледиште, сматрајући *PRTs* трајно постављеним међународним добротворним организацијама,

односно центрима за квазипослове. Дугорочно, циљ *PRTs* био би да допринесу успостављању кредибилне и самосталне владе Авганистана, док не буду замењени авганистанским органима власти.

Б. Могућности *PRTs*

Имплементацију концепције операција за стабилност и реконструкцију (*S/R*) *ISAF* и *PRTs* генерално врше патролирањем („истицање заставе“), а брзе резултате требало би да остваре преко управљања и надзора пројекта са брзим ефектима (*QIPs*). Могућности *PRTs* су ту ограничене – што је стандардна фраза у операцијама *PRTs*. Они зависе од сарадње и добре воље локалних руководиоца, који, међутим, укључују и такозване политичке моћнике (*Power Brokers*). Када се ради о решавању локалних побуна или избијања насиља, *PRTs* зависе од појачања и од снага за брзо реаговање, јер су њихове војне могућности ограничене. Ту подршку добијају од добро опремљених коалиционих снага које предводе САД (*CF – Coalition Forces*), са командом у Кабулу, које се у великој мери ангажују у противпобуњеничким операцијама. Сам *ISAF*, као операција *S/R*, има веома ограничене могућности за помоћ *PRTs* у ванредним ситуацијама.

Задачи *PRTs* укључују патролирање, посредовање, успостављање мрежа [до локалног становништва], управљање пројектима реконструкције, обуку и надзор припадника оружаних снага и полиције, демобилизацију и разоружавање, као и обавештајну активност. Они су у томе прилично успешни. Британски *PRTs* (ова студија обухвата њихов рад у постконфликтним северним провинцијама, пре него што су предали команду *PRT* Мазар-и Шариф Шведској и прешли у провинцију Хелманд, 2006. године) били су узорни у интензивном патролирању својим војиштем. Због сталне промене лојалности у областима за које су одговорни (*AOR – areas of responsibility*), *PRTs* нарочито зависе од веома квалитетних обавештајних података, како би могли да постигну или одрже консензус, или да посредују између локалних утицајних особа. Позитивнији став према стварању мрежа и ширењу ауторитета власти постигнут је укључивањем по једног представника владе Авганистана у сваки *PRT*. Уз ту сарадњу, *PRTs* могу да награде позитивне ставове које искажу локални руководиоци, али тешко могу да казне негативан став. Такође, *PRTs* су подржали стратешку одлуку председника Хамида Карзаија да замени нелојалне провинцијске органе власти и успешно посредовали током борбе за власт између старих и нових начелника полиције.

Амерички тимови који делују под командом *ISAF* раде у високо ризичним зонама, као што су подручја на југу и истоку. Они обезбеђују одговарајуће базе за обуку Авганистанске националне армије (АНА) и за комбиноване

противпобуњеничке операције. У том контексту, испоставило се да су *PRTs* важна упоришта за амерички „рат против тероризма“ и да доприносе јачању слабих могућности АНА у удаљеним провинцијама.

Размештање европских војника у тако далека „жаришта“ као што је Авганистан генерално захтева добро политичко оправдање за домаћу јавност и често се базира на веома рестриктивним резолуцијама. Примена *PRTs* може политичарима да олакша оправдавање размештања – међуресорни приступ, који се реализује у *PRTs*, омогућава да се постигне циљ по много нижој цени него што би то било ако би свако појединачно министарство само за себе преузело иницијативу. Свако побољшање у координацији између министарстава која учествују у раду *PRTs* побољшаће и прорачун финансијске рентабилности *PRTs*. С обзиром на знатан размештај трупа у свим удаљеним подручјима Авганистана (који, међутим, не би долазио у обзир ван контекста *PRTs* због стратегије *дискретног присуства*), може се констатовати да *PRTs* обезбеђују очигледну рентабилност у *ICM*.

Ц. Неадекватност *PRTs*

Провинцијски тимови за реконструкцију нису погодни за директну борбу против доминантне наркоекономије. То значи да они не могу да униште поља мака, нити су намењени за то, или да воде рат против оних који вуку конце, односно наркобосова и њихових приватних војски. Уместо тога, тај проблем треба решавати на суптилан и индиректан начин, на пример помагањем да се формирају лојалне полицијске снаге, које би затим требало да помогну да се успостави владавина права. То такође задире у још две битне области реформе авганистанског сектора безбедности, у којима су *PRTs* до сада били немоћни да укажу на пут ка будућности – не зато што су *PRTs* сами по себи неодговарајући, него због недостатка ресурса. У оквиру успостављања владавине права, установљавањем Авганистанске националне полиције (ANP – *Afghan National Police*), тимовима је додељена сувише мала улога будући да је формирање полицијских снага фокусирано углавном на Кабул и да *PRTs* немају довољно квалификованог особља за обучавање полиције. Полицијска мисија ЕУ у Авганистану, која користи *PRTs* као оперативне базе од лета 2007. године, може се посматрати као први корак у изградњи одрживих могућности безбедносних снага.

Због чињенице да смене (ротације) размештених снага *ISAF* често трају само од три до шест месеци – чак и за кључно особље – директно се поставља питање одрживости *PRTs*. То посебно штети мерама изградње поверења британских и немачких *PRTs* и отежава континуирано преношење обавештајних података од једне смене до друге, на пример, на локалне струк-

туре власти. С обзиром на активности у њиховој зони дејства, немачки *PRTs* подлежу оштријим рестрикцијама него други тимови, нарочито британски. То се критикује колико и самомаркетиншке активности *PRTs*, које иду на рачун одрживог развоја. Стога, *PRTs* тек треба да нађу равнотежу између давања и узимања, у смислу *шаргарепе и штапа* (на пример, да *PRTs* подстичу или дају локалне иницијативе за изградњу државе). Нема сумње да се комбиновани међународни (цивилни и војни) притисак у правцу имплементације самоодрживих структура мора повећати.

Провинцијски тимови за реконструкцију који спроводе концепцију *S/R* могу да делују максимално до седмог (од десет) нивоа дефинисаних скалом нестабилности у овој студији.³ Операције *S/R* које се одвијају у јужним провинцијама, као што су Хелманд (британски *PRT*) и Кандахар (канадски *PRT*), које су се у 2007. години могле категорисати као ниво девет (односно, као ратне зоне), не одговарају концепцији *PRT* развијеној за постконфликтне регионе (које се рангирају до нивоа седам) који се налазе у северном или западном Авганистану. Тимовима на југу или истоку константно је потребна подршка борбених јединица, што је чињеница потпуно супротна првобитном плану, да се ствара сигурност и изводе пројекти реконструкције кроз мале самостално дејствујуће целине као што су *PRTs*. У том контексту може се запазити да се број често наглашаваних, међусобно блокирајућих ситуација између *PRTs* и невладиних организација (НВО) смањује са порастом интензитета сукоба. У непријатељском окружењу, цивилне агенције, као што су НВО, присиљене су да сарађују са међународним трупаме како би осигурале своју безбедност, или се морају у потпуности повући.

Провинцијски тимови за реконструкцију су погодна средство за повећање стабилности тамо где превладавају постконфликтни услови. Размештањем *PRTs* у ратне зоне (ниво осам и виши), та иновативна концепција и значење „тим за реконструкцију“ своди се на апсурд.

Д. Разне концепције *PRTs*

У Авганистану *PRTs* имају мултинационални, цивилно-војни и мултифункционални карактер и морају да се баве веома осцилујућим нивоима претњи у разним регионима земље, која има веома уситњену организацију. Према томе, *PRTs* зависе од оквирних услова на терену. Због њихових структурних разлика, флексибилним концепцијама *PRTs* треба дати предност над крутим и стандардизованим правилима. Штавише, стандардизаци-

³ Упоредити скалу нестабилности за *PRTs* у Поглављу 3.1.3. Ниво седам означава прелаз између постконфликтне и ратне зоне, а ниво девет означава свакодневне герилске нападе на локално цивилно становништво, полицију и међународно особље.

ја би умањила највећу снагу *PRTs*: флексибилност да се брзо прилагоде променљивим и варирајућим околностима које су типичне за постконфликтне регионе. Концепције *PRTs* водећих нација су (нужно) различите, али једна ствар је заједничка свим *PRTs*: они представљају наду у бољу будућност за ратом изнурено авганистанско становништво.

Америчка концепција мора се оцењивати по критеријуму истовременог извођења борбених и *S/R* операција. То објашњава фундаментални проблем америчких *PRTs* у Авганистану. Главни циљ Сједињених Држава је да у Авганистану постигну успех у оквиру глобалног „рата против тероризма“ и да у тој земљи задрже сталне базе за потребе својих геостратешких интереса у региону. С обзиром на напоре у подршци процесу трансформације у Авганистану, то је довело до контрапродуктивних резултата (на пример, до јачања локалних политичких моћника), и до слабљења авганистанске владе. Позитивно је то да Командантски пројекти за реаговање у ванредним ситуацијама (*CERP – Commanders Emergency Response Projects*), којима управљају амерички *PRTs*, представљају интерактивне, локалне, флексибилне пројекте засноване на условима који се спроводе у име провинцијских органа власти. Изгледа да су (упркос њиховој лошој репутацији) самомаркетиншки интереси америчких *PRTs* стављени на дно листе америчких интереса у региону.

Британски *PRTs* фокусирају се на безбедносна питања и на омогућавање и олакшавање пројеката реконструкције и изградње институција. Да би се избегло дуплирање напора цивилних организација, деловање *PRT* као конкретне „јединице за реконструкцију“ било је веома ограничено, што одговара *принципу авганистанског власништва (Afghan Ownership principle)*. Путем система *дискретног присуства*, британски *PRTs* били су у могућности да постигну велики степен прихваћености од локалног становништва, као и од НВО у региону. Британски *PRTs* показали су мању напетост и нервозу него њихове немачке колеге. Провинцијски тим за реконструкцију у Мазар-и Шарифу посредовао је успешно за време сукоба између ривалских група. То је постигнуто у сарадњи са (цивилном) Мисијом Уједињених нација за помоћ у Авганистану (*UNAMA – United Nations Assistance Mission in Afghanistan*). Оцењујући ефикасност британских *PRTs*, може се истаћи да је утицај владе Авганистана (концентрисане у Кабулу) већи у Кундузу него у Мазар-и Шарифу. Површине под маком су у британском сектору очигледно повећане од 2005. до 2006. године и то се лоше одразило на напоре у борби против наркотика којима су управљали Британци.

Једна од специјалности немачких *PRTs* јесте подједнако интегрисање цивилних и војних елемената у једну политичку мисију. Тај напредан приступ је веома комплексан и биће му потребно више времена него другима да постигне потпун ефекат. У немачкој зони одговорности површине под маком су 2005. године смањене. На то је свакако утицало присуство немачких *PRTs*. Међутим, њихово присуство не би требало прецењивати. У извесном степену

успех и британских и немачких *PRTs* јесте у чињеници да региони на северу нису доживели велико нарушавање сигурности, за разлику од региона на југу. Програми разоружавања уз подршку *PRTs* одвијају се – бар према подацима *UNAMA* – према плану и у немачкој и у британској зони одговорности. У ствари, Авганистан је још увек препун илегалног оружја, због чега је авганистанској власти тешко или чак немогуће да оствари знатнији утицај.

Упркос различитим концепцијама, доктринама, наоружању, правилима ангажовања и нивоима прихваћености, немачки и британски *PRTs* остварили су сличан и претежно позитиван ефекат у периоду од 2003. до 2006. године. Повећање производње опијума од 2002. године није се негативно одразило на безбедносну ситуацију до почетка 2006. године, а та чињеница може се нарочито приписати, самонаметнутој, пасивности једног броја *PRTs* у вези са тим питањем. Стратешка међународна настојања у изградњи државе око централно организоване владе у Авганистану изгледа да су 2007. године довела до ћорсокака, али за то се не могу кривити *PRTs* који су радили на оперативном/тактичком нивоу. Нови регионални приступ (од темеља ка врху) изгледа да је, ако га уопште има, једини излаз за *ICM*: *PRTs* имају могућност да комбинују *глобално размишљање и локално деловање (global thinking and local acting)*, али су они само једна компонента од низа разних компоненти које морају да се уклопе у целину како би – из угла гледања Запада – спасили Авганистан да не утоне поново у фундаментализам и постане уточиште за терористе који дејствују из појаса Паштуна.

1. Оквирни услови за размештај *PRTs*

1.1. Нови изазови у управљању кризом

Мере управљања међународним кризама (*ICM*) налазе се у фокусу многих политика безбедности. Борба за обезбеђење ресурса представља критични фактор планирања за свако национално ангажовање. Постоје три главна изазова: 1. Захтеви и политички притисак да се делује расту до таквог степена да су претходни приступи, на пример, као на Балкану, који су укључивали масовну употребу силе, политички и финансијски забрањени. Иновативни модели који штеде ресурсе и задовољавају захтеве високог квалитета све више добијају на значају. 2. Није довољно просто зауставити рат. Свиђало се то или не, *ICM* све више води ка свеобухватним мерама за изградњу државе. То значи да су људски и финансијски ресурси везани на дужи период и у извесном степену су сада непознати. 3. Спремност и могућности европских држава да мобилишу ресурсе пре него што избије рат изгледа да имају одлучујући значај за решавање сукоба. Превентивно ангажовање, које обухвата војне и цивилне елементе, врло ве-

роватно може да спречи ескалацију сукоба. Изградња државе ће, према томе, одредити профил задатка за спољну политику Запада и њену политику безбедности, не само у форми постконфликтне изградње мира (*Post-Conflict Peace Building*), него и у форми превенције сукоба у предвидљивој будућности.⁴

Ефикасан допринос једне земље управљању међународним кризама и сукобима захтева да се о потребним војним и цивилним ресурсима у материјалу и особљу одлучује на основу свеобухватног националног става и помоћу претходно постављеног циља. За постизање одговарајуће националне надлежности за деловање у *ICM*, неопходне су интерресорне и нове организационе мере. У том контексту, основни задатак европских држава је да оптимизују цивилну и војну интеракцију у *S/R* операцијама након оружаних сукоба. Да би се то постигло, неопходно је дефинисати (нови) тип сарадње и, поготово, обухватити намере и смернице које су одредиле Уједињене нације и ЕУ. У оквиру Европске политике безбедности и одбране (*ESDP – European Security and Defense Policy*), стварање и развој ефикасног управљања кризом посматра се као битан фактор у јачању улоге ЕУ као управљача глобалном кризом.

Оклевање земаља чланица ЕУ и НАТО да упуте снаге у кризне регионе потиче од промене менталитета: након Хладног рата, уврежило се погрешно веровање да је време војних операција прошло – због тога су владе смањиле своје војне издатке. Међутим, на периферији Европе и у трећем свету појавиле су се нове опасности, од којих не постоји довољна ни цивилна, ни војна одбрана.⁵

Провинцијски тим за реконструкцију представља средство које обећава – да ће повећати стабилизацију конфликтних региона у оквиру цивилно-војне интеракције. Примењују се иновативни приступи стабилизацији и механизми за решење сукоба, који могу да се суоче са претходно описаним изазовима. С обзиром на то да су *PRTs* нови спољнополитички и безбедноснополитички инструменти, они се строго преиспитују како на националном, тако и на међународном плану. Примена разних концепција *PRT* представља, такође, тестирање ефикасности цивилно-војних концепција појединих нација које упућују трупе. Осим тога, употребом *PRTs* тестирају се и (будуће) могућности НАТО и ЕУ: две трећине земаља које су 2007. године упутиле своје трупе у НАТО/*ISAF* у Авганистану јесу земље чланице ЕУ. Настојања НАТО-а да каналише дивергентне (политичке) концепције држава ангажованих у Авганистану морају се сматрати нереалним све док не буде постојала једнака подела оптерећења међу земљама које дају своје трупе.

⁴ Шмунк, Михаел (*Michael Schmunk*) за време радионице *Institute for Peace Support and Conflict Management* (IFK), "PRTs as innovative instruments of ICM", у Академији националне одбране, Беч, 19/20. октобар 2005. године.

⁵ Gehringer, Urs: "Entscheidung in Afghanistan", *Weltwoche*, 24. мај 2006.

1.2. Позиционирање PRTs у оквиру међународних операција

У Авганистану делују две војне компоненте. Операција истрајна слобода (OEF – *Operation Enduring Freedom*), коју води Централна команда САД и која је на терену под командом Команде комбинованих снага – Авганистан (CFC-A – *Combined Forces Command – Avganistan*) у Кабулу. У априлу 2007. године осам хиљада припадника коалиционих снага из двадесет једне земље учествовало је у Операцији истрајна слобода. Упркос опсежним противтерористичким операцијама против милитантних опозиционих снага (MOF – *militant oppositional forces*), укључујући талибане и Ал-Каиду, OEF није успела да смањи интензитет сукоба од 2001. године. Операција за стабилност и реконструкцију, ISAF представља другу војну компоненту, која се састоји од око 40.000 војника из 37 земаља (укључујући једанаест земаља које нису у НАТО-у). Земље које дају највише војника НАТО/ISAF јесу Сједињене Државе (15.000), Уједињено Краљевство (5.200), Немачка (3.000), Канада (2.500), Холандија (2.200) и Италија (1.950).⁶ Она има мандат на основу Поглавља VII Повеље УН. Оперативна основа је NATO OPLAN 10302 ISAF (Revision 1), од маја 2006. године.⁷

Припадници ISAF размештени су у пет регионалних команди (главни град, север, исток, југ и запад), са 25 припадника PRTs широм земље. Сваки PRT састављен је од 50 до 500 војних и цивилних припадника (који представљају владине и међународне агенције), а одговоран је за широк опсег задатака, укључујући и обезбеђивање сигурности за међународне агенције, пружање помоћи у реконструкцији и разоружавања авганистанских милиција. У вези с тим, ISAF непосредно сарађује са Мисијом УН за помоћ Авганистану (UNAMA), која је успостављена да пружи помоћ у развоју нових демократских институција земље и управља хуманитарним и реконструкционим напорима УН у земљи, који се спроводе путем 17 агенција. Истурене базе за подршку (FSBs – *Forward Support Bases*) обезбеђују логистичку подршку за PRTs.

Значајна карактеристика концепције војне (ISAF) и цивилне (UNAMA) компоненте мировне операције је то да се прелазној влади само пружа помоћ, и да је треба подржати у њеним властитим напорима за смиривање и реконструкцију земље. То је наглашено и тиме што се у именима обеју операција користи термин *помоћ* (*assistance*). Термини *дискретно присуство* (*light footprint*) и *авганистанско власништво* (*Afghan ownership*) такође упућују на тај циљ. Влада Авганистана је од почетка била више или мање укључена у планове реконструкције и требало би да буде у потпуности од-

⁶ Упоредити графичке приказе и детаљне статистичке податке у вези са операцијом ISAF у *online* документу на адреси: http://www.nato.int/ISAF/media/pdf/placemat_isaf.pdf (приступљено 18. априла 2007).

⁷ Упоредити верзију NATO OPLAN 1302 у *online* документу на адреси: <http://www.folketinget.dk/samling/20051/UM-del/Bilag/44/242709.PDF>, р. 3 (приступљено 7. априла 2007).

говорна за процес реконструкције, чак и кад међународни стручњаци – нарочито из Сједињених Држава – испољавају знатан утицај.

Мисија *ISAF* је помоћ авганистанској влади у безбедносним питањима, подршка реконструкцији земље и успостави владавине права. У октобру 2006. године *ISAF* је преузео одговорност за стабилизацију целог Авганистана. До 2006. године *ISAF* није био директно укључен у активну борбу против *MOF*, јер је био, у најбољем случају, способан само за испољавање утицаја у спречавању ширења, због своје релативне снаге и мандата за наметање мира. У међувремену, војна снага се променила у корист *HATO/ISAF*, који сада командује и америчким трупам. Међутим, расположива средства нису битно повећана, због ограничења у правилима ангажовања нација које упућују снаге. Проширење мандата *ISAF* на цео Авганистан индиректно је довело да *ISAF*, а са њим и *PRTs*, буду укључени у борбене операције како је дефинисано у Петерсбуршким задацима, што су Сједињене Државе поздравиле и подржале. Тиме се мандати обеју операција све више стапају.

Заједно са авганистанским безбедносним снагама и *OEF*, *ISAF* је сада активан у борбеним операцијама. То значи да се *HATO* налази усред највећег размештања копнених снага у својој историји. У томе *PRTs* имају значајну улогу, у којој су, од почетка, осетили суштинске дилеме *ISAF*: 1. недостатак ресурса ограничава учешће земаља које размештају своје трупе и 2. до сваког размештања војника или оперативно значајне опреме долази се тек након дугих преговора између европских главних градова и команде *HATO*. То директно утиче на радне услове *PRTs*. 3. Многе владе нису спремне да преузму водећу улогу у мерама које превазилазе пуку заштиту сопствених снага.⁸

1.3. Позиционирање *PRTs* у оквиру авганистанских структура

Авганистан је 2007. године још био далеко од потпуне стабилности (видети скалу нестабилности). Нарочито на југу и истоку, милитантне опозиционе снаге (*MOF*) изводиле су више напада него икада пре. То значи да је њихова стратегија била да повећају број жртава на националном (на пример, припадника локалне полиције), као и на међународном плану (на пример, особље *PRT*), и тако појачају притисак на земље које шаљу војнике и на сопствено становништво у Авганистану, што је имало директне последице на рад *PRTs*. Успешан психолошки рат који

⁸ Те мере обухватају све што је потребно за обезбеђење неке војне операције.

су водиле *MOF* несумњиво им је дао подстицај да изводе још више напада, како би истерали стране трупе из Авганистана и поново успоставили „Исламски Емират“.

Неразвијене авганистанске провинције, чија се економија грађанског рата заснива на гајењу сировина за производњу дроге, представља један од највећих проблема у изградњи државе.⁹ Регионални актери могу највећим делом да експлоатишу расположиве ресурсе, као што су мак (готово у свакој провинцији) или нафта (на пример, у провинцијама Сар-и Пол и Ђузан), без контроле власти. Авганистанска црноберзијанска привреда манифестује се и кроз нелегалну трговину дрогом, оружјем и људима. Они који повлаче конце, а међу њима су многи политички моћници, често за веома кратко време нагомилају богатство. Истовремено, и то већ деценијама, цивилне могућности су девалвиране. Фармери, службеници, радници и интелектуалци су маргинализовани. Улога насиља у авганистанској наркоекономији била је, а и сада је, огромна. Структуре сличне мафији, које су се развиле током година, те недовољна снага војске, значе да *PRTs* зависе од извесних аранжмана са локалним утицајним особама, тако да, у најбољем случају, буду толерисани. Та дилема подржава наркоекономију која већ цвета – што опет чини немогућом трајну стабилизацију ситуације у целој земљи.

У Плану операција *NATO/ISAF* детаљно се излаже какву улогу би снаге *ISAF* требало да имају у подршци мерама борбе против наркотика у Авганистану. Међу њима су логистичка подршка, размена информација и обавештајних података, као и подршка обуке јединица авганистанских оружаних снага и полиције у борби против дроге. Стога, *ISAF* мора да дејствује у складу са тим задацима, али у исто време *PRTs* се о том питању не смеју толико дубоко ангажовати да то утиче на њихову способност да обављају своје главне задатке. Успех, међутим, зависи од тога да циљ деловања авганистанских власти буде окончање тог проблема, па је на Кабулу да преузме контролу и допусти авганистанским органима власти да преузму одговорност за све шири спектар задатака у борби против дроге. Авганистанска влада, према томе, мора наставити да успоставља националне и регионалне административне структуре на том пољу и тиме докаже да повећава своје напоре у борби против наркотика.¹⁰

⁹ Упоредити: Conrad Schetter: *Kriegsfürstentum und Bürgerkriegsökonomien in Afghanistan. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik und Außenpolitik*. 3/2004. Universität Köln 2004, Abstract. Упоредити: *online* документ <http://www.politik.uni-koeln.de/jaeger/downloads/aipa0304.pdf> (приступљено 30. августа 2006).

¹⁰ Упоредити: *online* документ: <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/german/analysis.html> (приступљено 20. марта 2007).

1.4. Регионалне команде ISAF и PRTs у Авганистану¹¹

Регионална команда Главни град RC (C) (Француска)	RC (C) у Кабулу пружа помоћ влади Авганистана да осигура безбедност главном граду. У њеном саставу налази се око 5.000 војника, на челу са Кабулском мултинационалном бригадом од 2.000 људи, а води је Француска, уз подршку Италије и Турске. Кабулски међународни аеродром обезбеђује Бугарска.
Регионална команда Север RC (N) (Немачка)	RC (N) у Мазар-и Шарифу предводи Немачка. – PRT Кундуз (провинција Кундуз) предводи Немачка. – PRT Фејзабад (Бадакшан) предводи Немачка, уз подршку трупа Чешке, Данске и Швајцарске. – PRT Мазар-и Шариф (Балк) предводи Шведска, а у саставу се налазе и трупе из Финске, Француске, Данске, Румуније и САД. – PRT Мејмана (Фарјаб) предводи Норвешка, уз подршку трупа из Финске. – PRT Пол-и Комри (Баглан) предводи Мађарска. – FSB Мазар-и Шариф предводи Немачка.
Регионална команда Запад RC (W) (Италија)	RC (W) у Херату предводи Италија. – PRT Чагчаран (Гор) предводи Литванија, уз подршку особља са Исланда. – PRT Фарах (Фарах) предводе Сједињене Државе. – PRT Херат (Херат) предводи Италија, уз подршку трупа из Француске и Мађарске. – PRT Капа-и Нав (Бадгис) и FSB Херат предводи Шпанија.
Регионална команда Југ RC (S) (Холандија)	RC (S) у Кандахару има у свом саставу око 11.500 војника и предводи је Холандија, уз подршку британских и канадских трупа. Регионалну команду Југ чине четири PRTs и једна FSB. Поред тога, од новембра 2006, Холандија предводи мултинационалну бригаду (југ) од 6.000 људи у Кандахару, у чијем су саставу британске, канадске, данске, аустралијске, естонске, америчке и румунске трупе. – PRT Кандахар (Кандахар) предводи Канада. – PRT Лашкар Гах (Хелманд) предводи УК, уз подршку трупа из Данске и Естоније. – PRT Калат (Забул) предводе САД, уз подршку Румуније. – PRT Тарин Коут (Урузган) предводи Холандија, уз подршку Аустралије. – FSB Кандахар предводи Канада.
Регионална команда Исток RC (E) (САД)	RC (E) у Баграму успостављена је у октобру 2006. године, а ISAF је преузео званичну контролу над америчким PRTs. Састоји се од дванаест PRTs и једне FSB. RC (E) има у свом саставу око 13.500 војника и предводе је Сједињене Државе, с тим да Нови Зеланд води PRT Бамјан, а Турска води PRT Вардак. – PRT Асадабад (Кунар) – PRT Михтарлам (Лагман) – PRT Баграм (Парван) – PRT Нуристан (Нуристан) – PRT Бамјан (Бамјан) – PRT Пањшир (Пањшир) – PRT Гардез (Пактија) – PRT Шаран (Пактија) – PRT Газни (Газни) – PRT Вардак (Вардак) – PRT Џалалабад (Нангархар) – FSB Баграм (Парван) – PRT Коуст (Коуст)

¹¹ Упоредити: *online* документ: <http://www.european-defence.co.uk/Afghanistan.html> (приступљено 2. маја 2007).

2. Концепције *PRT*

2.1. Карактеристике *PRT*

За проширивање међународних обавеза у авганистанским провинцијама кроз успостављање *PRTs* било је потребно извесно време. Након пада талибанског режима у Кабулу, формирање институционалних структура у провинцијама, као знак успостављања безбедности, једва да је било могуће, јер је основа за национално помирење веома комплексан процес. Крајем 2003. године Шпанија је, уз неке мање европске земље, све више посматрала постигнућа већ реномираних тимова Сједињених Држава, Велике Британије и Немачке. Земље као што су Шведска, Норвешка и Литванија гледале су на успостављање или примопредају *PRTs* као на шансу за побољшање своје међународне репутације или су биле „позване“ да дају свој допринос међународном управљању кризом (*ICM*). Неопходност стварања безбедног окружења за организовање (предизборне активности, припрему) председничких избора 2004. године и парламентарних и провинцијских избора 2005. године, потврђивала је да постоји додатни политички интерес за постављање нових локација *PRT* у удаљеним регионима. У провинцијама су ангазоване снаге за подршку изборима; на пример, аустријски контингент 2005. године и снаге за брзо реаговање, које су могле да користе инфраструктуру *PRT* као базе. Холандија је 2007. године имала 2.200 војника размештених око *PRT* Тарин Коут у провинцији Урузган. У међувремену, све земље ЕУ, изузев Кипра, дале су своје снаге за *ISAF*. До 2007. године број *PRTs* повећао се на 25.

Иако су под једном командом (*ISAF*), *PRTs* генерално теже да задрже различите структурне и националне концепције. Михаел Шмунк (*Michael Schmunk*), немачки планер *PRT*, сматра покушај категорисања *PRTs* према типу само теоретским изазовом. Он прави разлику између два типа, односно немачког и америчког модела *PRT*, иако никада није постојала стварна разлика између та два типа. Према Шмунку, нови типови *PRT* настали су само због претераног класификовања у публикацијама. Међутим, на то гледиште може се ставити примедба да је Велика Британија, због свог колонијалног искуства у Авганистану и специфичне војне доктрине, развила концепцију *PRT* која можда има сличан циљ какав имају америчка и немачка концепција, али да следи другачију стратегију и успева да је релативно успешно примењује. Поред питања категоризације, могу се идентификовати и извесни фундаментални принципи, који су доминантни у сваком *PRT*:

- цивилни и војни аспекти су узајамно испреплетени;
- *PRTs* себе сматрају снагама за стабилизацију;
- имају мултинационални, мултифункционални и мултиинституционални карактер;

- *PRTs* делују по принципу *дискретног присуства* и пружају помоћ на позив авганистанске владе;
- њихова мисија је јачање ауторитета и утицаја авганистанске власти, а подржавају процес изградње државе у форми „понуде временски ограничене подршке“;¹²
- раде у провинцијама изван стожерног подручја Кабула;
- командовање и управљање је по принципу водеће нације;
- *PRTs* подлежу знатним ограничењима у погледу ресурса, кадра, вођења операција, правила ангажовања и наоружања;
- зависе од консензуса и сарадње са локалним политичким моћницима;
- зависе од логистичке подршке коју обезбеђује ISAF и јаких снага (OEF) које стоје иза њих („B-52 фактор“);
- авганистанско становништво на *PRTs* углавном гледа као на стално успостављене међународне добротворне организације – центре квазипослова или канцеларија за реконструкцију, које изгледају као да нису временски ограничене;¹³
- водеће нације *PRT* често примењују властити модел, са ad-hoc приступом у области безбедности и развоја¹⁴ и
- дугорочни циљ и критеријум успеха *PRTs* је да се омогући авганистанској влади да се потврди као кредибилно и легитимно вођство у очима становништва.

2.2. Концепција америчких *PRTs*

Објашњење ове концепције изгледа важно зато што је ISAF званично преузео америчке *PRTs*. Као последица тога, извесне структуре ISAF и OEF ће се објединити, што значи да ће америчка концепција и искуство које су стекли амерички *PRTs*, нарочито у погледу цивилно-војне интеракције, имати утицаја на S/R операције.

2.2.1. Развој

Амерички *PRTs* настали су из дефицитне ситуације, без јединствене концепције и кохерентног планирања. Ангажованим међународним снагама било је јасно да ће након пада талибана Авганистан више зависити од трговине дрогом него иједна друга земља у свету и да само присуство међународних

¹² Михаел Шмунк у предметној радионици.

¹³ Запажања аутора у регионима Кундуз и Мазар-и Шариф 2004. и 2005. године.

¹⁴ Robert Perito: *The US Experience with Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan*. Washington 2005, р. 1. Упоредити *online* документ: www.usip.org/pubs/specialreports/sr152.html (приступљено 30. јануара 2006).

оружаних снага може да спречи поновни (општенародни) грађански рат или повратак исламистичке власти. Међутим, крајем 2002. године ни Сједињене Државе, ни друге земље које су давале своје трупе, нису могле да мобилишу одговарајуће војне капацитете да би гарантовале довољан ниво безбедности у целој земљи.¹⁵ Америчка војна команда уверила је владу у Вашингтону у неопходност већег ангажовања у обнови Авганистана, како би се земља и, поготово, влада у Кабулу заштитила од распада. До те промене стратегије дошло је због ограниченог успеха *OEF*, која се све више суочавала (а и данас се суочава) са лошом репутацијом у очима авганистанског становништва.¹⁶ Такав развој ситуације указивао је на повећану потребу заштите снага. Америчкој војсци је било јасно да прибегавање искључиво конвенционалним формама борбе и мерама стабилизације неће донети успех Операцији истрајна слобода. Због рата у Ираку, од 2003. године, брзо је окончано обезбеђивање ресурса за америчке активности у обнови Авганистана.

Суочене са дефицитном војном ситуацијом, САД су развиле стратегију селективних појединачних решења, која се заснивала на коришћењу истурених пунктова, такозваних Коалиционих хуманитарних ћелија за везу (*Coalition Humanitarian Liaison Cells*). У њима су радили официри задужени за цивилне послове у *Тимовима за цивилне послове* (CATs – *Civil Affairs Teams*), који су идентификовали хуманитарне проблеме, спроводили мање пројекте на обнови и успостављали сарадњу са *UNAMA* и *HBO* на терену. Намеравало се и да се помогне и у освајању наклоности (*hearts and minds*) становништва. У првој фази након пада талибана, те активности почеле су прикупљањем информација у провинцијама. Након тога, тим ћелијама додељене су јаке заштитне снаге, а представници цивилних институција САД укључени су у такозване здружене регионалне тимове (*Joint Regional Teams*) у провинцијама. На инсистирање председника Карзаија, ти тимови претворени су у *PRTs*. Програм је покренут почетком 2003. године пилот планом у граду Гардез; исте године нови *PRTs* успостављени су у Бамјану, Кундузу, Мазар-и Шарифу, Кандахару, Парвану и Херату.¹⁷

2.2.2. Приступ, мандат и циљ

Током фазе увођења, мандат америчких *PRTs* није био јасан. Из кругова америчких оружаних снага било је различитих изјава о томе да ли би *PRTs* требало да се користе као агенције за координацију хуманитарне помоћи и

¹⁵ Julia Hett: *Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan. Das amerikanische, britische und deutsche Modell*. ZIF-Analyse 04/05. Berlin, April 2005, p. 4.

¹⁶ Anthony H. Cordesman: *The Ongoing Lessons of Afghanistan: Warfighting, Intelligence, Force Transformation and State Building*. Washington D.C. 2004, p. 142.

¹⁷ Hett, p. 7.

реконструкцију у провинцијама. Планови да се *PRTs* користе као координатори за целокупан рад на реконструкцији стављени су *ad acta* у пролеће 2003, након протеста међународних НВО. Штавише, САД су пре тога повукле и изјаву да је основна сврха *PRTs* да хватају припаднике талибана или Ал Каиде. Поред тога, америчка војска истиче да се *PRTs* не састоје од *мировних трупа*.¹⁸ Америчка стратегија за борбу против побуњеника у Авганистану обухвата широк спектар мера против асиметричног ратовања побуњеника. Она не обухвата само борбена дејства, него и хуманитарне операције и рад на реконструкцији. Њихова сврха је да допринесу слабљењу снага које се боре против државне власти, као што су талибани, разни политички моћници или наркомафија. Провинцијски тимови за реконструкцију под америчком командом активно примењују ту стратегију.

Амерички *PRTs* прате следеће смернице:

- први *PRTs* настали су као резултат суштинске промене у администрацији Џорџа В. Буша, који се током изборне кампање 2000. године громогласно залагао против америчког ангажовања у изградњи државе;¹⁹
- *PRTs* се користе за осигурање сталног присуства у кључним авганистанским регионима, помоћу такозваних *сталних база*;
- *PRTs* се користе за обезбеђење логистичке подршке рату против тероризма у најширем смислу и
- *PRTs* се користе за супротстављање главним узроцима нестабилности – незапосленост, сиромаштво, тероризам и локални политички моћници.²⁰

2.2.3. Структура и начин рада

Просечан амерички *PRT* (овде се као пример узима *PRT* Фарах) замишљен је са око 100 припадника који су стационирани на простору величине фудбалског игралишта. Та величина представља јачину стандардног америчког *PRT* са 97 војника и три представника цивилних министарстава или тела.²¹

Амерички *PRTs* имају три кључна елемента:

- цивилно-војни оперативни центар (*СМОС*), као основни елемент цивилно-војне интеракције;
- тактички инструктори – то су амерички војници који обучавају припаднике АНА у региону и
- елемент заштите снага, који осигурава безбедност актера током реализације пројеката.

¹⁸ Hett, p. 8.

¹⁹ Dominique Vidal: *Reconstructing States – A guide to nation-building*. У: *Le Monde Diplomatique*, 12/2003. *Online* документ: <http://www.mondediplo.com/2003/12/10rand> (приступљено 18. маја 2005).

²⁰ Perito, p. 2.

²¹ Perito, p. 1.

Штабна чета управља логистиком *PRT* и врши координацију следећих елемената:

- санитет;
- исхрана;
- преводиоци;
- техника;
- попуна горивом;
- обавештајна делатност и
- војна полиција.

Унутар структура *PRT* Фарах, о заштити снага говори се као о „крви која тече кроз *PRT*“.²² Више од половине састава *PRT* ангажовано је у тој области у складу са америчким смерницама, које дефинишу безбедност као најважнији задатак. У *PRT* Фарах може се идентификовати следећа подела задатака:

- један минобацачки вод, као и безбедносни тимови, штите *PRT* и у правности су за пратње и патролирања;
- осматрачки тимови истражују актуелно расположење локалне популације и прикупљају информације;
- *СМОС* у *PRT* усклађује захтеве села са могућностима *PRT* и са добробити целе провинције, како би се што је могуће прецизније одредио фокус подршке и
- тимови за цивилне послове (шест припадника) даље обрађују захтеве села, идентификују пројекте, изводе процене на лицу места и израђују листу приоритета. Елемент за заштиту снага прати те тимове у села.

Увођењем цивила у војне јединице, Сједињене Државе су установиле основну карактеристику *PRTs*. Интерресорни приступ *PRT* (*мултиресорни принцип*) није само карактеристично својство немачких *PRT*, него је мање или више истакнут у свим *PRTs*, а развиле су га Сједињене Државе. У стварности, разне земље имају различите приступе у односу на опсег деловања „цивилног“ министарства у оквиру неког *PRT*. Цивилне компоненте као што су предстваници америчке *Агенције за међународни развој* (USAID – *Agency for International Development*), *Смејт департмента* или *Министарства за пољопривреду* (USDA – *Department for Agriculture*) потчињене су војсци.

Амерички *PRTs* пројектовани су за авганистанске регионе који тешко да се могу описати као постконфликтни, али представљају покушај да се изврши реконструкција у зонама нестабилности (ниво шест и виши). То је разлог што су 2003. године снаге *OEF* прилично брзо предале *ISAF*-у регионе *PRT* са нижим интензитетом сукоба, као што су Бамјан или Кундуз (ниво четири,

²² Упоредити *online* документ о *PRT* Фарах: <http://www.globalsecurity.org/military/world/Avganistan/farah.htm> (приступљено 3. марта 2006).

односно пет). Истовремено, тешко утврђене „тврђаве“, као што је *PRT* Џалалабад, више имају особине истурене базе за подршку и служе за против-терористичке операције. У ствари, *PRT* штите борбене јединице *OEF*. Упркос томе, Сједињене Државе истичу улогу *PRTs* као инструмента стабилизације. Као приоритети америчких *PRTs* наводе се *добар систем управе, заштита снага и реконструкција*:

- добар систем управе првенствено значи давање подршке гувернеру одређене провинције у отварању алтернативних облика прихода (*алтернативни програми обезбеђивања средстава за живот*, као, на пример, у провинцији Нангархар), у обнови џамија (на пример, у граду Џалалабад) или у релевантним информативним кампањама.
- у погледу безбедности, амерички *PRTs* су у основи усредсређени на заштиту снага, обезбеђивање пратње, као и пружање подршке авганистанским оружаним снагама и полицији. Поновно успостављање реда након опасних инцидената оставља се авганистанским снагама безбедности и борбеним јединицама коалиционих снага. Најзначајнији фактори у области безбедности су обука, техничка помоћ и материјална подршка за АНП и АНА. Јачање авганистанских снага безбедности помоћу *PRTs* такође представља изузетно важан фактор у успостављању владавине права и формирању полиције и оружаних снага, што су дугорочни циљеви међународног управљања кризом.
- када је реч о америчком приступу у области реконструкције, пресудно је да институције које *PRTs* успоставе одражавају локалне интересе.²³

На основу тих приоритета, војна команда америчких *PRTs* примењује следеће методе:

- *командантски пројекти за реаговање у ванредним ситуацијама (CERP)*,²⁴ односи се на пројекте војне *PRT* компоненте, који се реализују у име гувернера одређене провинције или у надлежности гувернера, уз коришћење материјалних и финансијских средстава команданата *PRT*, која се могу одмах добити на располагање. За пројекте који повећавају флексибилност *PRT*, командант добија финансијска средства којима располаже по свом нахођењу. Јавне манифестације, као и изградња школа, путева и болница, спроводе се са намером да придобију наклоност становништва. Тако, *CERP* би требало да помогну да се задовоље два критеријума која се сматрају предусловима за безбедност и стабилност: органи власти морају имати монопол над употребом силе (ефикасност власти) и становништво мора те органе власти сматрати легитимним (легитимност власти).

²³ Montgomery McFate. У: *Joint Force Quarterly*, број 38, трећи квартал 2005, стр. 45.

²⁴ У Ираку *CERP* су примењивале америчке снаге већ од 2003. године. Упоредити *online* документ: http://www.dod.mil/comptroller/fmr/12/12_27.pdf (приступљено 24. јула 2006).

– *пројекти са брзим ефектима*, *USAID* упућује своје службенике за програме на терену да изводе специфичне развојне пројекте у провинцијама, намењене да дају брзе резултате. Ти пројекти се контролишу и надзиру консултовањем са војном компонентом *PRT* и уз локално усмеравање *USAID*. Такви пројекти обухватају, на пример, изградњу путева, копање бунара, као и изградњу јавних објеката.²⁵ Изградња путева је била фактор успеха америчких *PRTs*, уз истовремено присуство борбених трупа у свим *PRT* регионима, захваљујући чему су пројекти имали већу ефективност. Неопходно је рећи да су амерички *PRTs* више посвећени питању реконструкције него немачки и британски *PRTs*. Амерички *PRTs* су изградили и обновили далеко највише километара путева, а та чињеница обезбеђује за *PRTs* директну оперативну предност, јер маршруте снабдевања постају краће. Од свог оснивања (2005), шпански и италијански *PRT* такође су се ангажовали у изградњи путева.

2.2.4. Борба против наркотика

На донаторској конференцији у Берлину, априла 2004. године, председник Карзаи објавио је „џихад узгајању дрога“. Од тада, он је наркоекономију више пута помињао као највећу препреку развоју Авганистана. Тај проблем је (наравно) на врху листе приоритета Сједињених Држава: у 2005. години укупно је за борбу против дроге одвојено 780.000.000 долара; од тога, 300.000.000 долара намењено је за мере искорењивања дроге у Авганистану. Сједињене Државе захтевају радикалнији приступ, а тиме мисле на Велику Британију, која је одговорна за борбу против наркотика у оквиру реформе сектора безбедности (*SSR – Security Sector Reform*). Америчка влада пропагира, против воље Карзаија, уништавање поља мака великих размера употребом пестицида. Авганистанска и европска страна, међутим, заступају политику *штапа и шаргарепе* – драконске мере требало би предузети само ако компензационо плаћање, информативне кампање и гајење алтернативних култура не буду утицале на фармере да се предомисле. Због својих релативно слабих војних капацитета, регуларни састав америчких *PRTs* изгледа да није погодан за таквав приступ. Међутим, амерички *PRTs* би требало да буду у стању да у сваком моменту обезбеде инфраструктуру за борбене јединице, ако оне већ нису сталан део *PRT* (као у Џалалабаду), тако да могу да предузму снажније акције против наркомафије у провинцијама.

²⁵ Provincial Reconstruction Team Overview. In: USAID Afghanistan, January 2006. Упоредити *online* документ http://www.usaid.gov/locations/asia_near_east/countries/Afghanistan/pdfs/prt_jan-06.pdf#search=%22YSAID%20Overview%20PRT%22 (приступљено 28. јула 2006).

2.2.5. Критика

Цивилне организације критикују америчке *PRTs* више него друге *PRTs*. Пол Баркер (*Paul Barker*), шеф организације за помоћ *CARE* у Кабулу, поменуо је да амерички *PRT* у Газнију показује добру вољу и спремност да сарађује. Међутим, Баркер, који је Американац, говори у име цивилне заједнице за помоћ када каже да пројекти америчких *PRTs* представљају лошу политику развоја, јер војска није баш детаљно истражила локалне потребе и укључила становништво.²⁶ Критика је упућена и на истовремено вођење борбених и стабилизационих операција, што представља основни проблем америчког модела *PRT*.

Амерички циљеви у Авганистану – да воде успешан рат против тероризма и одржавају сталне базе – могли би, с обзиром на покушаје да се подржи процес трансформације Авганистана, довести до контрапродуктивних резултата, као што је јачање локалних политичких моћника и слабљење владе у Кабулу: коалиционе снаге стално изнова формирају савез са локалним милицијама и снабдевају их оружјем и новцем. У тешким операцијама, авганистански борци и међународни плаћеници често формирају претходницу, што још више подстиче приватизовање рата и слабљење монопола државе на употребу силе.²⁷ Међутим, такви „бракови“ из рачуна истовремено слабе централну власт у Кабулу и делују противно циљевима *ISAF* и циљевима програма разоружања. Тиме се истиче дилема око геополитичког фокуса Сједињених Држава и фокуса *UNAMA*, *ISAF* и ЕУ на стабилизацију и реконструкцију.

2.3. Концепција немачких *PRTs*

2.3.1. Развој

После 11. септембра, тадашњи немачки канцелар Герхард Шредер (*Gerhard Schröder*) истакао је питања „неограничене солидарности са Сједињеним Државама“ и „нове одговорности Немачке у војним операцијама широм света“. Министар одбране Немачке Петер Штрук (*Peter Struck*) сковао је фразу да се „Немачка брани на Хиндукушу“.

²⁶ Упоредити: Constanze Stelzenmüller, Afghanistan: Hebammen in Uniform. У: *Die Zeit*, 16. септембар 2004.

²⁷ Frank Ilse: Das Milliarden-Geschäft der privaten Krieger. In: *Abendblatt*, 6. октобар 2004. Упоредити *online* документ: www.abendblatt.de/daten/2004/10/06/349171.html (приступљено 19. маја 2005).

Немачка је 2007, била трећа земља у погледу упућених војника (до 3.500) у *ISAF* и одговорна за Регионалну команду Север. Распоређивање војних снага показало се за Немачку као битан инструмент за борбу против међународног тероризма. Немачка страна је од почетка истицала да би из политичких, правних и практичних разлога задатке за постизање стабилизације и задатке везане за активну борбу против тероризма требало и даље држати и разматрати раздвојено. Војне операције у Авганистану Немачка не посматра као прву опцију: пре него што војници добију задатке, требало би да дипломате, радници владиних и невладиних организација за помоћ у развоју, организације за људска права, Светска банка и друге међународне институције предузму мере против узрока који су у корену тероризма. Међутим, преостају проблеми који се могу решити само војним мерама. У том контексту, Немачка и њени *PRTs* полажу наде у употребу интегрисаних цивилно-војних инструмената у авганистанским провинцијама.

2.3.2. Приступ, мандат и циљ

Амерички приступ *PRT* показао је да се концепција децентрализованих операција мањих војно-цивилних снага за подршку може реализовати. Такав је био и закључак Немачке, када је у септембру 2003. године, после детаљне контроле и истраживања, преузела положај дотадашњег америчког *PRT* у Кундузу и наставила са својом концепцијом. У јесен 2004. ставила је тежиште на проширење – у Фејзабаду је почео са радом други немачки *PRT*. Средином 2006. немачко ангажовање се још више повећало преузимањем *ISAF*-ове Регионалне команде Север. Северна зона одговорности обухвата девет провинција, седам до десет милиона људи и 150.000 квадратних километара.

Ситуацију у Авганистану Немачка и даље сматра претњом за међународну безбедност и мир у свету. Немачки парламент нарочито наглашава неопходност да се ауторитет централне власти прошири на све делове Авганистана, поштују демократске вредности, оконча процес разоружавања, демобилизације и реинтеграције, као и да се учине позитивни помаци у областима реформе сектора безбедности и борбе, како против трговине дрогом, тако и против производње дроге. Након предлога немачке владе, укинута су регионалне границе оперативних зона. Ако се утврди да је то битно за остварење целокупне мисије *ISAF*, немачке оружане снаге могу се ангажовати не само у Кабулу и на северу, него и у другим регионима, за мере подршке ограничене и у погледу времена и обима. То значи да Немачка има право да упути своје трупе у ратне зоне на југу Авганистана.²⁸

²⁸ Michael Schmunk: *Die deutschen Provincial Reconstruction Teams*. Ein neues Instrument zum Nation-Building. SWP-Studie S33. Berlin, November 2005, p. 16.

2.3.3. Структура и начин рада

За разлику од америчких *PRTs*, за немачки приступ *PRT* није карактеристична стратегија борбе против побуњеничких дејстава, него појам свеобухватне стабилизације и план реконструкције са краткорочним, средњерочним и дугорочним ефектима. Сходно томе, *PRT* Кундуз је организован и ангажован као „цивилни тим за реконструкцију са војним елементом за заштиту“, у којем цивилни и војни елементи раде заједно на истом нивоу, спроводећи свеобухватну политичку мисију. Свака компонента реализује ту мисију према својим идејама. У идеалној ситуацији, разна кључна министарства координирају своје планове симбиотски у оквиру интерресорне координационе комисије, како би се произвео највећи ефекат на терену. То значи да, у принципу, Немачка следи амерички модел *PRT*, иако појединачна министарства имају различита овлашћења. Представници министарстава спољних послова, одбране, унутрашњих послова, као и за економску сарадњу и развој, имају радне састанке једном недељно, а разговарају и са одговарајућим представницима на терену, што значи да се *PRT* Кундуз сматра „дјелом немачке спољне политике“.²⁹

Провинцијски тим за реконструкцију у Кундузу има двојну цивилно-војну команду, с тим да цивилног шефа бира Министарство спољних послова. Војни командант није потчињен само Министарству одбране, него и Команди *ISAF*, односно НАТО-у. Двојна команда има и представника Министарства за економску сарадњу и развој, који координира активности које се тичу политике помоћи у развоју, као и представника Министарства унутрашњих послова, који помаже у формирању Авганистанске националне полиције. Цивили у немачком *PRT* су, потчињени само војној команди у погледу безбедности, али не о дипломатским питањима и питањима у вези са политиком помоћи у развоју. Три стратегијска потпорна стуба чине срце *PRT*:

1. дипломатија – стварање контаката, напори на убеђивању, лобирању и дипломатији, као и јачање цивилног друштва у сарадњи са *UNAMA*;
2. безбедност – пружање подршке реформи сектора безбедности сарадњом у формирању Авганистанске националне полиције и разоружавању милиција и приватних лица;
3. развој – реализација пројеката у области сарадње у развоју, као и њихова координација са другим међународним и националним партнерима или НВО.³⁰

²⁹ Разговор са Валтером Фихтигером (*Walter Feichtinger*) и Маркусом Гаустером (*Markus Gauster*) водио Ридигер Лоц (*Rüdiger Lotz*), Амбасада Немачке у Кабулу, Кабул, 22. октобар 2004.

³⁰ Hett, pp. 15 f.

Ови фокуси су, такође, у складу са мишљењима стручњака за реконструкцију, који сматрају да би *PRTs* на северу и западу првенствено требало да обучавају локалну полицију, а да би *PRTs* на југу и истоку првенствено требало да воде бригу о безбедности.³¹ У складу са ставом владе у Берлину, војно присуство Немачке у провинцијама требало би, „у основи“, да остане „што је могуће мање“, што је смерница која је поштована до 2007. године.³² Тако *PRT* Кундуз чини око 470 војника. Од тога (само) њих 90 су оперативни војници (пешадија), који су одговорни за простор од око 20.000 квадратних километара (!).³³

Оперативна Команда оружаних снага Немачке у Берлину надлежна је за управљање *PRT*. Главне компоненте су: оперативни штаб команде, безбедност, веза, логистика, инжињерија за изградњу и борбена дејства, те санитарска чета.³⁴ Остали елементи војног дела су и психолошке операције (*PSYOPS*), војна полиција, уклањање експлозивних средстава, инфраструктура, планирање, администрација, војна геологија, као и центар за штампу и информисање. Немачка влада управља цивилним делом. Он се састоји од 15 цивила и чине га представници Министарства спољних послова (шеф), Министарства унутрашњих послова (чија је специјалност обучавање авганистанске полиције – *Немачки полицијски пројекат (German Police Project)*, Министарства за економску сарадњу и развој (чија су специјалност пројекти за реконструкцију), као и цивилне дипломате из влада партнерских држава.

Неједнак бројчани однос војног и цивилно-политичког особља јесте и релевантан за процесе одлучивања – министарства спољних послова и одбране носе исту тежину одговорности. Знатно већи број војника у немачким *PRTs*, у поређењу са америчким и британским, опавдава се израженом бригом и логистичком концепцијом, што је дефинисано у доктрини немачких оружаних снага.

Поред *PRT* Кундуз, још један немачки *PRT* формиран је у септембру 2004. године у Фејзабаду, главном граду провинције Бадакшан. Организационо и логистички, он се ослања на *PRT* Кундуз. Удаљени регион Бадакшан, на далеком североистоку Авганистана, посебно је неразвијен у организационом погледу. Чак и пре совјетске инвазије и грађанског рата, његово становништво није чинило етнички (или културно) јединствену целину, мада је било честих међуетничких веза. Тај регион постао је познат захваљујући свом рудном богатству.

³¹ Разговор Валтера Фихтингера и Маркуса Гаустера са Дијегом Осориом, *UNAMA* Кабул, 26. октобар 2004. године.

³² Авганистанска концепција немачке владе од 1. септембра 2003, стр. 6. Упоредити *online* документ: http://www.spdfraktion.de/rs/rs_datei/0,,2635,00.pdf (приступљено 17. маја 2005).

³³ Упоредити: Winfried Nachtwei: Afghanistan – Besuch im Oktober 2006: Zwischen Anschlagsgefahren und Aufbau-fortschritten, стр. 9. *Online* документ: <http://www.nachtwei.de/index.php/articles/440> (приступљено 3. априла 2007).

³⁴ Schmunk, M.: *Исто*, р. 16.

Крајем 2006. године *PRT* Фејзабад састојао се од 250 немачких војника, 80 међународних војника, као и десет дипломата, полицијских инструктора и стручњака за развој. У Фејзабаду особље покрива разнородну област активности, која обухвата штабне, логистичке, заштитне и санитетске елементе, прикупљање информација, војну полицију, елемент за уклањање експлозивних средстава, војну геологију, као и администрацију снага.

Задатак *PRT* Фејзабад је да јача утицај власти из Кабула у провинцији Бадакшан. Представници укључених министарстава суочени су са поделом рада. Док представник Министарства спољних послова, цивилни шеф *PRT*, координира рад Министарства за економску сарадњу и развој и Министарства унутрашњих послова, војна компонента, заједно са локалним снагама безбедности, задужена је за безбедно окружење. По мишљењу Немачке, то чини основу за рад владиних и невладиних организација за помоћ. Да би били у контакту, представници *PRT* Фејзабад редовно се састају са регионалним и локалним званичницима, достојанственицима и руководиоцима. На дневном реду налазе се питања као што су фокуси сарадње, идеје за регион и могућности за пружање подршке конкретним мерама.

Задатак немачког присуства, а нарочито немачких патрола, јесте да истражују веома комплексне структуре авганистанског друштва. На радном нивоу, чести су састанци специјалиста из *PRTs* и одговарајућих партнера у локалној администрацији. Основни циљ тих састанака немачких војника и регионалних војних снага, обавештајних служби и полиције јесте стабилизација безбедносне ситуације.³⁵ Поред тога, постоје комбиноване патроле припадника немачке војне полиције и авганистанских полицајаца. У оквиру *CIMIC*, пројекти са брзим ефектима, као што су изградња полицијских станица на улазима у градове, или копање бунара, служе да створе поверење и очекује се да имају стабилизациони ефекат.

2.3.4. Борба против наркотика

Узгајање дрога донело је извесан просперитет становништву у зони утицаја немачких *PRTs* (али не само ту, већ и шире, у другим зонама), што се одражава у броју нових кућа, аутомобила са погоном на сва четири точка и мобилних телефона. Осим тога, чак и фармери закупци профитирају од трговине опијумом. Ефекте узгајања опијума у региону становништво доживљава углавном као позитивне.³⁶ Питање како би немачки *PRTs* требало да се пона-

³⁵ Упоредити *online* документ који с односи на циљеве немачких *PRTs*:

<http://www.einsatz.bundeswehr.de/C1256F1D0022A5C2/vwContentByKey/W26BYJR5821INFODE> (приступљено 3. маја 2006).

³⁶ Упоредити: Conrad Schetter, Das Dilemma der Drogenbekämpfung. In: *E+Z Zeitschrift für Entwicklung und Zusammenarbeit* 2/2005, p. 66.

шају према трговини наркотицима, у провинцијама за које су надлежне, закупља немачку политику од почетка ангажовања у Авганистану. Немачки приступ изгледа да је двојан. С једне стране, немачка влада даје уверавања да борба против наркотика није део мандата операције немачких оружаних снага.³⁷ Ту филозофију формулисао је у јесен 2003. године тадашњи министар одбране и она је до данас остала неизмењена. Упркос чињеници да та мисија не постоји, Немачка, с друге стране, даје „независан цивилни допринос“ искорењивању проблема с дрогом. То прати претпоставку да само комбинација стратегија економских и казних мера може довести до успеха. Немачка је, нарочито у оквиру *Немачког пројекта полиције*, обезбедила за авганистанске јединице опрему и обуку за борбу против наркотика.

Немачки *PRTs* прате поступке око узгајања поља мака, како би за званичне авганистанске и међународне актере обезбедили релевантне информације из своје зоне одговорности. Мешање у тај традиционални циклус производње би, врло вероватно, довело до ескалације насиља, које би било усмерено против *PRTs*. Мандат немачких *PRTs* није довољно јак за окружење у којем је свеприсутан криминал повезан са дрогом. Проширивањем активности немачких оружаних снага повећала се вероватноћа да ће немачки војници открити лабораторије за производњу дроге док трагају за тајним скровиштима оружја. Уколико би се, међутим, повела озбиљна борба против дроге, то би – по мишљењу тајних служби – врло вероватно изазвало противмере наркобарона.³⁸

Досадашњи покушаји да се постигне контрола над узгајањем дрога путем појединачних акција, као што је уништавање поља мака, морају се, према министру за борбу против наркотика Хабибулаху Кадерију, сматрати неуспешнима. Он се обраћа „угледним људима“ у влади и указује на проблеме са регионалним командантима.³⁹ Провинцијски тимови за реконструкцију на северу изгледа да нису учествовали у тим појединачним акцијама. Међутим, влада Авганистана намерава да смени гувернере провинција који не сарађују у борби против дроге.

Без приступа алтернативним облицима прихода, фармери неће хтети да се одрекну прихода од дроге. У међувремену, умерене и ограничене репресивне мере, као што је уништавање лабораторија или заплена пошиљки дроге, могу се замислити као војна мисија за *ISAF*. Немачка до сада није учествовала у таквим мерама, већ се усредсредила на организовање АНП,

³⁷ Schmunk, M.: *Исто*, p. 32.

³⁸ Anti-Drogen-Kampf gefährdet Soldaten in Afghanistan. In: *Financial Times Deutschland*, 16 June 2005.

³⁹ Fighting drugs in Afghanistan. Video interview of Habibullah Qaderi, Afghan Minister for Counter-narcotics, 18. јануар 2006. Упоредити *online* документ: <http://www.nato.int/multi/video/2005/050120-qaderi/v050120e.htm> (daunloudovan 1. јула 2006).

у чему су *PRTs* све ангажованији. То значи да ће убудуће *PRTs* бити суочени са једном другом кључном улогом – подршком обуци регионалне полиције. Лојални припадници авганистанске полиције, који су 2007. године због малих плата тада били у мањини, могли би убудуће да преузму деликатни задатак спровођења мера у борби против наркотика.⁴⁰

2.3.5. Критика

Неки политичари и НВО критикују да, због мноштва самонаметнутих ограничења, немачки *PRTs* не могу да развију пуну ефикасност и зато не могу да испуне свој стварни основни задатак – јачање ауторитета авганистанске владе. Масивна бирократија сматра се узроком оклевања немачких *PRTs*, а поред тога, они показују толику опрезност да не успевају да реализују патролирање преко трију провинција које су у њиховој надлежности. Кампови су, изгледа, места за редовне посете државних званичника, што такође омета *PRTs* да раде свој посао. Критикује се и то што *PRTs* не интервенишу у случајевима насиља које чини локално становништво, као што је каменовање. Како је дефинисано њиховим мандатом и концепцијом „локалног власништва“, такве полицијске задатке не обављају немачки *PRTs*. Према мишљењу критичара, у таквим случајевима *PRTs* делују на исти начин као и припадници авганистанске полиције – често окрећу главу на другу страну када се врши насиље. Када се ради о успостављању владавине права, не постоји тачно одређена обавеза *PRTs*. За немачке *PRTs* кажу да су прихватили ту ситуацију ради мирољубиве коегзистенције са политичким моћницима.

Неке критике против *PRTs* морају се пажљиво анализирати; али неке су вода која иде на воденицу скептика који би, у принципу, желели да повуку немачке оружане снаге из свих међународних операција.

2.4. Концепција британских *PRTs*

2.4.1. Развој

Уједињено Краљевство је била друга земља која је, после Сједињених Држава, формирала *PRT*. Од јула 2003. до почетка 2006. године имали су *PRTs* у Мазар-и Шарифу и Мејмани, пре него што су се пребацили на југ Авганистана. До средине 2005. године север Авганистана није био на мети напада милитантних исламиста на стране војнике и хуманитарне раднике. У

⁴⁰ Упоредити: Stelzenmüller.

том региону живе етнички Узбеци и Таџици, који су, од почетка, отежавали акције припадника Паштуна, који су под доминацијом талибана. У току фазе имплементације британског *PRT* 2003. године, у региону су се водиле борбе између политичких моћника, у којима су британски *PRTs* од самог почетка деловали као посредници.

2.4.2. Приступ, мандат и циљ

Сједињене Државе свој приступ *PRT* у региону Север сматрају *операцијом подршке миру*.⁴¹ За Британију, *PRT* је цивилно-војни инструмент који се користи у авганистанским провинцијама за јачање утицаја авганистанске власти и који пружа подршку развоју и реконструкцији. Та мисија треба да се остварује побољшавањем опште безбедносне ситуације и пружањем подршке за пет носећих стубова реформе сектора безбедности. Током 2006. скандинавске земље умногоме су усвојиле прилично успешан британски приступ *PRT* у постконфликтном региону, што значи да се та проверена концепција примењивала и 2007. године.

Упркос неколико смерница Сједињених Држава, *ISAF* и Уједињених нација, британски *PRT* није се уклапао ни у какав калуп – био је обликован према ситуацији у региону Мазар-и Шариф. Велика Британија је имала здружено руковођење (*Joint Leadership*) са цивилним елементом, који је имао висок степен интеграције. Министарство одбране (МО) сарађивало је непосредно са Министарством за спољне послове и Комонвелт (FCO – *Foreign and Commonwealth Office*) и Министарством за међународни развој (DfID – *Department for International Development*). На оперативном нивоу, војни и цивилни елементи радили су одвојено, а имали су и различит метод подношења извештаја. За британски *PRT*, критични фактор за успех операције био је да се повећа поштовање према Авганистанској националној полицији (АНП) и њен значај као легитимног инструмента за заштиту становништва.

Британски приоритети у вези с тим, подразумевају: консолидовање институционалних структура и свеобухватно ширење реформе сектора безбедности помоћу *PRTs* јачањем царинског и правног система, Авганистанске националне армије, Авганистанске националне полиције, као и пружањем подршке програмима разоружавања и борбе против наркотика. Стабилне институције и повећана безбедност требало би да помогну развој региона. Британски *PRTs* не спроводе сами пројекте реконструкције (за разли-

⁴¹ Упоредити: Jon Brittain, *Civil Military Interaction: Practical Experiences of a PRT Commander*. У: Walter Feichtinger/Markus Gauster (Eds.): *Zivil-Militärische Zusammenarbeit am Beispiel Afghanistan. Civil-Military Interaction – Challenges and Chances*. Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie 15/2007, Wien 2007, pp. 113–121.

ку од њихових немачких пандана). Они себе сматрају иницијаторима цивилних пројеката реконструкције, с тим да се не ангажују у њима оперативно, што има позитиван ефекат на изградњу државе.

2.4.3. Структура и начин рада

Структура британских *PRTs* је мултинационална и мултиинституционална. У августу 2005. године *PRT* Мазар-и Шариф имао је 140 припадника, а *PRT* Мејмана 50 припадника. За успостављање безбедности, мобилни осматрачки тимови (*MOT – Mobile Observation Teams*) патролирали су целим регионом и те задатке повезивали са кампањама прикупљања информација и мерама изградње поверења. Истовремено, сваки покрет *PRT* користио се за прикупљање невојних обавештајних података. Мобилни тимови за осматрање састоје се од шест до осам припадника и имају велику оперативну флексибилност; они могу данима да бораве ван кампа *PRT*, ако је то неопходно за извршење мисије. За потребе подршке Авганистанској националној полицији, у саставу *PRTs* налази се цивилни међународни саветник за обуку полиције.

Командант једног британског *PRT* описао је приступ *PRT* као обављање „посла на веома ненаметљив начин”.⁴² То значи да се *PRT* приказује у јавности лако наоружан и својом „ненаметљивошћу” веома уско тумачи принцип стратегије *дискретног присуства*. Циљ је да се постигне максимални ефекат са минималним напором. Командант *PRT* такође говори о „робусној војној дипломатији”. Током 2003. и 2004. године, на пример, генерал Рашид Достум, етнички Узбек, водио је тенковске борбе са својим таџичким ривалом, генералом Нур Ата Мохамедом. Британски *PRT*, у сарадњи са *UNAMA*, деловао је као посредник и помогао да се окончају борбе између зараћених група. Достум и Ата су се напоследку сагласили да учествују у изградњи државе. Њиховом запажању није промакло то да је нека врста мира одлична за њихове интересе – царина, градња и побољшање превоза. Висока стопа криминала (која, међутим, није карактеристична само за северни Авганистан) није се много променила током последњих година.

Провинцијски тим у Мазар-и Шарифу није био првенствено заинтересован за имплементацију владавине права у складу са западним принципима. То се чинило нереалним, поготово због негативног британског искуства из трију ратова у Авганистану (1839–1919). Британци су били свесни да ће за трајан и одржив развој у том правцу бити потребне деценије. Због тога су

⁴² Разговор аутора и Џона Бриттена (*Jon Brittain*), команданта *PRT* Мазар-и Шариф. Мазар-и Шариф, 1. октобар 2005. године.

били више заинтересовани за унапређење стабилности у региону него за успостављање западних вредности. Војно присуство, подршка и успостављање мрежа представљају битне елементе британског приступа. При томе, Британци се такође веома вешто саморекламирају у провинцији како би очували добру вољу сваког актера у региону, укључујући и НВО, и тиме стварали безбедно окружење. Допринос британских *PRTs* утицао је на то да је северни регион још увек далеко од ситуације да се претвори у ратну зону. Међутим, током 2007. године стање се погоршало и прешло у ситуацију која „није мирна и није стабилна“ (ниво пет), али се и даље може дефинисати као „постконфликтна“.

2.4.4. Борба против наркотика

Током 2002. године, пре формирања британског *PRT* у Мазар-и Шарифу, започет је програм борбе против дроге у оквиру реформе сектора безбедности, у надлежности Британије. У том програму тежиште је стављено на компензационе исплате и сваком фармеру понуђено је 350 долара за уништавање једног хектара поља под маком. Међутим, фармери су тражили по 3.000 долара – наводно због тога што су већ ушли у велике дугове у очекивању огромног профита. Последица тога било је даље повећање узгајања мака. Многи фармери су ставили у џеп компензационе исплате, а онда започели гајење мака на новим пољима, у удаљеним подручјима, пре свега због својих обавеза према трговцима.

Још једна контрапродуктивна мера био је увоз жита у Мазар-и Шарифу, за становништво у неповољној ситуацији, путем Светског програма за храну Уједињених нација (WFP – *World Food Program*). То је довело до пада цене домаћег жита, па су фармери прешли на гајење мака. То је описано као потпун неуспех политике Уједињених нација за борбу против дроге, што баца лоше светло и на британске напоре.

2.4.5. Критика

Да би били у могућности да раде под релативно нормалним условима, *PRTs* су присиљени да дођу до неког аранжмана са локалним актерима (и „добрим“ и „лошим“ момцима). То је утицајним политичким моћницима омогућило чак да још више ојачају своје позиције – нарочито путем места у влади Авганистана. Не може се поуздано рећи да ли је та стратегија узрок све веће радикализације у земљи, јер неке утицајне особе, на пример Рашид Достум (у зони одговорности британског *PRT*) или Исмаил Кан (у зони одговорности италијанског *PRT*), заиста осигуравају безбедност становништва у својој зони

утицаја. Након неколико избора, политички моћници су почели да схватају да је веома сврсисходно имати на располагању и војни елемент и политичке представнике у парламенту, како би могли да замене пушку за кравату, према захтеву ситуације. То је војном елементу обезбедило легитимитет, утолико што су неке милиције политичких моћника постале део Авганистанске националне армије. Политички моћници су вешто искористили нове околности и схватили да ангажовање у политичком дијалогу може бити корисно.

Својом улогом посредника између зараћених група, британски *PRTs* допринели су да политички моћници добију легитимитет. Тако се *PRTs* налазе између свих фронтова: с једне стране, морају се предузети мере да се заустави то да *PRTs* допуштају да их локални актери искоришћавају, а с друге стране било који приступ са конфронтирањем повећава могућност угрожавања *PRT*. Држање „дипломатске дистанце“ према утицајним особама јесте генерално проблем за *PRTs*, што је посебно истакнуто код британских *PRTs* и налази се у центру критика упућених *PRTs*.

2.5. О проблему координирања појединих *PRTs*

У принципу – а у складу са идејом о локалном власништву – стварање безбедности јесте одговорност руководства у Кабулу. Међутим, с обзиром на његов слаб ауторитет у провинцијама, *UNAMA* има задатак да лобира и успостави платформе за комуникацију како би *ISAF*, *OEF*, *PRTs* и амбасадори водећих нација и авганистанска министарства сели за један сто. Влада у Кабулу покушала је да успостави јачи ауторитет државе у провинцијама постављањем лојалних гувернера, који нису из те провинције па, према томе, нису укључени у регионалну трку политичких моћника за освајање моћи. Та стратегија изгледа да делује само спорадично и веома споро (на пример, у провинцији Сар-и Пол). Циљ је јасан: попунити вакум моћи између Кабула и провинција, вакум који постоји не само на пољу безбедности, него и у сарадњи у области развоја.

Извршни координациони комитет PRTs, основан 2005, редовно окупља представнике већ наведених актера ради консултовања на стратегијском нивоу. На челу тог комитета је авганистански министар унутрашњих послова и његов задатак је да обезбеди ставове и смернице за све постојеће и будуће стабилизационе мере у контексту *PRT*. Поред тога, циљ те платформе је да се радни програм *PRT* прилагоди *Стратегији националног развоја* (NDS – *National Development Strategy*).⁴³ Међутим, досадашњи развој ситуације показује да комитету недостају ауторитет и овлашћења. То ис-

⁴³ Разговор аутора и Џона Бриттена (*Jon Brittain*), команданта *PRT* Мазар-и Шариф. Мазар-и Шариф, 1. октобар 2005. године.

тиче основни проблем међународног ангажовања у Авганистану: у природи принципа водеће нације је да се преко *PRT* првенствено спроводе циљеви водеће нације тог *PRT*. Настојања једног авганистанског органа власти – у овом случају министра унутрашњих послова – да то координира и усмерава, међународни фактори нису до сада примали са ентузијазмом.

3. Анализа ефикасности *PRTs*

3.1. Општи ставови о ефикасности *PRTs*

3.1.1. Напомене о анализи

Авганистан је подељен на безброј зона утицаја, чији актери различито гледају на међународне снаге. Број напада, инцидената, као и демонстрација против међународних организација, као што су *PRTs*, представља значајан показатељ безбедносне ситуације у регионима *PRTs* и омогућава да се изведу извесни закључци о степену до којег становништво прихвата *PRTs*. Међутим, мора се узети у обзир да су демонстрације, на пример, често намештене и/или инструментализоване од политичких моћника и/или фундаменталиста. Веома је тешко дефинисати расположење целе земље, јер нема довољно озбиљних емпиријских података (34 провинције – 350 области). Релевантни извештаји медија, анкете, бројке и проценти могу само – а можда ни то – да се користе као показатељи за извесне специфичне регионе (или њихове делове).

Сваки *PRT* користи различите стратегије, које се базирају не само на локалним условима, него и на њиховим посебним приступима војним пословима, њиховој филозофији о побуњеничким дејствима и њиховој толеранцији ризика. Нема сумње да су побуњеничка дејства вишеаспектна, али напори који се улажу у борбу против њих изгледа да су чак и разноврснији. Сваки *PRT* има другачуји скуп циљева и ограничења, као и различито схватање успеха. Далеко од америчког почетног и оштрог приступа, данас се војне снаге у Авганистану налазе усред лабораторије идеја, иновација које уносе локални команданти реагујући на услове око себе.

Проблем је у чињеници што свака нација и свака команда има побуде да прогласи да је њен приступ јединствено ефикасан, а има мало начина да се изврши објективна оцена резултата. Штавише, права стратегија често се може ретроспективно потврдити тек месецима или годинама касније, јер данашњи успех може да представља сутрашњи модел неуспеха, или обратно.⁴⁴

⁴⁴ Холандски модел, поновљен. Упоредити *online* документ http://thecenturyfoundation.typepad.com/aw/2007/04/the_dutch_model.html (приступљено 20. априла 2007).

3.1.2. Прихваћеност PRTs

Различити су приступи које *PRT* може да примени како би био прихваћен од локалних, али и међународних актера у својој сфери утицаја. Италија је, на пример, користила иновативни метод како би осигурала да њен *PRT* у Херату постигне добру репутацију: годину дана пре него што је *PRT* распоређен (2005) договорена је сарадња са (италијанским) НВО и другим актерима у региону и уплаћене су великодушне субвенције.⁴⁵ Друге нације нису у тој мери ставиле тежиште на прихватање њиховог приступа од локалног становништва, што се одражавало у понашању њихових војника на терену.

3.1.3. PRTs и безбедносна ситуација

У нападима 2004. године погинуло је 850 људи.⁴⁶ Током 2005, број мртвих повећао се на 1.600, укључујући и 81 припадника америчких оружаних снага.⁴⁷ Стопа криминала се, такође, знатно повећала у целој земљи. Провинцијски тимови за реконструкцију, чији се број до 2005. године повећао на 22 тима, нису могли да се супротставе тој тенденцији. Безбедносна ситуација постала је нарочито лоша од децембра 2005. до маја 2006. године, што је регистровао систем за рано упозорење *FAST*.⁴⁸ Посебно је упадљив пораст самоубилачких напада током 2006. године. Док их је 2003. било само два напада, 2004. шест и 2005. двадесет, а током 2006. године извршено је 136 напада.⁴⁹ Такав развој догађаја може се сматрати као последица погоршавања ситуације (нарочито на југу и истоку) у земљи. Следећа *скала нивоа нестабилности* за *PRTs* показује различите интензитете сукоба у различитим провинцијама.

Скала нестабилности за *PRTs* (јесен 2007):⁵⁰

⁴⁵ Разговор аутора са Вилијемом Бангом (*William Baang*), Међународна организација за миграцију (*IOM*). Мазар-и Шариф, 20. август 2005. године.

⁴⁶ "Six Taliban Killed in US-Afghan Raid on Bomb Factory: Official". Agence France Press, 24 August 2005.

⁴⁷ Four US Troops killed in Afghanistan. In: *CBS News*, 13 February 2006. Упоредити *online* документ: <http://www.cbsnews.com/stories/2006/02/13/terror/main1312194.shtml> (приступљено 10. јула 2006).

⁴⁸ FAST Update Afghanistan, May 2006, p. 3. Упоредити *online* документ: http://www.swisspeace.org/uploads/FAST/updates/FAST%20Avghanistan%201_2006%20final.pdf (приступљено 22. јуна 2006).

⁴⁹ Der Standard, 16 April 2007.

⁵⁰ Упоредити такође: Табела интензитета сукоба, у: *Helmand at War. The Senlis Council Security and Development Policy Group London*, June 2006, p. 55. Провинција Хелманд је ту категорисана као ниво осам (2006). Одабране провинције категорисао је аутор 2007. године.

Ниво	Карактеристике	Провинција
10	„Отворени рат“ – евакуација особља из састава <i>PRT</i> .	
9	„Ратна зона“ (А) – ситуација слична грађанском рату; свакодневни герилски напади на локално цивилно становништво, полицију и интернационалце; свакодневне борбене операције <i>OEF</i> и <i>ISAF</i> против <i>MOF</i> ; обезбеђење хуманитарне помоћи немогуће.	Хелманд, Кандахар
8	„Ратна зона“ (Б) – тенденције ка грађанском рату; систематски напади на локално цивилно становништво, локалну полицију и интернационалце; појачане борбене операције <i>ISAF</i> и <i>OEF</i> против <i>MOF</i> ; политички мотивисано насиље; масовно отуђивање између локалног становништва и владе Авганистана; безбедност у комплексу <i>PRT</i> гарантовано само подршком споља; редовно патролирање <i>PRT</i> није могуће; становништво у сеоским подручјима зависи од приноса мака; није остварива сарадња у области развоја коју подстичу <i>PRT</i> или НВО.	Урузган, Забул, Коуст
7	„Прелаз из постконфликтне у ратну зону“ – области високог ризика; повећани напади на локалне званичнике, полицијске станице, међународне снаге, укључујући и <i>PRTs</i> ; становништво консултује талибанске шуре (већа) за правне савете; пројекти реконструкције не могу да се изводе без заштитног елемента; веома мало НВО ради; редовно патролирање <i>PRT</i> („истицање заставе“) са лаким наоружањем веома ограничено.	Кунар, Пактија, Пактика, Газни, Нуристан
6	„Нестабилно“ – усмерено насиље и претње насиљем против цивила и припадника војске; нелегалне блокаде путева; опасност од киднаповања; путовање земљом без конвоја веома опасно; неке НВО раде; реализација пројеката помоћи веома отежана; напади на <i>PRTs</i> , на пример за време насилних демонстрација.	Нангархар, Лагман, Фарах, Фарјаб, Гор, Бадгис, Вардак
5	„Није мирно и није стабилно“ – спорадични напади и претње насиљем против представника власти и међународних снага; напади на изборне кандидате; пораст насилних казних дела; организоване антивладине демонстрације могу да пређу у насиље; кретање се саветује само у конвоју; могући бомбашки напади поред пута и самоубилачки напади.	Парван, Кундуз, Такар, Бадакшан, Херат, Балк
4	„Мирно, али није стабилно“ – прикривене претње и узнемиравање локалног становништва; пропаганда против владе Авганистана и против Запада; гајење опијума сматра се генерално толерисаним извором прихода становништва; масовна корупција.	Бамјан, Ђузан, Сар-и Пол, Саманган, Баглан, Такар
3	„Мирно“ – недовољна контрола границе доводи до пораста тенденција ка насилним злочинима у вези са илегалном трговином (дрогом, оружјем, људима).	Нимруз
2	„Мирно и стабилно“ – мања насилна кривична дела; власт контролише већи део границе и кључна подручја; цивилна администрација ради; пројекти у области развоја могу да се реализују без безбедносних проблема.	
1	„Потпуна стабилност“ – власт контролише цело подручје; пораст легалних активности.	

3.1.4. PRTs и сарадња у области развоја

Надзорни комитет за хуманитарни одговор (SCHR – *Steering Committee for Humanitarian Response*) израдио је 2001. године директиве за цивилно-војне односе, које служе као правила за интеракцију између хуманитарних организација и оружаних снага.⁵¹ Он има четири главне ставке:⁵²

1. имплементација директне хуманитарне помоћи (коју SCHR дефинише као мере реконструкције) требало би, под нормалним околностима,⁵³ да буде резервисана за цивилне организације за пружање помоћи; према томе, PRTs не би требало да буду активни на том пољу;
2. директна хуманитарна помоћ коју обезбеђују оружане снаге добродошла је у изузетним околностима, односно у случају погоршања безбедносне ситуације;
3. хуманитарни актери требало би да користе војну помоћ/заштиту само у областима великог ризика (ниво седам и виши);
4. између цивилних и војних актера могу, а и требало би, да се размењују само посебне информације (на пример, које се односе на безбедносну ситуацију).

Међутим, неке НВО сматрају да није могуће применити те смернице на интеракцију са комплексним цивилно-војним тимовима као што су PRTs. Изгледа да је SCHR био свестан тога у свом ставу изнетом 2001. године и да је прецизирао и прилагодио своје смернице Авганистану (верзија из 2004). Постављене су следеће главне ставке:

1. НВО би требало самостално да процене мере које треба предузети у кризним регионима (без размењивања ставова са PRTs);
2. у складу са смерницама које су поставили НВО, међународни комитет Црвеног крста и Црвеног полумесеца, хуманитарне организације би требало да задрже неутралан принципијелан став;
3. хуманитарне организације не би требало да користе инфраструктуру међународних оружаних снага и
4. размена информација требало би да буде ограничена на неопходни минимум, како би се избегло да НВО буду марионета војне стратегије.

⁵¹ SCHR основан је 1972; комитет надзире девет самосталних хуманитарних организација: WCC, CARE, Caritas, IFRC, ICRC, LWF, MSF, Oxfam International i SC Alliance.

⁵² ACT International: SCHR Position Paper on Humanitarian-Military Relations in the Provision of Humanitarian Assistance (2004 version). Geneva, 18 October 2004. Упоредити *online* документ: <http://www.act-intl.org/resources/manual/SCHRpositionpaper.doc> (приступљено 16. августа 2006).

⁵³ Према аутору, „нормалне“ околности могу се дефинисати до нивоа пет на скали нестабилности; виши ниво је за НВО „изузетно“.

У асиметричном сукобу, или у постконфликтном региону какав је Авганистан, ниједно решење не може се заснивати ни само на цивилном нити само на војном ангажовању. Настојања *SCHR*, са циљем да се строго одвоје цивилне компоненте и оружане снаге, у стварности могу да буду само широке смернице за НВО. Поред тога, садашњи ставови *SCHR* не признају стварно реалну ситуацију на терену, као, на пример, различите интензитете сукоба (видети скалу интензитета) којима су изложене и оружане снаге и НВО. Смернице *SCHR* изгледа да су важне и неопходне, али их цивилни актери на терену тумаче веома широко.

Поред тога, НВО као што су *Лекари без граница (Médecins Sans Frontiers)* критикују *PRTs*, јер мисле да они угрожавају самосталност хуманитарне помоћи и претварају раднике у области развоја у магнете за нападе. Оно што је извесно – цивилно-војна сарадња је неопходна, самосталност хуманитарне помоћи веома важна и мора се поштовати. Истовремено, сарадња и координација су од битне важности. Многе од 2.400 НВО су, такође, предмет све веће критике. Рамазан Бачардоуст, бивши министар за планирање, тврдио је да НВО апсорбују велики део новчане помоћи и узимају послове локалном становништву. Међутим, његов план да истера велики број НВО коштао га је посла.

Један од разлога које Немачка истиче како би оправдала своје присуство као једина нација са *PRT* у северном Авганистану јесте потреба да се заштите радници у области помоћи за развој. Чињеница је да су се многе НВО сместиле у тај регион након успостављања *PRT* Кундуз. Неке од тих цивилних организација, међутим, свеле су контакте са немачким *PRTs* на минимум. Њихови аргументи, који истичу принципијелан неутралан став, јесу да *PRTs* узимају потенцијалне послове за НВО и стварају паралелне структуре, које се узајамно блокирају у изградњи државе. Пораст насиља које врше *MOF*, локални политички моћници или криминалци, додатно усложњавају пројекте НВО. У мају 2006, на пример, један припадник НВО *St John's International* убијен је у провинцији Бадгис, на северозападу земље.

Наведени напади дају НВО разлог да критикују ангажовање *PRT*. Веза између таквих инцидената и рада *PRTs* не може се, међутим, потврдити. Од 2006. године НВО се суочавају са окружењем које се, полако али сигурно, погоршава и на северу Авганистана (до нивоа пет и шест). Како ратне зоне ван већих (јужних) градова представљају подручја у која НВО не могу да иду, они су усмерили већу критику против операција *PRT* на северу него на југу земље. Побуњеничка дејства у појединим ратним зонама истиснула су већину НВО, где чак и *PRTs* једва могу да пруже минималну помоћ хуманитарном раду.

3.1.5. *PRTs* и реконструкција

Супротно великим очекивањима, становништво северних региона не сматра да је трговина дрогом за сада велики проблем. Многи гледају на дрогу као на повољну опцију – и то утолико више јер држава не нуди никакве друге економске перспективе. Аутоматски, узгајање дроге у Авганистану има негативан утицај на суседне земље, у којима се број зависника од дроге повећава. Према *UNODC*, у Пакистану има 500.000 зависника од хероина, а у Ирану 3,7 милиона корисника опијума. Међутим, те две земље првенствено су транзитне, јер „права зарада“ је очигледно у Европи и Сједињеним Државама. Количина новца коју добијају авганистански сељаци је мања од 1 одсто од онога што плаћа крајњи корисник, али је и то, очигледно, довољан подстицај за сељаке да се окрену узгајању дрога.

Ставови о томе како се (и да ли уопште) ефикасно борити против узгајања дроге, знатно се разликују. Један приступ је да се смањи потражња у индустријализованим земљама пре него се предузме дужа борба против узгајања дрога у Авганистану. Заговорници тог приступа тврде да је борба против гајења опијума опасна не само за *PRTs* него и за власт у Авганистану, јер угрожава помирење и омета процес реконструкције. Незадовољство становништва могло би брзо да порасте и окрене се против свих странаца, укључујући и раднике у области помоћи у развоју и припаднике *PRTs*, јер се на *PRTs* гледа као на „агенте“ у борби против наркотика. Немилосрдна борба против нелегалне трговине дрогом изазвала би формирање још више картела дроге – који би онда могли да присиљавају фармере да гаје мак. Чак и ако би настојања да се производња преусмери била успешна, цене би због смањене понуде превише скочиле, што би гајење опијума учинило још уноснијим. Као резултат тога, јавља се економска дилема.

О свим тим тврдњама, без сумње, може се полемисати. У сваком случају, неодлучност *ICM* коју стратегију би требало применити у борби против наркотика чини цео овај проблем још тежим.

3.2. Ефикасност америчких *PRTs*

3.2.1. Прихваћеност *PRTs* у региону

Од почетка Операције истрајна слобода авганистанско становништво је у мањем степену прихватало америчке трупе, него европске. Током 2007. године чак су и многи Авганистанци, који су највише трпели под талибанима, изгледа били скептични у погледу свих међународних трупа. У ствари, Сједињене Државе су од самог почетка уложиле много напора у настојања да освоје наклоност становништва, али до сада ниси постигли значајан напредак.

Лоши услови снабдевања, недостатак инфраструктуре и нестабилност (ниво шест) у провинцији Фарах у близини границе са Ираном били су, поред осталог, разлози зашто су САД у септембру 2004. формирале један *PRT* у граду Фарах. Циљ је био да се повећа безбедност окружења и да се обнове и изграде бунари, школе, болнице и објекти државне управе. Та помоћ намењена је за добробит села, а не појединача, јер би извођење појединачних пројеката реконструкције само изазвало љубомору и сукобе.

Од маја 2005. године амерички *PRT* у провинцији Фарах ради под командом *ISAF* и сматра се узорним *PRT* моделом и моделом за будуће операције *ISAF*.⁵⁴ У ствари, *PRT* Фарах, као *ISAF-PRT*, и даље следи америчку концепцију погодну за регионе који су у опасности да пређу из постконфликтне зоне у ратну зону (ниво седам). То представља (крајњи) ниво безбедности, на којем сарадња у области развоја коју подстиче *PRT* може реално да обезбеди позитиван резултат. Поред заједничког патролирања припадника *ISAF* и АНА, тај *PRT* је, такође, предузео разне активности у обуци авганистанских безбедносних снага. Пошто је гувернер провинције Фарах добио у надлежност да самостално управља неким активностима развоја, он има погодност да користи *CERP*, путем којег је 2005. омогућена изградња три школе за 1.500 ученица.

3.2.2. *PRTs* и безбедносна ситуација

Од 2004. до 2005. године на југу Авганистана број напада повећао се за 20 одсто, број самоубилачких напада се учетворостручио, а број напада даљински управљаним средствима, на пример бомбама поред пута – по угледу на Ирак – удвостручен је.⁵⁵ До почетка 2006. године број напада у јужном региону опет је знатно повећан, што је претворило тај регион у ратну зону (ниво осам и виши). Очигледно да тамо борбене трупе – ни *ISAF*, ни *OEF* – нису до сада могле да побољшају безбедност.

3.2.3. *PRTs* и изградња институција

С једне стране, када је 2006. године на југу Авганистана извршена примопредаја америчких *PRTs* Уједињеном Краљевству, Канади и Холандији, већ су били установљени паралелни органи власти под утицајем талибана, који укључују чак и судове правде: локални становници често се ради решавање сукоба

⁵⁴ Farah A Model for Future Operations – ISAF Commander. ISAF Public Information Office, Release 2006-048, 3 July 2006. Упоредити *online* документ: http://www.afnorth.nato.int/ISAF/Update/Press_Releases/newsrelease/2006/Release_03July06_048.htm (приступљено 17. јула 2006).

⁵⁵ Walter Pincus: Growing Threat Seen in Afghan Insurgency. In: Washington Post, 1 March 2006. Упоредити *online* документ: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/02/28/AR2006022800874.html> (приступљено 1. априла 2006).

обраћају „шурама“ (већима), који су под доминацијом талибана.⁵⁶ Амерички *PRTs* на југу нису имали успеха ни борби против корупције нити у јачању повећања становништва у државне институције (са седиштем у Кабулу). С друге стране, није реално очекивати да се провинција као што је Кандахар може „обликовати“ за неколико година – за то су потребне генерације. Провинцијски тимови за реконструкцију у ратним зонама неће имати успеха, без обзира на то да ли се састоје од америчких, европских или других војника.

3.2.4. *PRTs* и њихова сарадња са НВО

Због ратних зона на југу Авганистана, изгледа да цивилно-војна интеракција – на ниском нивоу – успева боље него на северу. Током 2006. године НВО нису у том региону могле да делују без војне заштите или су чак морале да се повуку из одређених области. Канцеларије УН, које су 2003. и 2004. године још могле да раде од 60 до 70 одсто подручја региона Југ, средином 2006. године успевале су да раде у шест области од педесет.⁵⁷

3.2.5. *PRTs* и реконструкција

У источном Авганистану, а нарочито у провинцији Газни, амерички *PRTs* све више су подстицали изградњу путева. У тој високоризичној области (ниво седам) ефекти америчког рада на реконструкцији могу се директно осетити: пут од 600 km између Кабула и Кандахара, који је направљен за 270.000.000 долара, скратио је време путовања на једну трећину. Тешки саобраћај и жива грађевинска активност дуж новог аутопута указују на изванредан напредак земље. Интересантно је поменути да је до 2006. године, а посебно захваљујући иницијативама америчких *PRTs*, више радова на изградњи путева вршено у регионима са већим интензитетом сукоба на југу и истоку Авганистана, него у постконфликтним регионима на северу и западу.

Тај показатељ, међутим, може прилично да завара. Лакше је изводити радове на градњи путева него јачати крхки ауторитет слабе власти. Друго, безбедносна ситуација у подручју у које се може стићи аутопутем погоршала се након стране интервенције 2001. године. На пример, 2005. године на путу од Кабула до Кандахара убијено је више од десет припадника међународних снага, па су чак и локални радници НВО у опасности.

⁵⁶ James Rupert, *Corruption and Coalition Failures Spur Taliban Resurgence in Afghanistan*. In: *Newspaper*, 17 June 2006.

⁵⁷ James Rupert, исто.

Упркос томе, амерички *PRTs*, на пример тим у Газнију, представљају важне истурене пунктове, који обављају реконструкцију у региону са високим интензитетом сукоба. Међутим, реконструкцију аутопута Кабул – Кандахар не треба посматрати само у контексту изградње државе, јер он има и извесну политичку тежину у вези са промовисањем „рата против тероризма“, од стране америчке владе.

3.3. Ефикасност немачких *PRTs*

Одговорност Немачке у оквиру *ISAF* 2007. године била је везана, пре свега, за рад Регионалне обласне команде Север у Мазар-и Шарифу, под којом су били тимови за реконструкцију у провинцијама Кундуз (*PRT* Кундуз) и Бадакшан (*PRT* Фејзабад), као и вођење истурене канцеларије *PRT* Кундуз у Талокану у провинцији Такар.

3.3.1. Прихваћеност *PRTs* у региону

Према речима Рангина Дадфара Спанте, авганистанског министра спољних послова, немачке трупе – поготово *PRTs* – и даље су добродошле у Авганистану. Немачки *PRTs*, међутим, не треба да се упуштају у борбу против дроге, јер је то задатак АНА. Спанта, који је деценијама живео у Немачкој, говорио је о немачкој војсци као о ослободилачкој армији. Осамдесет шест одсто свих Авганистанаца у земљи и даље жели добродошлицу немачким трупам, што би, требало да буде довољан доказ квалитета немачких *PRTs*.⁵⁸

Упркос томе, саветује се да се изјаве представника авганистанске владе узимају са резервом. Критичари често сматрају да су Сједињене Државе званичницима „испрате мозак“. Јавна је тајна да Сједињене Државе, као земља која је највећи донатор у Авганистану, од почетка интервенције врше притисак на Карзаијеву владу ради спровођења властитих геополитичких интереса. То, такође, обухвата улепшавање ситуације на терену и утицаја *ICM* у Авганистану, како би се ситуације презентовале у бољем светлу. У вези с тим, Спантина позитивна оцена немачког залагања показује се у другачијем светлу.

Једна друга студија указује на критички став авганистанског становништва према *ISAF*. Према истраживању *BBC*-ја у мају 2005. године, само 25 одсто свих Авганистанаца позитивно оцењује француски утицај у Авганистану и само њих 21 одсто има поверења у Немце. Саме Сједињене Државе уживају висок рејтинг одобравања од 72 одсто.⁵⁹ Позитиван рејтинг Сједињених Држава уоп-

⁵⁸ Helmut Böger: Die Bundeswehr ist für uns eine Befreiungsarmee. Interview mit Afghanistans Außenminister. У: *Bild am Sonntag*, 14 May 2006. Упоредити *online* документ: <http://www.bild.tonline.de/BTO/news/aktuell/2006/05/14/aussenminister-gruene-Afghanistan/hg-interview.html> (приступљено 16. маја 2006).

⁵⁹ Упоредити: Urs Gehriger, Entscheidung in Afghanistan. У: *Weltwoche*, 24 May 2006.

ште не одговара стварности у Авганистану, чиме се квалитет те анкете британског *BBC*-ја доводи у сумњу. Шароликост процената указује на то да такви извештаји не дају поуздане информације о ефективности *PRTs*.

С обзиром на све веће незадовољство због неиспуњених обећања Карзајеве владе, коју многи Авганистанци сматрају „марионетом САД“, може се са сигурношћу претпоставити да је рејтинг прихваћености немачких *PRTs* опао од председничких избора у октобру 2004. године. Што дуже становништво нема користи од процеса изградње државе, све ће више опадаати степен прихваћености међународних институција. Немачки *PRTs*, који делују на нивоу провинција, немају могућности да се супротставе таквом развоју догађаја. Ипак, њихов рејтинг прихваћености је већи него што је рејтинг владе у Кабулу. Међутим, одлучујући импулси за побољшање владине репутације код становништва морају потицати из самог Кабула. У најбољем случају, *PRTs* могу само да каналишу и/или интензивирају те импулсе за успешну изградњу земље, али их они сами не могу стварати.

Од почетка *PRTs* Кундуз и Фејзабад прибегли су дипломатији, како би били прихваћени од локалних политичких моћника. Због тога су их често називали „таоцима политичких моћника“.⁶⁰ Неки од њих толеришу *PRTs* само до мере до које се не мешају у њихово профитирање од, на пример, узгајања дрога. За сада нема излаза из те „замке прихваћености“. Цивилно-војни инструменти, као што су немачки *PRTs*, имају веома ограничене војне снаге и, да би уопште били у могућности да раде, ослањају се на спремност локалне стране за сарадњу.

3.3.2. *PRTs* и безбедносна ситуација

3.3.2.1. Интензитет сукоба

Политички моћници могу да одреде став локалног становништва према *PRTs* уз помоћ бораца из својих милиција. Због своје структуре способност *PRTs* да предузимају војну акцију веома је ограничена, а и они све више преузимају улогу страних дипломатских представника. У целини, талибани, као и снаге милиција Гулбудина Хекматјара и Џалалудина Хаканија, представљају сталне елементе мешања који могу да се ослоне на огроман број потенцијалних симпатизера, а та чињеница представља све већу претњу за *PRTs* и интернационалце у области Кундуза. Ал Каида је, међутим, до сада имала само мању улогу на северу – тој мрежи могу се приписати само изоловани самоубилачки напади. Од јесени 2005. године на северу су појачани самоубилачки напади као и напади на међународне представнике. Четири

⁶⁰ Разговор аутора и Михаела Похлија (*Michael Pohly*). Берлин, 12. октобар 2004. године.

таква напада извршена су од 2001. до 2003. године, десет је регистровано 2004, а више од 20 напада десило се 2005,⁶¹ док су кулминацију од укупно 30 самоубилачких напада достигли у јануару 2006. године.⁶² У том контексту, мора се констатовати да такви напади не одговарају менталном склопу Паштуна (који чине око 40 одсто авганистанског становништва), што наводи на претпоставку да се страни побуњенички елементи још увек инфилтрирају у земљу.

У областима Кундуз и Бадакшан од краја талибанског режима у Кабулу није било већих сукоба, али изузетно велика количина малокалибарског и лаког оружја утицала је на то да регион није миран и није стабилан (ниво пет). За разлику од британског *PRT* Мазар-и Шариф, немачки *PRTs* нису морали да посредују између разних политичких моћника који се међусобно надмећу. Насилне демонстрације након објављивања чланка у *Newsweeku* о наводном скрнављењу Курана у америчком казненом логору Гуантанамо такође су се показале штетним за рад *PRT*. У Фејзабаду је немачки *PRT* могао да допринесе деескалацији таквих демонстрација.

3.3.2.2. Ефикасност програма разоружавања

Предаја тешког оружја коју су извршили политички моћници, на пример Рашид Достум и Мохамад Ата, такође је имала позитиван утицај на регион Кундуза. Ти политички моћници прилагодили су се новој ситуацији и схватили како да играју на политичку карту. Према Уједињеним нацијама, програми разоружавања у Кундузу били су, квантитативно гледано, прилично успешни. Од новембра 2003. до краја августа 2005. године разоружано је 63.380 припадника легалних милицијских и војних јединица у саставу снага Авганистанске милиције током процеса *DDR*, који је првенствено финансирао Јапан – програм је окончан 2006. године. За то су били одговорни *UNDP* и *UNAMA*. Већина разоружаних појединаца могла је бити демобилисана и одређена за програме реинтеграције. Заплењено је 98 одсто од укупне количине познатог тешког оружја. У јуну 2005. инициран је програм, под називом „Распуштање илегалних наоружаних група“ (*DIAG – Disbandment of Illegal Armed Groups*). Његов циљ је био да се до 2007. године разоружа око 100.000 припадника милиције, бораца који су били из 700 илегалних милицијских група. До априла 2007. путем *DIAG* прикупљено је више од 26.000 комада лаког оружја.⁶³ Са сигурношћу се може претпоставити да број илегалног оружја које је још у оптицају далеко премашује број предатог оружја. Оно је у рукама обичних криминалаца.

⁶¹ Emil Hsu and Beth deGrasse: Afghanistan Insurgency still a potent Force. *YSIP Briefing*, February 2006.

⁶² Florian Rötzer: Islamischer Staat in Waziristan? In: *Telepolis*, 1 March 2006.

⁶³ Упоредити *online* документ: <http://www.undpanbp.org> (приступљено 22. априла 2007).

Незапослени Авганистанци изнудом наплаћују путарину или се укључују у узимање талаца које није политички мотивисано. Криминалци имају користи од чињенице да су у стварности програми разоружавања тек у почетној фази.

Мада за регион Североисток нису доступне тачне бројке, мора се констатовати да су немачки *PRTs* имали одлучујућу улогу у пружању подршке процесу разоружавања само тиме што су били присутни и својим „*know-how*“ пружали подршку *UNAMA* и *UNDP*. Ипак, требало би имати на уму да је цео Авганистан и даље препун илегалног оружја.

3.3.2.3. Опсег узгајања мака

Према подацима Уједињених нација, од 2003. до 2004. године површина поља под маком у Авганистану повећана је за 64 одсто, односно на 131.000 хектара.⁶⁴ Међутим, у марту 2005. Сједињене Државе објавиле су да се: 2003. и 2004. године површина под маком увећала више од три пута, са 61.000 на 206.700 хектара.⁶⁵ У исто време, производња опијума се готово удвостручила – од 2.865 тона до 4.950 тона. Тиме је рекордна производња из 2000. године, за време талибанског режима, премашена за 1.300 тона. Од 2001. до 2004. године узгајање опијума се проширило, упркос програми-ма борбе против наркотика и повећане обавезе *PRTs*, са десет провинција на тридесет (од укупно 34 провинција).⁶⁶

Од 2001. до 2004. године производња опијума у провинцији Бадакшан порасла је са 3 на 18 одсто од укупног узгоја у целој провинцији.⁶⁷ Уједињене нације су 2005. године потврдиле да су 2004/2005. површине под другим културама знатно смањене, за 53 процента – са 15.607 хектара на 7.380 хектара.⁶⁸ Мада су површине под културом у провинцији Такар повећане за 80 процената, са 762 хектара на 1.364, а у Кундузу за преко 22 процента, са 224 хектара на 275, култивисане површине у те две провинције знатно су мање него у Бадакшану. То значи да је у 2005. години површина под пољима мака у зони утицаја немачких *PRTs* знатно смањена. Бројке и проценти који су наведени указују на то да је присуство немачког *PRT* имало позитиван утицај на ограничавање површина за узгајање дрога у провинцији Бадакшан. Међутим, *PRT* није био директно укључен у тај процес.

⁶⁴ UNODC/GoA (Ministry for Counter-narcotics): Afghanistan Opium Survey 2005, November 2005, p. 4.

⁶⁵ Упоредити: US State Department, Cultivation of opium in Afghanistan more than trebled in 2004. *Online* документ: <http://de.news.yahoo.com/050305/286/4g02a.html> (приступљено 26. марта 2005).

⁶⁶ Islamic State of Afghanistan: Selected Issues and Statistical Appendix. International Monetary Fund, February 2005. IMF Country Nr. 05/34. Упоредити *online* документ: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0534.pdf (приступљено 20. фебруара 2006).

⁶⁷ Упоредити Stelzenmüller.

⁶⁸ UNODC Afghanistan Opium Survey 2005, p. 4.

3.3.2.4. Стопа криминала

У јуну 2004, у региону Североисток посебну забринутост изазвало је убиство једанаест кинеских радника на изградњи пута. Иако не постоје поуздани подаци, познато је да су током 2005. у тој области почињена бројна убиства. У извештају који је поднео *FAST* помиње се да су у зони утицаја немачких *PRTs*, од децембра 2005. до маја 2006, само две акције биле усмерене против интернационалаца, односно убиство три припадника *USAID* и демонстрације у Кундузу. То показује да се од 2004, број напада и обим борбе у немачкој утицајној зони нису знатно повећали што говори о квалитету немачког присуства. Ипак, сваке недеље у провинцији Кундуз у насилним злочинима погине више од дванаест људи.

3.3.2.5. Степен упознавања становништва са владавином права

Изгледа да политички моћници и наркобарони до сада нису присиљавали фармере да узгајају дроге. Очигледно је да се многи фармери сами одлучују на то, како би осигурали опстанак својих породица. Штавише, наркоекономија се не заснива на индивидуалним маргинализованим или криминализованим играчима, него представља део друштва. На исти начин као што се бизнисмени истовремено баве дрогом, житом, аутомобилским гумама и електроопремом, многи мали фармери гаје мак, поред пшенице и јечма, као средство за опстанак. Међутим, и државни актери имају користи од наркоекономије. Чак се и на чланове владе сумња да се с времена на време упуштају у ту врсту бизниса.

Већина становништва Авганистана гледа на владу у Кабулу, која је у јануару 2002. увела општу забрану на узгајање дрога, као на туђи, ако не и потпуно непријатељски елемент. У Кундузу, влада се не сматра ауторитативним телом и, према мишљењу становништва и многих руководилаца, нема права да одлучује шта је легално, а шта илегално. Верски достојанственици или сеоске старешине, пре свих осталих актера, могу да усаде свест о злоделу позивајући се на ислам и племенске традиције. Међутим, после истеривања талибана баш је та локална елита позивала на узгајање дроге како би згрнула више новца за себе. Немачки *PRTs* имали су мало успеха у покушајима да утичу на свест становништва о противзаконитом деловању (или недостатку свести о томе) у погледу илегалне трговине дрогом и поседовања ватреног оружја.

Промене остварене у стабилизацији региона помоћ *PRTs*?

Постоји мало поузданих података о побољшању безбедносне ситуације у зони утицаја *PRT* Кундуз. Током 2004. године војска је тамошњу ситуацију

описала као „мирну, али не и стабилну“.⁶⁹ У 2006. години за безбедносну ситуацију у региону Кундуз констатовано је да „није мирна и није стабилна“ (ниво пет). Чињеница да су немачке снаге за специјалне операције морале да буду распоређене у регион Кундуз такође представља додатни показатељ да се ситуација погоршала.⁷⁰ Насупрот томе, могло би се тврдити да, иако немачки *PRTs* нису побољшали ситуацију у протекле три године, ипак су одиграли значајну улогу јер нису дозволили да ситуација измакне контроли од 2003. године. Од увођења немачких *PRTs*, ниједна НВО нити предузеће нису се повукли због безбедносних разлога – са изузетком *Доктора без граница*, који су напустили Авганистан након што су четири члана тима у јуну 2004. убијена у зонама утицаја британских *PRTs*. Од 2003. године, број предузећа и НВО стално се повећава што јасно говори у прилог немачких *PRTs*.

Функција *PRTs* као мостобрана државног ауторитета у провинцијама илуструје потребу да се установи способност професионалног лобирања у оквиру *PRTs*. Према изјави гувернера провинције Кундуз Мохамеда Омара, „без немачких и других националних снага *ISAF* хаос из осамдесетих и деведесетих година прошлог века још би владао у Авганистану“. Омар је истакао да су активности немачких *PRTs* у Кундузу били апсолутно од суштинског значаја. У том подручју није се водила борба између политичких моћника, за разлику од других делова северног Авганистана. Народом су, званично и незванично, и даље владали муџахедини, као што илуструје пример бившег министра одбране маршала Мухамеда Фахима.⁷¹ Омар сматра да је комуникација с Кабулом изванредно значајан фактор остварења ауторитета централне владе у провинцијама – а баш ту дипломатска компонента *PRT* долази до изражаја.

У целини, до почетка 2007. ситуација у Авганистану знатно се погоршала у погледу стабилности – површина поља мака није се променила, а спор али континуиран процес разоружавања ометан је знатним порастом броја инцидената који су утицали на стабилност. Упркос томе, тај регион је и даље био у позитивном смислу у супротности са укупном безбедносном ситуацијом у Авганистану, што указује на то да су локални актери чврсто држали узде, радећи „у хармонији“ са немачким *PRTs*.

Дугорочна одговорност немачких *PRTs* за тај регион ипак има смисла и веома је битна да способности *PRTs* дају резултате. Допринос немачких *PRTs* стабилности и реконструкцији признаје се и често хвали на нивоу провинција, али то не подразумева аутоматску заштиту од напада.

⁶⁹ Fact Finding Mission of the Institute for Peace Support and Conflict Management in Kunduz province, October 2004.

⁷⁰ *Berliner Morgenpost* newspaper, 25 May 2005.

⁷¹ Разговор аутора са гувернером провинције Кундуз, Мохамедом Омаром. Кундуз, 25. октобар 2004. године.

3.3.3. *PRTs* и изградња институција

3.3.3.1. Повећан утицај централне власти у провинцијама

Главни циљеви Бонског споразума и Авганистанског уговора⁷² јесу обнова националног јединства, суверенитета и територијалног интегритета Авганистана, помирење разних етничких група, имплементација демократских структура и функционалних институција, као и економски успон. Све су то класични циљеви изградње институција.

Немачки *PRTs* били су у могућности да помогну авганистанској влади да спроведе те циљеве у пракси утолико колико су специјалисти *PRTs* имали редовне разговоре са одговарајућим административним органима власти. Тешко је, међутим, проценити колико је то стварно побољшало квалитет и лојалност регионалних администрација према Кабулу. Тај процес повећања свесности ситуације је централни аспект с обзиром на трајност рада *PRT*, која се тешко може измерити. Ипак, могуће је и да су немачки *PRTs* – у супротности са принципом *локалног власништва* – учинили „сувише“ за градњу институција: од њиховог формирања, сами *PRTs* су се развили у значајан економски и политички фактор за цео регион. При том су они све више замењивали слабе државне структуре у провинцијама. Можда је утицај на реконструкцију и функционисање авганистанских институција чак био и негативан. Према томе, мора се размотрити ограничавање активности *PRT*.⁷³

Од 2007. године временски лимит од две или три године није више опција, јер је реално присуство *PRT* у трајању од најмање десет година. Независно од било каквог временског ограничења, изгледа да је добра идеја, након испуњења извесних предуслова, да се *PRTs* трансформишу у чисто авганистанске институције. То би могло да повећа притисак да се на крају у провинцијама формирају самосталне националне институције. Увођење у владу утицајних особа из Кундуза, као Мохамеда Дауда, изгледа да је бар оснажило политичку осовину Кабул – Кундуз. Да би то омогућио, *PRT* Кундуз био је активан на дипломатском нивоу. Све док Карзаи успева да задржи Дауда у влади, очекује се да, Даудовом „милошћу“, утицај државе у том региону расте.

3.3.3.2. Значај *PRTs* у изборима 2004. и 2005. године

Активности немачких *PRTs* 2004. и 2005. године усредсређене су на припремање и пружање подршке председничким, парламентарним и провинцијским изборима у Авганистану. Подршка изборном процесу пружена је контро-

⁷² Тај оквир је резултат Лондонске конференције о Авганистану од 31. јануара до 1. фебруара 2006. и обухвата мапу пута за координирање и консолидовање процеса изградње авганистанске државе до 2010. године.

⁷³ Разговор аутора са Дијегом Осоријем (*Diego Osorio*), *CIMIC* координатором за *UNAMA*. Кабул, 26. октобар 2004. године.

лом канцеларија за упис гласача и оперативним информативним мерама, као што су ТВ спотови, радио програми, постери, леци и новине, као и сарадњом са *UNAMA*. Штавише, *ISAF* је обезбедио појачања за провинције до закључења избора. Само у провинцији Бадакшан до краја јула 2004. године за председничке изборе уписало се око 175.000 жена и 180.000 мушкараца. У 2004. години уписало се готово 1,4 милиона (од 1,5 милиона) регистрованих гласача⁷⁴ у четири североисточне провинције, које припадају зонама одговорности *PRTs* Кундуз и Фејзабад, што је огромно постигнуће с обзиром на честе нападе на канцеларије за упис. На тај начин присуство *PRTs* у провинцијама било је фактор од суштинске важности, који је омогућио да се избори одрже.

3.3.4. *PRTs* и сарадња у области развоја

3.3.4.1. Аспекти политике помоћи у развоју

Циљ немачких *PRTs* је, како се наводи у мандату немачког парламента, „помоћу цивилних средстава јачати основе за економски развој и регионалну сарадњу и ауторитет државе потребан за стабилан развој“.⁷⁵ Циљ распо­ређивања наоружаних јединица је да се створи безбедно окружење, погод­но за реконструкцију и стабилизацију региона. Тежиште напора Немаца јесте на политичкој, економској и друштвеној обнови. С обзиром на тај циљ, политичка компонента помоћи у области развоја има централну улогу, што се одражава у вишеструким мерама повезаним са политиком помоћи у развоју, које се предузимају у координацији са авганистанским партнерима, *UNAMA* и другим међународним донаторима.

Задатак немачких оружаних снага је да осигурају безбедност док немачке и локалне организације за помоћ у развоју реализују засебно рад на реконструкцији. Министарство за економску сарадњу и развој, које је задужено за политику помоћи у развоју, координира мере реконструкције и додељује пројекте за реализацију извршним партнерима, као што су, на пример, *Gesellschaft für technische Zusammenarbeit (GTZ)*, *Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW)* или *Deutscher Entwicklungsdienst (DED)*. Основни принцип Министарства за економску сарадњу и развој је раздвајање одговорности, док је регионална одговорност заједничка када се ради о сарадњи са немачким и авганистанским партнерима. Насупрот томе, цивилно особље америчких

⁷⁴ Bundeswehr im Einsatz: Das ISAF Provincial Reconstruction Team Feyzabad. Berlin, 13 June 2006. Упоредити *online* документ: <http://www.einsatz.bundeswehr.de/C1256F1D0022A5C2/vwContentByKey/W26BYJR58211NFODE> (приступљено 19. јула 2006).

⁷⁵ Упоредити одлуку немачког Бундестага о проширењу операције у Авганистану, септембар 2005. *Online* документ: <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/regionen/Afghanistan/bt-mandat2005.pdf> (приступљено 13. фебруара 2006).

PRTs је под војном командом. Таква ситуација, у принципу, није прихватљива за Министарство за економску сарадњу и развој, јер оно сматра сарадњу у области помоћи у развоју самосталном компонентом: Министарство за економску сарадњу и развој не би послало ниједног цивилног радника за реконструкцију у Кундуз да је превладала концепција америчких *PRT*.⁷⁶

Цивилни стуб *PRT* задужен је за:

- јачање утицаја централне власти;
- установљивање и јачање политичко-административних, као и конститутивних структура;
- јачање цивилног друштва и
- организовање и осамостаљивање авганистанске полиције.

Ангажовање немачког Министарства за предузетништво и кооперативни развој у области помоћи у развоју у подручју Кундуза и Фејзабада обухвата:

- унапређење администрације и владавине права;
- потстицање учешћа жена у свим областима реконструкције;
- програме хитне помоћи за потребе развоја;
- дугорочне инвестиције у привредну и друштвену инфраструктуру (изградња путева и пројекти воде за пиће у Кундузу);
- стварање радних места;
- промовисање приватних инвестиција и
- пројекте за демобилисане војнике и избеглице повратнике ради обезбеђења средстава за живот.

Водећи принцип је укључивање свих мера Министарства за економску сарадњу и развој у стратегију националног развоја, што је договорено између авганистанске владе и међународних донатора. Значај развојно-политичких активности у оквиру немачких *PRTs* одражава се у броју немачких извршних организација и НВО које су присутне на терену. Од НВО које су активно укључене у сарадњу у области помоћи у развоју са *PRTs* на подручју Кундуза посебно се истичу *Arbeitsgruppe Entwicklung und Fachkräfte (AGEF)*, *German Agro Action (GAA)* и организација за помоћ *Katachel*.

3.3.4.2. О проблему хуманитарне помоћи коју обезбеђују оружане снаге

У септембру 2005. године *GAA* је захтевала нову концепцију *PRT*, која јасно разграничава улогу оружаних снага од улоге цивилне помоћи за реконструкцију. Заједно са 15 међународних и око 500 авганистанских сарадника, *GAA* је (на северу и истоку Авганистана), реализовала пројекте (2005), у из-

⁷⁶ Heidemarie Wiczorek-Zeul in: Berliner Zeitung, 15 May 2004. Упоредити *online* документ: <http://www.bmz.de/de/presse/reden/ministerin/rede20040515.html> (приступљено 8. марта 2006).

носу од око 6.000.000 евра. У оквиру Програма националне солидарности, она подржава формирање локалних већа и изградњу битне инфраструктуре (као што су мостови и бунари) у сеоским подручјима. Штавише, у оквиру програма *DDR*, она помаже бившим борцима који су вољни да за себе остваре нов начин зараде за живот у пољопривреди. У основи, *GAA* поздравља ангажовање немачких оружаних снага у Авганистану. Док *GAA* веома високо цени британски *PRT* у Мазар-и Шарифу, она оштро критикују немачки *PRTs*.⁷⁷ Ставке о којима је говорио генерални секретар могу се сматрати репрезентативним за критику НВО упућену на рачун *PRTs*.

- Линије које раздвајају оружане снаге од цивилних помагача постају све мање јасне. Разлог томе је чињеница да, на пример, војници немачких оружаних снага и других међународних оружаних снага у Авганистану користе иста цивилна теренска возила као и међународне организације за помоћ. Безбедност НВО, међутим, зависи од тога да се они могу разликовати од оружаних снага. Како постаје све теже разликовати цивилне и војне актере, НВО постају потенцијални циљеви за оне снаге које желе да дестабилизују земљу.
- Други проблем је да се кључно особље немачких *PRTs* ротира сваких четири до шест месеци – чак ни официри *CIMIC* не служе много дуже. Резултат тога је да не постоји довољан континуитет за дугорочну помоћ. „Немачке оружане снаге би према томе требало да се усредсреде на своје основне задатке и препусте помоћ у развоју радницима за помоћ у развоју. Оно што је Авганистану стварно потребно јесте заштита и безбедност, не Самарићани у униформи“, истиче *GAA*.⁷⁸
- Стручњак за Авганистан из *Caritas Internationala*, Торстен Хинц (*Thorsten Hinz*), гледа на (војно усмерену) *CIMIC* „веома, веома критички“. Према његовом мишљењу, немачки *PRT* интегрише цивилне организације за помоћ у „мере војне окупације“. То мешање хуманитарне и војне помоћи је разлог што авганистанско становништво све мање прави разлику између међународних оружаних снага и међународних организација за помоћ. Последица тих дешавања била је оптужба талибана усмерена против међународног особља. Организације за помоћ љуте се што оружане снаге директно искоришћавају хуманитарне.

Неки од тих аргумената се не схватају у довољној мери када се ради о *PRTs*. Не ради се просто о питању побољшања радних услова за НВО, већ о потреби промовисања ауторитета власти, сузбијања приватизованог на-

⁷⁷ Разговор аутора са Ником Бенишем (*Nick Boenisch*), координатором пројекта *German Agro Action*, у провинцији Сар-и Пол. Сар-и Пол Сити, 24. августа 2005. године.

⁷⁸ Генерални секретар пројекта *GAA*, Hans-Joachim Preuß, у изјави за штампу, 27. септембар 2005. Упоређити *online* документ: <http://www.presseportal.de/print.htm?nr=729861> (приступљено 20. марта 2006).

силља, формирања институција, разоружавања припадника милиција и вођења борбе против дроге. У друштву навикнутом на насиље, ти циљеви се не могу постићи без помоћи међународних снага.

3.3.5. *PRTs* и реконструкција

3.3.5.1. Економска димензија *PRTs*

Јако немачко војно присуство мора се, такође, оцењивати у контексту економских интереса. Последњих година немачка влада прогурала је привилеговане услове инвестирања за немачка предузећа. Након доношења *Закона о инвестирању* у Авганистан, који је иницирала *GTZ*, 2004. године уследило је потписивање немачко-авганистанског промотивног уговора о инвестирању, који немачким инвеститорима у реконструкцију Авганистана даје „третман по влашћених грађана“. Берлин затим нуди извозне кредитне гаранције (познате као кредити Хермес) и, поред тога, обезбеђује техничку помоћ Кабулу за потребе успостављања структура приватних предузећа. Од јула 2002. године специјални изасланик за економске послове представља немачку владу у авганистанској влади. Авганистански министар за реконструкцију Амин Фаранг провео је неколико деценија у Немачкој и тренутно га подржава *Deutscher Akademischer Austauschdienst*. Највећи део немачко-авганистанске економске сарадње ступио је на снагу тек након почетка ангажовања немачких *PRT*; према томе, изгледа да су *PRTs* утрли и пут за реконструкцију.

3.3.5.2. Јачање регионалне инфраструктуре

Од увођења *PRT* у Кундузу 2003. године, десетине организација за помоћ и предузећа сместило се у тај регион. По смерницама *PRT* у близини аеродрома Кундуз изграђена је велика касарна, у којој је тренутно смештен *PRT*, а намењена је за каснију употребу АНА. Између осталог, откако је успостављен *PRT* Кундуз у региону су реализовани следећи пројекти.

Пројекти Министарства спољних послова:⁷⁹

- до 2005. године изграђено је укупно 13 школских бунара и реновиране су две школе, што је финансирано по плану Министарства спољних послова за пројекте малих размера;
- у граду Талокан отворена је школа за 1.800 ученика, коју је потпуно реновирала организација *Katachel*, користећи фондове Министарства спољних послова. Мало пре тога, *PRT* је отворио школу за 2.000 деце близу Талокана,

⁷⁹ Winfried Nachtwei: Auf verlorenem Posten in Kunduz und Feyzabad? Press release, Berlin, 23 September 2004.

која је изграђена уз помоћ Фондације Ага Кан и средстава које је обезбедило Министарство за економску сарадњу и развој. У периоду од четири недеље добијен је школски простор за укупно 8.000 ученика. Било је планова да се до зиме 2004/05. године створи довољно школског простора за прихват 25.000 ученика. Према мишљењу Министарства спољних послова, те мере требало је да остваре велики утицај на становништво.

Пројекти Министарства одбране:⁸⁰

- до новембра 2005. године потрошено је укупно 3.700.000 евра на 331 пројекат *CIMIC*, које су иницирали немачки *PRTs* како би се изградиле команде полиције, школе, обданишта и амбуланте.

Пројекти Министарства унутрашњих послова:⁸¹

- Министарство унутрашњих послова је, преко својих оперативних елемената и уз помоћ *Bundesanstalt Technisches Hilfswerk (THW)*, пружило хуманитарну помоћ за ванредне ситуације и реконструкцију. Од 2002. године *THW* је утрошило више од 19.000.000 евра за хуманитарну помоћ у Авганистану и реализовало 42 пројекта у име Немачке, Холандије, Уједињеног Краљевства и Норвешке. Пројекти су првенствено подразумевали адаптације старих и изградњу нових објеката.
- настављајући дугогодишњу традицију у немачко-авганистанској сарадњи у области спровођења закона, већина пројеката односила се на авганистанско Министарство унутрашњих послова, као и на полицију и Полицијску академију у Кабулу. Од 2003. године *THW* тамо води пилану, упоредо са центром за обуку. Крајем 2004. године у области Кундуз завршено је неколико полицијских станица и станица за борбу против маларије.

Пројекти Министарства за економску сарадњу и развој:

- од 2003. године *GTZ*, заједно са *Ага Кан мрежом за развој*, у Бадакшану води пројекат за побољшање ситуације у вези са храном и за унапређење регионалне сарадње и стабилности. Развој алтернативних начина прихода сматра се стратешким доприносом борби против дроге.
- Провинцијски тим за реконструкцију сарађује на изградњи мреже воде за пиће у Кундузу, која треба да снабдева 90 одсто свих домаћинстава.
- у име Министарства за економску сарадњу и развој, *GTZ* подржава пројекат алтернативног развоја у пет области провинције Бадакшан (изградња путева, наводњавање, снабдевање струјом, медицински

⁸⁰ Andreas Heinemann-Grüder and Diana Burghardt: Zivil-militärische Zusammenarbeit. Der Wiederaufbau von Nachkriegsgesellschaften. In: Reader Sicherheitspolitik, Ergänzungslieferung 02/06, pp. 111 f.

⁸¹ International and Multi-lateral Activities of the Ministry of the Interior. In: Mol web page as of 16 February 2005. Упоредити *online* документ: http://www.bmi.bund.de/nn_163598/Internet/Content/Themen/EuropaInternationales/DatenundFakten/Internationales_und_Multinationales_Engagement_des_BMI.html (приступљено 16. маја 2006).

објекти, школе и побољшање легалних начина обезбеђења прихода у пољопривреди и ван пољопривреде).

- Министарство за економску сарадњу и развој обезбедило је 2.000.000 евра за реконструкцију фабрике шећера у провинцији Баглан, створивши тако десетине радних места.

Пројекти НВО:⁸²

- до почетка марта 2004. године НВО су реализовале укупно 2.262 појединачна пројекта у региону Кундуза, од којих се 557 пројеката односило на здравље и побољшање услова за живот, 286 на образовање и 315 на пољопривреду. Од појединачних пројеката, 705 је изведено у провинцији Бадакшан и 434 у провинцији Кундуз.

Пројекти за реконструкцију авганистанског система саобраћаја:

- пре свега на истоку и југу Авганистана, амерички *PRTs* били су много активнији у изградњи путева него *PRT* других нација. Са немачке стране, на пример, компанија *H.P. Gauff*, са седиштем у Франкфурту, добила је 2004. године уговор да реализује и надгледа мере изградње путева у Кундузу. У Кабулу је *Gauff* већ добила сличан уговор 2002. године. Данас је најважније да су улице у Кундузу и путеви око њега асфалтирани и да су конструкциони радови из 2004. завршени. За асфалтирање главног пута од Кундуза до провинције Баглан потписан је уговор са једним кинеским предузећем.
- четрдесет четири аеродрома и узлетишта у земљи веома су оштећени у америчким ваздушним нападима 2001. године. Сједињене Државе, Европска унија и друге земље донатори финансирали су реконструкцију најважнијих аеродрома. Провинцијски тимови за реконструкцију у Херату и Фарах служили су као логистичке базе за време успостављања ваздухопловне базе Шинданд у провинцији Херат, током 2004/05. године. Тим у Кундузу помагао је реконструкцију аеродрома Кундуз.

Ти пројекти не могу се у потпуности и директно повезати са присуством *PRT* у Кундузу. Међутим, чињеница је да се број пројеката у одређеним провинцијама нагло повећао када су САД успоставиле *PRT* у Кундузу, који је касније преузела Немачка. Ни описани пројекти инфраструктуре не могу се посматрати у директној вези са *PRTs*. До огромне експанзије пројеката цивилних организација и предузећа дошло је у исто време када и до експанзије немачких *PRTs*. На подручју Кундуза и Фејзабада може се сматрати да су немачки *PRTs* утрли пут предузећима и НВО, те тиме олакшали бројне пројекте, који иначе не би били реализовани. На тај начин, немачки *PRTs* олакшали су (или чак омогућили) изградњу капацитета у региону.

⁸² Nachtwei, 23 September 2004, *ucmo*.

3.3.5.3. Обезбеђење алтернатива за наркоекономију

Немачки *PRTs* нису, у погледу особља и материјала, били у могућности да се боре директно против наркоекономије. Они за то нису ни добили мандат. Међутим, индиректно, наркоекономија се мора сузбити установљавањем лојалних и добро обучених полицијских снага – што је гигантски подухват у којем Немачка има битну улогу. Вођење информационих кампања за стварање осећаја за противзаконито деловање код становништва представља другу опцију да се људи ослободе дилеме у вези са дрогом. У том погледу, *PRTs* делују као провинцијске базе, те су, према томе, укључени у постизање обају циљева.

Реална ситуација у Авганистану 2007. године показује да су немачки напори да створе алтернативе за наркоекономију имали, до сада, мало успеха; иако су такви пројекти постигли неке ефекте, за већину фармера, који одувек гаје мак, узгајање дрога мање-више остаје и даље једино средство за обезбеђење опстанка њихових породица. Немачким *PRTs* требало би дати више времена и на њих вршити мањи притисак да би њихова концепција могла да постигне пун ефекат у оквиру комплексних авганистанских структура.

3.4. Ефикасност британских *PRTs*

До почетка 2006. године британска зона одговорности обухватала је регион Север са провинцијама Балк (*PRT* Мазар-и Шариф), Фарјаб (*PRT* Мејмана), Ђузан (*PRT* – Сигурна кућа Шеберган), Сар-и Пол (*PRT* – Сигурна кућа Сар-и Пол) и Саманган (*PRT* – Сигурна кућа Ајбак).

3.4.1. Прихватање *PRTs* у региону

Британски *PRTs* испољавали су на терену отворено опуштен став. Редовно пијење чаја са гувернерима провинција чини се битним за стварање поверења и за њихово прихватање од стране становништва. Пред изборе 2005. године, британске Гурке опуштено су патролирале улицама Мазар-и Шарифа усред дана, на температури од 40° Целзијуса, са береткама на глави и наоружани само пиштољима.⁸³ Британски приступ – који је произлазио из „авганистанског времена“, самопоузданог понашања, активних патрола, чак и у најудаљенијим регионима, дипломатске вештине према политичким моћницима, мање бирократије и спремности да у критичним ситуацијама позову средства за одвраћање (на пример, непосредну ваздушну

⁸³ Запажања аутора у провинцијама Сар-и Пол и Балк, у августу и септембру 2005. године.

подршку) – осигурао је позитивну репутацију код становништва. Нарочито становништво Мазар-и Шарифа гледа на *PRTs* позитивно, док становништво у сеоским подручјима делимично схвата *PRTs* као „освајаче“ (према речима једног представника авганистанске HBO).⁸⁴

Провинцијски тимови за реконструкцију добили су инструкције да не предузимају мере против наркоекономије, јер би сви покушаји да се употреби сила довели до нестабилности. То неинтервенисање је можда помогло да *PRTs* буду прихваћени. Међутим, то је дискутабилан метод придобијања наклоности политичких моћника и фармера који гаје мак, поготово што је Велика Британија одговорна за борбу против наркотика у оквиру реформе сектора безбедности. Британски *PRTs* су, према томе, постали до извесног степена зависни од локалних политичких моћника.

Гувернер Сар-и Пола Саид Икбал Муниб једини је од свих интервјуисаних (око 100, са којима је аутор у том региону разговарао у лето 2005) навео имена двојице незваничних политичких моћника провинције, Камала Кана и Алхаја Пајенде. Страх који су наведени команданти улили људима могао се осетити у разговорима са интервјуисаним локалним становницима у региону. Постављење новог гувернера у провинцији, на пример у Сар-и Полу, имало је позитиван ефекат: чини се да он до тада није био укључен у игру око моћи провинцијске наркоекономије. Међутим, велики страх код становништва усађен од политичких моћника није се променио. Зато се од *PRTs* посебно тражи да коначно ослабе позицију политичких моћника.⁸⁵

3.4.2. *PRTs* и безбедносна ситуација

3.4.2.1. Интензитет сукоба

У октобру 2003. године *PRT* Мазар-и Шариф, *UNAMA* и британска амбасада успели су да окончају сукобе између политичких моћника Достума и Ате у провинцијама Балк и Ђозан. Међутим, борбе су настављене, да би у априлу 2004. биле заустављене – и опет уз међународну помоћ. У провинцији Сар-и Пол последњи сукоби били су у пролеће 2004. године (област Кухистан), након што је *PRT* повећао присуство у том удаљеном региону и *UNAMA* постала дипломатски активна. Број чарки у британској зони одговорности видљиво се смањио од почетка ангажовања *PRT*, 2003. године. Од пролећа 2004. постало је очигледно да су дипломатске вештине *PRTs* и

⁸⁴ Разговор аутора са Вахидулахом Рахимијем, представником HBO *Save the Children UK*. Мазар-и Шариф, 17. август 2005. године.

⁸⁵ Разговор аутора са Саидом Икбал Мунибом, гувернером провинције Сар-и Пол. Сар-и Пол Сити, 16. август и 21. септембар 2005. године.

UNAMA успеле да спрече избијање већих борби у оквиру регионалног система моћи у северном Авганистану. Интензитет сукоба у региону такође је смањен захваљујући комбинованим патролама АНА и британских *PRTs*.

У сваком случају, *PRTs* морају бити припремљени за нападе. Доказ су напади које су извршили демонстранти непознатог порекла на норвешки (бивши британски) *PRT* у Мејмани у провинцији Фарјаб, фебруара 2006.⁸⁶ За време демонстрација због карикатура Мохамеда у данским новинама, *PRT* је нападнут камењем и гранатама, док је за материјализовање подршке *ISAF* и *OEF* угроженом *PRT* требало много времена. То значи да је суштински важно да постоје брже, одлучније и децентрализоване интервентне снаге, које у ванредној ситуацији могу пружити *PRTs* непосредну помоћ. Сада *ISAF* зависи од добре воље САД („Фактор *B-52*“), које су, до сада, пружале *ISAF*-у и *PRTs* поуздану подршку у критичном ситуацијама.

3.4.2.2. Ефикасност програма разоружавања

Неки представници *PRTs* веровали су да се безбедносна ситуација на северу поправила за време ангажовања британског *PRT*, поготово због *DDR* и *DIAG*.⁸⁷ Тим у Мазар-и Шарифу може да тврди да је заслужан што је политичке моћнике као што су Достум и Ата навео да престану са борбом, али и да се до извесног степена укључе у *DDR* и *DIAG*. Истовремено, нема сумње да су политички моћници, племена и породице задржали много (новијег) оружја. Један од разлога је погоршавање безбедносне ситуације у јужним провинцијама – због тога се складишти оружје које се може искористити у случају да се талибани врате на север, као крајем деведесетих година 20. века. Званични авганистански представници стога подстичу *PRTs* да остану „док не буде предато и последње нелегално оружје“.⁸⁸

Многи политички моћници веома вешто користе програме разоружања за своје сврхе. На пример, Али Акбар Касими, представник етничке Хазара-партије Хезб-и-Вахдат, предао је америчком *PRT* у Газни извесну количину прилично модерног оружја, те организовао јавну прославу у граду да би обележили то „добро дело“. На тај начин могао је да поправи своју позицију код домаћег становништва. Наравно, Касими се није потпуно разоружао, али је *PRT* прихватио игру. На северу се Достум одлучио за сличан приступ, када се у фебруару 2006. године поставило питање званичног разоружавања његових бивших команданата за програм *DIAG*. У свом родном граду Шебергану (у

⁸⁶ NZZ, 8 February 2006, p. 2.

⁸⁷ Разговор аутора са једним официром шведског *PRT*. Сар-и Пол, 7. септембар 2005. године.

⁸⁸ Разговор аутора са Абдулом Рабом, замеником председника судског већа провинције Сар-и Пол. Сар-и Пол Сити, 8. септембар 2005. године.

оквиру зоне одговорности британских *PRTs*) организовао је нешто налик „државном акту“, са циљем да придобије становништво и истакне своју водећу улогу као владара северног Авганистана.⁸⁹ Представници владе и *PRTs* морају да прихвате такве потезе. У ствари, *PRTs* су „помагачи и заштитници рудиментарне државне моћи и лелујају између разоружавања и умиривања стварних политичких моћника као што су Касими или Достум“.⁹⁰

Упркос настојањима политичких моћника да увуку *PRTs* у мрежу одговорности и зависности, изгледа да су *PRTs* – без обзира на то из које су државе – компетентне тачке за контакт са међународним актерима који су задужени за разоружавање. Ближи су регионима које треба разоружати, а имају и користи од програма *DIAG*: *PRT* Мазар-и Шариф задовољан је „ако има шта да се ради“, да би оправдао своје постојање.⁹¹ Штавише, за деликатни задатак тимова за *DIAG* да разоружају удаљена села без заштите и без плаћене накнаде, у координацији са локалним командантима, потребна је подршка *PRTs*. Према томе, они представљају важне базе за фокусирање напора *UNAMA* и Програма за нове почетке Авганистана (*Afghanistan's New Beginnings Program*) на разоружавању провинција.

3.4.2.3. Величина површине под пољима мака

Провинција Сар-и Пол била је 2004. и 2005. године један од центара узгајања дроге у Авганистану. Разлог је и удаљеност те провинције, а то је било посебно изражено у областима Гусфанди, Сангчарак и Сајјад.⁹² Тимови *PRT-MOT* могу да патролирају тим удаљеним подручјима само у нередовним интервалима. Површина поља под маком у Сар-и Полу била је 2004. године од 1.000 до 2.500 хектара.⁹³ Сар-и Пол је, према томе, једна од пет провинција у којима се од 2004. године површина под маком повећала.⁹⁴ Подаци *UNODC*, који се првенствено ослањају на сателитске снимке, потврђују изјаве о повећаном узгајању у поменутиим областима провинције

⁸⁹ General Dostum supports Disbandment of illegal armed groups. *UNAMA*, 21 February 2006. Упоредити *online* документ:

<http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/c7ca0eaf6c79faae852567af003c69ca/a692e4e27c571136c125711c004d5a23?OpenDocument> (приступљено 28. јула 2006).

⁹⁰ Упоредити: Stelzenmüller.

⁹¹ Разговор аутора са Адамом Бемом, лидером тима *DIAG* у региону север. Мазар-и Шариф, 18. август 2005. године.

⁹² Разговор аутора са пуковником Мохамадом Надером Фохимијем, шефом полиције у Сар-и Полу. Сар-и Пол Сити, 8. септембар 2005. године.

⁹³ *UNODC Kabul and Vienna/ Government of Afghanistan – Counter Narcotics Directorate (CDN)*, Kabul: Afghanistan Opium Survey 2004, November 2004, p. 13.

⁹⁴ *UNODC Kabul and Vienna/ Government of Afghanistan – Counter Narcotics Directorate (CDN)*, Kabul: Afghanistan Opium Survey, March 2005, p. 10.

Сар-и Пол. У 2005. години узгајање дроге се, такође, знатно повећало у провинцији Балк.⁹⁵ Током 2005. и 2006. године британски *PRTs* нису могли да спрече узгајање дрога у њиховој утицајној зони.

3.4.2.4. Стопа криминала

Безбедносна ситуација се за међународне раднике у области британских *PRTs* од 2003. до краја 2005. године поправљала, а од тада се полако погоршавала. Убијени су један Хазара члан парламента, два шведска војника и један британски војник. За време процедуре бројања изборних гласова у провинцији Сар-и Пол 2005. године, британски *PRT* који је укључивао и шведски *MOT* тим није могао да спречи (нелегалну) демонстрацију силе Алхаја Пајенде (који је у међувремену изабран у парламент) и десет телохранитеља, који су успели да уђу у салу за бројање гласова у Сар-и Пол. Међутим, *PRT* није био директно одговоран за надгледање процеса бројања гласова. Локална полиција, одговорна за заштиту бројања, била је изгледа беспомоћна према политичким моћницима из провинције Сар-и Пол или је сарађивала са њима. У ствари, без појачања из Кабула, ни *PRT*, који је имао 20 припадника у провинцији Сар-и Пол, не би могао да уради ништа друго.

У провинцији Сар-и Пол, Камал Кан још илегално производи нафту – односно не плаћа порез. Провинцијски тимови за реконструкцију нису интервенисали и нису могли да промене поједине (и неозакоњене) области делатности разних провинцијских политичких моћника.

3.4.2.5. Степен упознатости становништва са владавином права

У провинцијама у британској утицајној зони, став становништва и локалних руководилаца према узгајању мака је сличан – и мали фармер и полицијски команданти профитирају од те делатности. Као поређење, Сар-и Пол припада провинцијама са највећим порастом узгајања дроге. Обласни гувернери званично не знају ништа о томе, а *PRTs* могу само да спроводе мониторинг. Обласни гувернер Сангчарака изјавио је да ће себи одсећи обе руке ако се у његовом региону узгајају дроге.⁹⁶ Мора се претпоставити да је тај мула део растуће грађанско-ратне економије, од које профитира и становништво. Фармери гледају на узгајање дроге као на „нормалан“ и легитиман посао, којег регионални политички систем толерише. Он чак представља фактор стабилности за провинцију. За *PRTs* не постоји начин да искорене наркоекономију за тако кратко време.

⁹⁵ UNODC Afghanistan Opium Survey 2005, p. 4.

⁹⁶ Разговор аутора и Муле Мохамеда Латифа, обласног гувернера Сангчарака. Провинција Сар-и Пол, 10. септембар 2005. године.

3.4.2.6. Промене остварене у стабилности региона уз помоћ PRTs

У провинцији Сар-и Пол становништво на локалну полицију гледа као на „непријатеља стабилности“. Разлог је нарочито то што полицију сматрају слугама политичких моћника.⁹⁷ У вези с тим, *PRT* настоји да оствари блиску сарадњу са полицијом и покушава да схвати комплексну мрежу политичких моћника, те да их мало осветли. Међутим, полиција не ради свој посао како се то од ње тражи, па је становништво провинције Сар-и Пол пре сматра непријатељем него савезником. Без повећања плата, као и квалитетне полицијске обуке, корупција која је већ раширена и даље ће постојати.⁹⁸

Од 2004. године безбедност у провинцији Сар-и Пол постепено се поправљала (ниво четири). Неки регионални политички моћници до извесног степена укључили су се у *DDR*.⁹⁹ Један разлог побољшања политичке климе је и то што су провинцијски политички моћници, као што су Камал Кан и Алхај Пајенда, имали мању моћ 2005. године него претходних година.¹⁰⁰ Шеф полиције провинције Сар-и Пол чак је изјавио (иако не много убедљиво) да је од 2004. године 80 одсто политичких моћника пристало на сарадњу.¹⁰¹ До 2004. године у посебно удаљеним подручјима, као што су области Балкаб и Гусфанди, још су се редовно водиле битке између присталица Достума и Ате. Безбедносна ситуација у области Гусфанди – новој области, створеној 2004. године, изричито ради сузбијања сукоба између та два непријатеља – знатно се поправила 2005. године, као што је то било и у осталим деловима провинције.¹⁰²

Од 2003. до 2005. године напори *UNAMA* и *PRTs* – поготово посредовање између Достума и Ате – такође су знатно побољшали безбедносну ситуацију у целом региону Север. Међутим, у 2006. години такође је дошло до негативног утицаја појачаних напада талибана и других група на југу Авганистана. Ситуација на северу средином 2007. може се класификовати као ниво пет – „није мирна и није стабилна“ (2005. година била је на нивоу четири, „мирна, али није стабилна“).

⁹⁷ Вахидулах Рахими.

⁹⁸ Разговор аутора са Абдулом Рабом, замеником председника судског већа провинције Сар-и Пол, Сар-и Пол Сити, 8. септембар 2005. године.

⁹⁹ Разговор аутора са Саидом Икрамудином, обласним гувернером Сајјада, провинција Сар-и Пол, Сајјад Сити, 7. септембар 2005. године.

¹⁰⁰ Разговор аутора са Саидом Икбал Мунибом, гувернором провинције Сар-и Пол. Сар-и Пол Сити, 16. август и 21. септембар 2005. године.

¹⁰¹ Разговор аутора са пуковником Мохамадом Надером Фахимијем, шефом полиције у провинцији Сар-и Пол, Сар-и Пол Сити, 7. септембар 2005. године.

¹⁰² Запажање аутора у области Гусфанди и процена безбедносне ситуације шведског *MOT* из *PRT* Мазар-и Шариф у провинцији Сар-и Пол, у августу 2005. године.

3.4.3. *PRTs* и изградња институција

3.4.3.1. Повећан утицај централне власти у провинцијама

Напори које улажу *OEF*, *ISAF* и авганистанска влада фокусирају се на стратегију укључивања политичких моћника са севера, као што су Достум, Ата, Рабани, или „умерени“ талибани, у политички дијалог – од почетка 2006. године ти актери састају се у новом парламенту. Међутим, мора се сумњати да ли то повећава и осећање одговорности тих актера према изградњи државе. Многи су били и још увек су укључени у криминалне активности, чему ће *ICM* моћи веома тешко да се супротстави.

Кабул редовно поставља нове представнике власти, који се често „не уклапају у планове локалних политичких моћника“. Такве промене често доводе до немира. Ту *PRT* врши важну посредничку функцију, у својој дипломатској улози ради јачања ауторитета власти, а то је улога у којој се британски *PRT* доказао. Када је полицијски командант из Кандахара постављен у Мазар-и Шариф и оптужио политичког моћника Ату Мохамеда за кријумчарење дроге, овај други је наредио да се опколи кућа шефа полиције. У вези с тим, *PRT* је деловао као посредник и успео да постигне решење, чиме су заштићени интереси Кабула, као и других укључених страна: нови шеф полиције задржао је дужност и остао ту годину дана, а Ата је постављен за гувернера провинције Балк и није више полагао право на улогу провинцијског војног команданта.

У септембру 2005. године у Мазар-и Шарифу убијен је представник Хазара који је већ био изабран у парламент. То је довело до масовних демонстрација и комплетне блокаде града, јер су Хазари сматрали таџичког гувернера Ату одговорним за убиство. Тако је *PRT* потврдио присуство, али није активно интервенисао у сукобу. Као резерва, британски *PRT* могао се ослонити на војне капацитете *OEF*, што се, међутим, испоставило непотребним. Блокада је разбијена после недељу дана, без насилних сукоба.

У целини, у британској утицајној зони може се констатовати извесно јачање владиних структура. На пример, Саид Икбал Муниб, гувернер провинције Сар-и Пол, који је постављен почетком 2005, не изгледа да је део регионалне „игре моћника“ и сарађује са *PRT*. Доласком Муниба, повећала се политичка интеракција између Кабула и те провинције, као и између провинције и области. За њега *PRT* представља важан фактор за остварење напретка у јавној администрацији.¹⁰³ Нове околности могле би убудуће да буду од помоћи у реконструкцији Сар-и Пол – под претходним гувернером *PRT* није могао да покрене ниједан јавни пројекат за реконструкцију.

¹⁰³ Разговор аутора са Саидом Икбал Мунибом, гувернером провинције Сар-и Пол. Сар-и Пол Сити, 16. август и 21. септембар 2005. године.

3.4.3.2. Релевантност PRTs за време избора 2004. и 2005. године

Дан пре парламентарних и провинцијских избора, 17. септембра 2005. године, у Сар-и Пол Ситију дошло је до насилних демонстрација, које је платио Камал Кан (коме пре тога није допуштено да учествује у изборима), испред зграде *United Nations Office for Project Services (UNOPS)*. Шведски PRT, са MOT-тимом од седам чланова, појачан групом британских Гурка, посматрао је са стране.¹⁰⁴ Активна интервенција PRT у демонстрацијама није била неопходна. Демонстранте су растерали АНА и ниско надлетање авиона F-16.¹⁰⁵ У вези с тим, PRT је деловао као „сила у позадини“ и изгледало је да држи ситуацију под контролом. Свесно је деловао у смислу принципа *авганистанског власништва* и пустио да АНА растера демонстрације, што се завршило без жртава.

Упркос малобројности PRT у провинцији Сар-и Пол, са око двадесет војника у целој провинцији (!), шведски тим, као „сателит“ британског PRT у Мазар-и Шарифу, успео је у лето 2005. године да демонстрира довољно присуство у региону и да га становништво прихвати. Без PRT у региону, избори за парламент и провинцијска већа у Сар-и Пол, те разне промене руководства у полицијским снагама и провинцијској влади, не би били изведени без сукоба.¹⁰⁶

3.4.4. PRTs и сарадња у области развоја

3.4.4.1. Аспекти политике помоћи у развоју

Министарство за међународни развој (DfID – *The Department for International Development*) има бар једног представника у сваком британском PRT, аутономно је у раду и фокусира се на следеће три основне области:

1. креирање алтернативних начина зараде за живот,
2. економски и квалитативни менаџмент у области сарадње у развоју и
3. изградња државе.

За Министарство за међународни развој, са те три области повезана су четири садржаја:

1. подршка принципа *авганистанског власништва* и авганистанског руководства – више од 70 одсто подршке каналише се путем буџета владе Авганистана, као предуслов за сарадњу са партнерима за реализацију;

¹⁰⁴ PRT-Сигурна кућа Сар-и Пол је неупадљива кућа у центру Сар-и Пол Ситија, која, у складу са *дискретним присуством*, не може да се препозна на први поглед као међународни војни објекат. Шведски MOT тим га је 2005. године редовно користио као базу, а локално становништво сматрало га је самосталним PRT, иако је званично био *сателит* PRT Мазар-и Шариф.

¹⁰⁵ Аутор је станао у згради UNOPS, о којој је реч, у Сар-и Полу.

¹⁰⁶ Упоредити: Craig T. Cobane: Provincial Reconstruction Teams and Security Assistance: Comments on an Evolving Concept. In: *The DISAM Journal of International Security Assistance Management*, Summer 2005, Washington DC.

2. стварање капацитета власти;
3. сарадња са земљама и организацијама донаторима и
4. борба против наркотика – развој алтернативног начина зараде за живот у области пољопривреде.

Британски *PRTs* ангажују одабране авганистанске НВО, које су одговорне *PRT*-у за извођење пројеката. Изгледа да су границе између војних и цивилних развојних активности углавном сачуване, за разлику од америчких и немачких *PRTs*: Министарство за међународни развој подржава само пројекат који предложи *PRT*, ако процени да НВО не би могла да га реализује на бољи начин.¹⁰⁷ Опште ограничење у реализацији пројеката *PRTs* намећу како би се избегло дуплирање напора НВО. Оне поштују тај циљ и позитивно оцењују улогу британских *PRTs*.

Командант британског *PRT* заложио се за већа финансијска средства која би требало доделити и дати на располагање *PRTs*, ради повећања флексибилности и опсега специјалних пројеката *PRT*.¹⁰⁸ То би одговарало програму америчких *PRTs* *Командантски програм за реаговање у ванредним ситуацијама*, који командантима даје већу флексибилност у реализацији пројеката.

3.4.4.2. О проблему хуманитарне помоћи коју обезбеђују оружане снаге

Цивилна возила која користе *PRTs* налазе се у жижи критика НВО, јер то замагљује границе између цивилних и војних актера. Због укључивања извесних НВО у програме Министарства за међународни развој, међународне НВО упућују мање критика на рачун британских *PRTs*, мада и они користе цивилна возила (а то раде и НВО) за своје операције. Репутација британских *PRTs* била је посебно добра код представника *GAA*, док је та НВО критиковала немачке *PRTs*.¹⁰⁹ Холанђани су, међутим, користили војна возила у својим патролама преко Сар-и Пол; Сигурна кућа шведског *PRT* у провинцији Сар-и Пол користила је цивилна возила са погоном на четири точка.¹¹⁰

Тешко је, ако не и немогуће, наћи корелацију између избора возила, с једне стране, и безбедности *PRT*, с друге. Критика *GAA* изгледа нејасна: припадници и немачких и британских оружаних снага користили су цивилна и војна возила. Британски *PRTs* су успели да сачувају добар глас, упркос томе што су користили цивилна возила. Авганистанско становништво у сваком

¹⁰⁷ Упоредити: Gerard McHugh/Lola Gostelow; *Provincial Reconstruction Teams and Humanitarian-Military Relations in Afghanistan*. London 2004, p. 26.

¹⁰⁸ Разговор аутора са командантом *PRT* Мазар-и Шариф, Џоном Бритеном. Мазар-и Шариф, 1. октобар 2005. године.

¹⁰⁹ Nick Bönsch.

¹¹⁰ Запажање аутора у провинцији Сар-и Пол у августу и септембру 2005. године.

случају схвата да је суочено са интернационалцима. Изгледа да становништво боју возила не сматра одлучујућим фактором у изградњи државе.

Чињеница да су британски *PRT* користили цивилна возила нема нужно негативан утицај на начин на који НВО гледају на *PRTs*, које сматрају да би хуманитарну помоћ требало препустити искључиво цивилним актерима. Међутим, за НВО то представља чин мешања у подручје које би требало препустити искључиво цивилним актерима. Због мешања цивилно-војних структура, НВО све више постају циљеви милитантних исламиста, иако је ту чињеницу веома тешко доказати. Међутим, чињеница је и то да хуманитарну помоћ морају понекад пружати и *PRTs*, поготово ако није доступна помоћ преко НВО.

3.4.5. *PRTs* и реконструкција

3.4.5.1. Економска димензија *PRTs*

Провинцијски тим за реконструкцију, као војни актер, генерално гледано не изводи никакве радове на реконструкцији. Рад на реконструкцији треба да припада искључиво НВО и компанијама, који могу да сарађују са представником Министарства за међународни развој, који има функцију финансијског помагача. Стога *PRT* не врши никакву директну хуманитарну помоћ, нити контролише нити координира рад на развоју – то ради Министарство за међународни развој. Провинцијски тимови би пре требало да олакшавају реконструкцију и на тај начин би одржавали везу са свим регионалним актерима. Британски *PRTs* су до сада само учествовали у градњи јавних објеката, како би допринели владавини закона. У Мазар-и Шарифу, британски *PRT* је градио неколико полицијских и судских објеката и јавну библиотеку. Посебно важна била је изградња капацитета у оквиру јавних институција. У провинцији Сар-и Пол *PRT* није подигао ниједан јавни објекат (2005) – она је једноставно сувише далеко.

3.4.5.2. Јачање регионалне инфраструктуре

На почетној страни сајта Министарства за међународни развој не наводе се никакви конкретни статистички подаци о инфраструктурним пројектима тог министарства. То потврђује приступ британских *PRTs* да не изводе никакве грађевинске радове у име *PRT*, него да предају пројекте НВО. Надзор и бригу о њима тада спроводи Министарство за међународни развој.

Мрежа мобилне телефоније масовно се проширила од 2004. године и представља један од неколико бизниса у Авганистану који су и легални и уносни. Крајем 2004. године у провинцији Сар-и Пол није било мреже мобилне телефоније, али од пролећа 2005. мрежни оператер *Roshan* понудио је изградњу *GSM* мреже у главном граду те провинције. Већина породица које живе у граду сада има мобилни телефон.

У провинцији Сар-и Пол НВО, као, на пример, ГАА и јапанска *Peace-wings*, граде мостове и постројења за наводњавање. Једна турска компанија изводи највећи грађевински пројекат у региону, градећи пут између Шебергана и Сар-и Пола. Велики делови становништва сматрају да је иницијатор тог пројекта генерал Достум, који је успешно придобио наклоност људи у том региону. Међутим, квалитет тог новог пута је лош. Полиција региона надзирала је градњу дуж целог пута (око 100 километара). Британски *PRTs* нису били укључени у те активности.

4. Закључак

4.1. Поуке *PRT*

PRTs постају атрактивнији за западне земље.

Међународне снаге у Авганистану никада неће бити распоређене у толиком броју као у Босни и Херцеговини или на Косову. Оне могу да фокусирају ограничене међународне ресурсе и имају потенцијал да их употребе до максимума, па тако представљају привлачне инструменте у *ICM*. Такође, могу да фокусирају ограничене међународне ресурсе и потенцијално постигну максимални ефекат и имају потенцијал да смање интензитет сукоба у сарадњи с другим актерима у изградњи државе. Иако су ограничене величине, они успевају да раде без додатних снага. Још једна њихова вредност је и то што могу да покрију велики простор на флексибилан начин. Повећали су квалитет цивилно-војне интеракције, која је изузетно брзо унапређена.

PRTs не могу и не треба да замене институције.

Учинак рада *PRTs* не може се квалитетно проценити на основу анализе извршавања функција које су у суштини функције државе, као што је стварање радних места, што би, у суштини, било против принципа *авганистанског власништва*. *PRTs* могу успешно да допринесу изградњи институција само ако успеју да оспособе авганистанске руководиоце да поступају лојално и одговорно у корист становништва. Не пружају сви *PRTs* исту подршку *локалном власништву*. Осигуравајући ефикасну сарадњу у области развоја, *PRTs* могу да ангажују авганистанске раднике и локалне НВО у првим редовима реконструкције.

Очекивања тешко отерећују *PRTs*.

Државне структуре у Авганистану које су до сада трансформисане, ни у ком случају још нису трајне. Због тога је за одрживу изградњу државе потребно много више од пет година помоћи *PRTs*, као што су указали струч-

њаци 2003. године. Кратки интервали процеса политичког одлучивања у земљама које упућују војнике доводе до притиска очекивања, која *PRTs* тешко могу да испуне. Неке нације које дају *PRT* улажу много више енергије у постизање брзог, допадљивог политичког успеха, него у дугорочну изградњу државе у Авганистану. Смањење међународног учешћа могло би довести до повратка у социјални хаос. Због тога је, изгледа, неопходно дугорочно обезбеђење симбиозе цивилне и војне стручности, примењене путем *PRTs*.

Цивилне актере унутар и ван PRT треба охрабrivати.

Војна област дејства *PRTs* требало би у суштини да буде концентрисана на питање безбедности, тј. реформу сектора безбедности и интензивирању обавештајну активност и заштиту снага. Реконструкција, коју извршава војни кадар, требало би да буде стриктно ограничена, у складу са британским приступом, на градњу одабраних јавних институција, као и реконструкцију у подручјима високог ризика. Учешће цивилних компонената *PRT* у стварању полицијских капацитета запоставили су сви *PRTs* – тиме би се могао дати не само значајан импулс међуресорној сарадњи, већ би се могла промовисати и владавина права. Страх од пријатељске ватре и/или цивилних жртава изгледа да је изузетно важан фактор код свих *PRTs* у *ISAF*, који утиче на цивилни и војни састав у њиховим акцијама на терену. Без обзира на безбедносна питања, тражи се стручност *PRT* када *HBO* не могу да постигну жељени ефекат и када је потребна инжињеријска опрема. Према томе, *PRTs* треба да идентификују такве пројекте и иницирају њихову реализацију.

Концепција и ефикасност командне структуре PRTs се развија.

Тачно је да, на папиру, постоји јасна подела задатака између свих немачких министарстава која учествују у *PRTs*. Међутим, интегрисана имплементација концепције *PRT* у Авганистану ипак се чини проблематичном. Иако су се четири министарства у почетку договорили о кохерентној стратегији, идеје и интерне директиве у вези са имплементацијом концепције током времена су почеле да варирају између министарстава, што је супротно јединству командовања у *PRTs*. Британци су изгледа отишли даље у симбиотским процедурама њихових министарстава него Немци, јер они мање стављају тежиште на наметање свог модела, а више на локално власништво. Међутим, четири министарства која раде заједно у оквиру немачких *PRTs* ипак иду правим путем ка бољој координацији на терену. Према томе, *PRTs* би требало критички да процене и даље развијају властите акције на трајној основи, како би себе учинили заменљивим и препустили место авганистанској администрацији *PRT*.

4.2. Евалуација појединих концепција PRTs

4.2.1. Поређење концепција PRTs

	САД	В. БРИТАНИЈА	НЕМАЧКА
Фокус	Геостратегијски интереси; одржавање сталних база; противпобуњеничка дејства; безбедност; реконструкција; наклоност становништва.	Операција подршке миру; локално становништво као тежиште; постизање консензуса међу локалним утицајним особама; олакшавање и омогућавање пројеката у вези са реконструкцијом.	Понуда временски ограничене подршке; стварање безбедног окружења за цивилну реконструкцију; заштита снага; авганистанско власништво.
Командовање и управљање	Командна улога јасно припада Министарству одбране.	<i>Мултиресорни приступ</i> (Министарство одбране, Министарство за међународни развој, Министарство за спољне послове и Комонвелт); војна компонента одлучује о питањима безбедности.	<i>Интерресорни приступ</i> ; Цивилно-војна двојна команда (Министарство одбране и Министарство спољних послова).
Метод	CERP (МО); QIP (USAID); заштита снага; PRTs као FSBs; борбене операције; <i>добар систем управе</i> ; обавештајна активност; реформа сектора безбедности: обука / успостављање АНА, АНП.	<i>Јака војна дипломатија</i> ; дискретно и демонстративно присуство кроз MOTs; <i>обављање посла на ненападан начин</i> ; умрежавање; посредовање; изградња институција; обавештајна активност; реформа сектора безбедности: DDR, борба против наркотика.	Формула: стабилност = безбедност x реконструкција; имплементација безбедности путем патролирања; QIP; CIMIC; изградња институција; обавештајна активност; реформа сектора безбедности: успостављање АНП, DDR.

	САД	В. БРИТАНИЈА	НЕМАЧКА
Улога војске у реконструкцији	Велика; директно војно ангажовање у градњи аутопута Кабул–Кандахар, као најмодернијег пројекта у реконструкцији.	Мала, јер Министарство за међународни развој управља цивилним пословима; идентификација пројеката; ангажовање у успостављању државних институција; „авганистанско време“.	Средња; идентификовање пројеката; реконструкција путем (војно усмераваних) пројеката <i>CIMIC</i> ; координација са цивилним партнерима <i>PRT</i> за имплементацију.
Статус и улога цивила	Специјалисти Стејт департамента, <i>USAID</i> , <i>USDA</i> и тако даље, интегрисани су и потчињени Министарству одбране („уграђени“ цивили).	Заједничка команда; аутономија у раду Министарства за спољне послове и Комонвелт и Министарства за међународни развој (нпр. засебан систем извештавања; Министарство за међународни развој верификује и финансира пројекте (филтер за пројекте).	Цивилно-војно двојно руковођење кроз Министарство спољних послова и Министарство одбране; <i>MECD</i> i Министарство унутрашњих послова потчињени Министарству спољних послова; партнери за имплементацију надлежни за цивилна министарства.
Сарадња са УН	Ограничена.	Активна координација са <i>UNAMA</i> ; ограничена бирократија.	Активна координација са <i>UNAMA</i> .

4.2.2. Прихваћеност *PRTs* у региону

Немачки *PRTs* прихваћени су од становништва, као и британски. Оба модела представљају се као светли примери за бољу будућност. Ипак, Немци су мање популарни код међународних НВО у Кундузу него британски *PRT* (односно шведски) у Мазар-и Шарифу, нарочито због тога што Британци, у сличној безбедносној ситуацији, не узимају директно учешће у ре-

конструкцији. Пошто се британски *PRTs* ограничавају на војне основне надлежности, они изгледају боље координирани. Репутација америчких *PRTs* код локалних и међународних актера је веома лоша. У средњорочном периоду чини се да је готово немогуће побољшати њихову прихваћеност. Уз тежиште на реконструкцију под вођством војске, они су досад неуспешно покушавали да побољшају прихваћеност. За *ISAF* то представља велико оптерећење, јер су они преузели америчке *PRTs*.

4.2.3. *PRTs* и безбедносна ситуација

За разлику од британских *PRTs* у Мазар-и Шарифу, Немачка није морала да посредује у локалним борбама у својој зони одговорности. Британско посредовање се показало успешним, чему је знатно допринела и *UNAMA*. Немачки *PRTs* могу да укажу на чињеницу да се безбедносна ситуација у немачкој зони одговорности није знатно погоршала од 2003. године. Програми разоружавања извршавани су по плану у оба региона и настављају се уз подршку *PRTs*. Површина поља под маком у немачкој зони знатно је смањена до краја 2005. године, према једном извештају УН, док се у Мазар-и Шарифу прилично увећала. Међутим, ту не би требало преценити немачки утицај: авганистански министар за борбу против наркотика, који потиче из тог региона, имао је кључну улогу у великом смањењу површине под маком у зони *PRT* у Фејзабаду.

У британској зони одговорности опет је постало јасно да влада у Кабулу и даље има мало утицаја на северни регион: гајење мака се драстично повећало, што је довело до повећања прихода локалних политичких моћника, више него икада раније. Кабул и британски *PRTs* били су немоћни. Повећано гајење мака није имало негативне последице за безбедносну ситуацију у тим зонама. Нарочито се у провинцији Сар-и Пол 2005. године много говорило о знатном слабљењу локалних политичких моћника, чему је допринело и присуство британског *PRT* у Мазар-и Шарифу. Приход од рода надокнађује мањак радних места. Провинцијски тимови за реконструкцију нису могли да учине много за владавину права – они једноставно нису тамо били довољно дуго. Упркос различитим концепцијама, доктринама, оружју, ограничењима и почетним позицијама, немачки и британски *PRTs* достигли су сличан степен ефикасности у области безбедности од 2003. до 2006. године. Приступ британских *PRTs* заштити снага био је очигледно опуштенији него приступ немачких *PRTs*.

Пошто амерички *PRTs* дејствују у регионима где борбене снаге Операције истрајна слобода осигуравају безбедност, они се не могу поредити са немачким и британским *PRTs* у погледу безбедности. Међутим, у већини зона америчких *PRTs* безбедносна ситуација се од 2003. до 2006. године знатно погоршала (један или два нивоа навише).

4.2.4. *PRTs* и изградња институција

Године 2004. и 2005, *PRTs* су знатно допринели успешном спровођењу избора у Авганистану. И у британској и у немачкој зони одговорности политичка интеракција између провинција и Кабула знатно је повећана, што је довело до тога да се у провинцијама стварају све веће могућности. Разне области у оквиру провинција у којима су били британски *PRTs* приближиле су се главним градовима провинција од 2003. до 2006. године, углавном захваљујући томе што је председник Карзаи поставио лојалне гувернере провинција и захваљујући умрежавању које су извели *PRTs*. Тиме су они дали допринос изградњи институција. Међутим, генерално, то подручје у Авганистану још је у повоју.

4.2.5. *Сарадња PRTs* у области развоја и реконструкције

Немачки *PRTs* реализовали су знатан број пројеката заједно са својим партнерима за имплементацију. Недостатак оријентисаности према авганистанској самосталној одговорности, као и конкуренција, у многим случајевима довели су до фрикције са НВО и приватним предузећима. Британски *PRTs* не раде ни на једном пројекту за реконструкцију у своје име. Министарство за међународни развој има задатак да врши координацију и финансирање пројеката у садејству са *UNAMA* и, након строге контроле и селекције, даје финансијска средства локалним НВО. Њихов циљ је промовисање *локалног власништва*, што је имало позитиван одјек код међународних НВО.

Пројекти *CIMIC*, којима управља војна компонента, довели су до стварања извесних паралелних структура између министарстава у оквиру немачких *PRTs*. С обзиром на број пројеката који се спроводе, чини се да су немачки *PRTs* транспарентнији од британских *PRTs* и, наравно, успешнији. Британски *PRTs* под Министарством за међународни развој нису толико отворени са својим пројектима као немачки *PRTs*. Међутим, Немачка је, са својим *PRTs*, постигла извесан магнетски ефекат, те привукла више НВО и предузећа у провинције, него Велика Британија. Тако је створен утисак да су економски интереси и сарадња важнији Немачкој, него Британији. Генерално, у оба региона остварено је знатно побољшање због присуства *PRTs*. Међутим, трансформација сукоба била је много спорија у односу на претходну процену *UNAMA* и *ISAF*.

Код америчког модела *PRT*, цивилне компоненте су под војном командом и контролом због тога што су то оперативне зоне високог ризика. Војни састав америчких *PRTs* није много укључен у директну реконструкцију (по-

себно у градњу путева). Управљање пројектима у име локалне власти, како то раде амерички *PRTs* са својим *CERP* програмима, изгледа да је метод у изградњи локалних капацитета оријентисан ка будућности.

4.2.6. Препоруке

Генерално, *PRTs* се налазе на правом путу, мада је њиховим доприноси-ма ефективној изградњи државе потребно још много побољшања. Побољшањима и прилагођавањима *PRTs* би могли да се обликују (и тиме повећа њихова ефективност и релевантност као модела) за будуће операције *S/R* ван Авганистана:

- инсталирање већег броја *PRTs*, укључујући истурене пунктове („сателите *PRTs*“), како би се обезбедило присуство у свим крајевима земље;
- јасно дефинисане надлежности командовања и управљања;
- посебан фокус на авганистанску аутономију и одговорност (*локално власништво*) након фазе инсталирања;
- више овлашћења и ресурса за цивилне стручњаке у преузимању командних функција;
- више кључних цивилних стручњака за обуку локалне администрације и безбедносних снага, како би се делотворно ојачао ауторитет државе;
- више стручњака у области развоја, пољопривреде и владавине права;
- изградња поверења између цивилних и војних стручњака;
- побољшање умрежавања свих релевантних актера;
- побољшање комуникацијских и транспортних објеката у провинцијама;
- побољшање обавештајне активности за евалуацију локалних структура и структура власти;
- константна унутрашња контрола активности *PRT* ради повећања ефективности;
- екстерна евалуација концепција, ефикасности и ефективности *PRTs*;
- јачање капацитета на нивоу провинција и области ради јачања везе између провинција и Кабула, као и
- већа борбена ефикасност ради пружања подршке *PRTs* у критичним ситуацијама.

4.3. Општа оцена

Када су 2003. године у Авганистану успостављени *PRTs*, створен је цивилно-војни инструмент у којем су спојени, у институционализовану форму, елементи спољне, развојне и безбедносне политике. То је било у складу, као што је примерено, са свеобухватним приступом изградњи државе, обу-

хватајући и цивилну и војну акцију, јер је то посебно захтевано у Брахимијевом извештају. Када се погледа ефективност тимова након пет година рада, неке области показују позитивне резултате рада *PRT*. Међутим, проблеми Авганистана остају и даље енормни.

Међународна подршка уложена у изградњу нације довела је до амбивалентне ситуације. Како на површини, тј. у погледу све већег броја напада и непријатељстава, тако и испод површине, тј. у погледу консолидованих структура у наркоекономији, Авганистан је још далеко од опште стабилности. Безбедносна ситуација на северу и западу земље ипак је много боља него на југу и истоку, где се од 2006. године стално погоршавала. Ни *ISAF* ни *OEF* нису могли да ураде ништа у вези с тим.

Општа социјално-економска ситуација становништва делимично се поправила у односу на почетни веома низак ниво, али остаје неизмењена чињеница да је процес изградње државе у Авганистану још увек у зачетку. На пример, руководство у Кабулу још је изоловано од великих делова земље. У многим провинцијама, политички моћници и шефови племена и кланова још држе контролу помоћу својих приватних армија. Многи од њих профитирају од гајења мака и легитимитета који је повећан захваљујући добром односу са *PRTs*. Неколико политичких моћника налази се на званичним положајима гувернера провинција, министара или законодаваца у Кабулу. Временски фактор иде у корист милитантних непријатеља власти и притишће *ICM* да оствари успех. Међународна политика често не посвећује довољну пажњу чињеници да се о изградњи државе мора размишљати у контексту више генерација.

За веома кратко време и упркос неадекватностима, *PRTs* су се показали као добар модел за *ICM*, који могу да подрже стабилност у целој области са малим обимом средстава. У тој функцији *PRTs* су постали део свеобухватне цивилно-војне стратегије у Авганистану, која укључује „рат против тероризма“, експанзију *ISAF* у пуној размери, реализацију Споразума из Бона, Авганистанског уговора и реформе сектора безбедности, као и ангажовања у области развоја и дипломатије. Велики изазов је да се постигне несметана међусобна сарадња свих тих елемената. Међутим, то се не може очекивати после само шест година *ICM* – чини се да је то задатак за неколико генерација. На први поглед изгледа да нестандардизована структура и командовање и управљање *PRTs* стоји на путу примене једне јединствене стратегије. Али баш то посебно обезбеђује више простора за маневрисање и прилике за западне демократске земље да допринесу *ICM* на брз, флексибилан и одржив начин.

Број операција за стабилност и реконструкцију широм света и даље ће се повећавати. Међутим, неће да се види универзално применљив модел за свако жариште. Тако *PRTs* могу да допринесу политичком, економском и

војном успеху будућих операција. Због тога они постају све атрактивнији за Запад, али у исто време, под великим су политичким притиском да постигну успех. Упркос томе, успех *ICM* у реконструкцији после сукоба не може се постићи без ангажовања, подршке и преузимања одговорности локалних (авганистанских) играча у вођењу властитих послова. У том контексту, *PRTs* пружају прилику да се смањи распоређивање међународних снага за одржавање и јачање мира, да се ангажује и управља локалним власништвом и репрезентују витални инструменти за јачање државе.

ПРОВИНЦИЈСКИ ТИМОВИ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЈУ У АВГАНИСТАНУ И МОДЕЛ АНГАЖОВАЊА ОРУЖАНИХ СНАГА ЧЕШКЕ РЕПУБЛИКЕ

Марко Савковић*

Зоран Кучековић**

Провинцијски тимови за реконструкцију представљају значајну иновацију у пракси постконфликтне стабилизације и реконструкције. Те цивилно-војне структуре, одговорне војном команданту на терену, настале су у контексту „неуспеле“ државе, где се од снага *ISAF* очекује да поред традиционалне функције неутралисања оружане претње поретку који се успоставља, истовремено обезбеде поновну изградњу основне инфраструктуре, која је неопходна како би се унапредио свакодневни живот становништва. Међутим, рад тих тимова обележен је бројним контроверзама, од којих се најзначајније тичу природе њиховог ангажовања и уласка у простор „резервисан“ за (међународне) хуманитарне организације. Какви се изазови постављају пред елементе тимова упућене у Авганистан, посведочиће студија случаја ангажовања оружаных снага Чешке Републике, али и искуства других држава.

Кључне речи: *Провинцијски тимови за реконструкцију, PRT, Авганистан, очување мира, наметање мира, изградња државе, постконфликтна стабилизација, реконструкција, САД, Чешка Република, оружане снаге.*

* Аутор је истраживач сарадник Центра за цивилно-војне односе у Београду.

** Аутор је студент последипломских студија глобалне и националне безбедности на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

Увод

Концепт провинцијских тимова за реконструкцију (PRTs – *Provincial Reconstruction Teams*), који су у Авганистану прве операционализовале оружане снаге Сједињених Америчких Држава (САД), настао је стицајем више околности. Суверенитет државе на чијој се територији одвија операција подршке миру не представља више апсолутну вредност. Теоријска расправа о томе да ли је примарни задатак снага које учествују у операцији да осигурају безбедност (*стабилизацију* прилика) или да обнове инфраструктуру неопходну за развој (*реконструкцију*), довела је до синтезе та два задатка у пракси. Хуманитарна и свака друга помоћ политизована је тако да представља средство на путу ка остварењу политичког циља.¹ Особености Авганистана као простора ангажовања представљале су посебан изазов за снаге САД. Као држава која се деценијама налази у стању грађанског рата, Авганистан не поседује структуре и не познаје норме које су потребне да би се успоставила ефективна власт, која ће осигурати основ за даљу реконструкцију. Зато пут до остварења прокламованих циљева „Операције истрајна слобода“ (*Operation Enduring Freedom*) није могао да буде конвенционалан. Дакле, ако су PRTs резултат развоја теоријске расправе о томе који су начини изградње мира примењиви у којој ситуацији и да ли је доктрина хуманитарног интервенционизма превазиђена, контекст Авганистана био је пресудан за њихов настанак.² Теоријско оправдање понудила је неоконзервативна идеологија, према којој се превентивна употреба силе сматра оправданом ако је њен циљ обезбеђење процеса демократизације.

Дефиниција концепта PRTs

Провинцијски тимови за реконструкцију представљају цивилно-војне организације формиране на начин који допушта ангажовање у окружењу насталом непосредно по окончању отворених непријатељстава.³ Њихов настанак, међутим, не представља револуцију, већ еволуцију у цивилно-вој-

¹ Chris Sidell, 2008, "The Origins of the Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan", submitted in partial fulfillment of the MA degree in Development and Emergency Practice, Oxford Brookes University, <http://www.brookes.ac.uk/schools/be/research/cendep/dissertations/ChrisSidell.pdf> (приступљено 2. јуна 2009), стр. 2.

² Исто.

³ US Army Combined Arms Center website, Center for Army Lessons Learned, "Afghanistan Provincial Reconstruction Teams (Appendix B)", <http://usacac.army.mil/cac2/call/docs/07-34/annex-b.asp> (приступљено 4. јуна 2009).

ним пословима и операцијама. Тако аутори попут Бордерса ангажовање оружаних снага САД у реконструкцији ратом разорене Западне Европе и Јапана сматрају историјском претечом *PRTs*.⁴ Садржајно, тимови су одређени „Доктрином за заједничке цивилне послове“ Здружених генералштабова оружаних снага САД, прецизније табелом „Додатне карактеристике активности у цивилним пословима“.⁵ У том документу дефинисана је позиција јединица за цивилне послове (*civil affairs, CA*), формираних и обучених да посредују између војних и цивилних власти, са циљем да предупредe сукобе. Та јединица у пракси САД није борбена формација, упркос томе што њен састав чине професионални војници. Ради се о војницима чија је војноевиденцијска специјалност – ВЕС (еквивалент MOS – *Military Occupational Specialty*) битно другачија.⁶

У априлу 2002. године председник САД тражио је од своје Администрације да предложи начин за обнову Авганистана, скрећући пажњу на историјски успех „Маршаловог плана“, у чијој су примени важну улогу одиграле и оружане снаге САД. Неколико месеци касније Администрација је одговорила предлогом да се формирају мали елементи чији би циљ био да „прошире ефекат“ операције *ISAF*.⁷ Министарство одбране, Министарство спољних послова и Агенција САД за међународни развој (*USAID*) заправо су развили концепт цивилно-војних тимова који би били распоређени по целом Авганистану. Названи „Коалиционе хуманитарне ћелије за везу“ (енгл. *Coalition Humanitarian Liaison Cell*, скраћено *CHICLET*), ти тимови се попуњавају војницима одговарајуће војноевиденцијске специјалности. Очекивало се да они одговоре на задатке хуманитарног карактера, спроведу пројекте реконструкције ограничене по величини и успоставе однос сарадње са Мисијом Уједињених нација за помоћ у Авганистану (*UNAMA*).

Убрзо затим постали су познати под називом „Здружени регионални тимови“ (ЗРТ, енгл. *Joint Regional Teams*). Њихову структуру чиниле су три компоненте, од којих је прва Тим за цивилне послове. Примарни задатак тог тима била је реализација тзв. „пројеката брзог ефекта“ (енгл. *Quick Impact Projects*). Другу компоненту чинио је Центар за цивилно-војне операције

⁴ Robert Borders, 2004, "Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: A Model for Post-Conflict Reconstruction and Development", *Journal of Development and Social Transformation*, Vol. 1, <http://stabilization.developmentgateway.org/uploads/media/stabilization/borders.pdf> (приступљено 1. јуна 2009), стр. 7.

⁵ Документ је доступан на линку http://www.dtic.mil/doctrine/jel/new_pubs/jp3_57_1.pdf (приступљено 4. јуна 2009).

⁶ Бордерс, стр. 8.

⁷ Michael J. Dziedzic and Michael K. Seidl, 2005, "Provincial Reconstruction Teams and Military Relations with International and Nongovernmental Organisations in Afghanistan", USIP Special Report 147, <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr147.pdf> (приступљено 3. јуна 2009), стр. 3.

(енгл. *Civil-Military Operations Center*), задужен да препозна задатке на који-ма је ангажовање цивилно-војних тимова било могуће и потребно. У новембру 2002. године председник Авганистана Карзаи лично је захтевао да назив ЗРТ буде промењен у *PRTs*, будући да „регионима управљају господари рата (енгл. *warlords*), а провинцијама гувернери“.⁸

НАТО је преузео команду над *ISAF* 2003. године и недуго затим УН су прошириле мандат тих снага и на територије изван регије престонице. Први корак у том ширењу представљао је преузимање Кундуза, који је из окриља Коалиције прешао у надлежност *PRTs*. Током наредне две године мисија је прошена даље на север и запад земље, да би се 2006. *ISAF* проширио и на југ, „ојачан“ редефинисаним правилима ангажовања (*Rules of Engagement, RoE*), која су му омогућавала спровођење снажнијих операција. Коначно, 5. октобра 2006. године, *ISAF* је добио овлашћења и над сектором Исток, чиме су комбиноване здружене снаге које су стациониране на том простору по први пут потпале под команду Врховног штаба *ISAF*.

На основу претходно наведеног јасно је да авганистански *PRTs* представљају интегрисане цивилно-војне структуре, које су попуњене људством из земаља учесница *ISAF* и које функционишу на нивоу једне провинције, али у појединим случајевима и више њих. Потреба за њиховим ангажовањем проистиче из недовољног капацитета управе новоформиране авганистанске власти, које имају ограничен домаћај ван регије Кабула, што провинције чини рањивим на утицаје талибана и, уопште, подложним појави екстремизма. Због тога је осмишљен тај нови модел управљања кризом, који поред „традиционалне“ функције неутралисања претњи стабилном и безбедном окружењу, поседује вештине потребне да одређени аспекти концепта људске безбедности буду остварени, као што су изградња инфраструктуре и успостављање политичког система.

Задаци, циљеви и операционализација концепта *PRTs*

Рад *PRTs* компликује чињеница да су активности реконструкције широко постављене, будући да подразумевају унапређење свих аспеката управљања у држави која се „изграђује“. „Изградња државе“ нашла се у првом плану после интервенције САД у Авганистану и Ираку и она, као процес, укључује све интелектуалне и материјалне подстицаје који пристижу споља, са циљем стварања

⁸ John D. Drolet, 2006, „Provincial Reconstruction Teams: Afghanistan vs. Iraq – Should We have a Standard Model?“, USAWC Strategy Research Project, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/ksil333.pdf> (приступљено 5. јуна 2009), стр. 4–5.

(модерне) државе (која функционише).⁹ Зато у активности *PRTs* спадају и обука државних службеника, осигурање јавне безбедности ангажовањем на полицијским задацима, подршка цивилном друштву активном у локалној заједници и рад на промоцији владавине права. Суочени са тако постављеним задатком, планери су *PRTs* учинили високо флексибилним. Због тога данас постоје значајне варијације у њиховој структури, величини и задацима.

Провинцијским тимовима за реконструкцију управља више чланица НАТО, под контролом штаба *ISAF*. На самом почетку развоја, представљали су начин да се „подели терет“ учешћа у операцији коју су предводиле САД, али и начин да се ефекти операције *ISAF* „осете“ изван Кабула. Велика Британија је прва чланица Коалиције, након САД, која је конституисала сопствени *PRT* у месту Мазар-и-Шариф. Немачка је убрзо преузела одговорност за рад тима у Кундузу.¹⁰

Разлике у приоритетима рада, настале због тога што тимовима управљају различите државе, у пракси су водиле настајању три модела *PRT*. Тако састав *PRT* оружаних снага САД чини 80 људи, од којих су троје, највише петоро, цивили. Њиховим активностима управља војни командант. У раду су усредсређени на примену поменутих „пројеката брзог ефекта“. Активни су у изразито нестабилним јужним и источним подручјима Авганистана.

Састав *PRT* под заставом Велике Британије има до 100 људи, од чега су тридесеторо цивили. Тимом управља цивилни командант. Примарни циљ јесте „изградња локалних капацитета“.¹¹ Попут америчких *PRT*, оспособљени су да раде у окружењу које је нестабилно и у значајној мери непријатељски расположено према коалиционим снагама.

Најзад, немачки модел *PRT* има у свом саставу чак 400 људи, од којих су (свега) двадесеторо цивили. Не постоји један командант, већ два команданта у оквиру „двоглаве“ војне и цивилне линије командовања.¹² Приоритет у раду *PRT* под немачком заставом јесте стварање претпоставки за развој који је одржив. Тако постављен, немачки *PRT* ангажован је у подручјима Авганистана која су релативно мирна.

Три основна задатка *PRTs* у Авганистану јесу „унапређење безбедности, ширење домета ефективне централне власти и посредовање у обнови подруч-

⁹ Jörn Grävingholt, Stefan Gänzle and Sebastian Ziaja, 2009, “The Convergence of Peacebuilding and State Building: Addressing a Common Purpose from Different Perspectives”, German Development Institute Briefing Paper No. 4, стр. 2.

¹⁰ Robert M. Perito, 2005, “The US Experience with Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: Lessons Identified”, USIP Special Report 152, <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr152.pdf>, стр. 3.

¹¹ Princeton University, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs workshop, 2008, “Provincial Reconstruction Teams: Lessons and Recommendations”, стр. 5.

¹² Исто.

ја која се сматрају приоритетним“.¹³ Дакле, на самом почетку, *PRTs* је требало да помогну изградњу капацитета централне власти, како би она била у стању да управља удаљеним подручјима која су се отргла њеној контроли. Тиме су они постали оруђе којим се желело да се надгледа и посредује у свему, али које истовремено не постиже ниједан циљ од виталне важности за исход саме операције.¹⁴ При том, први *PRTs* су искључиво зависили од средстава Министарства одбране САД. Мада је хоризонтална сарадња извршних органа власти била један од предуслова њиховог успешног рада, приоритети политике одбране односили су превагу. Председничка директива бр. 44, којом се Министарству спољних послова САД поверава управа над цивилном компонентом *PRT*, није изменила равнотежу моћи.¹⁵ Реч је о примарно војном подухвату.

На терену, реалност окружења захтевала је од команданата *PRT* да се брзо прилагођавају. У више наврата цивилна компонента била је задужена да помаже рад неформалних група које су служиле као место посредовања између племенских вођа у сукобу. Тако су у месту Гардез *PRT* и *UNAMA* могле да подрже одржавање радног скупа, где се на једном месту нашло више од сто племенских вођа, званичника локалних власти и представника централних власти у Кабулу, како би расправљали о пројектима обнове. У Џалалабаду су радни скупови попримили карактер редовних састанака са верским достојанственицима, студентима универзитета и племенским вођама. Након нереда у мају 2005. године, изазваних информацијом да оружане снаге САД при испитивању осумњичених за тероризам вређају достојанство Курана, ти састанци су помогли да се смање тензије.¹⁶

Британски *PRT* постигао је успех у својој зони одговорности зато што је његов командни кадар у сваком тренутку био спреман да се консултује са релевантним актерима и саслуша савет изван линије командовања. Ипак, важнији елементи британског успеха били су постојање ефикасне хоризонталне сарадње између извршних органа укључених у рад *PRT*, дубоко разумевање развоја догађаја у локалној заједници и, најзад, снажан наступ према побуњеницима, комбинован са ослањањем на просторно и временски продужене патроле, чији је циљ било стицање наклоности домаћег становништва.¹⁷

¹³ Department of State – Office of the Coordinator for Stabilization and Reconstruction; Department of Defense – Joint Center for Operational Analysis and U.S. Joint Forces Command; U.S. Agency for International Development – Bureau for Policy and Program Coordination, 2006, “Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: An Interagency Assessment”, стр. 8.

¹⁴ Michael M. McNerney, 2006, “Stabilization and reconstruction in Afghanistan: are PRTs a model or a muddle”, *Parameters*, Vol. 35 No. 4, стр. 36.

¹⁵ Perito, стр. 8

¹⁶ “Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: An Interagency Assessment”, стр. 8.

¹⁷ Peter Viggo Jakobsen, 2005, “PRTs in Afghanistan: Successful but not sufficient”, Danish Institute for International Studies Report No. 6; http://www.diiis.dk/graphics/Publications/Reports2005/pvj_prts_afghanistan.pdf (п-иступљено 6. јуна 2009), стр. 32.

Све то потврђује да у саставу *PRTs* учествују сви они актери који и у матичној држави имају улогу у политици постконфликтне стабилизације и реконструкције. Затим, у раду *PRTs* морају да буду присутни појединци који су обучени да помогну у сваком аспект развоја локалних органа власти. Тако, поред поменутих оружаних снага и представника извршних органа власти, на једном месту морају да буду присутни и верски, племенски, грађански лидери у датим заједницама. Идеалан *PRT* укључиће и дипломате, стручњаке за израду предлога практичне политике, експерте у домену владавине права, као и људе са искуством у процесима изградње институција.¹⁸

Према доктрини оружаних снага САД, циљ активности *PRTs* је увећање ефективности и легитимности изабраних органа власти, уз истовремено смањење ефективности и легитимности оних актера који се за власт боре изван система, служећи се насиљем, како приказује табела 1.¹⁹

Табела 1 – Корелација ефективности и легитимности централних власти²⁰

ЕФЕКТИВНОСТ	Висока	Средња стабилност	Висока стабилност
	Средња	○ Ауторитаран (репресиван) режим ○ Становништво не подржава централну власт ○ Становништво је подложно утицају екстремних идеологија	○ Централна власт је снажна ○ Становништво подржава централну власт ○ Становништво је отпорно на утицај екстремних идеологија
	Ниска	Ниска стабилност ○ Централна власт је слаба ○ Становништво не подржава централну власт ○ Становништво је подложно утицају екстремних идеологија	Средња стабилност ○ Централна власт је слаба ○ Становништво подржава централну власт ○ Становништво је егзистенцијално угрожено
		Ниска	Средња
		ЛЕГИТИМНОСТ	
			Висока

¹⁸ Drolet: стр. 3.

¹⁹ US Army Combined Arms Center website, Center for Army Lessons Learned, "Afghanistan Provincial Reconstruction Teams (Appendix A)", <http://usacac.army.mil/cac2/call/docs/07-34/annex-a.asp> (приступљено 3. јуна 2009).

²⁰ US Army Combined Arms Center website, Center for Army Lessons Learned, "Afghanistan Provincial Reconstruction Teams (Appendix A)", <http://usacac.army.mil/cac2/call/docs/07-34/annex-a.asp> (приступљено 3. јуна 2009).

У Авганистану је 2008. године деловало укупно 25 *PRTs*, под управом НАТО//ISAF. Од тога, 12 се налазило под заставом САД. Дакле, амерички модел је доминантан. Међутим, чак ни тимови под командом једне државе, у овом случају САД, нису уједначени по саставу. Команда комбинованих снага САД (*Combined Forces Command*) развила је због тога модел који се настоји опонашати на терену. Тако, официр који командује *PRT* има чин потпуковника. Под његовом командом, у идеалним околностима, налази се 82 војника и цивила. Укључен је и представник Министарства унутрашњих послова Авганистана и троје до четворо преводилаца. Цивилни експерти долазе из Министарства спољних послова, Министарства пољопривреде САД, као и *USAID*.²¹

Амерички модел састава *PRT*:²²

- командант *PRT* и његов штаб;
- 2 тима за цивилне послове Копнених снага САД, са по четири војника;
- одељење војне полиције, са три војника;
- одељење за психолошке операције;
- одељење за деминирање;
- обавештајно одељење;
- санитетско одељење;
- одељење заштите снага (вод пешадије до 40 војника);
- административно особље;

Аргументи против примене концепта *PRTs*

Може се рећи да су *PRTs* постали неизоставни део операција подршке (изградње) мира. Међутим, постали су и предмет критике, и то због: магловости у погледу циља, константног приоритета војних циљева у односу на циљеве развоја, неуспеха у интерној координацији и комуникацији са актерима који су у матичној држави укључени у процес постконфликтне реконструкције и неуједначености у опремању, обуци и попуни, што произилази из различитог виђења њихове сврхе. Све то одражава се на њихову ефикасност.²³

Задаци PRTs су широко постављени. Управо због тога међу представницима међународних и невладиних организација које су активне на подручју где делују *PRTs* временом је настала конфузија око тога шта ти тимови треба да раде, односно где су границе њиховог ангажовања.²⁴ Владе др-

²¹ Perito: стр. 4.

²² Исто: стр. 5.

²³ "Provincial Reconstruction Teams: Lessons and Recommendations", стр. 5,

²⁴ "Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: An Interagency Assessment", стр. 9,

жава које су развиле сопствене *PRTs* критиковане су да користе помоћ у реконструкцији како би постигле стратешке циљеве политике. Са становишта организација које пружају хуманитарну помоћ тако нешто је недопустиво, јер је темељни принцип њихове активности да се помоћ пружа свима којима је потребна, без политизације.²⁵ Прагматичан одговор гласио би да у питању и јесте политички процес. Изградња државе захтева не „само“ успешан одговор на ургентне задатке хуманитарног карактера (обезбеђење воде за пиће, хране, смештаја и здравствене заштите лица угрожених ратним дејствима), већ и, пре свега, (поновно) успостављање реда и безбедности, те изградњу капацитета централне власти све док не буде остварена легитимна самоуправа која располаже свим прерогативима суверености.²⁶

Неодређеност у погледу циља узрокована је тешкоћама које настају када се жели у теорији успоставити разлика између „изградње мира (подршке миру)“ и „изградње државе“. Док је изградња државе од изузетног значаја за вредности мира, (људске) безбедности и (настанак) оквира социоекономског развоја заснованог на правилима, она не представља циљ сам по себи. Заправо, „циљ очувања мира на другој страни је да доведе до елемента без којих је одрживи развој незамислив, како за појединце тако и ентитет који чине; што значи да је исправно посматрати мир као коначни циљ [...] пре него инструмент“.²⁷

Неслагање међународних (хуманитарних, невладиних) организација са радом PRTs Бордерс је свео на шест тачака.²⁸ Најпре, како је већ речено, *PRTs* у свом раду нарушавају принцип да помоћ не сме да буде политизована, односно да мора бити пружена на непристрасан начин. Затим, својим активностима *PRTs* „нарушавају простор“ који цивилно друштво традиционално сматра својим. На трећем месту, употреба војника у пројектима хуманитарне помоћи брише линију раздвајања између њих и лица која нису борци, а активна су у пројектима цивилног друштва, доводећи их у већи ризик од постојећег. Потом, *PRTs* коштају, што поскупљује помоћ коју пружају невојне организације. Пето, оружане снаге немају капацитете који су потребни за успех у јавној дипломатији. На крају, оружане снаге усвајањем концепта *PRTs* излазе из традиционалне улоге актера који гарантује безбедност.

Проблем приоритета такође је последица неразумевања разлике између „изградње мира“ и „изградње државе“. Децентрализација, увођење универзалног опорезивања и борба против корупције важни су кораци у процесу изградње државе. Међутим, разоружање, демобилизација и реинтегра-

²⁵ Бордерс: стр. 5.

²⁶ Исто.

²⁷ Grävingsholt, Gänzle and Ziaja: стр. 2.

²⁸ Бордерс: стр. 5–6.

ција (DDR – *disarmament, demobilisation, and reintegration*) и пружање хитне хуманитарне помоћи први су кораци у изградњи мира.²⁹ Контекст Авганистана је постконфликтан, али се у њему ипак покушава консолидовати демократија. Зато *PRTs* делују и као инструмент изградње мира и средство изградње државе. Будући да је већи број *PRTs* распоређен у подручја која нису пацификована, војне операције против побуњеника (*COIN* – *counter insurgency*) често имају приоритет. Тако *PRTs* у којима значајнији део састава чине цивили лакше усклађују војне, политичке и приоритете развоја. Помениути *PRTs* британских оружаних снага у Мазар-и-Шарифу водио је „тријумвират“ војних лица, дипломата и службеника задужених за развојне пројекте. Међутим, према оцени Роберта Перита, чак ни сами Британци нису били способни да касније понове тај почетни успех.³⁰

Цивили ангажовани у америчким *PRTs* жалили су се како их војници не подржавају у раду, те да их третирају као „уљезе“. Војници су били разочарани ресурсима које је Министарство спољних послова САД ставило на располагање дипломатама, а понекад и неприпремљеношћу самих дипломата за задатке који предстоје.³¹ Да проблем буде већи, дешавало се да дипломата нижег ранга буде постављен као шеф цивилне компоненте, за разлику од команданта *PRT* који је, по правилу, потпуковник.³² Тамо где није постојало заједничко разумевање улоге, одговорности, вештине, искуства сваког појединца ангажованог у *PRT*, сукоб личности је у значајној мери угрозио ефикасност тима.

Планирање и имплементација операција *PRTs* успешнији су у мери у којој у матичној држави постоји координационо тело за хоризонталну сарадњу свих владиних актера укључених у процес. Државе које су признале потребу за заједничким радом система одбране, дипломатије и агенција које пружају подршку развоју успешније су од других.³³

Политички обзир у матичној држави имају значајну улогу у одређивању намене *PRTs*. Тако се у Немачкој ангажман оружаних снага схвата у оквиру термина подршке развоју и хуманитарне помоћи. Политичке елите у тој држави нису вољне да задатке и циљеве *PRT* у Кундузу посматрају у контексту *COIN* операција, пошто домаће јавно мњење то не прихвата. На супрот томе, САД и Велика Британија доживљавају концепт *PRTs*, поред осталог, и као употребљив алат у борби против побуњеника. Због те разлике у приоритетима трпи ефикасност рада *PRTs*. У Авганистану чак ни ко-

²⁹ Gravingholt, Gänzle and Ziaja: стр. 3.

³⁰ Перито: стр. 9.

³¹ "Provincial Reconstruction Teams In Afghanistan: An Interagency Assessment": стр. 10.

³² McNerney: стр. 37.

³³ Исто.

манда НАТО није решила тај проблем.³⁴ Тако се усталила пракса да *PRTs* којима управљају друге чланице НАТО буду размештени у релативно стабилном северном и западном Авганистану, док они којима управљају САД остају у областима уз границу са Пакистаном.³⁵

Студија случаја чешког модела *PRT*

Сваки *PRT* у одређеној мери представља случај за себе, имајући у виду специфичности конкретних задатака и услова њихове реализације, којима структура тима мора бити подређена. У том смислу, разликују се профили цивилних експерата који ће бити ангажовани, бројчани однос цивилне и војне компоненте и слично. То значи да тимови у одређеном степену варирају по форми једни у односу на друге, али такође значи и да различити контингенти истог тима могу бити другачије структурирани. Што се чешког *PRT* тиче, садашњи контингент је већ трећи по реду. Његово потпуније сагледавање захтева кратак осврт на еволуцију присуства оружаних снага у Авганистану.

Прелазећи еволутивни пут од хладноратовске до савремене организације оружаних снага, чешка војска постигла је потпуну професионализацију 2005. године. Ту промену дочекала је са 1.822 војника ангажованих у пет иностраних мисија: у Авганистану, Босни и Херцеговини, Ираку, на Косову и у Пакистану.³⁶

Учешће оружаних снага Чешке Републике у почетку је било ограничено на 20 војника, који су базирали на међународном аеродрому у Кабулу. Главни елемент чинила је група стручњака за експлозиве и муницију, која је имала задатак да открива и уклања неексплодирани пројектиле и мине „изненађења“. Додатни елемент тог контингента била је МЕТЕО група, која је информације о метеоролошким условима прослеђивала задуженом особљу за контролу ваздушног саобраћаја.³⁷

Потом је формација јачине 50 војника стационирана у Фејзабаду, на североистоку Авганистана. Примарни задатак те групе била је заштита базе и патролирање у оквиру додељене зоне одговорности.³⁸ Још важније је да је тај

³⁴ "Provincial Reconstruction Teams: Lessons and Recommendations", стр. 7.

³⁵ Перито: стр. 3.

³⁶ Професионални припадници чешких оружаних снага били су ангажовани у противтерористичким активностима у Авганистану још 2004. године. Детаљније у: Јарослав Роушар, 2006, "The Czech Republic and its Professional Armed Forces" (Prague: Ministry of Defence of the Czech Republic), стр. 132.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

елемент чешког контингента био задужен и за подршку немачког *PRT*, што је представљало значајан извор искуства за самостални чешки *PRT*, који је у то време био у процесу припрема.³⁹ Тада су у Авганистану одржавани избори, па је чешки контингент учествовао и у њиховом обезбеђивању.

Прва смена чешког контингента у *PRT*, настао као одговор Чешке Републике на савезничке потребе за појачањем у борби против талибана и пружању подршке легитимним авганистанским властима – централним задацима *ISAF* мисије, полетела је са аеродрома *Prerov-Bohor* 11. фебруара 2008. године и тиме отворила ново поглавље учешћа те земље у поменутој мисији. Тај контингент постао је оперативан 16. марта исте године. Планирано је да његова војна компонента има до 200 припадника, а цивилна до 10 припадника, подређених пуковнику Иви Стрехи, као команданту војног, односно Вацлаву Пехи, као руководиоцу цивилног дела мисије. За седиште им је одређена истурена америчка база „Шенк“ (*Forward Operational Base, FOB Shank*) у провинцији Логар, јужно од Кабула, у којој су припадници чешког *PRT* стационирани до данас. У *ISAF* ланцу командовања, провинција Логар, са још 12 провинција, потпада под „Регионалну команду Исток“ (*Regional Command East, RC(E)*).⁴⁰ Ротирање снага спроводи се сваких 6 месеци.

Друга смена (прва ротација) у оквиру контингента стигла је у базу Шенк 6. августа 2008. године. За команданта је одређен потпуковник Павел Липка, који је командовање операцијама *PRT* преузео 18. августа. Срж тог састава чинили су припадници 7. механизоване бригаде из Храница, ојачани потребним специјалистима. Руководилац цивилног дела мисије и даље је остао Вацлав Пеха. Овога пута цивилна компонента умањена је за једног члана, тако да је било 200 војника и 9 цивила.⁴¹

Коначно, трећа смена (друга ротација) у оквиру чешког *PRT* стигла је у базу 6. фебруара 2009. године. Његово језгро чинила је 4. бригада за брза дејства која је стационирана у месту Жатец, која је, такође, ојачана потребним специјалистима. Нови командант, потпуковник Петр Прохацка, преузео је команду 23. фебруара и заједно са новим руководиоцем цивилног дела мисије Бохумилом Рангловом стао на чело *PRT*, који има 275 припадника војног дела и 15 припадника цивилног.

Независно од тога која је јединица упућена у *PRT*, задаци које војна компонента извршава слични су и практично се свode на обезбеђење базе и пружање заштите цивилној компоненти током њеног ангажовања на терену. Тај задатак, међутим, није нимало рутински. Имајући у виду безбедносну ситуацију у региону у којем су ангажовани, припадници војног дела мисије

³⁹ <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=6568> (приступљено 29. јуна 2009).

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

свакодневно се суочавају са високоризичним ситуацијама. Осим што постоји стални ризик да база буде нападнута, приликом кретања по терену непрекидно се мора бринути о минскоексплозивним средствима, заседама и сличним облицима угрожавања безбедности тима. Додатна отежавајућа околност при обезбеђењу цивилних експерата је и сам карактер њиховог ангажмана, који се остварује сарадњом са локалним актерима, са којима се морају унапред договарати о времену и месту сусрета. Када дође до сусрета, честа су дуга задржавања на истој локацији. Због психолошког утицаја на локално становништво, строге мере заштите нису примењиве.

Поред послова обезбеђења, чланови војне компоненте ангажују се и на обуци локалних снага, чиме доприносе изградњи система безбедности, а тиме и повећању административних капацитета власти у чијој се функцији налази.

Цивилна компонента *PRT* је оно што овај модел кризног менаџмента чини специфичним у односу на претходне. Управо се кроз тај елемент тима остварује највећи део задатака реконструкције којима се, између осталог, утиче и на стање људске безбедности становништва провинције.

Имајући у виду бројност и разноврсност задатака са којима се тим суочава приликом свог мандата, јасно је да флексибилност, мултидисциплинарност и познавање локалног контекста морају бити његова суштинска обележја. Потврду те тезе налазимо и у образовној и професионалној биографији припадника актуелне цивилне компоненте чешког *PRT*, на основу које видимо да се она састоји од експерата чије се вештине крећу од ветерине, агрикултуре, преко разних области технике, до односа са јавношћу.⁴² Тим реализује пројекте уз помоћ интензивне сарадње са локалним актерима, водећи рачуна о њиховој усклађености са Националном стратегијом развоја, чиме сопствено деловање уклапа у шира настојања.

Пројекти које реализује чешки *PRT*

Постоје три врсте пројеката на којима се ангажује *PRT*. Као критеријум за њихову класификацију узет је очекивани период у којем наступају њихови ефекти. Према томе, ради се о дугорочним, средњерочним и краткорочним пројектима, односно пројектима „брзог ефекта“. Чињеница је да су и дугорочни и краткорочни пројекти од суштинског значаја за успех мисије: дугорочни, јер се помоћу њих постижу ефекти на дуге стазе, који доприносе изградњи капацитета неопходних за достизање самоодрживости земље, а краткорочни због ба-

⁴² Погледати Интернет презентацију Министарства одбране Чешке Републике, <http://www.mod.gov.cz> (приступљено 30. јуна 2009. године).

вљења горућим питањима, значајним за свакодневни живот локалног становништва, чиме се задобија неопходно поверење и подршка житеља провинције.⁴³ Значај пројекта је и у томе што се путем њих запошљава и део локалног становништва, који на тај начин не само што добија прилику да заради средства за живот, већ и могућност да усаврши постојеће и стекне нове вештине и знања која му могу бити од користи у будућности.

Пројекти чешког PRT, сврстани према сфери друштвене активности:

1. Смањење сиромаштва

- помоћ земљорадницима у унапређењу метода сушења воћа и поврћа и производње млека. Пољопривредним задругама дониране су соларне сушилице и хладњаче. Планира се изградња четири колектора за млеко, а донирано је 1.250 канистера и
- више од хиљаду радника свакодневно ради у оквиру пројекта реконструкције и за то добијају недељну плату.

2. Подршка образовању

- стратегијом је планирано описмењавање становништва и унапређење основног и средњег образовања;
- до краја 2009. године планирана је изградња осам школа, које би требало да приме готово 12.000 ђака и
- извршена је реконструкција школе коју су похађале искључиво девојке, а коју су талибани и њихове присталице спалиле.

3. Развој здравствене заштите

- изграђене су две клинике, донирано је седам амбулантних кола, обезбеђене су петомесечне залихе лекова и финансирана је обука особља.

4. Јачање управе и подршка снагама безбедности

- Чешка војна полиција обучава Авганистанску националну полицију, а цивилни експерти пружају савете и помоћ ради унапређења рада полицијске академије у Логару и
- заједно са Министарством правде Авганистана, Чешка Република је финансирала изградњу новог затвора у Логару.

5. Остале активности

- надograђена је брана Сурчаб, једина брана у Логару која је у функцији;
- поправљени су канали за наводњавање;
- ееконструисано је неколико мостова и поправљено 30 km путева и
- пружена је подршка медијима, у саставу шире стратегије подршке процесу транзиције.

⁴³ Исто.

Закључак

Заправо, *PRTs* су најуспешнији тамо где нестабилност и насиље спречавају озбиљније ангажовање међународних (и невладиних) организација. Успех је извеснији ако су ресурси поверени *PRTs* оформљени тако да одговарају проблемима локалне заједнице. Питање контроле, односно линије командовања, овде није од пресудног значаја. Суочени са проблемима попут племенских сукоба око земље, трговине наркотицима, крвне освете, међуетничког насиља – који подстичу оружани отпор снагама коалиције – *PRTs* се показују дораслим задатку.⁴⁴ Међутим, према мишљењу Петера Јакобсена, њихова употребна вредност се ту и завршава. Као и „плави шлемови“, *PRTs* се ослањају на пристанак локалних актера, и то на кратак рок. Они ће успети у оној мери у којој су централне власти у Кабулу способне да достигну легитимност и сувереност.⁴⁵

⁴⁴ “Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: An Interagency Assessment”, стр. 11–12.

⁴⁵ Јакобсен: стр. 29–30.

РЕФОРМА ВИСОКОГ ВОЈНОГ ШКОЛСТВА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
– МИСИЈЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
И БОЛОЊСКИ ПРОЦЕСПроф. др *Јан* Марчек, пуковник^{*}
проф. др *Радун* Јеремиић, пуковник^{**}

У раду је анализиран утицај нормативно-доктринарних и образовних детерминанти на реформу система високог војног образовања. На основу анализе обухваћене су следеће нормативно-доктринарне претпоставке: Закон о одбрани, Стратегија националне безбедности, Стратегија одбране, Стратегијски преглед одбране, Нацрт војне доктрине и Министарско упутство. Осим тога, предмет ове анализе биле су следеће образовне детерминанте: Болоњска декларација о европском простору за високо образовање; Закон о високом образовању Републике Србије и искуства неких иностраних војношколских система о образовању официрског кадра у складу са Болоњским процесом. Приликом дефинисања модела образовања официрског кадра и израде студијских програма узети су у обзир дефинисани профили официра Војске Србије, као и досадашњи резултати истраживања система војног школства.

Процес реформе високог војног образовања чине три фазе: прва фаза обухвата активности на успостављању тешње сарадње Војне академије са Београдским универзитетом и неким његовим факултетима, што је резултирало израдом заједничких студијских програма; друга фаза реформе почела је процесом акредитације Војне академије и Војномедицинске академије као Високих школа академских студија и њихових студијских програма; трећа фаза реформе почиње формирањем интегрисаног Војног универзитета и његовом акредитацијом, као и акредитацијом студијских програма за трећи ниво образовања (докторске студије). Упоредо с тим процесом, током друге и

^{*} Аутор је руководиоца основних студија у Војној академији и руководиоца Тима за развој студијских програма.

^{**} Аутор је начелник катедре Војне технологије у Војној академији и заменик руководиоца Тима за развој студијских програма.

треће фазе реформе пројектована су четири нивоа стручног усавршавања (образовања током живота) официра.

Ово је превод изворног текста који је публикован новембра 2007, у Occasional Paper Series No 13, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: *реформа, високо војно образовање, мисије Војске Србије, Болоњски процес, Војна академија, Војномедицинска академија, Војска Србије, акредитација, стручно усавршавање, образовање током живота.*

Увод

Савремени изазови, ризици и претње по безбедност наше земље у многоме су утицали на то да се дефинише Стратегија националне безбедности Републике Србије, Стратегија одбране и Војна доктрина. Основне доктринарне норме тих докумената операционализоване су кроз Стратегијски преглед одбране, као и бројна доктринарна документа нижег нивоа. Ти документи настали су као резултат свестране анализе нових безбедносних изазова, ризика и претњи, као и научног и стручног приступа димензионирању нашег система одбране у односу на те детерминанте.

Реформа система одбране Републике Србије је свеобухватан и програмиран процес који обухвата дефинисање визија, мисија, циљева и задатака свих његових елемената. Полазећи с тог становишта, извршене су значајне промене у намени и структури наше војске, односно извршена је њена трансформација у бројно мање али ефикасније снаге, које ће бити у стању да се супротставе новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама у региону и на глобалном нивоу.

Кључни део процеса реформе система одбране чини изградња новог модела школовања и обуке, с обзиром на то што будуће мисије Војске Србије, дефинисане као одбрана од оружане агресије, учешће у мировним мисијама и помоћ цивилном становништву у ванредним ситуацијама захтевају битно промењену структуру знања и способности официра, подофицира и војника. Та знања и способности могу да се стекну новим концептом школовања и усавршавања официра и подофицира, као и новим концептом обуке професионалних војника.

Процес трансформације војног школства почео је у време када је Болоњски процес у Србији већ узимао маха, а неукључивање у тај процес представљало би за војношколски систем својеврсну самоизолацију и губитак везе са академском заједницом у Републици Србији и шире, у Европи. Сходно томе, процес реформе високог војног образовања текао је у правцу његове по-

степене хармонизације са образовним системом у друштву, упркос многим проблемима и препрекама које су стајале на том путу. Међутим, војношколски систем још увек примењује Закон о војним школама и војним научно-истраживачким установама, који је донет за време постојања СРЈ и СЦГ (*Службени лист СРЈ*, бр. 80/94, 74/99 и *Службени лист СЦГ*, бр. 44/2005) и то га чини аутономним и потпуно независним од система високог образовања у друштву. У протеклом периоду учињени су први кораци у правцу успостављања тешње сарадње са цивилним универзитетима, а нарочито Београдским универзитетом и његовим факултетима, па су са њима потписани уговори о заједничкој сарадњи и израђени заједнички студијски програми.

Усклађивање војношколског система са системом образовања у друштву неминовно подразумева и процес његове акредитације у складу са Законом о високом образовању Републике Србије, који је усклађен са Болоњском декларацијом. То имплицира потребу да се на нов начин регулишу нормативне основе војног школства, преиспита његова постојећа организација, циљеви школовања и програмске основе. Наравно, реформа система војног школства, а нарочито високог војног образовања, требало би да прати реформске процесе у осталим сегментима система одбране, а нарочито оне који се односе на нове мисије, задатке и организацију Војске Србије, као и захтеве који проистичу из укључења Републике Србије у Програм „Партнерство за мир“.

1. Основне детерминанте реформе високошколског војног образовања

Реформа високог војног образовања детерминисана је бројним чиниоцима, међу којима најзначајније место заузимају: 1) нормативне и доктринарне претпоставке; 2) образовне детерминанте; 3) дефинисање профила официрског кадра и 4) досадашњи резултати истраживања система војног школства. Међу нормативне и доктринарне чиниоце спадају: Закон о одбрани, Стратегија националне безбедности, Стратегија одбране, Стратегијски преглед одбране, Војна доктрина (нацрт) и Министарско упутство за 2008. и 2009. годину. Другу групу детерминанти чине: Болоњска декларација о европском простору за високо образовање; Закон о високом образовању Републике Србије и искуства неких страних војношколских система о њиховом организовању и изради студијских програма у складу са Болоњском декларацијом. Профили официрског кадра дефинисани су у оквиру научно-истраживачког пројекта који је реализован у току 2005. и 2006. године, а реформа система војног школства, па самим тим и високог војног образовања, била је предмет посебног истраживања у току 2006. године.

1.1. Нормативне и доктринарне претпоставке

Реформа система одбране одвија се као свеобухватна промена нормативне регулативе, доктринарних докумената и структуре снага ради ефикаснијег остваривања циљева система одбране у супротстављању свим облицима угрожавања безбедности Републике Србије. Доношењем Устава Републике Србије дефинисана је улога система одбране, а затим су донети Закон о одбрани и Закон о Војсци Србије, чиме су створене законске претпоставке за структурне и функционалне промене у Министарству одбране и Војсци Србије, с тежиштем на организационим променама, наставку процеса професионализације, модернизацији и опремању Војске савременим оружјем и опремом, променама у систему војног школства и у систему обуке војника, старешина, команди и јединица. Осим наведених законских пројеката, још три закона чине неопходан правни оквир за наставак реформи и професионализацију Војске Србије: Закон о војној, радној и материјалној обавези; Закон о цивилној служби и Закон о употреби Војске и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван граница земље.

Законом о одбрани (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 116/07), регулисане су надлежности Владе у области система одбране, тако што она „утврђује и води политику одбране, предлаже и извршава законе и општа акта Народне скупштине која се односе на одбрану“ (члан 12. Закона). Сходно томе, Народна скупштина Републике Србије усвојила је Стратегију националне безбедности, Стратегију одбране и Закон о војнобезбедносној и војнообавештајној агенцији. Такође, усвојен је Стратегијски преглед одбране, којим су операционализовани ти стратегијски документи и динамика реформе свих елемената система одбране Републике Србије. Нацртом војне доктрине детаљно су дефинисани визија, мисије и задаци Војске Србије.

У склопу реформе система одбране Републике Србије значајно место заузима и реформа система војног школства. Доношењем Закона о министарствима (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 43/07), Министарство одбране је ушло у састав Владе Републике Србије и у оквиру својих надлежности обавља послове у вези са војним образовањем и научноистраживачким радом значајним за одбрану. Када је реч о оснивању војношколских установа, према Закону о одбрани, Влада одлучује о оснивању и укидању војношколских установа и о њиховом укључивању у образовни и научноистраживачки систем Републике Србије (члан 12. Закона).

Основне критеријуме за структурну и програмску реформу војношколског система чине ставови изражени у Стратегији одбране, да би школовањем професионалних војника требало да се створи профил савременог официра кога детерминишу три тежишна чиниоца: вредносна оријентација дру-

штва; карактеристике савременог рата и научно-технолошка револуција. Једну од најзначајнијих претпоставки за израду нових студијских програма треба да чине мисије и задаци Војске Србије које су дефинисане у Стратегијском прегледу одбране. С обзиром на то да су, осим одбране Републике Србије од оружаног угрожавања споља, у овом документу дефинисане још две мисије Војске Србије, нови студијски програми морају да обухвате садржаје којима ће се студенти оспособљавати за све три мисије и њима одговарајуће задатке.

У мисији одбране Републике Србије од оружаног угрожавања споља, Војска Србије извршава следећа три задатка: 1) одвраћање од оружаног угрожавања; 2) одбрана територије и 3) одбрана ваздушног простора. Ради учешћа у изградњи и очувању мира у региону и свету, Војска Србије треба да учествује у међународној војној сарадњи и у мултинационалним војним операцијама. Трећа мисија Војске Србије односи се на подршку цивилним властима у супротстављању претњама безбедности. У тој мисији Војска Србије извршава следеће задатке: подршка цивилним властима у супротстављању унутрашњем оружаном угрожавању, сепаратизму, тероризму и организованом криминалу и подршка цивилним властима у заштити и спасавању од природних непогода и индустријских и других катастрофа. Значајно је напоменути да се ове мисије заснивају на новим стратешким концептима и оперативним процедурама, што представља темељну реформску потребу, с једне, и изазов за војно образовање, с друге стране.¹

1.2. Образовне детерминанте

Систем војног образовања заснива се на Закону о војним школама и војним научноистраживачким установама (*Службени лист СРЈ*, бр. 80/94, 85/94, 74/99 и *Службени лист СЦГ*, бр. 44/2005). Тај закон, према мишљењу Јефтића и Вуруне, пре увођења Болоњске декларације „није доводио у питање усклађеност војног и цивилног високог образовања зато што у области високог образовања није било разлика између војног и цивилног закона“. Такође, тај закон није спутавао развој високог образовања, последипломских студија и последипломског усавршавања, што је „пружало стабилан оквир за несметано спровођење високог војног образовања паралелно са системом цивилног образовања“, а самим тим и „слабило вољу и потребу за једном свеобухватном реформом“.²

¹ Јефтић, З., Вуруна, М.: „Реформа војног образовања у Републици Србији – могућности, изазови, правци развоја“, *Војно дело*, бр. 1, 2009, стр. 162.

² Исто, стр. 160.

Да би систем војног образовања, у актуелним околностима, могао не-сметано да функционише, неопходно је да се његов рад регулише новим законским прописима. У вези с тим, постоји алтернатива да се донесе нови закон о војним школама и војним научноистраживачким установама, који би био у складу са одговарајућим цивилним законима у тој области или да се систем војног школства и војне научноистраживачке делатности у потпуности организује у складу са важећим републичким законима из тих области. Кад је у питању високо војно образовање, најрационалније би било да се његова организација и функционисање дефинишу према постојећем републичком Закону о високом образовању, с тим да се усвоје измене неких одредби којима би се регулисало оснивање (постојање) високошколских установа за потребе војног образовања, као и специфичности високог војног образовања. Такође, војношколски систем Републике Србије требало би да се усклади са образовним тенденцијама у војношколским системима неких европских земаља, које су своје системе хармонизовале са системом образовања у друштву и ускладиле га са Болоњском декларацијом. Полазећи с тог становишта, образовне детерминанте реформе система високог војног образовања Републике Србије чине: 1) Болоњска декларација о европском простору за високо образовање; 2) Закон о високом образовању Републике Србије и 3) искуства страних војношколских система о организацији војног школства и изради студијских програма у складу са Болоњским процесом.

1.2.1. Болоњска декларација о европском простору за високо образовање

Болоњска декларација означава прекретницу у развоју високог образовања у Европи.³ Тај документ усвојен је 19. јуна 1999. године у Болоњи, а потписали су га министри 29 европских земаља задужени за високо образовање.⁴ Тим чином свака земља потписница добровољно је преузела обавезу да изврши реформу свог система високог образовања у складу са прокламованим заједничким циљевима и да ће у том правцу координирано деловати. Према томе, та декларација не представља само политичку изјаву, већ и обавезујућу оријентацију ка програмима активности.⁵

³ Тај документ израдила је Конфедерација конференција ректора земаља Европске заједнице и Удружење универзитета у Европи (CRE).

⁴ Тог датума Болоњску декларацију потписале су следеће земље: Аустрија, Белгија, Бугарска, Чешка, Данска, Естонија, Финска, Француска, Немачка, Грчка, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Летонија, Литванија, Луксембург, Малта, Холандија, Норвешка, Пољска, Португалија, Румунија, Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарска и Велика Британија.

⁵ Болоњској декларацији претходила је Сорбонска декларација од 25. маја 1998, која је означила кључну улогу универзитета у развоју европске културне димензије и стварања европског подручја високог образовања као кључног фактора промоције покретљивости грађана и могућности њиховог запошљавања.

Циљ Болоњског процеса је хармонизација система високог образовања на нивоу Европе, али то не представља пут ка „стандардизацији“ или „изједначавању“ високог образовања, јер се поштују темељна начела аутономије и различитости.⁶ Тај процес је настао као резултат спознаје да се упркос евидентним разликама међу системима високог образовања, Европа суочава са унутрашњим и спољашњим изазовима у вези са њиховим осавремењивањем, ограниченим могућностима запошљавања свршених студената, недовољном оспособљеношћу у кључним областима и друго. Према томе, та декларација увиђа значај координираних реформи, компатибилних система и заједничке активности у трагању за заједничким одговором на заједничке проблеме.

Програм активности садржан у Декларацији заснован је на јасно дефинисаном заједничком циљу, роковима и конкретним мерама. Заједнички циљ тог процеса је стварање европског простора за високо образовање ради повећања могућности запошљавања и мобилности грађана, као и повећања међународне конкурентности европског система високог образовања. Када је реч о роковима, европски простор за високо образовање требало би да се успостави до краја 2010. године. Конкретне мере садржане у Декларацији односе се на: 1. усвајање система лако разумљивих и упоредивих степени образовања, укључујући и имплементацију Додатка дипломе, ради промоције покретљивости грађана Европе и међународне конкуренције европског система високог образовања; 2. увођење додипломских и последипломских студија у свим земљама, с тим што се први степен стиче најмање након три године школовања, а други степен треба да води магистарској или докторској дипломи; 3. увођење система бодовања који је компатибилан са Европским системом преноса бодова (ЕСПБ), укључујући и бодове који се стичу у облицима образовања током живота, под условом да их признају универзитети који примају студенте; 4. промовисање европске сарадње у осигурању квалитета образовања са упоредивим критеријумима и методама; 5. промовисање европске димензије у високом образовању, нарочито у области израде наставног програма, интегрисаних програма студија, обуке и истраживања и сарадње међу институцијама и 6. елиминација преосталих препрека слободној мобилности студената, наставника, истраживача и административних радника у области високог образовања.

Потписивањем Болоњске декларације отпочео је Болоњски процес, који има за циљ да се до 2010. године креира јединствен европски систем универзитетске наставе и истраживања, уз истовремено признавање и задржавање разноликости националних специфичности (култура, језик, традиција и тако даље).

⁶ Декларација се заснива на темељним начелима документа „Magna carta Universitatum“, који је потписан у Болоњи 1988. године. Тај документ има посебан значај будући да садржи становиште о независности и аутономији универзитета, који осигурава да се високо образовање и систем истраживања непрестано прилагођавају захтевима друштва и променљивим потребама у тим областима.

Тај процес представља корак ка краћим студијама, увођењу више нивоа образовања и система бодовања, екстерној евалуацији, већој аутономији и одговорности високошколских установа. На тај начин тежи се стварању флексибилнијег и ефикаснијег европског система високог образовања, који би био конкурентан и на глобалном светском тржишту знања. Ту декларацију до сада је потписало више од 40 европских земаља, међу којима је и наша земља. Сходно томе, Скупштина Републике Србије усвојила је нови Закон о високом образовању, који је у потпуности усклађен да Болоњском декларацијом 2005. године.

Најважнија конкретна опредељења у оквиру Болоњског процеса су: увођење Европског система преноса бодова (ЕСПБ); промовисање мобилности студената и наставника; усвајање нове структуре студија, коју чине три циклуса и усвајање система упоредивих диплома.

Европски систем преноса бодова – ЕСПБ (ECTS – *European Credit Transfer System*) представља јединствен систем квантитативног вредновања уложеног рада студента у процесу стицања знања, способности и вештина предвиђених како студијским програмом, тако и сваким предметом у оквиру тог програма. Тај систем поспешује мобилност студената у европском простору високог образовања, уз могућност преноса и акумулације бодова стечених у различитим институцијама, олакшава признавање диплома међу европским земљама и на тај начин промовише европску димензију високог образовања.⁷

По завршетку студија, осим дипломе, студенти добијају и Додатак дипломи (*Diploma Supplement*). Тај документ садржи стандардизован опис природе, нивоа, садржаја и статуса студија које је студент успешно завршио. У њему су наведени детаљи студијског програма и постигнути резултати, а код нас се издаје на српском и енглеском језику. Додатак дипломи је изузетно важан документ и из аспекта мобилности студената, као и приликом будућег запошљавања, јер се поред звања наведеног у дипломи даје и преглед садржаја савладаног студијског програма.

1.2.2. Закон о високом образовању Републике Србије

Закон о високом образовању Републике Србије (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 76/05 и 100/07 – аутентично тумачење) уређује систем високог образовања, услове и начин обављања те делатности, укључујући финансирање, као и друга питања (члан 1. Закона). Према том Закону, високо образовање има посебан значај за Републику Србију и представља део међународног, првенствено европског образовног, научног и уметничког простора (члан 2. Закона).

⁷ Бодови се не признају аутоматски, већ подразумевају потврђен квалитет програма и институције која их додељује.

Основни циљеви високог образовања су преношење научних, стручних и уметничких знања и вештина; развој науке и унапређивање уметничког стваралаштва; обезбеђивање научног, стручног и уметничког подмлатка; пружање могућности појединцима да под једнаким условима стекну високо образовање и да се образују током читавог живота, те битно повећање броја становника са високим образовањем (члан 3. Закона). Један од основних принципа високог образовања јесте усклађивање ове делатности са европским системом високог образовања и унапређивање академске мобилности наставног особља и студената (члан 4. Закона).

Ради обезбеђивања развоја и унапређења квалитета високог образовања формиран је Национални савет за високо образовање, чије чланове бира и разрешава Народна скупштина Републике Србије (чланови 9–12. Закона). Национални савет може да образује посебна радна тела, па је за обављање послова акредитације, провере квалитета високошколских установа и вредновања студијских програма образовано посебно радно тело – Комисија за акредитацију и проверу квалитета (чланови 13–15. Закона).

Акредитација представља процес спољашње провере квалитета којим се утврђује да ли високошколска установа и студијски програми испуњавају стандарде које је утврдио Национални савет за високо образовање Републике Србије и да ли високошколска установа има право на издавање јавних исправа у складу са Законом о високом образовању. Тај процес се одвија према Правилнику о стандардима у поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма, који је усвојио Национални савет за високо образовање у октобру 2006. године (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 106, од 24. новембра 2006).

Ради указане потребе да се прецизира примена тог Правилника, а узимајући у обзир Препоруке и допунска упутства за припрему документације за акредитацију које је донела Комисија за акредитацију и проверу квалитета у септембру 2007. године, Национални савет за високо образовање донео је почетком новембра 2007. Упутства за припрему документације за акредитацију. Осим тога, Комисија за акредитацију и проверу квалитета усвојила је у октобру још неколико упутстава која конкретизују поступке у припреми документације за акредитацију појединих сегмената високошколског образовања.⁸

У поступку акредитације високошколске установе утврђује се да ли установа испуњава и одговарајуће услове који су по Закону о високом образовању предвиђени за дате установе које обављају високошколску делатност.

⁸ Комисија за акредитацију и проверу квалитета донела је у октобру 2007. године још неколико докумената ради што успешније припреме докумената за акредитацију: Упутства за припрему документације за акредитацију високошколске установе; Упутства за припрему документације за акредитацију студијског програма првог и другог нивоа високог образовања и Упутства за припрему документације за акредитацију докторских студија.

Приликом акредитације студијског програма утврђује се да ли су испуњени услови за увођење тог програма у складу са Законом. Кад су у питању студијски програми дипломских и докторских академских студија, води се рачуна и о томе да ли су испуњени услови за обављање научноистраживачког рада у складу са Законом (члан 16. Закона).⁹

У поступку одлучивања о акредитацији, Комисија узима у обзир резултате вредновања квалитета из члана 15. и резултате самовредновања из члана 17. Закона. Сходно томе, Комисија у начелу доноси три врсте одлука: 1. издаје уверење о акредитацији високошколске установе, односно студијског програма; 2. упућује високошколској установи акт упозорења, којим се указује на недостатке у погледу испуњености услова, квалитета рада високошколске установе, односно студијског програма, те оставља рок за отклањање наведених недостатака, с тим што се по истеку тог рока одлучује о захтеву и 3. доноси решење којим се одбија захтев за акредитацију (члан 16. Закона).

Високошколска установа може да почне са радом и обавља делатност по добијању дозволе за рад. Ту дозволу издаје Министарство просвете, на захтев високошколске установе, након добијања уверења о акредитацији високошколске установе и студијских програма.

Према Закону о високом образовању, студије се деле на академске и струковне. Академске студије оспособљавају студенте за развој и примену научних, стручних и уметничких достигнућа, док их струковне студије оспособљавају за примену знања и вештина потребних за укључивање у радни процес. Према нивоу студија, разликују се: студије првог степена – основне академске и основне струковне студије; студије другог степена – дипломске академске студије, специјалистичке академске студије и специјалистичке струковне студије и студије трећег степена – докторске академске студије.

Обим студија изражава се збиром ЕСПБ, при чему збир од 60 ЕСПБ одговара просечном укупном ангажовању студента у оквиру 40-часовне радне недеље током једне школске године.¹⁰ На тој основи утврђен је обим свих врста и нивоа студија. Тако, на пример, основне академске студије имају од 180 до 240 ЕСПБ, у зависности од дужине трајања студија (три или четири године), а основне струковне студије 180 ЕСПБ. Дипломске академске студије имају

⁹ Акредитација универзитета и факултета, као и студијских програма, отпочела је 1. новембра 2007. године и траје још увек (до сада су завршена четири циклуса акредитације). Осим пет планираних циклуса, напредно је предвиђен и додатни, шести циклус акредитације, за интердисциплинарне и заједничке студијске програме.

¹⁰ Један ЕСПБ носи између 25–30 сати рада, при чему се укупан број ЕСПБ приписан предмету не поклапа обавезно са часовима наставе. Остварених 60 ЕСПБ подразумева да студент у току године утроши између 1.500 и 1.800 сати рада у свим облицима наставе и свим облицима индивидуалног учења да би савладао градиво. Разлика између укупног броја 1.500–1.800 сати и часова активне наставе представља број часова које студент утроши на: самостални рад, колоквијуме, испите, израду завршних радова, добровољни рад и друге видове ангажовања у току године.

најмање 60 ЕСПБ, када је претходно остварен обим основних академских студија од 240 ЕСПБ, односно 120 ЕСПБ када је претходно остварен обим основних академских студија од 180 ЕСПБ. Специјалистичке струковне студије имају најмање 60 ЕСПБ, а специјалистичке академске студије најмање 60 ЕСПБ, када су претходно завршене дипломске академске студије. Докторске академске студије имају најмање 180 ЕСПБ, уз претходно остварени обим студија од најмање 300 ЕСПБ на основним академским и дипломским академским студијама. Законом је дозвољена могућност да се одређени студијски програми могу организовати интегрисано у оквиру основних и дипломских академских студија, као што је то најчешће случај у медицинским наукама. У том случају остварени обим студија износи 360 ЕСПБ.

Посебна одредба Закона односи се на студијски програм за стицање заједничке дипломе, којом се уводи могућност да студијски програм организују и изводе две или више домаћих, односно домаћих и страних високошколских установа, чиме се ствара правни основ већег интегрисања студија, како унутар, тако и ван граница наше земље.

Студијски програми остварују се у оквиру следећих образовно-научних, односно образовно-уметничких поља: природно-математичке науке, друштвено-хуманистичке науке, медицинске науке, техничко-технолошке науке и уметност.¹¹ Осим наведених поља, новим стандардима за акредитацију предвиђене су још и интердисциплинарне, мултидисциплинарне, трансдисциплинарне (ИМТ) и двопредметне студије. За свако од наведених поља, као и ИМТ и двопредметне студије, одређена је Листа стручних, академских и научних назива коју је усвојио Национални савет за високо образовање (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 30/2007 и 112/2008).

Према Закону о високом образовању, делатност високог образовања обављају следеће високошколске установе: 1. универзитет; 2. факултет у саставу универзитета; 3. академија струковних студија; 4. висока школа академских студија и 5. висока школа струковних студија (члан 32. Закона).

Универзитет остварује академске студијске програме на свим нивоима студија у оквиру најмање три поља и три области. Факултет у саставу универзитета остварује академске студијске програме у једној или више области и струковне студијске програме. Академија струковних студија остварује основне и специјалистичке струковне студије из најмање пет акредитованих студијских програма струковних студија из најмање три поља. Висока школа академских студија остварује основне, специјалистичке и дипломске академске студије из једне или више области, а Висока школа струковних студија – основне струковне и специјалистичке струковне студије из једне или више области (чланови 33–37. Закона).

¹¹ Образовно-научне и уметничке области у оквиру тих поља утврђује Национални савет, на предлог Конференције универзитета и Конференције академија струковних студија.

Поступак оснивања високошколских установа регулисан је чланом 40. Закона о високом образовању, где је истакнуто да самосталну високошколску установу могу основати Република, правно и физичко лице, у складу са законом. Ради несметаног и успешног функционисања војног образовања неопходно је извршити амандманске измене тог члана Закона, којима би се, поред полицијског образовања, на адекватан начин регулисала и област војног образовања.

Законом су уређена и наставничка и сарадничка звања, као и установе у којима могу да изводе наставу. Звања наставника су: предавач, професор струковних студија, доцент, ванредни професор и редовни професор. При томе, самосталној високошколској установи дата је могућност да општим актом утврди и друга звања наставника, у складу са врстом студија за коју је акредитована (нпр. наставник страног језика, наставник вештина и друго).¹² Звања сарадника су: сарадник у настави и асистент, а за стране језике – лектор и виши лектор, уз могућност да се општим актом високошколске установе утврде и друга звања сарадника.

У складу са тим законом, Национални савет за високо образовање прописао је акредитационе стандарде који се односе на обим студија, укупно ангажовање студента, групе и врсте предмета, изборне предмете, категорије активне наставе, однос предавања и осталих категорија активне наставе, број и оптерећење наставника и сарадника.¹³

1.2.3. Искуства страних војношколских система о организацији војног школства и изради студијских програма

Једна од детерминанти реформе нашег војношколског система била су и искуства у реформи страних војношколских система који су своје организационе, програмске и кадровске промене ускладили са Болоњским процесом. Значајна искуства у том погледу могу се стећи приликом анализе војношколских установа и студијских програма Краљевине Белгије, Републике Мађарске и Републике Чешке.

¹² Наставници који су изабрани у звање предавача и професора струковних студија могу да изводе наставу само на струковним студијама, док наставници који су изабрани у звање доцента, ванредног и редовног професора могу да изводе наставу на свим врстама студија.

¹³ У акредитационим стандардима посебна пажња посвећује се изборним предметима и њиховој заступљености, како у оквиру студијског програма, тако и у оквиру модула. У структури студијског програма изборни предмети заступљени су са најмање 20 одсто у односу на укупан број ЕСПБ на основним академским студијама (и унутар модула) и са најмање 30 одсто у односу на укупан број ЕСПБ на дипломским студијама. Неопходно је, такође, да проценат изборне наставе унутар модула не буде мањи од 20 одсто у односу на број ЕСПБ који припадају модулу.

Краљевска војна школа Белгије

Краљевска војна школа Белгије (*Royal Military School; Ecole royale militaire*) је институција универзитетског нивоа (према Закону из 2006. године), која реализује академско образовање и војно и психофизичко оспособљавање будућих официра, као и војнотручно усавршавање старешина за командне и штабне дужности у јединицама, командама и штабовима оружаних снага Белгије.

Та школа реализује мултидисциплинарно и интегрисано оспособљавање будућих официра, које је организовано на два факултета. Наставни планови и програми и организација школовања прилагођени су Болоњској декларацији и цивилном систему школства (шема 1).

Шема 1 – Краљевска војна школа Белгије

Краљевска војна школа састоји се од четири целине: 1. Директорат за академско образовање (RMS); 2. Директорат за основне студије; 3. Директорат за континуирано образовање („Колеџ одбране“) и 4. Директорат за подршку.

1) Директорат за академско образовање

Та институција надлежна је за академско образовање у две области и у три циклуса. То су области друштвених и војних наука и политехничких наука. Такође, реализује образовање из матерњих и страних језика. Структуру његовог састава чине: Факултет друштвених и војних наука, Политехнички факултет и Центар за језике. Факултети су надлежни за реализацију наставе из матичних области са студентима обају факултета и официрима на курсевима стручног усавршавања и на „Колеџу одбране“ у склопу образовања током живота („континуирано образовање“).

Школовање будућих официра траје пет академских година и реализује се у два циклуса. Академско образовање у првом циклусу траје три године и након тога официри стичу звање бечелор (180 ЕСПБ бодова). Други циклус академског образовања траје две године и његовим завршетком стиче се звање мастер и додатних 120 ЕСПБ бодова, што укупно чини 300 ЕСПБ бодова. Након завршетка Краљевске војне школе млади официри су оспособљени за обављање дужности командира вода у операцијама подршке миру (*Peace Support Operations*).¹⁴

Трећи академски циклус омогућава повезивање истраживања и образовања, односно стицање титуле доктора у области друштвених и војних наука или доктора у области примењених наука. На докторским студијама реализују се садржаји из надлежности обају факултета и Центра за језике. Након завршених докторских студија додељује се још 180 ЕСПБ бодова, што укупно износи 480 ЕСПБ бодова за оне који заврше сва три циклуса студија.

Факултет друштвених и војних наука

На том факултету реализују се студије за сва три циклуса образовања (бечелор, мастер и докторске студије). На бечелор студијама изучавају се садржаји из друштвених наука (социјална филозофија, социологија, право, економија), као и из математике, статистике и информатике. Осим тога, студенти стичу широка знања из области одбране, менаџмента, вођства, операција и војних технологија (наоружање, механика, телекомуникације и конструкције).

На мастер студијама развијена су два смера: Менаџмент и оружни системи и Одбрана и политичке науке. Смер Менаџмент и оружни системи омогућава будућим официрима да ефикасно користе и успешно управљају системима наоружања високе технологије. На другом смеру студенти стичу компетенције које могу успешно да користе у међународним пословима.

¹⁴ Школовање пилота и поморских официра има своје специфичности, имајући у виду академски део и да се војностручна обука реализује првенствено у видовским центрима.

Дипломирани студенти тог факултета добијају звање бечелор друштвених и војних наука (*bachelor in social and military sciences*) или мастер вештине у области друштвених и војних наука (*master of arts in social and military sciences*) или мастер вештине у јавној и војној администрацији (*master of arts in public and military administration*). На докторским студијама студенти стичу диплому доктора у друштвеним и војним наукама.¹⁵

Политехнички факултет

На том факултету реализују се садржаји у предметним областима за сва три циклуса образовања (бечелор, мастер и докторске студије). На бечелор студијама реализује се програм састављен од предмета из природних – фундаменталних и примењених наука (математика, физика, хемија, механика, конструкције и материјали) и војних наука (експлозиви, баљистика, аеродинамика и нуклеарна физика и други). На мастер студијама развијена су четири смера: оружни системи, конструкције, механика и телекомуникације.

Дипломирани студенти тог факултета добијају звање бечелор техничких наука (*bachelor in engineering science*) или мастер техничких наука или мастер војнотехничких наука (*master in engineering science or master in military engineering science*). На докторским студијама студенти стичу диплому доктора у примењеним наукама.

2) Директорат за основне студије

Директорат за основне студије намењен је за тзв. дневно руковођење у реализацији академског образовања и војностручно оспособљавање студената – будућих официра на нивоу основних студија. Његову структуру чине: 1. кадетски батаљон (студенти 1–3. академске године оба факултета – будући бечелори); 2. кадетски батаљон (студенти 4. и 5. академске године оба факултета – будући мастери) и специјално одељење (студенти који на основу уговора са Министарством одбране студирају на цивилним факултетима).

Тежиште у раду тог директората је војна обука и физичка припрема будућих официра за дужности командира вода у Операцијама подршке миру (*Peace Support Operations, PSO*). Ту се реализује заједничка основна војна обука за све видове, укључујући будуће пилоте и поморске официре.

Војна обука реализује се током сваке академске године кроз два логоровања: зимско (две седмице у јануару) и летње (четири или пет седмица током јула). Прва академска година почиње фазом тзв. војне иницијације. Током тог курса, који траје пет или шест седмица (од средине августа до краја

¹⁵ На Краљевској војној школи те дипломе или титуле стичу се према Допунама Закона о заштити титула високог образовања из 2004. године.

септембра), кадети се упознају са основним аспектима војног живота и савлађују основне војничке вештине. Обука у посебним теренским и климатским условима спроводи се од треће године школовања у иностранству. За време планираних логоровања изводи се обука групе (три лица), одељења (10 лица) и вода (40 лица), с тежиштем на тактици „Операција подршке миру – PSO (обезбеђење аеродрома, пратња, контролни пунктови и слично), чији су садржаји прилагођени нивоима обучавања.

3) Директорат за континуирано образовање „Колеџ одбране“

Тај директорат, односно „Колеџ одбране“, надлежан је за војностручно усавршавање старешина оружаних снага Белгије које се реализује путем курсева за различите нивое. Програми појединих курсева су акредитовани и слушаоци добијају бодове у складу са европским системом бодовања у образовању, тако да могу стећи постмастерско звање (*master after master*). На колеџу се реализују четири главна курса: 1. Основни штабни курс, 2. Курс кандидата за више официре, 3. Виши штабни курс и 4. Виши војноадминистративни курс.

Основни штабни курс (*Basic Staff Course*) намењен је за оспособљавање старешина – потпоручника и поручника (просечне старости 27 година) за обављање дужности командира чете. Курс траје шест недеља.

Курс кандидата за више официре (*Candidate Senior Officer's Course*) похађају официри чина капетана, старости око 35 година и ранга командира чете. Они се оспособљавају за обављање дужности команданта батаљона и штабних официра у командама тактичког (бригадног) нивоа. Курс траје око 10 месеци, а његовим успешним завршавањем испуњен је главни услов за добијање чина мајора.

Виши штабни курс (*Advanced Staff Course*) намењен је за оспособљавање официра за више командне и штабне дужности (батаљон и бригада) у националним и мултинационалним саставима. Похађају га одабрани официри чина мајора и потпуковника. Просечна старост полазника је око 40 година. Курс траје око 10 месеци. Слушаоци који заврше тај курс стичу: војно образовање и добијају сведочанство генералштабног официра и академско образовање, које се бодује са 70 ЕСПБ бодова¹⁶ и добијају постмастерско звање – мастер после мастера (*master after master*) политичких и војних наука.

Виши војноадминистративни курс (*Advanced Military Administration Course*) оспособљава официре за више командне и штабне дужности у националним и мултинационалним саставима. Осим тога, полазници се оспособљавају за овладавање компетенцијама и вештинама у области права, бу-

¹⁶ Као параметар за обрачун бодова (кредита), а на основу Европског система трансфера бодова (*European Credit Transfer System*), узета је радна норма (*workload*) по којој један бод износи 27 радних сати (курс + домаћи задаци + практичан рад).

цета и финансија, јавних набавки и менаџмента у односима са јавношћу. Курс траје годину и по дана. Кандидати који заврше тај курс стичу академско образовање, које се бодује са 100 ЕСПБ бодова и добијају постмастерско звање (мастер после мастера) јавне и војне администрације.

Универзитет националне одбране „Миклош Зрињи“ (Мађарска)

Универзитет националне одбране Миклош Зрињи (*Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Zrínyi Miklós National Defence University*) је јединствена институција за обуку, образовање и научни рад. Осим војне обуке, тај универзитет оспособљава стручњаке у области одбране, економије, технике, законодавства и државне безбедности. Састоји се од два факултета: Факултет војних наука „Лајош Кошут“ и Војнотехнички факултет „Јанош Болаи“. Они реализују образовање у два научна поља и на два академска нивоа. Трећи академски ниво реализује се у Школи војних наука и Школи војнотехничких наука (шема 2).

Шема 2 – Нивои студија на Универзитету одбране „Миклош Зрињи“

На Универзитету се спроводи тзв. мултициклични систем образовања и обуке, који подразумева да се у одређеним временским интервалима смењује образовање и обука. Осим академских студија и обуке, Универзитет обезбеђује стручно и генералштабно усавршавање официра (шема 3).

Шема 3 – Мултициклични систем образовања и обуке на Универзитету одбране „Миклош Зрињи“

Факултет војних наука „Лајош Кошут“

Основна мисија тог факултета је припрема студената за будућу професију (војно руковођење) и припрема стручњака у области безбедности и политике одбране, државне безбедности, руковођења заштитом границе, као и за рад у казнено-поправним установама и пограничној управи. Ту се организују основне академске студије (бечелор) кроз пет акредитованих курсева и дипломске академске студије (мастер), такође, кроз пет акредитованих курсева.

У оквиру основних академских студија (бечелор) на Факултету се изучавају следеће области: безбедност и политика одбране; државна безбедност; рад у казнено поправним установама; погранична управа и руковођење заштитом границе и војно руковођење. На дипломским академским студијама (мастер) изучавају се: безбедност и политика одбране, погранична управа и руковођење заштитом границе.

Трећи ниво образовања, односно докторске студије, организују се у Школи војних наука, која обезбеђује стицање знања и вештина неопходних за научну каријеру и даљи развој појединаца.

Војнотехнички факултет „Јанош Болаи“

Мисија тог факултета је припрема официра за будућу професију у области војне и безбедносне технологије; војне економије; војне логистике; руковођења одбраном и организације система. Веома важан сегмент рада тог факултета је оспособљавање стручњака у одређеним областима за потребе цивилног сектора.

Војнотехнички факултет организује наставу на основним академским студијама (бечелор) у три научне области и на дипломским академским студијама (мастер) у две научне области.

На првом степену образовања, односно основних академских студија (бечелор), Факултет организује студије у следећим областима: машинства; саобраћаја; управљање одбраном; финансије и рачуноводство; војна економија, војна и безбедносна технологија и противпожарна заштита.

Дипломске академске студије (други степен образовања) организују се у следећим областима: управљање одбраном; руковођење одбраном и системско планирање; војна логистика, безбедносне технологије, инжењеринг технологије безбедности и инжењеринг за пружање помоћи после катастрофе.

Трећи степен образовања реализује се у Школи војнотехничких наука. Испуњавајући захтеве високог образовања, а узимајући у обзир регионалне захтеве, тај факултет планира да реализује заједничке студијске програме у сарадњи са Технолошким колеџом из Будимпеште и Универзитетом у Сегедину.

Докторске студије

Оспособљавање на нивоу докторских студија обухвата важан сегмент даљег развоја наставних и истраживачких пројеката и процедура, који су у функцији успешне реализације наставе. Хабилитациона процедура, која се спроводи у оквиру Универзитета, служи за даље ширење већ постојећег и сертификованог научног знања.

Трећи ниво образовања, односно докторске студије, реализује се у Школи војних наука и Школи војнотехничких наука, које су у саставу Универзитета. Циљ образовања на нивоу докторских студија је да се обезбеди стицање одговарајућег знања и праксе у области науке.

Школа војних наука реализује докторске студије у следећим научним областима: теорије безбедности; политичке науке и одбрана; општа теорија националне одбране и војних наука; оперативна теорија копнених снага; оперативна теорија ваздухопловства; општа теорија инжењерске подршке; информациона технологија одбране и теорија и пракса у области комуникације; снаге реда (погранична полиција, заштита јавног реда, пружање помоћи после катастрофе); војна историја; економија одбране; војна педагогија; војна психологија; војна социологија; управљање људским ресурсима војске; војна култура и интерперсонална комуникација; теорија и пракса информacionих система; војна логистика; општа теорија обавештајне подршке и државне безбедности; теорија и пракса војне географије; општа теорија топографије и геоинформатичке подршке; теорија НХБ заштите; теорија и пракса ватрогасне подршке и закон о одбрани.

У Школи војнотехничких наука реализују се следеће научне области: војнотехнолошка инфраструктура; војна технологија; електроника у одбрани; безбедност околине и пружање помоћи после катастрофа; технологија војних транспортних система; топографија и геоинформације; безбедносна технологија и управљање одбраном.

Након завршених докторских студија стиче се диплома доктора друштвених наука или доктора природних наука (*DSc* диплома) у области војних и војнотехничких наука.

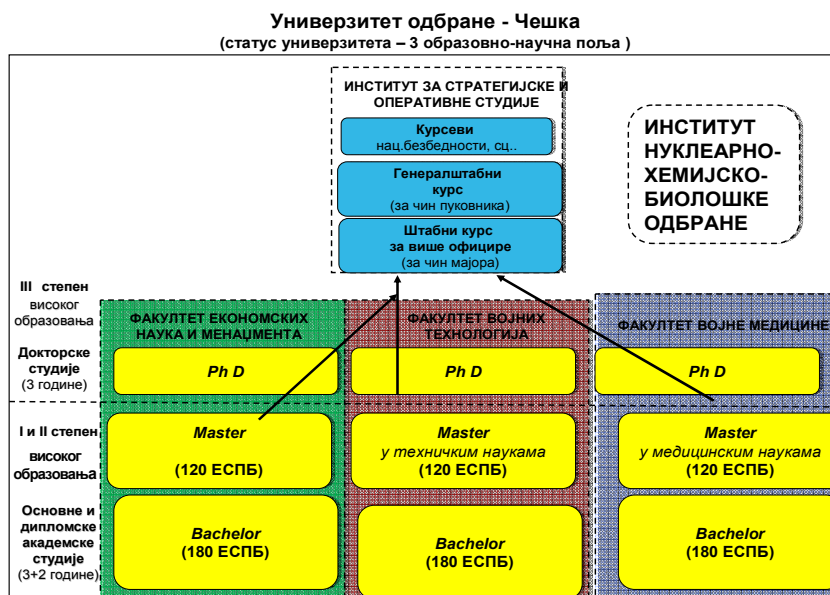
Универзитет одбране – Брно (Чешка)

Универзитет одбране (*Univerzita obrany, University of Defence*) има следећу мисију: 1. пружање акредитованог универзитетског образовања у програмима за стицање звања бечелор, мастер и доктор наука (војне студије за војна лица из Чешке и цивилне студије за систем националне безбедности Чешке) и 2. организовање курсева усавршавања за професионалне официре Чешке Републике.

Основне карактеристике студија на Универзитету су: 1. тростепени систем образовања (бечелор, мастер, доктор наука); 2. раздвојено академско образовање и војна обука¹⁷ и 3. наменски курсеви (овладавање специјализованим вештинама потребним за обављање одређене дужности по добијању звања бачелор).

Након завршетка студија на Универзитету стиче се диплома која се признаје у цивилном сектору и важи у већини европских земаља (додатак дипломи је на енглеском језику). Звање евроинжењера (*EURING*) доступно је носиоцима звања мастер у областима технике, а они који заврше студије медицине добијају и диплому Карловог универзитета

Тај универзитет чине следеће целине: 1. Факултет економије и менаџмента; 2. Факултет војне технологије; 3. Факултет војне медицине; 4. Институт за стратегијска и оперативна истраживања; 5. Институт за АБХ одбрану и 6. Центар за учење страних језика (шема 4).

Шема 4 – Универзитет одбране, Брно

¹⁷ Општа војна обука спроводи се у Војној академији у Вишкову, која је у саставу Генералштаба чешких оружаних снага.

Факултет економије и менаџмента

Тај факултет оспособљава првенствено официре чешких оружаних снага и пружа им знања из војних и друштвених наука која ће им омогућити да успешно испуњавају захтеве службе и обављају јединствену улогу у одбрани Републике Чешке.

На факултету се реализује студијски програм Економија и менаџмент, са два студијска подручја: Војни менаџмент и Економија одбране државе. Тај студијски програм обезбеђује компетентност студената у процесу управљања на основу стицања знања о менаџменту, економији, праву, математици, статистици или информатици. Реализује се на три нивоа студија: бечелор, мастер и докторске студије.

У оквиру студијског подручја Војни менаџмент изучава се менаџмент као целина и по специфичним деловима, а у вези са захтевима Министарства одбране. Студенти стичу теоријска знања о управљању војним системима, као и знања и вештине из области управљања процесима. То студијско подручје обухвата следеће модуле: 1. командир механизоване/тенковске јединице; 2. командир јединице за извиђање; 3. командир артиљеријске јединице; 4. командир инжењеријске јединице и 5. командир јединице АБХ службе.

Основне академске студије (бечелор) у оквиру тог студијског подручја реализују се као комбинација академског дела оспособљавања и војне обуке. Током трогодишњих студија реализује се 2.700 часова академског програма (6 семестара x 15 недеља x 30 часова недељно) и око 36–68 недеља обуке (шема 5).

Основне академске студије (бечелор)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
							ОВО	ОВО	А	А	А
и	А	А	А	А	и	Р	ОАК	ОАК	А	А	А
и	А	А	А	А	и	Р	ОАК	ОАК	А	А	А
и	А	А	А	А	и	Р	ПАК	ПАК	ПАК	ПАК	ПАК

ОВО	– Основна војна обука
А	– Академски програм
ОАК	– Основни апликациони курс
ПАК	– Професионални апликациони курс (2-12 месеци)
и	– Испити
Р	– Распуст

Шема 5 – Факултет економије и менаџмента

Друго студијско подручје овог програма – Економија одбране државе – намењено је за оспособљавање у управљању ресурсима и у економији. Прецизније речено, тежиште тог студијског подручја усмерено је ка управљању економским, финансијским, материјалним, људским, организационим и информационим аспектима процеса који се одвијају у јединицама и другим функционалним целинама Министарства одбране, као и узајамним везама са органима јавне управе.

У оквиру тог студијског подручја развијени су следећи модули: 1. логистика; 2. економија војног саобраћаја; 3. логистичке службе; 4. економија управљања људским ресурсима; 5. управљање квалитетом; 6. заштита становништва и 7. економија и управљање у области царине.

Факултет војне технологије

Тај факултет намењен је за универзитетско образовање и обуку студената ради стицања компетентности за службу на водећим позицијама из области технике у оружаним снагама Републике Чешке.

На том факултету реализује се студијски програм Војна технологија, који има више студијских подручја на нивоу бечелор и мастер студија: 1. наоружање и муниција; 2. борбена и специјална возила; 3. инжењерска технологија; 4. ваздухопловна и ракетна технологија; 5. ваздушни саобраћај; 6. ваздухопловни електронски системи; 7. радиолокација; 8. аутоматизовани системи командовања и управљања; 9. комуникациони и информациони системи; 10. војна географија и метеорологија; 11. материјали и технологије специјалне намене и 12. војна хемија. На нивоу докторских студија постоје следећа студијска подручја: 1. војна геодезија и картографија; 2. војне грађевине; 3. ваздухопловна и ракетна техника и 4. војна техника – машински и електротехнички системи.

Факултет војне медицине

Тај факултет је војни центар за образовање, истраживање и специјалистичку обуку лекара, фармацеута и стручњака из области војног здравственог менаџмента. Реализује студијски програм под називом Менаџмент војне здравствене службе за стицање звања бечелор за менаџерске и економске послове у војним медицинским установама.

Програми за стицање звања мастер су заједнички са студијским програмима на Карловом универзитету. То су: 1. Општа војна медицина; 2. Војна стоматологија и 3. Војна фармација.

Војнотручно усавршавање официра реализује се на Институту за стратегијске и оперативне студије кроз три врсте курсева: Штабни курс за више официре (квалификација потребна за стицање чина мајора) у трајању од 4 месеца;¹⁸ Генералштабни курс (квалификација потребна за стицање чина

¹⁸ За тај курс могу да аплицирају официри који су стекли мастер диплому.

пуковника) у трајању од 10 месеци и Курсеви из политике безбедности и менаџмента националне одбране. Осим тога, војностручно усавршавање официра одвија се и преко низа специјалних курсева краћег трајања.

1.3. Дефинисање профила официра родова и служби Војске Србије

Обимно истраживање стручног профила официра родова и служби Војске Србије и Црне Горе,¹⁹ односно Војске Србије,²⁰ обавила је Управа за шкољство у сарадњи са Институтом за стратегијска истраживања у току 2005. и 2006. године. Циљ тог истраживања био је да се: 1. утврде основни захтеви рада за почетне дужности официра родова и служби (радни профил) и 2. на основу дефинисаних захтева рада (радног профила) утврди која су неопходна знања, вештине, способности и друге особине личности официра родова и служби неопходни за ефикасно обављање почетних официрских дужности.

Под радним профилем у том истраживању подразумевали су се формацијски послови или дужности старешина условљене организацијом, средствима, начином и условима рада и захтевима за ангажовањем одређене енергије извршилаца тих послова, као и актуелни захтеви формацијске дужности, тј. конкретан рад старешина и антиципирани захтеви одређене формацијске дужности у складу са физиономијом савременог рата и промена у факторима рата.

Образовни профил официра чинили су потребна знања, вештине, способности и особине личности неопходни за обављање почетних формацијских дужности, као и за остваривање неопходне хоризонталне и вертикалне покретљивости у развоју каријере официра.

Истраживање је обављено у две фазе: а) као сондажно истраживање које је реализовано 2005. године на узорку од 61 испитаника и б) као финално испитивање које је реализовано 2005. и 2006. године на репрезентативном узорку од 815 испитаника (454 испитаника из родова и 361 испитаника служби).

Тим истраживањем дефинисани су радни и образовни профили официра следећих родова: пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжињерија, АРЈ ПВО, авијација, речне јединице и јединице за електронска дејства. Такође, утврђени су радни и образовни профили следећих служби: АБХО, телекомуникације, ВОЈ, техничка, ваздухопловнотехничка, морнаричкотехничка, саобраћајна, интендантска, финансијска, информатичка и геодетска.

¹⁹ Савић, А., Марчек, Ј., Суша, Б., Данић, Н., Живановић, Д.: *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе* (студија), оп. цит., 2006.

²⁰ Марчек, Ј., Савић, А., Данић, Н., Суша, Б.: *Профили официра Војске Србије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2006.

Када је реч о дефинисању профила официра, то истраживање обухватило је и захтеве надлежних организацијских јединица Министарства одбране и Генералштаба ВСЦГ у погледу карактеристика почетних дужности за све родове и службе, као и у вези са потребним особинама и знањима официра на почетним дужностима (заменици начелника Генералштаба за КоВ, Ваздухопловне снаге и ПВО и Морнарицу, Управе за логистику и систем логистике и Управе за везу и информатику).²¹

Извршена анализа андрагошке компоненте профила официра (образовни профил) на узорку од 800 испитаника недвосмислено је показала да су за успешно обављање почетних дужности неопходна она знања која се могу сврстати у четири сродне групе: 1. стручна знања свог рода, односно службе; 2. знања везана за рад с људима и војним колективом; 3. знања везана за организацију и извођење наставе и обуке и 4. шира општеобразовна, војна и војностручна знања.²²

1.4. Досадашњи резултати истраживања система високог војног образовања

У току 2006. године обављено је обимно истраживање на тему „Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе“.²³ Општи циљ тог истраживања био је да се „коришћењем различитих приступа организовању система војног школства, сагледају место, улога и задаци војног школства у систему одбране земље и предложи нов модел система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе (ВСЦГ)“.

Пројекат је обухватао анализу стања постојећег система војног школства (национално законодавство у области школства, законску регулативу у вези са системом војних школа у ВСЦГ и достигнути степен развоја система); анализу постојећег стања и пројектованих промена у систему образовања у друштву; искуства других земаља у области војног школства; потребне профиле официрског и подофицирског кадра и могуће начине њиховог добијања; полазне претпоставке за изградњу новог система војних школа (доктринарне, правне и материјално-финансијске) и предлог реформисаног система војног школства.

Један од најважнијих задатака у пројекту реформе система војног школства чиниле су организационе промене у правцу стварања што рационалније структуре, повећања ефикасности рада, осавремењавања и унапређења квалитета наставних планова и програма, адекватног решења статуса војно-школских установа и наставничког кадра и модернизације инфраструктуре.

²¹ Савић, А. и други, оп. цит., стр. 222–243.

²² Марчек, Ј. и други, оп. цит., стр. 369.

²³ Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе (студија), Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006.

На основу целокупне анализе постојећег система војног школства, у том истраживању донети су следећи закључци: 1. усвојити нови Закон о школовању и усавршавању у систему одбране и ускладити га у што већој мери са Законом о високом образовању Републике Србије; 2. формирати радну групу од представника Министарства одбране, Генералштаба ВСЦГ и Војне академије, која ће одредити почетне смернице за рад на изради Основа наставних планова и програма; 3. утврдити потребне профиле професионалних припадника Војске; 4. утврдити динамику пријема на школовање за одређене смерове, у складу са потребама попуне; 5. дефинисати средства ратне технике која треба изучавати у наредном периоду и 6. размотрити могућност стипендирања студената за потребе Војске на цивилним факултетима за оне родове и службе чије је школовање у војно-школском систему нерационално.²⁴

Приликом опредељивања за стручне профиле кадра за којима постоји потреба у Министарству одбране и ВСЦГ, закључено је да су то следећи профили родова: пешадија, артиљерија, ОМЈ, инжињерија, авијација, АРЈ ПВО, поморство, ЕИ и ПЕД; и служби: АБХО, веза, ВОЈ, геодезија, техничка (КоВ, ВТСл, МТСл), интендантска, саобраћајна, финансијска и информатичка служба.

По мишљењу чланова истраживачког тима, официри одређених стручних профила могу се обезбеђивати по комбинованом систему академских студија у Војној академији и на цивилним факултетима (паралелно или одвојено), и то: Одсек КоВ – за смерове пешадија, артиљерија, ОМЈ и инжињерија; Одсек ВС и ПВО – за смерове авијација, АРЈ и ПВО и ВОЈ; Одсек Морнарице – поморски смер и Одсек логистике – за смерове ТСл, ВТСл, МТСл, СбСл, веза, ЕИ и ПЕД и АБХО.

Кадар за смерове геодетске, информатичке и финансијске службе требало би школовати тежишно у грађанству (модел цивилни факултет). Додатно војностручно оспособљавање кадра, који би се примио у професионалну војну службу након школовања на факултетима у друштву, потребно је реализовати по принципу који се сада користи током школовања слушаца за резервне официре у трајању од шест месеци (посебан курс).²⁵

Један од закључака тог истраживања био је да се школовање на цивилним факултетима може реализовати и стипендирањем студената за одговарајући стручни профил (смер), са додатним војностручним оспособљавањем по војним модулима током школовања и после ступања у активну војну службу.²⁶

Са становишта тог рада, посебно су значајни закључци истраживања који указују на то да се у складу са пројектованим променама система образо-

²⁴ Исто, стр. 38.

²⁵ Исто, стр. 76.

²⁶ Исто, стр. 76.

вања у друштву утврди концепт студија у Војној академији који ће садржати опредељење за академске и (или) струковне студије, за наставне програме који ће омогућити признавање одговарајућег нивоа образовања у грађанству и за трајање студија (три или четири године). По мишљењу чланова истраживачког тима, од тога ће зависити који ће се модел применити у оспособљавању официра за почетне дужности у свом роду – служби: стручно-специјалистичко оспособљавање током школовања или накнадно стручно-специјалистичко оспособљавање након завршеног факултета у грађанству.²⁷

Када је реч о школовању официрског кадра, сличну дилему у вези са реформом високог војног образовања у Републици Србији истакао је А. Воткинс²⁸ у чланку објављеном 2007. године под насловом „Образовање официра у Србији: балансирање традиције и модерности“.²⁹ Полазећи од критеријума економичности, он сматра „да је за мале државе, попут Србије, идеално решење да имају војно-цивилни модел образовања“. Тај модел подразумева да би на Војној академији требало „начинити краћи програм, који би трајао од девет до дванаест месеци, што би привукло студенте који су већ завршили акредитоване факултете, или више школе“. По његовом мишљењу, применом тог модела створили би се „основни услови за развој регионалног програма војног образовања“.³⁰ Предложени модел високог војног образовања, који је изложен само у основним цртама, карактеристичан је за моделе образовања официрског кадра у британским оружаним снагама (Краљевска војна академија у Сандхурсту),³¹ хрватској и словеначкој војсци. Међутим, такво опредељење није до сада код нас разматрано ни у једној научној или стручној расправи, али, свакако, заслужује пажњу бар када је реч о школовању неких профила официрског кадра.

У прилог тој расправи могу да послуже и резултати истраживачког пројекта „Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе“, који су показали да је у Војној академији неопходно школовати официре родова, а да се официри служби могу добити са факултета у грађанству, с тим што је потребно да се они, након завршетка факултета, упуте у академију на једногодишње или краће усавршавање ради обуке и непосредне припреме за вршење дужности официра службе у коју се примају. Додатно војнострукно

²⁷ Исто, стр. 52.

²⁸ Др Амадео Воткинс је члан Групе за напредна истраживања и процене Војне академије Министарства одбране Велике Британије.

²⁹ Воткинс, А.: „Образовање официра у Србији: балансирање традиције и модерности“, *Безбедност Западног Балкана*, Центар за цивилно-војне односе, бр. 6, Београд, 2007.

³⁰ Исто, стр. 93.

³¹ Марчек, Ј.: *Војношколски системи иностраних земаља*, Институт ратне вештине, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Београд, 2000, стр. 76–79.

оспособљавање официра који се примају у професионалну војну службу требало би да се реализује на начин као што се то сада чини са слушаоцима за резервне официре.³²

Занимљиво је истаћи да су слични ставови о том питању истакнути у студији *Систем школства у Војсци Југославије*. С једне стране, када је реч о профилима официра родова за почетне старешинске дужности, аутори те студије су истакли да „једино прихватљива варијанта њиховог добијања је-сте школовање у војним школама“. Иако се аутори слажу с чињеницом да је тај начин попуне најнеекономичнији, они ипак сматрају да „другог начина, који би обезбеђивао адекватан профил кадра и који би, истовремено, био довољно поуздан, једноставно нема“. С друге стране, за основно професионално оспособљавање официра служби нуде се три опције: прва, да се комплетира наставнички кадар до нивоа да може да самостално образује све профиле официра служби; друго, да се официри служби (сви или само поједини профили) добијају са одговарајућег факултета у цивилству уз додатно војнострукно оспособљавање и трећа, да систем војног школства „успостави са факултетима нове, садржајније облике сарадње и интеграције у школовању официра служби“.³³ Тај трећи облик добијања официра служби у значајној мери се подудара са најновијим решењима која су садржана у Закону о високом образовању, а која се односе на стицање заједничке дипломе две високошколске установе.

2. Токови реформе високог војног образовања

Реформа високог образовања је у последњих двадесет година прошла кроз више фаза, али се она углавном односила на организационе промене у чијем је средишту било укрупњавање образовних капацитета, затим на израду нових студијских програма и почетак хармонизације војнообразовног система са системом високог образовања у друштву кроз потписивање заједничких уговора о сарадњи и израду заједничких студијских програма. Ипак, суштинска реформа система високог војног образовања отпочела је онда када се приступило изради нових студијских програма, у складу са стандардима који важе за систем образовања у друштву, као и са тенденцијом у реформи страних војношколских система, која се у већини европских земаља базира на Болоњској декларацији.

³² Савић, А., Марчек, Ј., Суша, Б., Данић, Н., Живановић, Д.: *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе* (студија), Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006, стр. 258.

³³ Килибарда, З., Марчек, Ј., Нишић, С., Стојковић, В.: *Систем школства у Војсци Југославије* (студија), Центар војних школа Војске Југославије, Институт за ратну вештину, Београд, 1997.

У чланку „Реформа војног образовања у Републици Србији – могућности, изазови и правци развоја“, Јефтић и Вуруна истичу да су основни правци развоја војног образовања у Републици Србији „акредитација Војне академије и Војномедицинске академије; развој студијских програма и курсева усавршавања у складу са потребама Војске Србије и општеприхваћеним стандардима, раздвајање образовања и обуке и заједнички студијски програми са факултетима универзитета у Републици Србији“. Циљ поменутих реформских корака, по њиховом мишљењу, јесте да „Војна академија у наредној деценији постане престижна војнообразовна институција у региону, усклађена са системом образовања Републике Србије, у којој ће се школовати кадар за потребе система одбране и безбедности Републике Србије, према студијским програмима високог квалитета који су признати унутар мреже европског високог образовања и од иностраних војнообразовних институција“.³⁴

Полазећи са тог становишта, може се говорити о три фазе реформе високог војног образовања. Прва фаза одвијала се у периоду од 2006. до 2007. године, када су потписани уговори са појединим цивилним факултетима Београдског универзитета и израђени заједнички студијски програми за део профила официрског кадра који се школује у Војној академији. Друга фаза обухвата период од 2007. до 2009. године, када је извршена припрема за акредитацију и акредитација Војне академије и Војномедицинске академије као Високих школа академских студија са одговарајућим програмима. Та фаза завршена је добијањем уверења о акредитацији поменутих високошколских установа и свих студијских програма који су дати на акредитацију. Трећа фаза реформе отпочела је 2009. године, а усмерена је на формирање Интегрисаног војног универзитета, који ће објединити рад Војне академије и дела Војномедицинске академије ради извођења академских студија у три научна поља (друштвено-хуманистичко, техничко-технолошко и медицина) и на свим нивоима студија (основне, дипломске, интегрисане, специјалистичке и докторске академске студије).

2.1. Прва фаза реформе високог војног образовања – израда заједничких студијских програма са појединим факултетима у друштву

Као што је истакнуто, систем војног образовања до сада је био самосталан и независан у односу на систем образовања у друштву. Такав његов положај утицао је на то да војне дипломе, а нарочито дипломираних официра

³⁴ Јефтић, З., Вуруна, М.: оп. цит., стр. 155.

родова, нису биле изједначене са дипломама високог образовања које су стицане у цивилним образовним институцијама. Такође, нису признавана научна и наставничка звања која су стицана у војним образовним и научним институцијама, а војне науке нису биле укључене у систем наука у друштву.³⁵

Ради решавања тих проблема и хармонизације војношколског система са системом образовања у друштву, најпре су потписани уговори о сарадњи са Универзитетом у Београду, а затим са три факултета тог универзитета: Факултетом безбедности, Факултетом организационих наука и Саобраћајним факултетом. Ти уговори потписани су првенствено ради израде заједничких студијских програма и стицања заједничке дипломе тих факултета и Војне академије. Међутим, такви пројекти нису реализовани са Машинским, Електротехничким и Технолошким факултетом у Београду, па су се студенти логистичких усмерења школовали по студијским програмима Војне академије.

Заједнички студијски програми израђени су током 2006. године само за студенте родова (пешадија, ОМЈ, инжињерија, АРЈ ПВО и авијација) и службе ВОЈ, и то: 1. Студијски програм основних академских студија смера пешадије Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом безбедности; 2. Студијски програм основних академских студија смера пешадије Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука; 3. Студијски програм основних академских студија смера оклопне и механизоване јединице Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука; 4. Студијски програм основних академских студија смера инжињерије Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука; 5. Студијски програм основних академских студија смера артиљеријско-ракетне јединице противваздухопловне одбране Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука; 6. Студијски програм основних академских студија смера ваздушно осматрање и јављање Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука и 7. Студијски програм основних академских студија смера авијација Војне академије за стицање заједничке дипломе са Саобраћајним факултетом.

Општи циљ школовања у Војној академији, према Студијском програму основних академских студија смера пешадије за стицање заједничке дипломе са Факултетом безбедности, јесте „образовање и васпитање студената за позив професионалног официра; оспособљавање за почетне дужности нивоа командира вода и чете у пешадији [...] у складу са мисијама и задацима Војске Србије“. Изучавањем садржаја предмета са Факултета безбедности студенти треба да се оспособе за обављање дужности дипломираног менаџера безбедности, дипломираног менаџера људских ресурса или ди-

³⁵ Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе (студија), оп. цит., стр. 36 и 37.

пломаног менаџера цивилне заштите и заштите животне средине.³⁶ Након завршених основних академских студија, студент стиче заједничку диплому Војне академије и Факултета безбедности и „звање у складу са Законом о високом образовању“.³⁷

Структура наставног плана обухвата четири модула: 1. општеобразовни; 2. општевојни; 3. стручно-специјалистички модул рода пешадије и 4. стручно-специјалистички модул Факултета безбедности (менаџмент људских ресурса; безбедност и цивилна заштита и заштита животне средине).

Студијски програми основних академских студија смера пешадије, ОМЈ, инжињерије, АРЈ ПВО, јединица ВОЈ Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука обухватају следећи циљ школовања у Војној академији: „образовање и васпитање студента за позив професионалног официра, оспособљавање за почетне дужности нивоа командира вода и чете у пешадији, ОМЈ, инжињерији и у јединицама ВОЈ и командира вода и батерије у АРЈ ПВО [...] у складу са мисијама и задацима Војске Србије“. Изучавањем садржаја предмета са Факултета организационих наука студенти се оспособљавају за обављање дужности менаџера.³⁸

Структуру наставног плана, такође, чини четири модула: 1. модул општег образовања; 2. модул војног образовања; 3. модул стручно-специјалистичког војног образовања за родове пешадија, ОМЈ, инжињерија, ВОЈ и АРЈ ПВО и 4. модул за стручно-специјалистичку област Факултета организационих наука: *одсек менаџмент за смер пешадију, оклопне јединице, инжињерију и АРЈ ПВО и одсек информациони системи и технологије за смер ВОЈ*.³⁹ Предметима из првог и четвртог модула обезбеђује се реализација студијског програма ради стицања заједничке дипломе са Факултетом организационих наука.⁴⁰

³⁶ Студијски програм основних академских студија смера пешадије Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом безбедности, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10.

³⁷ Исто, стр. 8.

³⁸ Студијски програм основних академских студија смера пешадије Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10; Студијски програм основних академских студија смера оклопне и механизоване јединице Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10; Студијски програм основних академских студија смера артиљеријско-ракетне јединице противваздухопловне одбране Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10; Студијски програм основних академских студија смера ваздушно осматрање и јављање Војне академије за стицање заједничке дипломе са Факултетом организационих наука, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10.

³⁹ Исто, стр. 9.

⁴⁰ Исто, стр. 10.

Општи циљ школовања пилота у Војној академији, према заједничком студијском програму са Саобраћајним факултетом, јесте „образовање и васпитање студената за позив професионалног официра, оспособљавање за почетне официрске дужности у авијацији [...] у складу са мисијама и задацима Војске Србије“. Изучавањем садржаја предмета Саобраћајног факултета студенти се оспособљавају за обављање послова дипломираног инжењера ваздушног саобраћаја.⁴¹

Сви ти реформски кораци и успостављање тешње сарадње са цивилним факултетима имали су за циљ да се будућим официрима обезбеде дво-струке дипломе (осим дипломе официра и диплома факултета са којима су потписани заједнички студијски програми). Међутим, ти заједнички студијски програми могли су да буду на снази само до акредитације тих установа, јер према Закону о високом образовању, студијске програме за стицање заједничке дипломе „организују и изводе више високошколских установа које имају дозволу за рад за одговарајући студијски програм“ (члан 26. Закона). Осим тога, заједничке студијске програме могу да изводе високошколске установе које појединачно имају дозволу за рад за одговарајући студијски програм и које су заједнички акредитоване за извођење заједничких студијских програма. У првом случају, заједнички студијски програм може да се изводи када га усвоје надлежни органи високошколских установа које га организују и које имају дозволу за рад за одговарајући студијски програм. Код другог случаја, материјал за акредитацију заједничких студијских програма заједнички подносе две или више високошколских установа које имају статус правног лица и које имају дозволу за рад од стране Министарства просвете Републике Србије.⁴²

Након што су факултети, са којима су потписани Уговори о сарадњи и израђени заједнички студијски програми, акредитовани у трећем циклусу акредитације, заједнички студијски програми се нису могли примењивати код нове генерације студената Војне академије. Због тога је било сасвим оправдано да се Војна академија самостално припреми за акредитацију, а нарочито због тога што у тој фази реформе није адекватно решено питање начина школовања студената логистичких усмерења.

Узевши у целини, та фаза реформе високог војног образовања није у потпуности реализована, будући да су пројектовани заједнички студијски програми са факултетима у друштву само за студенте родова, док за студенте служби није нађено такво решење, па су они отпочели школовање по сопстве-

⁴¹ Студијски програм основних академских студија смера авијација Војне академије за стицање заједничке дипломе са Саобраћајним факултетом, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Војна академија, Београд, 2006, стр. 7 и 10.

⁴² Детаљнија упутства о акредитацији заједничких студијских програма дата су у Упутству за припрему документације за акредитацију заједничких студијских програма које је објавио Национални савет за високо образовање 21. маја 2009. године.

ним студијским програмима. Такође, треба напоменути да су студенти родова отпочели заједничке студијске програме са три факултета, при чему су студенти пешадије изводили заједничке студијске програме са два факултета – Факултетом безбедности и Факултетом организационих наука. Са тако концепираним студијским програмима школовање су отпочеле две генерације студената у школској 2006/2007. и 2007/2008. години. У тој фази реформе, по први пут у историји Војне академије, школовање за позив официра у појединим родовима и службама отпочеле су студенткиње.

2.2. Друга фаза реформе високог војног образовања – акредитација Војне академије и Војномедицинске академије као Високе школе академских студија

Као основно нормативно полазиште за другу фазу реформе високог војног образовања послужило је Министарско упутство за 2008. годину, у којем су експлицитно назначени основни правци реформе у области школовања и усавршавања кадра:

1. наставити усклађивање процеса реформе школовања и усавршавања у складу са пројектованим потребама система одбране и могућностима образовања у друштву, при чему тежити ка повећању ефикасности образовног процеса;

2. извршити рационализацију свих облика школовања припадника Министарства одбране и Војске Србије у земљи и иностранству, а организацију наставе и наставне планове и програме војних школа прилагодити захтевима Болоњског процеса;

3. отпочети са процесом акредитације установа у систему војног школства и студијских програма у складу са стандардима које је прописао Национални савет за високо образовање Републике Србије;

4. реализацију циљева образовања и усавршавања усмерити ка обезбеђењу потребних способности за одбрану и заштиту виталних одбрамбених интереса Републике Србије;

5. школовање и последипломско усавршавање реализовати првенствено у војношколским установама, а мањи део кадра, за поједине специјалности родова и служби, школовати у грађанству и иностранству.⁴³

Акредитација Војне академије и студијских програма неопходна је и због тога што Правилник о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 106 од 24. новембра 2006), између осталог, регулише да том поступку

⁴³ Министарско упутство за 2008. годину, Министарство одбране, Београд, 2007, стр. 18 и 19.

подлежу све високошколске установе у Републици Србији и студијски програми које изводе (члан 2). Друго, акредитоване високошколске установе и њихови студијски програми обезбеђују дипломе које су верификоване у друштву, па ће Војна академија након акредитације по први пут бити у прилици да својим студентима обезбеди такве дипломе.

2.2.1. Услови за акредитацију високих војних школа

Нормативно решење за очување високошколског војног образовања и његово укључење у образовни систем Републике Србије налази се у Закону о високом образовању (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 76/05 и 100/07 – аутентично тумачење), уз неопходне амандманске измене појединих његових одредби.

Војна академија и Војномедицинска академија могле су да буду акредитоване као самосталне установе или у оквиру Војног универзитета, уколико би био формиран. Као самосталне војне високошколске установе, у процесу акредитације оне могу да имају статус високе школе академских студија, високе школе струковних студија или академије струковних студија. Висока школа академских студија, као самостална високошколска установа, остварује само два нивоа студија – основне академске студије (*bachelor*), дипломске академске студије (*master*) и специјалистичке академске студије из једне или више области (члан 36. Закона). Висока школа струковних студија, као самостална високошколска установа, остварује основне струковне и специјалистичке струковне студије из једне или више области (члан 37. Закона). Академија струковних студија може да остварује основне струковне студије и специјалистичке струковне студије ако има најмање пет акредитованих студијских програма струковних студија из најмање три поља (члан 35. Закона).

Са становишта постојећих законских решења, организационе, а нарочито програмске основе Војне академије и Војномедицинске академије,⁴⁴ као и обавеза које проистичу из захтева за хармонизацијом са образовним системом у друштву и војнообразовним системима у европским земљама, најбољи ефекти би били постигнути ако би се формирао Универзитет одбране или Војни универзитет. Сходно томе, те две високошколске установе формално су покренуле ту иницијативу и упутиле је, преко надлежних институција, Министарству одбране у октобру 2007. године.

Та иницијатива није била прихваћена, јер тада нису били створени неопходни услови за оснивање такве установе. Сходно томе, менаџмент Војне академије је, уз сагласност Сектора за људске ресурсе и Управе за школ-

⁴⁴ Према важећем Закону о војним школама и војним научноистраживачким установама, Војномедицинска академија не може да организује основне студије, већ само последипломске студије (стицање академског звања доктора наука, здравствене специјализације и здравствене уже специјализације).

ство, донео одлуку да се у процес акредитације крене постепено и да се Војна академија прво акредитује као Висока школа академских студија, у којој би се остваривале основне академске и дипломске академске студије (мастер) из два научна поља: друштвено-хуманистичко и техничко-технолошко.

Ту иницијативу ускоро је прихватио и менаџмент Војномедицинске академије, који је одлучио да се акредитују интегрисане академске студије у пољу медицинских наука. Припреме за акредитацију, ради предаје документата у четвртном циклусу акредитације, почеле су одмах. Током припрема покренуте су консултације са представницима надлежних организационих целина Генералштаба и Министарства одбране Републике Србије у погледу дефинисања одговарајућег образовног профила официра, водећи рачуна о имплементацији захтева који проистичу из нових доктринарних решења, а нарочито мисија и задатака Војске Србије.

Приликом израде нових студијских програма детаљно је извршена анализа постојећих (важећих) наставних планова и програма, према којима се тренутно одвија школовање будућих официра. Такође, узети су у обзир студијски програми сродних факултета у друштву (Факултет безбедности, Факултет организационих наука, Саобраћајни факултет, Електротехнички факултет, Машински факултет, Технолошки факултет) и студијски програми три страна војношколска система (Краљевска војна школа – Белгија; Универзитет националне одбране – Мађарска и Универзитет одбране – Чешка). При томе, водило се рачуна о расположивом броју наставника са адекватним звањима; рационализацији броја предмета унифицирањем њихових садржаја, повећању броја заједничких предмета и друго.⁴⁵

Акредитација Војне академије и Војномедицинске академије обављена је у четвртном циклусу (октобар 2008 – март 2009). Војна академија акредитовала је пет студијских програма на основним академским студијама и четири студијска програма на дипломским академским студијама, а Војномедицинска академија је акредитовала интегрисани студијски програм медицине. Сви студијски програми обе установе акредитовани су Одлуком Комисије за акредитацију и проверу квалитета од 1. јула 2009. године.⁴⁶ Акредитација Војне академије има следећи значај: очување Војне академије као високошколске институције са традицијом дугом скоро 160 година; афирмација војне професије; значајно подизање квалитета образовања официра; побољшање мотивације за официрски позив; хармонизација нашег војношколског система са системом образовања у друштву и са сличним војнообразовним системима у Европи које су укључене у Болоњски процес, чиме војнообразовни систем постаје део националног образовног система и

⁴⁵ Аутори овог рада били су руководиоци за израду студијских програма првог, другог и трећег нивоа студија на Војној академији.

⁴⁶ Одлука Комисије за акредитацију и проверу квалитета бр. 612-00-669/2000-04 од 1. јула 2009. године.

европског простора за високо образовање; могућност запошљавања након престанка службе са друштвено признатом дипломом; стварање услова за школовање припадника страних оружаних снага, као и цивилних студената, чиме би се остварили значајни економски ефекти; стварање услова за прерастање Војне академије у регионални центар за оспособљавање и усавршавање официјерског кадра и друге бенефиције.

Школовање студената по новим студијским програмима у Војној академији почело је у школској 2008/2009. години, а у Војномедицинској академији у школској 2009/2010. години. Чином акредитације тих установа и њихових студијских програма, као и њиховом имплементацијом, заокружена је друга фаза реформе високог војног образовања (шема 6).

Шема 6 – Друга фаза реформе војног образовања
Високе школе академских студија

2.2.2. Модел високог војног образовања у Војној академији у другој фази реформе

У тој фази реформе високог војног образовања развијене су четири компоненте модела високог војног образовања у Војној академији: 1. основне академске студије; 2. војна обука; 3. дипломске академске студије и 4. образовање током живота (шема 7). Пети елемент тог модела, образовање резервних официра, није претрпео никакве измене у тој фази реформе.

Шема 7 – Модел високог војног образовања у другој фази реформе

Циљ школовања будућих официра Војске Србије јесте оспособљавање студената за почетне дужности командира вода у одговарајућем роду – служби, у складу са мисијама и задацима Војске Србије. Основно професионално оспособљавање официра састоји се од основних академских студија и војне обуке.

Основне академске студије трају четири године и реализују се кроз пет студијских програма: менаџмент у одбрани, војномашинско инжењерство, војноелектронско инжењерство, војнохемијско инжењерство и војно ваздухопловство. Војна обука одвија се паралелно са основним академским студијама, у трајању од шест и по месеци. Једино координираним активностима у реализацији академског дела образовања и војне обуке обезбеђује се циљ школовања будућих официра (шема 8).

Начелни ток школовања на Војној академији

јануар	февруар	март	април	мај	јун	јул	август	септемба	октобар	новембар	децембар
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
испитни рок			испитни рок		испитни рок			испитни рок	испитни рок		
							УЛАС	В	а а а а а а		
р а и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	в и и р р и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а
р а и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	в и и р р и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а
р а и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	в и и р р и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а
р а и в	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	в и и и с п	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а	а а а а а а а

а	академски програм	6,5 мес.	и	испити
в	војна обука		с	одбрана стручног рада
р	распуст, празници..		п	промоција

Шема 8 – Координисане активности у реализацији академског дела образовања и војне обуке

Дипломске академске студије трају годину дана и реализују се кроз четири студијска програма: менаџмент у одбрани, војномашинско инжењерство, војноелектронско инжењерство и војнохемијско инжењерство.

Упоредо са процесом акредитације Војне академије и студијских програма текао је и процес реформе последипломског стручног усавршавања, како његових облика, тако и студијских програма. Према новом концепту образовања током живота или војнострочног усавршавања, пројектована су четири курса усавршавања: основни командно-штабни курс; командно-штабно усавршавање; генералштабно усавршавање и високе студије одбране и безбедности. Новину у војнострочном усавршавању чине два курса: прво, основни командно-штабни курс за командире чета-батерија, будући да је основно професионално оспособљавање усмерено на почетне официрске дужности нивоа командира вода и друго, високе студије одбране и безбедности за највише државне и војне руководиоце.

Основне академске студије

Студијски програми основних академских студија обухватају велики број различитих научних и стручних области, а њихови садржаји конципирани су тако да будућим официрима обезбеде потребан степен знања и вештина за успешно командовање јединицама родова – служби ранга командира вода и експлоатацију и одржавање средстава војне технике у оквиру мисија и задатака Војске Србије.

Основне академске студије изводе се током четири академске године (осам семестара). Укупан број бодова ЕСПБ које студент треба да оствари да би завршио овај степен студија је 240. Прве две године школовања углавном чине општеобразовни и теоријско-методолошки предмети, док се у трећој и четвртој години реализују претежно научностручни и стручно-апликативни предмети.

Као што је истакнуто, основне академске студије реализују се кроз пет студијских програма: Менаџмент у одбрани; Војномашинско инжењерство; Војноелектронско инжењерство; Војнохемијско инжењерство и Војно ваздухопловство. Према Правилнику о листи стручних, академских и научних назива (*Службени гласник РС*, бр. 30/2007 и 112/2008), први студијски програм припада пољу друштвено-хуманистичких наука, а остала четири програма техничко-технолошким наукама. Међутим, по својој структури ти програми имају карактер интердисциплинарних студија у пољима друштвено-хуманистичких и техничко-технолошких наука. Студијски програм Менаџмент у одбрани има тежиште на друштвено-хуманистичким, а остали студијски програми на техничко-технолошким наукама, па би први студијски програм требало да се сврста у интердисциплинарни научну област наука одбране, а остали студијски програми у научну област војних технологија. Сходно томе, неопходно је да Министарство одбране упути Министарству просвете, односно Националном савету за високо образовање, захтев за допуну 4. члана „Правилника о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно уметничких поља“, да се у научне, односно стручне области из образовнонаучног поља интердисциплинарних, мултидисциплинарних, трансдисциплинарних (ИМТ) и двопредметних студија, попут наука о безбедности, уврсте и науке одбране и војне технологије.

Менаџмент у одбрани

Студијски програм Менаџмент у одбрани произлази из потреба Министарства одбране Републике Србије у области образовања официра родова и служби Војске Србије. Циљ тог студијског програма је усвајање академских знања и вештина и постизање компетенција неопходних за обављање почетних официрских дужности у роду – служби нивоа командира вода у складу са мисијама и задацима Војске Србије, као и за обављање менаџерских дужности у систему одбране.

Прве две године школовања су заједничке, а у трећој години студенти се опредељују за један од седам изборних подручја – модула: пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжињерија, речне јединице, артиљеријско-ракетне јединице за противваздухопловна дејства (АРЈ за ПВД) и ВОЈ. По завршетку школовања и остварених 240 бодова ЕСПБ, студент стиче диплому менаџера. Осим дипломе, студенту се издаје и Додатак дипломи, који означава компетенције за официра родова и службе (*командира јединица*

пешадије, командира оклопних јединица, командира артиљеријских јединица, командира инжењеријских јединица, командира речних јединица, командира АРЈ за ПВД и командира јединица ВОЈ)), као и менаџера одбране.

Војномашинско инжењерство

Сврха студијског програма Војномашинско инжењерство је образовање студената Војне академије за позив официра Техничке службе и за инжењера машинства. Реализацијом тог студијског програма будући официри – инжењери машинства биће оспособљени за решавање основних техничко-технолошких проблема на својим почетним командирским или референтским дужностима које су у вези са технологијом и организацијом одржавања средстава наоружања и војне опреме у оквиру мисија и задатака Војске Србије.

Обавезни и изборни предмети дефинисани су на основу доминантних идентификованих проблема који се јављају од момента пројектовања, конструкције и израде, преко чувања, одржавања и експлоатације различитих машинских система. Сходно томе, студијски програм Војномашинско инжењерство реализује се у оквиру два изборна подручја – модула: 1. наоружање и 2. борбена возила.

Након завршетка школовања и остварених 240 бодова ЕСПБ, студент стиче диплому инжењера машинства. Осим дипломе, студенту се издаје и Додатак дипломи, који означава компетенције официра Техничке службе, специјалности наоружање или борбена возила, као и инжењера војномашинског инжењерства.

Војноелектронско инжењерство

Студијски програм Војноелектронско инжењерство намењен је за образовање студената Војне академије за позив официра службе Телекомуникација и Техничке службе, у складу са мисијама и задацима Војске Србије и за инжењера електротехничког и рачунарског инжењерства. Реализацијом тог студијског програма будући официри службе Телекомуникација и Техничке службе биће оспособљени за решавање основних техничко-технолошких проблема на својим почетним дужностима, који су у вези са експлоатацијом и одржавањем војних електронских система и средстава у својој служби и специјалности.

Различитости у садржајима изборних предмета омогућују студентима добијање специфичних знања из три студијска подручја – модула: 1. телекомуникације, 2. радарски системи и 3. ракетни системи и системи за управљање ватром.

Студент стиче диплому инжењера електротехничког и рачунарског инжењерства ако у предвиђеном року испуни све обавезе предвиђене студијским програмом и сакупи 240 бодова ЕСПБ. Осим дипломе, студенту се из-

даје и Додатак дипломи, који означава компетенције студента за професионалног официра за службу Телекомуникација и Техничку службу (специјалности Радарски системи и Ракетни системи и системи управљања ватром), односно инжењера војноелектронског инжењерства.

Војнохемијско инжењерство

Сврха студијског програма Војнохемијско инжењерство је образовање студената Војне академије за позив официра Техничке службе – специјалности: убојна средства и атомско-биолошко-хемијске (АБХ) службе, као и инжењера технологије.

Будући официри – инжењери технологије, зависно од изабраног модула, биће оспособљени за решавање основних техничко-технолошких проблема на својим почетним дужностима у оквиру службе и специјалности, првенствено до нивоа вода, који су у вези са: технологијом одржавања и складиштења убојних средстава и технологијом санирања последица атомско-биолошко-хемијских акцидената у миру и рату. Сходно томе, студијски програм Војнохемијско инжењерство реализује се у два изборна подручја – модула: 1. убојна средства и 2. АБХ служба.

Студент стиче диплому инжењера технологије ако у предвиђеном року испуни све обавезе предвиђене студијским програмом и тако сакупи 240 бодова ЕСПБ. Осим дипломе, студенту се издаје и Додатак дипломи, који означава компетенције студента за професионалног официра за Техничку службу (специјалност – убојна средства) и АБХ службу, као и за инжењера војнохемијског инжењерства.

Војно ваздухопловство

Сврха студијског програма Војно ваздухопловство је образовање студената Војне академије за позив официра рода авијације – пилот авиона или пилот хеликоптера, као и за инжењера саобраћаја.

Реализацијом тог студијског програма будући официри рода авијације – пилоти авиона и пилоти хеликоптера оспособљени су за рад на почетним дужностима: пилот у авијацијском, односно хеликоптерском одељењу, за извршавање основних летачких задатака и за наставак напредне обуке на нивоу тактичких авијацијских јединица ранга авијацијских ескадрила. Осим тога, студијски програм обезбеђује неопходне компетенције за обављање дужности инжењера војног ваздухопловства.

Студент стиче диплому инжењера саобраћаја ако у предвиђеном року испуни све обавезе предвиђене студијским програмом и тако сакупи 240 бодова ЕСПБ. Осим дипломе, студенту се издаје и Додатак дипломи, који означава компетенције студента за професионалног пилота војног ваздухопловства, као и за инжењера војног ваздухопловства.

Сумарни преглед студијских програма, модула, диплома и додатака дипломи основних академских студија у Војној академији приказан је у табели 1.

Табела 1 – Основне академске студије (Bachelor)

Студијски програм	Модули	Диплома	Додатак дипломи	
Менаџмент у одбрани	Пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжињерија, речне јединице, АРЈ за ПВ ВОЈ	Менаџер	Менаџер одбране	Официр јединица пешадије, оклопних јединица, артиљерије, инжињерије, речних јединица, јединица АРЈ за ПВД и ВОЈ
Војномашинско инжењерство	Наоружање, борбена возила	Инжењер машинства	Инжењер војномашинског инжењерства	Официр техничке службе
Војноелектронско инжењерство	Радарски системи, ракетни системи и системи управљања ватром, телекомуникације	Инжењер електротехнике и рачунарства	Инжењер војноелектронског инжењерства	Официр техничке службе, официр службе телекомуникација
Војнохемијско инжењерство	Убојна средства, АБХ служба	Инжењер технологије	Инжењер војнохемијског инжењерства	Официр техничке службе (Убс), официр АБХ службе
Војно ваздухопловство	–	Инжењер саобраћаја	Инжењер војног ваздухопловства – пилот	Пилот војног ваздухоплова

Дипломске академске студије

Дипломске академске студије обезбеђују проширивање знања официра стечених на основним академским студијама и стицање компетенција неопходних за обављање виших дужности у свом роду – служби, као и за обављање послова дипломираног менаџера, односно дипломираног инжењера одређеног профила.

Дипломске академске студије реализују се у четири студијска програма: 1. Менаџмент у одбрани; 2. Војномашинско инжењерство; 3. Војноелектронско инжењерство и 4. Војнохемијско инжењерство. Пети студијски про-

грам – војно ваздухопловство – требало би да се реализује кроз заједнички студијски програм са Саобраћајним факултетом.

Дипломске академске студије изводе се током једне академске године (два семестра). Укупан број бодова ЕСПБ које студент треба да скупи да би завршио тај степен студија је 60.

Менаџмент у одбрани

Сврха тог студијског програма је образовање професионалних официра за више дужности у одређеном роду и служби у складу са мисијама и задацима Војске Србије, као и за дипломираног менаџера у систему одбране Републике Србије.

Реализацијом тог студијског програма официри Војске Србије оспособљавају се за рад на дужностима ранга командира чете – батерије у оквиру одређеног рода или службе. Осим тога, тај студијски програм образује официре за решавање сложенијих организационих и функционалних проблема у области менаџмента у одбрани, како у мирнодопским, тако и у различитим кризним ситуацијама.

На почетку студија студент се опредељује за један од седам изборних подручја – модула: пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжињерија, речне јединице, АРЈ за ПВД и ВОЈ. Предмети изборних подручја – модула дефинисани су на основу образовних профила официра одређеног рода или службе Војске Србије.

Студент стиче диплому дипломираног менаџера, а у Додатку дипломи означене су његове компетенције за дужност командира чете – батерије у одређеном роду или служби Војске Србије, као и за дипломираног менаџера одбране.

Војномашинско инжењерство

Сврха студијског програма дипломских академских студија Војномашинско инжењерство је оспособљавање официра Техничке службе – специјалност наоружање и борбена возила у складу са мисијама и задацима Војске Србије, као и дипломираног инжењера машинства. Тај студијски програм реализује се у два изборна подручја – модула: наоружање и борбена возила.

Реализацијом тог студијског програма официри Техничке службе – специјалности наоружање и борбена возила допуњују знања стечена на основним академским студијама и оспособљавају се за решавање сложенијих техничко-технолошких проблема на почетним или непосредно вишим дужностима, које су у вези са технологијом и организацијом одржавања наоружања, борбених и неборбених возила, у складу са мисијама и задацима Војске Србије.

Студент стиче диплому дипломираног инжењера машинства, а у Додатку дипломи означене су његове компетенције за професионалног официра у Техничкој служби – специјалност Наоружање и борбена возила, као и за дипломираног инжењера војномашинског инжењерства.

Војноелектронско инжењерство

Сврха тог студијског програма је оспособљавање официра Техничке службе – специјалности радарски системи и ракетни системи и системи управљања ватром и официра службе Телекомуникације у складу са мисијама и задацима Војске Србије, како и за дипломираног инжењера електро-техничког и рачунарског инжењерства.

Реализацијом тог студијског програма будући официри Техничке службе – специјалности радарски системи или ракетни системи и системи управљања ватром и официри службе Телекомуникација проширују знања стечена на основним академским студијама и оспособљавају се за решавање сложенијих техничко-технолошких проблема на почетним и непосредно вишим дужностима, које су у вези са експлоатацијом и одржавањем војних електронских система у миру и у кризним ситуацијама.

Студијски програм дипломских академских студија Војноелектронско инжењерство реализује се у три изборна подручја – модула: 1. телекомуникације, 2. радарски системи и 3. ракетни системи и системи управљања ватром.⁴⁷

По завршетку студија студент стиче диплому дипломираног инжењера електротехничког и рачунарског инжењерства. Осим дипломе, студенту се издаје и Додатак дипломи, који означава компетенције студента за професионалног официра у служби Телекомуникација и у Техничкој служби – специјалност радарски системи и ракетни системи и системи за управљање ватром, као и за дипломираног инжењера војноелектронског инжењерства.

Војнохемијско инжењерство

Сврха студијског програма дипломских академских студија Војнохемијско инжењерство је оспособљавање официра Техничке службе – специјалност убојна средства и АБХ службе у складу са мисијама и задацима Војске Србије.

Реализацијом тог студијског програма, официри Техничке службе – специјалности убојна средства и АБХ службе допуњују знања стечена на основним академским студијама и оспособљавају се за решавање сложенијих техничко-технолошких проблема на почетним и непосредно вишим дужностима, које су у вези са: технологијом и организацијом одржавања и складиштења убојних средстава и технологијом и организацијом санирања последица атомско-биолошко-хемијских акцидената у миру и ванредним ситуацијама.

Студијски програм дипломских академских студија Војнохемијско инжењерство реализује се у два изборна подручја – модула: убојна средства и АБХ служба.

⁴⁷ У оквиру тог студијског програма планирана је акредитација модула Информациони системи на основним и дипломским академским студијама. Свршени студенти ће стицати диплому инжењера, односно дипломираног инжењера електротехнике и рачунарства, а у Додатку дипломе биће назначене квалификације инжењера/дипломираног инжењера војноелектронског инжењерства и официра службе информатике.

Студент стиче диплому дипломираног инжењера технологије, а у Додатку дипломи означене су компетенције студента за професионалног официра Техничке службе – специјалност убојна средства и АБХ служба, као и за дипломираног инжењера војнохемијског инжењерства.

Сумарни преглед студијских програма, модула, диплома и додатака дипломи дипломских академских студија у Војној академији приказан је у табели 2.

Табела 2 – Дипломске академске студије (Master)

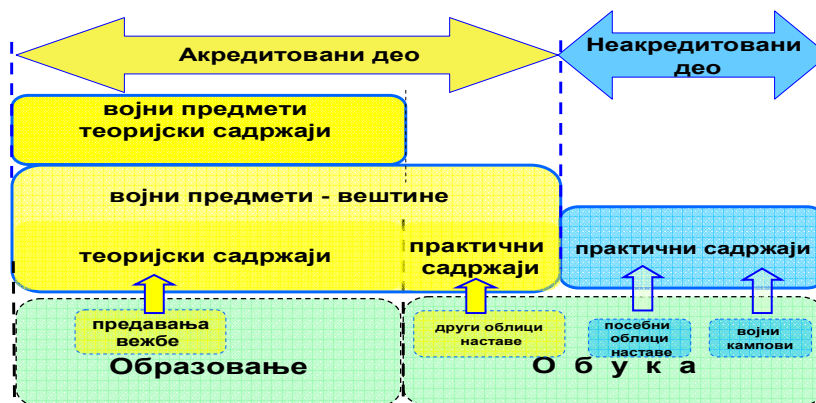
Студијски програм	Модули	Диплома	Додатак дипломи	
Менаџмент у одбрани	Пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжењерија, речне јединице, АРЈ за ПВД, ВОЈ	Дипломирани менаџер	Дипломирани менаџер одбране	Официр јединица пешадије, оклопних јединица, артиљерије, инжењерије, речних јединица, АРЈ за ПВД и јединица ВОЈ.
Војномашинско инжењерство	Наоружање, борбена возила	Дипломнирани инжењер машинства	Дипломирани инжењер војномашинског инжењерства	Официр техничке службе
Војноелектронско инжењерство	Радарски системи, ракетни системи и системи управљања ватром, телекомуникације	Дипломирани инжењер електротехнике и рачунарства	Дипломирани инжењер војноелектронског инжењерства	Официр техничке службе, официр службе телекомуникација
Војнохемијско инжењерство	Убојна средства НХБ	Дипломирани инжењер технологије	Дипломирани инжењер војнохемијског инжењерства	Официр техничке службе (Убс), официр атомско-биолошко-хемијске службе (АБХ)

Интегрисане основне и дипломске академске студије

У области медицинских наука развијен је студијски програм интегрисаних основних и дипломских академских студија под називом „Медицина“. Студије трају шест година и укупан број ЕСПБ које студент може да сакупи износи 360. Након завршетка тих студија студент стиче диплому – доктор медицине.

Војна обука

Општи циљ војне обуке студената Војне академије је да се војностручно и психофизички припреме и оспособе за реализацију задатака унутар рода – службе и обављање почетних официрских дужности нивоа командира вода, у складу са мисијама и задацима Војске Србије. У ширем смислу, војна обука представља скуп координираних активности на реализацији акредитованих и неакредитованих садржаја општевојног и војностручног подручја у процесу основног оспособљавања официра за почетне дужности командира вода у свом роду – служби. У ужем смислу, под војном обуком се подразумева неакредитовани део општевојних и војностручних садржаја, који се реализују као паралелни део академског образовног процеса, односно акредитованих студијских програма (шема 9).⁴⁸

Шема 9 – Концепт војне обуке
Студијски програм „МЕНАЏМЕНТ У ОДБРАНИ“

Војна обука траје шест и по месеци (26 недеља) и изводи се у војним камповима у две фазе. Прва фаза обуке је заједничка за све студенте и реализује се у прве две године школовања. Друга фаза обуке је стручно-специјалистичка и изводи се током треће и четврте године школовања по родовима и службама. Војна обука током семестра изводи се од два до четири часа недељно. Кампови се организују на логорским просторијама и у Центрима за обуку војника Генералштаба Војске Србије у различитом трајању (табела 3).

⁴⁸ Концепт војне обуке израдили су први аутор овог рада, пуковник мр Бранко Бошковић, пуковник Велимир Кевац и потпуковник Дејан Ранђеловић, док су израдом програма војне обуке руководили пуковници Велимир Кевац и Иван Јалови.

Табела 3 – Преглед војне обуке у камповима

Камп	Трајање	Време	Напомена	
1	4 недеље	септембар	Основна војна обука 1	Заједничка обука
2	2 недеље	½ фебруар	Основна војна обука 2	
3	2 недеље	½ јун	Колективна обука 1	
4	2 недеље	½ септембар	Обука за 2. и 3. мисију Војске Србије	
5	2 недеље	½ фебруар	Обука у зимским условима	
6	2 недеље	½ јун	Колективна обука 2	
7	2 недеље	½ септембар	Обука у вожњи моторних возила	
8	2 недеље	½ фебруар	Колективна обука 3	
9	2 недеље	½ јун	Стручно-специјалистичка обука 1	Стручно-специјалистичка обука
10	2 недеље	½ септембар	Стручно-специјалистичка обука 2	
11	2 недеље	½ фебруар	Стручно-специјалистичка обука 3	
12	2 недеље	½ јун	Стручно-специјалистичка обука 4	
Обука у камповима траје укупно 26 недеља (6,5 месеци)				

Образовање током живота

Образовање током живота (војностручно усавршавање) представља важан сегмент образовне делатности Војне академије. Сходно томе, Војна академија је 2008. године покренула више иницијатива ради реформе система војно-стручног усавршавања, са тежиштем на креирању новог концепта који би, осим постојећег командно-штабног и генералштабног усавршавања, обухватао још два нивоа усавршавања. Тај концепт обухвата четири нивоа усавршавања: први ниво – основни командно-штабни курс; други ниво – командно-штабно усавршавање, трећи ниво – генералштабно усавршавање и четврти ниво – Високе студије безбедности и одбране. У току 2008. године и до средине 2009. године израђени су нови студијски програми за прва три нивоа усавршавања.⁴⁹

Основни командно-штабни курс

На том курсу официри се оспособљавају за дужности нивоа командира чете и функционалне дужности у командама батаљонског нивоа – родовског типа. Похађају га официри чина поручника и капетана. Траје три месеца.

⁴⁹ Руководилац за израду концепта војностручног усавршавања, као и наставних планова и програма за прва три нивоа усавршавања, био је пуковник Звездан Опачић.

Командно-штабно усавршавање

Кроз тај вид усавршавања официри се оспособљавају за командовање тактичким јединицама ранга батаљона, обављање штабних дужности у командама бригадног нивоа и других дужности у вишим командама Војске и организацијским јединицама Министарства одбране (по типу каријере). Кандидати су официри чина капетана и мајора. Усавршавање траје десет месеци, односно једну школску годину.

Генералштабно усавршавање

То усавршавање намењено је за оспособљавање официра за командовање јединицама (саставима) бригадног нивоа, обављање штабних, наставничких и других дужности у командама и организацијским јединицама Министарства одбране и Војске Србије оперативног и стратегијског нивоа (интервидовски карактер). Похађају га официри чина мајора и потпуковника. Траје девет месеци.

Четврти ниво усавршавања – Високе студије безбедности и одбране – планирано је да отпочне са реализацијом у трећој фази реформе система високог војног образовања.

Школовање за резервне официре

Пети елемент модела високог војног школства је школовање за резервне официре. Циљ тог школовања је оспособљавање резервних официра за обављање дужности командира одељења и командира вода, односно других дужности тог нивоа у роду – служби, у складу са мисијама и задацима Војске Србије. Школовање траје шест месеци, а дели се на два дела: први део траје четири месеца и реализује се у Војној академији, а други део, у трајању од два месеца, реализује се кроз стажирање у јединицама и установама Војске Србије. Школовање се организује два пута годишње за следеће родове и службе: Пешадија, Артиљерија, АРЈ за ПВД, Инжињерија, ВОЈ, Техничка служба, Интендантска служба, Саобраћајна служба и Геодејска служба.

У другој фази реформе високог војног образовања створени су услови да се, у складу са потребама система одбране, у наредној фази реформе, пројектује школовање кадра на трећем нивоу студија у сва три научна поља, под условом да Влада Републике Србије донесе одлуку о формирању Војног универзитета. У таквом организационом облику школовања кадра остваривале би се основне и дипломске академске студије, интегрисане основне и дипломске академске студије и докторске академске студије. Такође, покренута је иницијатива за формирање четвртог нивоа усавршавања официра и државних службеника – Високе студије безбедности и одбране.

2.3. Трећа фаза реформе високошколског војног образовања – формирање интегрисаног Војног универзитета (2009–2010)

Нормативне претпоставке за почетак треће фазе реформе високог војног образовања садржане су у Министарском упутству за 2009. годину у оквиру одељка „Школовање и усавршавање кадра“, где је регулисано:

1. наставити хармонизацију система војног школства са системом образовања у друштву, узимајући у обзир да ће се реформа школовања и усавршавања у 2009. години усклађивати са пројектованим потребама система одбране;

2. наставити са рационализацијом свих облика школовања припадника Министарства одбране и Војске Србије у земљи и иностранству;

3. организацију наставе и студијске програме војних високошколских установа и процеса акредитације установа и студијских програма, у складу са стандардима које је прописао Национални савет за високо образовање Републике Србије, прилагодити потребама Војске Србије и ускладити са захтевима Болоњског процеса.

4. реализацију циљева образовања и усавршавања у 2009. години усмерити ка обезбеђењу потребних способности за извршење мисија и задатака Војске Србије;

5. школовање и студије првог, другог и трећег степена реализовати првенствено у војношколским установама, а мањи део кадра, за поједине специјалности родова и служби, школовати у грађанству и иностранству;

6. разрадити критеријуме за селекцију кандидата за све нивое школовања, студија и стручних усавршавања, који ће гарантовати већу професионалну оспособљеност и стручност кадра;

7. ради усклађивања система образовања у Министарству одбране и Војсци Србије са одговарајућим решењима у оружаним снагама земаља чланица Програма „Партнерство за мир“ ради подизања степена интероперабилности;

8. у процесу реализације наставних садржаја војних високошколских установа ангажовати лица из система одбране на највишим руководећим и командним дужностима, посебно лица која су завршила одређене облике усавршавања у иностранству;

9. развити четврти ниво стручног усавршавања у Министарству одбране и Војсци Србије, државних и војних руководиљаца, а остале нивое стручног усавршавања професионалних официра ускладити са потребама Војске Србије, могућностима високих војношколских установа и одговарајућим решењима у оружаним снагама земаља чланица Програма „Партнерство за мир“ и

10. тежиште учења страних језика (приоритетно енглеског језика) усмерити на индивидуално учење језика, тзв. учењем на даљину.⁵⁰

⁵⁰ Министарско упутство за 2009. годину, Република Србија, Министарство одбране, новембар 2008, стр. 11 и 12.

Ради наставка реформе система високог војног образовања кључни ставови Министарства одбране Републике Србије садржани у том упутству су: 1. наставити хармонизацију система војног школства са системом образовања у друштву; 2. процес акредитације војних високошколских установа и студијских програма прилагодити потребама Војске Србије и ускладити са захтевима Болоњског процеса; 3. школовање и студије првог, другог и трећег степена реализовати првенствено у војношколским установама, а мањи део кадра, за поједине специјалности родова и служби, школовати у грађанству и иностранству и 4. развити четврти ниво стручног усавршавања у Министарству одбране и Војсци Србије, државних и војних руководиоца.

Наведеним ставовима експлицитно је изражена намера Министарства одбране да се настави са процесом хармонизације војношколског система са системом образовања у друштву и процесом акредитације војношколских установа и студијских програма, укључујући и трећи степен високог образовања (докторске студије). Истовремено, ти ставови су потврдили исправност системских решења у другој фази реформе високог војног образовања, а посебно оних који се односе на образовање официрског кадра у војним високошколским установама, као и да се мањи део кадра, за потребе појединих родова и служби, добија школовањем у грађанству.

Када је реч о трећем нивоу студија, који подразумева развијање докторских студија у обе високошколске установе које су се у другој фази реформе акредитовале као Високе школе академских студија, неопходно је да се створи нова организациона структура која би подржавала тај процес. Уважавајући одредбе Закона о високом образовању, које регулишу да академске студијске програме на свим нивоима студија остварује високошколска установа која има статус универзитета (члан 33. Закона), тај захтев Министарства одбране изражен у Министарском упутству имплицитно указује на потребу оснивања Војног универзитета. Осим тога, Министарство одбране изразило је писмену намеру о формирању Војног универзитета.⁵¹

Циљ преформирања постојећих војних високошколских установа и формирања Војног универзитета је стварање акредитоване високошколске установе која би остваривала студијске програме на првом, другом и трећем нивоу студија, у складу са Законом о високом образовању Републике Србије и специфичностима система одбране. У тој установи би се обављало оспособљавање академски образованих официра и њихово перманентно образовање и усавр-

⁵¹ Међутим, постоје и другачија мишљења о формирању високошколске установе тог типа. Тако, на пример, Воткинс у цитираном чланку сматра да „аргументација која је представљена у прилогу те иницијативе не оправдава развој таквог модела војног школства“. Према његовом мишљењу, „само мали број држава може финансијски да подржи, односно да одржава у складу са одговарајућим стандардима такву институцију“ и закључује да „Србија не поседује ресурсе потребне за оснивање такве установе, која би пружала само краткорочну 'приватну' и 'друштвену' добит, али би дугорочно штетила новој генерацији војних кадрова“. (Воткинс, А., оп. цит, стр. 96).

шавање у струци. Осим тога, та високошколска установа обједињавала би образовни и научноистраживачки рад, као компоненте јединственог процеса високог образовања за потребе Министарства одбране и Војске Србије.

На Војном универзитету, односно на Војној академији и Медицинском факултету Војномедицинске академије, који би били у његовом саставу, било би обезбеђено да Војска Србије добија школовани кадар у складу са захтевима за профилем официрског кадра који јој је потребан. У вези с тим, надлежне институције Војске Србије и Министарства одбране имале би пресудан утицај на дефинисање профила официрског кадра.⁵² Дакле, циљеви и задаци школовања будућих официра и њиховог каснијег усавршавања, као и до сада, примарно ће бити везани за потребе Министарства одбране и Војске Србије.

Када је реч о условима за акредитацију Војног универзитета, неопходно је да се та институција прво оснује, а оснивање високошколских установа регулисано је чланом 40. Закона о високом образовању. Један од оснивача високошколских установа може да буде и Република, у ком случају одлуку о оснивању институције високог образовања доноси Влада (став 1. и 2, члан 40. Закона). Сходно томе, одлуку о оснивању Војног универзитета требало би да донесе Влада Републике Србије, на предлог Министарства одбране. Међутим, тим чланом закона није регулисана могућност оснивања високошколске установе за потребе војног образовања, јер су у време доношења Закона о високом образовању Републике Србије војне школе биле савезна институција.

Ради превазилажења наведених проблема, у мају 2006. године, после консултација са Министарством просвете и спорта, а преко Националног савета за високо образовање, Министарство одбране предложило је измену и допуну члана 40. Закона о високом образовању, којима би се, попут високог образовања за потребе полиције, регулисало и високо образовање за потребе Војске Србије и Министарства одбране. Национални савет за високо образовање подржао је предлог Министарства одбране и проследио га је Министарству просвете на даљу надлежност. Та иницијатива обновљена је у јуну 2007, као и током 2008. године. Истовремено, Министарство одбране је преко Министарства просвете покренуло иницијативу да Влада Републике Србије оснује Војни универзитет.

Према Закону о високом образовању, Универзитет је самостална високошколска установа која обједињује образовни, научноистраживачки и стручни рад, као компоненте јединственог процеса високог образовања. Високошколска установа има статус универзитета ако остварује академске студијске програме на свим нивоима студија, у оквиру најмање три образовно-научна поља и три области (члан 33. Закона). Факултети не могу да буду самосталне високошколске установе, већ су саставни део универзитета.

⁵² Такав утицај остварен је током 2005. године, када је Управа за школство, у сарадњи са Генералштабом и Војном академијом, спровела истраживање и израдила студију „Стручни профили официра Војске Србије“.

Факултет у саставу универзитета је високошколска установа која може да остварује академске студијске програме и развија научноистраживачки и стручни рад у једној или више области (члан 34. Закона).

Сходно наведеним законским одредбама, Војна академија и Медицински факултет Војномедицинске академије могу да буду акредитовани у оквиру универзитета или интегрисаног универзитета. Због указане потребе за интеграцијом кадровских, истраживачких и других капацитета, најбољи ефекти би били постигнути ако би се формирао интегрисани Војни универзитет, који би обједињавао те две установе без својстава правног лица. Интегрисани универзитет се акредитује као целина заједно са свим факултетима, без својстава правног лица који се налазе у његовом саставу. Укупни ресурси се рачунају на нивоу универзитета. Такав универзитет требало би да остварује академске студијске програме на свим нивоима студија, у оквиру најмање три поља и три области.

Имајући у виду чињеницу да су Војна академија и Војномедицинска академија у четвртном циклусу акредитовале студијске програме за два нивоа студија (основне, академске и интегрисане академске студије) и у три научна поља (друштвено-хуманистичко, техничко-технолошко и медицинско), у наредном, петом циклусу припремљена је документација за акредитацију интегрисаног Војног универзитета као самосталне високошколске установе и докторских студија у области друштвено-хуманистичких, техничко-технолошких наука (Војна академија) и медицинских наука (Медицински факултет Војномедицинске академије). Акредитација интегрисаног Војног универзитета и његових студијских програма, као и њихова имплементација, чини суштину треће фазе реформе високог војног образовања (шема 10).

Шема 10 – Трећа фаза реформе високог војног образовања

Докторске студије имају најмање 180 бодова ЕСПБ, уз претходно остварени обим студија од најмање 300 бодова ЕСПБ на основним и дипломским академским студијама, односно 360 ЕСПБ на интегрисаним основним и дипломским академским студијама из медицинских наука.⁵³ Називи студијских програма докторских академских студија и називи диплома на Интегрисаном Војном универзитету приказани су у табели 4.

Табела 4 – Студијски програми докторских академских студија (PhD)

Нучно поље	Студијски програми	Диплома
Друштвено-хуманистичке науке	Менаџмент у одбрани	Доктор наука – менаџмент и бизнис
Техничко-технолошке науке	Војномашинско инжењерство	Доктор наука – машинско инжењерство
Медицинске науке	Биомедицина	Доктор медицинских наука

Ради акредитације студијских програма докторских академских студија у три научна поља, интегрисани Војни универзитет требало би да докаже своју спремност за извођење докторских студија на основу показатеља који се односе на научноистраживачки рад.⁵⁴ Један од најзначајнијих докумената у том домену јесте Решење о акредитацији високошколске установе, односно интегрисаног Војног универзитета, као научноистраживачке организације. То решење је обавезни прилог за акредитацију студијског програма докторских студија. То значи да уколико високошколске установе нису акредитоване као научноистраживачке установе у Републици Србији, оне не могу да акредитују докторске студије, а самим тим ни универзитет као високошколску установу.⁵⁵

Осим акредитације интегрисаног Војног универзитета и докторских студија у три научна поља, у трећој фази реформе високог војног образовања планира се акредитација студијског програма Логистика у одбрани (модули: општа логистика, финансије и транспорт) на основним и дипломским академским студијама у оквиру интердисциплинарних, мултидисциплинарних, трансдисциплинарних (ИМТ) и двопредметних студија. При томе се под ИМТ студијским програмима подразумевају интердисциплинарни, мултидисциплинарни и трансдисциплинарни студијски програми који обухватају материју из две или више области из истог или различитих научних поља. Ти студијски програми се могу орга-

⁵³ Стандарди за акредитацију Студијских програма докторских студија, *Службени гласник РС*, бр. 106/2006, стр. 41.

⁵⁴ То су следећи документи: Програм научноистраживачког рада, Збирни преглед одбрањених теза и публикација; Листа научноистраживачких пројеката који се тренутно реализују на универзитету; Збирни преглед научноистраживачких резултата у установи у претходној години и други документи.

⁵⁵ Упутство за припрему документације за акредитацију докторских студија, Комисија за акредитацију и контролу квалитета, Београд, октобар 2007.

низовати у оквиру сва три нивоа студија и обе врсте високог образовања (академско и струковно).⁵⁶ Студијски програми који су припремљени за акредитацију у додатном, шестом циклусу приказани су у табели 5.

Табела 5 – Студијски програми који се акредитују у шестом циклусу

Студијски програм	Модули	Диплома	Додатак дипломи	
Основне академске студије (Bachelor)				
Логистика у одбрани	Општа логистика, Финансије, Транспорт	Менаџер логистике	Менаџер логистике у одбрани	– начелник (референт) интендантске службе – начелник (референт) финансијске службе – начелник (референт) саобраћајне службе
Дипломске академске студије (Master)				
Логистика у одбрани	Општа логистика Финансије транспорт	Дипломирани менаџер логистике	Дипломира ни менаџер логистике у одбране	– начелник (референт) интендантске службе – начелник (референт) финансијске службе – начелник (референт) саобраћајне службе

Када је реч о образовању током живота, као једном од сегмената високог војног образовања, у трећој фази реформе планирано је да се реализује четврти ниво стручног усавршавања – Високе студије безбедности и одбране. Као што је истакнуто, Министарским упутством за 2009. годину регулисано је да се у текућој години пројектује тај ниво усавршавања. Сходно томе, Управа за школство и Војна академија разрадили су Почетну платформу са динамичким планом формирања четвртог нивоа усавршавања кадрова Војске Србије и Министарства одбране, као и државних службеника.

Према тој платформи, циљ тог курса је оспособљавање официра за највише дужности у Министарству одбране и Војсци Србије, државних службеника и других лица за обављање високих дужности у министарствима, др-

⁵⁶ Упутство за припрему документације за акредитацију ИМТ студијског програма, Национални савет за високо образовање, Београд, мај 2009, стр. 1.

жавним органима и институцијама Републике Србије који се ангажују на пословима безбедности и одбране. Кандидати за тај курс били би официри чина пуковника и бригадног генерала, као и цивилна лица која се баве питањима одбране и безбедности. Курс би трајао четири месеца.

У наредном периоду требало би да се створе услови, пре свега кадровски, за акредитацију командно-штабног усавршавања као дипломских академских студија (мастер). Тај студијски програм би се разликовао од студијског програма на истом нивоу студија (Менаџмент у одбрани) по томе, што би знатно био проширен циљ оспособљавања официра (командовање јединицама ранга батаљона, обављање штабних дужности у командама бригадног нивоа и других дужности у командама Војске Србије и организацијским јединицама Министарства одбране – по типу каријере). Стога би назив тог студијског програма могао да буде „Војни менаџмент“, назив дипломе био би „дипломирани менаџер“, а у Додатку дипломи биле би назначене компетенције официра за обављање дужности војног менаџера и официра одређеног типа каријере (командни, штабни, политика одбране, управљање људским ресурсима, обавештајно-безбедносни, логистички и наставно-научни). Услов за похађање тог нивоа студија био би завршен курс командира чете (батерије) и одређено искуство у командовању јединицама тог ранга. Школовање по акредитованом студијском програму за тај ниво усавршавања требало би да отпочне у школској 2010/2011. години. Тиме би се створиле неопходне претпоставке да генералштабно усавршавање похађају само они официри који су претходно завршили дипломске академске студије (мастер).

Закључак

Један од најзначајнијих чинилаца реформе високог војног образовања у Републици Србији чине нормативне и доктринарне претпоставке које су дефинисане у Закону о одбрани, Стратегији националне безбедности, Стратегији одбране и Стратегијском прегледу одбране. Динамика имплементације нових доктринарних поставки садржана је у Стратегијском прегледу одбране, као и у Министарским упутствима Министарства одбране за сваку годину. Када је реч о конципирању нових студијских програма, свакако, тежишни доктринарни документ јесте Стратегијски преглед одбране, у којем су дефинисане нове мисије и задаци Војске Србије. То имплицира потребу да нови студијски програми Војне академије обухвате садржаје којима ће се студенти оспособљавати за обављање тих мисија и задатака.

Једну од основних образовних детерминанти реформе високог војног образовања представља Болоњска декларација, која је усвојена у већини европских земаља, укључујући и нашу. У складу с том декларацијом извршене су битне измене у нормативној сфери која уређује простор високог образо-

вања, па је донет нов Закон о високом образовању Републике Србије. Та декларација проузроковала је значајне промене у сфери високог војног образовања у Европи, како у цивилном, тако и у војном сектору. Болоњски процес омогућује: упоређивање образовних система; признавање диплома и сертификата; јединствен систем трансфера кредита; мултициклични систем образовања и обуке и сарадњу у области европске гаранције квалитета високог образовања и стварање европске области високог образовања.

Приликом реформе система високог војног образовања узимани су у обзир и резултати два научноистраживачка пројекта која су се бавила реформом система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе, као и дефинисањем стручних профила официра Војске Србије и Црне Горе, односно Војске Србије. Оба истраживања реализовала је Управа за школство Сектора за људске ресурсе Министарства одбране, у сарадњи са надлежним институцијама Министарства одбране и Војске Србије и Црне Горе у току 2006. године. Резултати тих истраживања су постепено имплементирани у све фазе реформе, а нарочито приликом конципирања нових студијских програма. Међутим, дефинисани радни и образовни профили официра допуњени су актуелним и антиципираним захтевима који проистичу из нових доктринарних опредељења, а пре свега из нових мисија и задатака Војске Србије.

Реформа високог војног образовања тече непрекидно већ две деценије, с тим што је највећи део времена утрошен на организационе промене које су неминовно пратиле и кадровске промене. Тек од пре неколико година реформа високог војног образовања усмерена је ка хармонизацији војношколског система са системом образовања у друштву, па је она обухватила и програмске садржаје који су нужно имплицирали и одговарајуће кадровске и организационе промене. Тај период реформи високог војног образовања може се поделити у три фазе.

У првој фази реформе остварена је сарадња са три факултета Београдског универзитета – Факултетом организационих наука, Факултетом безбедности и Саобраћајним факултетом. Са тим институцијама израђено је седам заједничких студијских програма, којима је омогућено стицање заједничке дипломе тих факултета и Војне академије.

У другој фази реформе акредитовани су студијски програми Војне академије као Високе школе академских студија у два научна поља – друштвено-хуманистичко и техничко-технолошко – при чему је развијено пет студијских програма основних академских студија (менаџмент у одбрани, војномашинско инжењерство, војноелектронско инжењерство, војнохемијско инжењерство и војно ваздухопловство) у трајању од четири године и четири студијска програма дипломских академских студија (менаџмент у одбрани, војномашинско инжењерство, војноелектронско инжењерство и војнохемијско инжењерство) у трајању од једне године. Истовремено, Војномедицинска академија је у пољу медицинских наука развила интегрисани студијски програм основних и дипломских академских студија медицине у трајању од

шест година. Као комплементаран систему образовања, у тој фази реформе конципиран је и развијен систем војне обуке, као неакредитовани део садржаја оспособљавања, који се изводи у војним камповима и који траје шест и по месеци. Та обука допуњује академско образовање и омогућује целовито оспособљавање будућих официра за обављање почетних дужности нивоа командира вода у одређеном роду – служби.

Након акредитације Војне академије и Војномедицинске академије као високих школа академских студија, створене су претпоставке за трећу фазу реформе високог војног образовања, која би тежишно обухватала развијање трећег нивоа студија (докторске студије). Међутим, основни предуслов за реализацију тих намера јесте одлука Владе Републике Србије о оснивању Војног универзитета, јер се ти нивои студија, као и претходна два, могу реализовати само у оквиру образовне институције типа универзитета. У складу са одлуком о намерама за формирање те институције, Министарство одбране чини напоре који су усмерени у том правцу.

Упоредо са реформом академског система образовања, извршене су значајне промене у систему образовања током живота, тако што су конципирана четири нивоа стручног усавршавања: основни командно-штабни курс, командно-штабно усавршавање, генералштабно усавршавање и Високе студије одбране и безбедности. За прва три нивоа усавршавања урађени су наставни планови и програми, док је за четврти ниво у току расправа о почетној платформи за тај ниво усавршавања. Такође, у току је израда студијског програма командно-штабног усавршавања који ће бити акредитован као дипломске академске студије (мастер).

Реформа система високог образовања, у чијем је средишту акредитација Војне академије и Војномедицинске академије, као и Војног универзитета, има вишеструку значај: прво, Војна академија је очувана као високошколска институција било да је самостална или у саставу Војног универзитета; друго, акредитација високошколских установа и студијских програма значајно доприноси афирмацији војне професије и побољшава мотивацију за војни позив; треће, систем високог војног образовања постаје део система високог образовања у друштву, а самим тим и европског простора за високо образовање; четврто, стварају се услови за прерастање Војне академије у регионални центар за образовање и усавршавање официрског кадра и пето, створене су могућности за запошљавање припадника Министарства одбране и Војске након престанка службе са друштвено верификованом дипломом.

Литература

1. Закон о министарствима (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 43/07).
2. Закон о одбрани (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 116/07).

3. Закон о Војсци Србије (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 116/07).
4. Закон о високом образовању Републике Србије (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 76/05 и 100/07 – аутентично тумачење), (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 106, од 24. новембра 2006).
5. Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама (*Службени лист СРЈ*, бр. 80/94, 85/94, 74/99 и *Службени лист СЦГ*, бр. 44/2005).
6. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Zrínyi Miklós National Defence University, Manuscript accomplished, 2007.
7. Јефтић, З.; Вуруна, М.: „Реформа војног образовања у Републици Србији – могућности, изазови, правци развоја“, *Војно дело*, бр. 1, 2009, стр. 155–174.
8. Килибарда, З.; Марчек, Ј.; Нишић, С.; Стојковић, В.: *Систем школства у Војсци Југославије* (студија), Центар војних школа Војске Југославије, Институт ратне вештине, Београд, 1997.
9. Листа стручних, академских и научних назива (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 30/2007 и 112/2008).
10. Марчек, Ј.; Савић, А.; Данић, Н.; Суша, Б.: *Профили официра Војске Србије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2006.
11. Марчек, Ј.: *Војношколски системи иностраних земаља*, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Институт ратне вештине, Београд, 2000.
12. Министарско упутство за 2008. годину, Министарство одбране, Београд, 2007.
13. Министарско упутство за 2009. годину, Министарство одбране, Београд, 2008.
14. Правилник о стандардима у поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 106, од 24. новембра 2006).
15. Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе (студија), Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006.
16. Савић, А.; Марчек, Ј.; Суша, Б.; Данић, Н.; Живановић, Д.: *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе* (студија), Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006.
17. Univerzita obrany, University of Defence, Ministerstvo obrany České republiky, Agentura vojenských informací a služeb, 2006.
18. Воткинс, А.: „Образовање официра у Србији: балансирање традиције и модерности“, *Безбедност Западног Балкана*, часопис београдске Школе за студије безбедности, Центар за цивилно-војне односе, бр. 6, 2007.
www.unob.cz; www.rma.ac.be; www.zmne.hu

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ
ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ

Мр *Срђан* Миленковић, потпуковник,^{*}
 мр *Саша* Веселиновић, мајор,^{**}
 др *Анкица* Милојевић^{***}

Војна професија је свуда у свету, па и у Србији, по много чему специфична. Посебну специфичност представљају знања која се стичу у војним школама и могу се користити само у војној организацији, док су у другим државним, друштвеним и привредним системима веома мало примењива. Стога би младом човеку који се определи за ово изузетно тешко и часно занимање, требало омогућити да планира пут своје каријере. Управо због тога ток службе треба да буде предвидив, са јасним и дугорочно одређеним критеријумима у погледу усавршавања, унапређивања и постављења на радна/формацијска места.

Предмет овог рада су проблеми који, у актуелном периоду војне организације у Србији, стоје на путу професионалног развоја официрског кадра и начини на које се они могу превазићи.

Кључне речи: *каријера, војни позив, организација.*

Увод

Глобална перспектива света и универзализација стандарда присутна је у свим сегментима друштвеног живота и више је него извесна у будућности. Процес глобализације у великој мери обликује политику, економију и друштвени живот у свету. Он подразумева интензивно економско, технолошко, политичко, идејно-културолошко, образовно, а самим тим и војно повезивање људи и народа по моделу западне цивилизацијске парадигме. Идеолошки, глобализација се заснива на вредностима западног света, приватном власништву, индивидуалним слободама и демократији, а њен циљ је ширење тих стандарда на све просторе света и на све сфере људског деловања.

^{*} Аутор је запослен у Институту за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије.

^{**} Аутор је запослен у Управи за организацију Министарства одбране Републике Србије.

^{***} Ауторка је запослена у Високој техничкој школи струковних студија – Нови Београд.

Стратешке промене, изазване глобализацијом, одражавају се на све сегменте људског живота и рада. Иако су, углавном, узроковане измењеним глобалним условима пословања, развојем савременог менаџмента и променама у односима између менаџмента, запослених и државе, у последњим деценијама 20. века и почетком 21. века нарочито се огледају у области управљања људским капиталом. Стога су организације принуђене да често мењају своју организациону структуру, организациону климу и организационо понашање, а све у циљу прилагођавања новим условима. У том смислу мења се и однос запослених према организацији у којој раде и од које очекују да обезбеде материјалну егзистенцију, али и професионалну афирмацију. Запослени су све спремнији да током каријере промене средину, уколико је то потребно (па и више пута), као и да стварају сопствене каријере неvezане за једну организацију.

У таквим условима, начин на који се управља људским капиталом постаје одлучујући фактор конкурентске способности, развоја и опстанка организације, а људски потенцијал се све више потенцира као најзначајнији ресурс. Нови приступ планирању, регрутовању, селекцији, развоју, награђивању, мотивисању, напредовању и заштити запослених све је присутнији. Све више организација, приватних и јавних предузећа, у своју пословну политику и организацију укључују мере, активности и људе који се баве запосленима, њиховим знањима, вештинама, способностима и њиховим развојним потенцијалима. Управљање људским потенцијалом више се не препушта лаицима.

Ни војни организациони системи, као интегрални део државе и друштва, нису искључени из процеса глобализације, посебно у области управљања људским потенцијалом. Чак и у изузетно добро технички опремљеним и аутоматизованим оружаним снагама будућности, кључни и детерминишући фактор биће квалитет људског капитала. С обзиром на то, коначни циљ кадровске политике није само да се задовоље бројчане потребе, већ да се регрутује и узме у службу квалитетно људство, које има, или ће стећи, потребну војнострукну обуку. На тај начин пројектује се и имплементира модел професионалних оружаних снага, у којем пресудну улогу имају људи потпуно интегрисани у систем који ради на принципима ефикасности и ефективности. Стога антиципативно оријентисане армије предузимају све неопходне мере како би, из људског потенцијала којим располажу, био изабран потребан број високо мотивисаних и стручно припремљених људи.

Кадровска политика и предвидива каријера

Иако су људи најбитнији, они су уједно и најкомплекснији фактор војне организације. Комплексност произлази из специфичности људског бића. Човек је мисаоно и свесно биће које има сопствене циљеве, потребе и соп-

ствени живот, који се не одвија искључиво у организацији. Понашање људи некада је тешко предвидиво, постоји склоност ка нерационалности, непредвидивости, присутне су емоције...¹ Стога, осим развоју организације, треба тежити и развоју способности и личних особина запослених, и то на обо-страно задовољство – и запослених и војске.

С једне стране, организација тежи да кадровском политиком,² из расположивог људског потенцијала, ангажује потребан број људи како би у датом тренутку одговорила на изазове и смањила ризике у достизању пројектованих циљева. С друге стране, запослени планирају развој сопствене каријере. Проблеми настају када запослени, и поред професионалног односа према радним задацима, стекну утисак да нису у стању да задовоље сопствене потребе,³ посебно у смислу каријере.⁴ У таквим случајевима долази до дивергенције циљева организације и циљева запослених. Применом инкременталних организацијских промена тешко да се могу отклонити проблеми, а врвовање и регрутовање стручног кадра из окружења, поготово за послове у ускоспецијализованим организацијама (каква је и војска), изузетно је тешко. Стога се све чешће поставља питање да ли је могуће синхронизовати кадровску политику система и личне каријере запослених?

Одговор треба тражити у савременом управљању хуманим капиталом,⁵ јер људи, са својим потенцијалима, не представљају ресурс који ће бити утрошен у процесу, већ капитал по коме се препознаје и организација. Капитал се ствара планирањем кадра потребног у перспективи, перманентним образовањем запослених из самог система и њиховим вођењем у каријери, а пре свега, предвидивом каријером. Наиме, јасно дефинисани критеријуми у развоју каријере стварају услове да запослени планирају свој каријерни пут, а систему да задржи најквалитетнији кадар. На тај начин систем развија здраву организациону климу, а људски ресурс претвара у капитал.

¹ Милојевић, А., Миленковић, С. и други: *Перманентно образовање у савременим пословним системима*, ЛИБЕР, Београд, 2008.

² Више о кадровској политици у: Петровић, Мирко: *Менаџмент – принципи и функције*, ФОН, Београд, 1995.

³ Шире у: Maslow, A.H.: *Motivation and Responsibility*, Harper and Row, New York, 1954.

⁴ Под каријером се, фигуративно, подразумева време које се проведе у неком занимању, звању; ток службе у некој струци или пут живота (Срдић, М. и др.: *Пословни лексикон*, Веларта, Београд, 2009, стр. 340 и Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1986, стр. 403).

⁵ У савременом менаџменту често се користе три синтагме (везане за људе у организационим системима). Синтагма људски ресурси је општепозната. Друга је људски или хумани потенцијал и подразумева број, количину знања, здравствену и физичку способност коју поседују људи које је могуће ангажовати у процесима. И трећа, која се најчешће користи у савременој терминологији, јесте људски капитал, јер човек нема експлоатационе карактеристике и не троши се у процесу. Напротив, стечено знање и искуство су капитал који представља компаративну предност (институционално/формално учење, доживотно ван-институционално учење, перманентно образовање уз рад, емпиријско знање и пословне везе).

Каријерни пут официра у Војсци Србије у савременим условима

Протеклих година, у склопу реформе система одбране Републике Србије, углавном су пројектоване и реализоване организационе промене које су имале за циљ усаглашавање организационе шеме са материјалним и финансијским могућностима државе. Реформа је, сасвим природно, у великој мери захватила и запослене. Међутим, да ли је при том анализиран људски потенцијал који је систем одбране тада поседовао и потребе будућности? Да ли је учињен напор да се најквалитетнији кадар задржи у систему одбране⁶ или је циљ био да се бројно стање сведе на пројектовани ниво? Да ли су запослени имали времена и начина да се припреме и да ли су могли да планирају своју каријеру? У крајњем, управљање организационим променама подразумева информисање и припрему запослених. Да ли су запослени у систему одбране били правовремено и квалитетно информисани о предстојећим променама?

Пођемо ли од става да појам каријере, у најширем смислу, подразумева развој појединца у учењу и раду током живота, а у ужем смислу низ радних улога или послова (обично напредовање у радним улогама), онда се развој каријере не може посматрати само као достигнуће на радном месту, већ га треба сагледати и у контексту развоја личности. То подразумева да је одговорност за управљање каријером на самом појединцу, али и да организација има значајну улогу у пружању помоћи и подршке.

Примарни циљ развоја каријере је остваривање тренутних и будућих потреба за запошљавањем, што подразумева развој способности за запошљавање, али и развој способности за напредовање у каријери. Уколико су запослени боље обучени, поседују већа општа знања, али и специфична знања за рад на пословима које радно место захтева, имају више могућности за напредовање и развој каријере⁷ у војсци. Остваривањем таквих потреба појединаца, остварују се и неки од циљева војске, као што су:

- атрактивност војне организације за потенцијалне запослене;
- углед војске у окружењу;
- подстицај мотивације и побољшање резултата рада и
- коришћење потпуног потенцијала запослених.

⁶ У једном периоду основ за прекид радног односа у систему одбране био је година рођења. Свако ко се теоријски или емпиријски бави питањем управљања људским потенцијалом морао је да посумња у намере таквог критеријума и његову сврху. Пре свега имајући у виду да су из система одлазили запослени у пуном радном напону (доктори наука у научним установама, професори у Војној академији и Војномедицинској академији, врхунски референти, команданти, техничко особље), поставља се питање да ли је ико вршио анализу перформанси система пре тог процеса и после њега.

⁷ Beardwell, L., Holden, L.: *Human Resource Management*, Prentice Hall, Third Edition Published, 2001, p. 303.

Организациони елементи система одбране који се баве питањима управљања људским потенцијалом, требало би да имају у виду да традиционално поимање каријере⁸ све више уступа место савременом схватању по коме се као приоритет ставља индивидуална каријера, каријера без ограничења. Утицај глобализације у свим сферама друштвеног живота, у којима доминирају савремене организације које су углавном у области мезоекономских система и које имају мање управљачких нивоа, које су флексибилније и покретљивије, али исто тако нестабилне и са неизвесном будућношћу, упућују запослене на честе промене послова и организација.⁹ Међутим, војна организација, која припада групи макросистема и која има специфична знања која се захтевају само у тој организацији (не треба потенцирати да у једној држави постоји само једна војска и да у пракси није уобичајен трансфер запослених из једне оружане силе у другу), требало би лицима која се одреде да партиципирају у њој да створи услове за дугорочнији уговор о раду.¹⁰ При том запосленима треба омогућити да сами планирају своју каријеру и да се труде да сами управљају својим радом и каријером.¹¹ Запослени би требало да имају јасну визију потреба војске, како би на основу компаративне анализе могли да одреде свој развој и нађу своје место у организацији. Наиме, запослени треба да буду спремни да своја знања и вештине понуде војсци (систему одбране), али и да буду спремни да, у случају да не нађу своје место у организацији, свој рад понуде тржишту радне снаге. Таквим приступом избегла би се принудна отпуштања, а запослени би право-времено били припремљени да стичу образовање и искуство који су им потребни и који су компаративна предност приликом тражења другог запослења.

У теорији, али и у пракси, познати су покушаји да се дефинишу идеалне фазе успешне каријере. Најчешће се наводе теорије Шајна¹² и Супера,¹³

⁸ Хијерархијско напредовање у структури организације као примаран принцип.

⁹ Torrington D., L. Hall, S. Taylor: *Human Resource Management*, Datastatus, 2004, p. 440.

¹⁰ У савременим армијама са официрима се углавном склапају уговори од три до пет година, а тек након 20–25 година проведених у служби добија се доживотни уговор. Наравно, запосленом се правовремено ставља до знања да ли ће његов уговор бити продужен или не. Само они са доживотним уговором могу стећи пензију. Они који напуштају систем пре пензије имају могућност преквалификације, добијања доживотне накнаде за време проведено у војсци, кредита за отварање приватног посла и тако даље. Битно је да они који излазе из система не одлазе незадовољни, јер ће управо они бити слика како војска брине о својим људима онима који се тек спремају да у њу уђу.

¹¹ Извесно је да у условима вишка радне снаге на тржишту сваки појединац мора бити свестан да је конкуренција за свако радно место велика. То имплицира да треба, и поред предвидиве каријере, само најспособнијима омогућити даље напредовање у војничкој каријери. Део запослених мора бити спреман да прихвати мање перспективна и неперспективна радна мета, а део мора, из објективних или субјективних разлога, да напусти војну организацију и пре него што дочека крај радног века.

¹² Shein, E.: *How can organization learn faster*, Sloan management, Winter, 1993; Torrington D., L. Hall, Taylor, S.: *Human Resource Management*, Datastatus, 2004, p. 444.

¹³ Super, D. E. et al.: *Development career assessment and Counseling*: The C-DAC model, Journal of Counseling and Development, 71, 1992.

али тешко да би било који модел био примењив за све случајеве. У овом раду наглашено је пет фаза у развоју каријере: 1. избор занимања, 2. улазак у организацију, 3. рана каријера, 4. средња каријера и 5. позна каријера.

Избор занимања

Прва фаза у радној каријери је избор занимања. По многим ауторима, она траје од раног детињства до 25. године, мада се може јавити и касније код особа које нису задовољне својом професијом и које желе да промене каријеру. У овој фази најбитније је ускладити однос између личног потенцијала и захтева професије, између жељеног циља и захтева и бенефита професије. Основни проблем који се јавља у овој фази је недостатак свести о самом себи и својим потенцијалима, али и о захтевима професије. Обично се сагледавају предности, али не и слабости занимања којем се тежи. Присутан је проблем стицања правих, аутентичних информација о могућој каријери, захтевима који се постављају пред запослене, као о потребним предусловима.

Ради разумевања потреба за избор занимања, развијен је низ теорија о радној мотивацији: теорија хијерархије мотива и потреба,¹⁴ тростепена хијерархија потреба; Херцбергова двофакторска теорија¹⁵ и друго. Новијег датума су инструменталне теорије мотивације, чија се суштина односи на поглед по коме се мотивациони процеси посматрају као изабрано понашање. То значи да сваки појединац бира одређено понашање, степен залагања у раду и резултате које ће постићи, а у зависности од личног уверења о корисности, добитку и другим погодностима. Према томе, сваки појединац је мотивисан да се залаже до оне мере која му, према његовом мишљењу, омогућава постизање циљева које је себи поставио, а који су за њега привлачни – односно за које је заинтересован.¹⁶

У складу са теоријама мотивације за избор занимања, Институт за стратегијска истраживања Министарства одбране реализовао је емпиријско истраживање под називом „Ставови средњошколске омладине о школовању на Војној академији“, а део резултата презентован је и у публикацији „Матуранти о професији официр“.¹⁷ Истражујући феномен смањеног одзива младих за студирање на Војној академији, истраживачки тим Института за стратегијска истраживања је, поред осталог, покушао да сазна колики је степен мотивације младих за војни позив, али и који су узроци смањеног одзива.

¹⁴ Maslow, A.H.: *Motivation and Responsibility*, Harper and Row, New York, 1954.

¹⁵ Herzberg, F.: *Work and Nature of Man*, New York, Crowell, 1968.

¹⁶ Више о овим теоријама у: Vroom, V.: *Work and Motivation*, John Wiley and Sons, New York, 1964.

¹⁷ Шарановић, Ј., Миленковић, С и други: *Матуранти о професији официр*, Институт за стратегијска истраживања МО, Београд, 2008.

Пошло се од претпоставке да је перманентно присуство ратних збивања у окружењу, али и на територији Републике Србије, условило да се војска током последњих двадесетак година бавила очувањем сопственог идентитета и сопственог бића, при чему су у први план избиле слабости војног позива¹⁸ (повећана угроженост личне безбедности, ризик по живот, слабо материјално стање професионалних војних лица, неперспективност војне професије у смислу предвидивости каријере, неизвесност у погледу стамбеног и материјалног збрињавања, ограничена права и слободе¹⁹ и слично), што је проузроковало пад интересовања за војни позив.

Резултати нису потврдили претпоставку, јер је око 10% испитаника изразило заинтересованост за студирање на Војној академији,²⁰ али је чак 90% испитаника изјавило да је врло мало (или да уопште није) информисано о војном позиву, а посебно о условима студирања на Војној академији. „Истраживање је показало да ученици средњих школа позитивно вреднују војни позив и Војну академију. Њихови ставови су приближно једнаки ставовима који су резултат истраживања које је реализовао тим наставника Војне академије 1983. године. Узрок смањеног интересовања ученика средњих школа за одзив на конкурс треба тражити у недовољној обавештености о војном позиву и осталим демотивишућим факторима, али и у малом присуству Војне академије у циљној групи.“²¹

У чему се огледају пропусти у информисању јавности о школовању на Војној академији? Првенствено у томе што нема промоција Војне академије у средњим школама (на шта су истраживачима указали представници готово свих средњих школа у којима је реализовано истраживање), и на телевизији,²² сем конкурса за војне школе и промоције официра има веома мало података о војном позиву и што војно гласило (магазин „Одбрана“) има веома скроман тираж, те не долази до циљне групе. Дакле, млади нису незаинтересовани, већ неинформисани. У условима офанзивног приступа високошколских установа према информисању и регрутовању будућих студената, млади ће се, ипак, радије одредити за познато, па макар и волели војни позив.

¹⁸ Више о томе у: Ранђеловић, С.: Јавна слика војске и поверење грађана у периоду од 2003. до 2006. године, Конференција „Војна професија у Србији – стање и перспективе“, ИСИ, Београд, 2009.

¹⁹ Ћирић, Ј. и други: Ограничења људских права припадника војске и механизми њихове заштите, Конференција „Војна професија у Србији – стање и перспективе“, ИСИ, Београд, 2009.

²⁰ Слични резултати презентовани су и у студији Војне академије која је била резултат научног истраживања током 1983. године. (Пајевић, Д.: *Мотивациони чиниоци избора војне професије*, ВИЗ, Београд, 1983). Овакве резултате потврђује и истраживање Центра за цивилно-војне односе, према којима је 11% младих заинтересовано за збивања у војсци (*Јавност Србије и Црне Горе о реформи Војске*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2005).

²¹ Шарановић, Ј. и други: *Матуранти о професији официр*, Институт за стратегијска истраживања МО, Београд, 2008, стр. 181.

²² Резултати истраживања показали су да ученици највише информација добијају посредством телевизије (27%).

Истражујући карактеристике војне организације које претежно опредељују младе за војни позив, већина ученика је одговорила да су то: обезбеђен посао, физичка и материјална сигурност, свестрано образовање, патриотизам и љубав према војсци.²³ А шта се у промовисању војне професије нуди: да ће студенти добити препознате и признате дипломе, да ће добити двоструке дипломе (са Војне академије и још неког факултета),²⁴ да ће моћи да се школују у иностранству и други. Пренебрегава се чињеница да ученици желе да се посвете војној професији, да буду официри и да напредују у тој каријери – каријери професионалног војника. Које се то чини услуга давањем двоструких диплома? Војсци, лицима који користе војску као транслатор до другог занимања, или неким другим људима који имају само њима знане циљеве? Сигурно је једно: они који воле војску и војни позив, желе диплому Војне академије.²⁵ Контразакључак се намеће сам по себи.

Улазак у организацију

Тешко је децидно одвојити ову фазу каријере од избора занимања и ране каријере, са којима се у великој мери преклапа, у зависности од врсте образовања и врсте занимања. Код неких занимања, првенствено ускоспецијализованих, ова фаза започиње током стручног оспособљавања, а зала-

²³ Интересантан је податак да је само 2,2% младих истакло као позитивну карактеристику углед војске, исто колико је навело и понос припадању војсци.

²⁴ Поставља се питање зашто дипломе Војне академије до сада нису биле познате и признате и чије то дипломе нису признате? Зар овакав став не демантују магистри и доктори наука, официри који су своје последипломско усавршавање наставили ван Војске Србије? Свима њима факултети су признали не само дипломе Војне академије, већ и магистарске студије. И у Јединственој номенклатури занимања, коју је издала Национална служба за запошљавање, дефинисана су занимања: 40.72.50 Подофицир, 71.72.50 Официр, 72.72.50 Виши официр, 72.72.60 Магистар војних наука и 80.72.60 Доктор војних наука. (*Приручник за примену јединствене номенклатуре занимања и вођење евиденција у области запошљавања*, Републички завод за тржиште рада, Савремена администрација, Београд, 1992, стр. 92–93).

²⁵ У истраживању које је реализовано у Војној академији, од укупног броја испитаника (246) чак 102 студента је изјавило да је у Војну академију дошло да би им живот био пун изазова и узбуђења, да се доказују у савладавању тешкоћа, а 75 је изјавило да су у почетку желели сигурност, а да се то у току студирања променило те да им се сада свиђа позив официра. Међутим, забрињава податак да је 11 студената изјавило да за њих нема другог начина да се образују, а да има сигурно би били на неком другом факултету, док је чак 58 истакло да је у земљи много незапослених, те када би негде другде могли да обезбеде сигуран посао и колико-толико пристојну зараду, не би били у Војној академији. (Данић, Н.: „Аспирације и амбиције студената Војне академије“, Конференција „Војна професија у Србији – стање и перспективе“, ИСИ, Београд, 2009). Дакле, може се закључити да је чак једна четвртина студената дошла у Војну академију да би стекла повољне услове да је напусти. С правом се питамо да ли их је на овакав потез упутила и кампања у којој се истиче да добијају дипломе које ће им омогућити рад ван Војске? Уосталом, да ли Војна академија образује студенте за занимање официр? Или за неко друго занимање?

зи и у фазу ране каријере. Код других занимања, где су знања стечена током школовања општија и обухватају шири спектар занимања (гимназија, правне и економске науке, менаџмент...), ова фаза почиње пред крај процеса образовања, а захвата и значајан део ране каријере. Није редак случај да се улазак у организацију понови више пута током радне каријере.

Војна професија показује специфичности у погледу трајања уласка у организацију, и то из два разлога: 1. због специфичности војног образовања и 2. због начина стицања статуса професионалног војног лица.

Специфичности војног позива огледају се у повећаном психофизичком напрезању на радном месту, честом и дугом одсуствовању од породице, безусловном поштовању хијерархије војне организације, спремношћу за премештај по потреби службе, ограничене слободе изражавања сопственог мишљења, синдикалног и политичког ангажовања и слично.²⁶ Да би ступили у војну организацију, кандидати за професионална војна лица прихватају услове војне организације. Међутим, да ли су пре ступања у организацију упознати са начином живота професионалног војника и да ли то прихватају из афинитета према војном позиву или из недостатка друге адекватне могућности за задовољење потребе за сигурношћу? То је врло битно, јер ће се проблеми јавити када појединац уђе у организацију и, упоређивањем информација које је имао и стварног стања, установи да се његова очекивања не остварују. Социјална средина која је дала информације о војном позиву (обично су то неформалне групе или ужа родбина) појединцу преноси сопствена искуства и субјективно виђење војне организације, што не мора да одражава реалност војног позива. Поред тога, војна организација (уосталом као и свака друга) у процесу регрутовања кадра углавном потенцира позитивне особине војне професије, а занемарује мање добре. У (погрешном) сазнању да је војна организација затворена и да је већина података о њој војна тајна, кандидати често пропуштају прилику да, постављајући питања, покушају да дођу до реалније слике о потенцијалном радном месту и тако спрече конфликте у будућем позиву.

Проблеми се у највећој мери испољавају управо у фази уласка у организацију. Претходно усвојени модел понашања, доласком у војну организацију подвргава се преиспитивању и усаглашавању са нормама понашања у војној организацији. Ниво конфликта истовременог привлачења и одбијања војне организације, који се код појединца у том случају јавља, директно зависи од карактеристика средине из које је појединац дошао и времена које му је остављено за прилагођавање.

²⁶ О томе више у: Ћирић, Ј., Рељановић, М., Сепи, Р. (Институт за упоредно право Београд): Ограничења људских права припадника војске и механизми њихове заштите, Конференција „Војна професија у Србији – стање и перспективе“, ИСИ, Београд, 2009.

Ова два фактора зависе и од *начина пријема у војну организацију*. Важећим законским прописима регулисано је да у чин официра може да буде произведено лице: а) које је завршило Војну академију и б) лице које се прима из цивилства по конкурс. Разлике између те две категорије лица значајне су у сваком погледу, али су оне у свему изједначене у правима, у смислу статуса и стандарда.

Разлика се посебно уочава у погледу афективне везаности официра за војну организацију. За *професионална војна лица која се школују у војном образовном систему* улазак у организацију започиње током школовања и траје до завршетка приправничког стажа. За разлику од система образовања ван војске, школовање на Војној академији подразумева интернатски начин живота, што имплицира улазак у организацију већ са првим данима школовања. Рано одвајање од породице²⁷ утиче на проширење афективне везаности са родитеља на друге значајне особе (претпостављене старешине и војну организацију у целини).

Унутрашњи радни модел, стечен у раном детињству, део је афективног склопа и као такав утиче на сва будућа понашања, очекивања и осећања. Стога он служи као матрица кроз коју особа разуме и тумачи дневна искуства, враћајући се у време када је била зависна од моћних ауторитета (*Hirschhorn*, 1990).²⁸ Дакле, примарне ауторитативне фигуре формирају унутрашњи модел афективне везаности. Уласком у војну организацију, примарни ауторитети имају све мање утицаја. Несигурност и стрес активирају унутрашње моделе и наводе особу да одбацује или да успоставља нову афективну везу, све док се не осети сигурном. Сигурност се тражи у „стварању“ нових афективних веза које се односе на војну организацију у микроокружењу или макроокружењу. Стога није чудно што је афективна веза професионалних војних лица који улазе у војну организацију значајно повезана са временом које су провели у војном образовном систему.

Поред тога, глобализација привреде (и друштва у целини) довела је до услова у којима више не постоји никаква гаранција у смислу сигурности запошљавања и сигурности радног места. Стога незапослени, али и запослени, морају да траже алтернативне изворе за задовољење сопствене потребе за сигурношћу. Једно од решења јесте и *улазак у војну организацију у статусу официра*, након завршетка високог образовања у цивилном образовном систему. Међутим, код таквих лица, у условима интензивног (акутног или латентног) стреса који ствара војна организација, од изузетног су значаја психичка и физичка безбедност. „Без осећаја сигурности не може се очекивати да запослени преузимају ризик ангажовања у култури организације. Може се десити да запослени у таквој организацији нису у стању чак ни да идентификују, још мање да артикулишу, оно што омета и онемогућује њихово радно ангажовање. Чак ће и начин на који запослени траже безбед-

²⁷ Подготовка за студенте Војне академије који су на школовање примљени из средњих војних школа и из војне гимназије.

²⁸ Преузето из: Никић, П.: Афективна везаност у организационој култури, www.emocionalnainteligencija.com

ност (сигурност) вероватно бити одређен њиховим претходним покушајима у том правцу.²⁹ Могло би се, дакле, „очекивати да се у периодима у којима је степен стреса у организацији повећан јаве проблеми због несвесне употребе унутрашњих радних модела код запослених“ (Kahn, 1996).³⁰ Војна организација, која обилује стресним ситуацијама (угрожен живот, оцене, постављења, прекоманде) које могу да угрожавају чак и потребу за сигурношћу, захтева људе који ће бити способни и спремни да примене адекватан унутрашњи радни модел. А такав модел формира се кроз адекватну селекцију, формално школовање и дуготрајну радну ангажованост.

Разлике између официра који су примљени у организацију након наменског школовања и официра који су примљени на радна места по конкурс огледају се и у:

- а) врсти и степену знања потребних за обављање радних задатака у војсци;³¹
- б) мотиву због којег ступају у војну организацију;
- в) степену усаглашености сопствених норми понашања и организационе културе војне организације;
- г) начину напредовања у каријери и
- д) степену спремности да одговоре свим захтевима професије (прекоманде и премештаји).

Разлике у начину уласка у организацију битно диференцирају ове две категорије официрског кадра, те би законском регулативом и организационим решењима требало створити услове да се ова два типа каријере одвоје – и у смислу права и у смислу обавеза. Искуства у свету постоје. Можда би таква искуства могла помоћи у тражењу модела вредновања каријере официра примереног нашим условима. На тај начин били би створени и услови за планирање каријере официра.

Рана каријера

За официрски кадар ова фаза траје између 25. и 35. године и подразумева социјализацију, уклапање и разумевање основних процеса у јединицама ранга вод-чета.³² У раној каријери официри показују своје способности и стичу више одговорности и, у складу са својим могућностима и условима у јединици, повећавају лични ауторитет. Тиме се стварају потенцијали који ће им

²⁹ Никић, П.: Афективна везаност у организационој култури, www.emocionalnainteligencija.com

³⁰ Преузето из: Никић, П.: Афективна везаност у организационој култури, www.emocionalnainteligencija.com

³¹ Јасно је да у војсци постоје радна места за која нису експлицитно потребна војна знања, као што су правници, медицински радници, психолози и слично.

³² За овакве активности потребно је да постоји реалан план упознавања са организацијом, који се састоји од правих изазова, а не од „тумарања“ између организационих јединица.

омогућити да напредују, али су при том веома значајне и повратне информације³³ и подршка организације за даље усмеравање и планирање каријере.

Након уласка у војну организацију, радећи на почетним дужностима, официр почиње да гради радну каријеру. Неки планирају командне дужности, неки штабне, неке пут води ка науци и наставним и научним дужностима. Међутим, војска је, у смислу организације радних места, уређена књигама формације³⁴ које не дефинишу послове које запослени обавља. Стога ће, без обзира на обим и структуру послова које обављају на радним местима, готово сви потпоручници бити постављени на дужност командира вода и примати исту накнаду за рад.

Због тенденција сталног развоја људског капитала и све израженије потребе за квалитетним обављањем послова, базираним на знањима, савремена теорија напушта термин „радно место“ и уводи нову синтагму – „послови на којима запослени ради“.³⁵ Овај термин подразумева да запослени треба да испуни и одређене услове који обухватају: врсту посла, врсту и степен стручне спреме и друге посебне услове. Савремени приступ подразумева да врста посла садржи више сродних и међусобно повезаних послова, у оквиру којих се конкретно дефинишу активности које обавља запослени.³⁶ Врста и степен стручне спреме утврђују се у зависности од врсте и сложености послова које запослени треба да обавља у склопу радних задатака и могу бити одређени само на основу институционалних прописа о систему формалног образовања у Србији (официр, подофицир, дипломирани правник, дипломирани инжењер телекомуникација и слично). Дакле, не обухватају семинаре, курсеве и друге облике допунског усавршавања.

Управо због тога требало би диференцирати платне групе према аналитичкој процени формацијских/радних места (у смислу структуре послова и избора минималних захтева у погледу степена стручне спреме), а не према субјективној процени. Систем мора да буде јасно и егзактно уређен. Критеријуми за дужности треба да буду јасни. Као и критеријуми за школовање и усавршавање. Систем треба поставити по мери могућности државе, а онда адекватан кадар (и по врсти стручне спреме и по њеном степену) поставити на радна места. Када су правила игре позната и јасна, напредује и професија. У супротном, ентропија урушава систем.

³³ Веома је важно ко даје повратне информације о радној успешности официра на почетку каријере. Не би требало да оцена рада буде паушална, а поготово не да изражава субјективне симпатије или анимозитет. Правилним вредновањем резултата рада на почетку каријере, младом официру дају се смернице у погледу избора „каријерног пута“.

³⁴ Према важећим књигама формација у Војсци Србије и према Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у МО, нема дужности за коју се предвиђа чин потпоручник. Сем ретких изузетака, првенствено у службама за које се официри примају из цивилства, нема ни формацијских радних места поручника. Дакле, потпоручник ће већ на првој дужности бити постављен на формацијско место за два чина више. И то сви. Селекције и не може бити.

³⁵ Закон о раду (*Сл. гласник РС*, бр. 24/05 и 61/05).

³⁶ Михајловић, Параскева: „Заснивање радног односа“, *Правна пракса*, бр. 10, Liber, Београд, 2008.

Средња каријера

Ова фаза обично почиње око 35. године и подразумева даљи развој и напредовање или задржавање постојећег статуса. У оба случаја прати је процена успешности и евалуација каријере и животног успеха.

Захтеви за тзв. доживотно учење и усавршавање у професији постали су интегрални део менаџмента савременог човека. Конкурентска способност организације, у крајњој инстанци, зависи од тога колико њени стручњаци уче из свог искуства и колико прихватају нова сазнања, јер свака радна целина мора кад-тад да постане „образовна организација“. Зато руководићим и стручним кадровима јесте императив усавршавања у пракси, наравно помоћу савремене науке. Критичко сагледавање сопственог пословног понашања може само да убрза разбијање дефанзивног става који блокира токове усавршавања и да отклони недовољну способност учења на сопственим грешкама. Управо специјалисти, које је успех размазио, представљају нестабилне личности којима прети опасност да се сломи у ситуацијама којима не могу одмах да овладају. Зато је доживотно учење (усавршавање) лек за кризу у професији. Радна личност, која се перманентно усавршава, повећава кооперативност у радно-менаџерској функцији, редукује конфликте у командовању јединицом и побољшава перформансе у култури рада, пословној психологији и филозофији успеха. Данас се команданти, који су склони тимском раду, траже више него икад, јер само они на дуги рок могу да обезбеде успех.

Позна каријера

Задатак организације у овој фази каријере је да подстиче запослене да наставе са остваривањем добрих резултата, користећи, пре свега, њихово знање и искуство. Преношење знања и искуства на млађе, флексибилне радне форме, избегавање дискриминације и припреме за пензију неке су од карактеристика ове фазе.

Уколико се каријера посматра као потреба појединца, онда и одговорност за управљање каријером сноси појединац. Појединац треба да одреди циљеве,³⁷ усвоји стратегију која ће их подржавати и да развије планове за остварење својих циљева. Основни део индивидуалног управљања каријером јесте планирање, чак и ако само даје оквире за доношење одлука. Да

³⁷ У војној организацији, од студирања па надаље, очекује се да организација усмерава развој у каријери.

би се припремио за планирање, појединац мора да дефинише своје личне приоритете: породица, знање, чин, место (географско) рада. Више покушаја управљања каријером дају већу вероватноћу да ће бити донета правилна одлука и да ће појединац бити способнији да искористи расположиве могућности на прави начин.

Сматра се да је тешко дефинисати крајњи циљ каријере и обично се предлаже да се циљ дефинише унапред за десетак година. Током каријере користе се разни методи за остварење циљева, као што су:

1. стварање могућности – што подразумева стрпљиво грађење потребних предуслова (знања, вештина, способности, искустава...) који су потребни за каријеру;
2. веће залагање у раду – што подразумева рад ван радног времена (на послу и код куће) и може да се претвори у сталну преокупацију питањима посла и у крајњем има алијенацију личности;
3. самоистичање – када појединац сам истиче своје резултате, предлаже и тражи могућности за послове са већом одговорношћу и гради имиџ успешне особе;
4. тражење консултација и савета – подразумева тражење помоћи од искусније особе или агенције у циљу усмеравања каријере;
5. стварање мреже – подразумева стварање контакта унутар организације и ван ње у циљу добијања правих информација и
6. развој међусобних односа – којим се гради веза и однос са особама које могу утицати на напредовање у каријери; једна од форми је и „саслушање са мишљењем“, тј. дељење мишљења са претпостављеним, иако она нису идентична и „прилагођавање ставова“, односно корекција сопствених ставова.³⁸

Иако је управљање каријером, пре свега, одговорност појединца, војна организација може и мора да им пружи подршку. Према Торингтону,³⁹ оваква подршка је веома значајна и огледа се у: разматрању каријере, постављању циљева каријере, изради стратегије каријере и планирању акција и пружању повратних информација у вези с каријером, а остварује се: изградом путање и мреже каријере, програмима брзог напредовања за напредне и амбициозне, менаџерском подршком, саветовањем у вези с каријером, упутствима за самостално учење у радионицама каријере, центрима за каријеру и центрима процене и развоја у каријери.

³⁸ Torrington D., L. Hall, S. Taylor: *Human Resource Management*, Datastatus, 2004, стр. 451.

³⁹ Исто, стр. 453.

Мотивисање и награђивање

Развијање и примена система награђивања⁴⁰ од велике је важности за ефективност и ефикасност система одбране. На основу адекватног система награђивања запослени се мотивишу да прихватају организациону културу војске и да своје радне способности максимално ставе на располагање како би били остварени циљеви војне организације, али и индивидуални интереси запослених. Непостојање или нефункционисање праведног система награђивања може довести до великих проблема,⁴¹ као што су смањење продуктивности, појава незадовољства и одлазак најбољих радника из организације. Циљ система награђивања је привлачење, задржавање и мотивисање запослених да реализују планиране задатке. Поред тога, систем награђивања треба да успостави везу између рада и накнаде за уложени рад и да стимулише добре раднике.

Основни (али не и пресудни) фактор награђивања представљају материјална давања, пре свега систем плата. На њега у значајној мери утиче однос државе према војној организацији (планирана буџетска средства) и стање на тржишту радне снаге.⁴² Али, на мотивисаност запослених већи утицај има квантитативни однос плата, који би требало да одсликава однос тежине и одговорности послова који се обављају на радним местима. Правилна процена свих послова који се обављају на радном месту и категорије сложености занимања основ су за правилно материјално вредновање радног учинка сваког запосленог. Не би требало дозволити уопштавање платних разреда према степену стручне спреме или месту запосленог у хијерархијској лествици организационе шеме.

До сада реализована емпиријска истраживања у систему одбране указала су да велики утицај на мотивисаност официрског кадра имају нематеријалне надокнаде. Војска Србије има добро разрађен систем нематеријалног награђивања (одликовања, похвале, новчане и друге награде), али он не би требало да буде сведен на уравниловку, а поготово не на социјалну помоћ. Остварени резултати и радна успешност представљају најбитнији основ за награђивање, а не редна листа или социјално стање. Само адекватном оценом рада свих запослених и праведним награђивањем запослени се мотивишу за повећање радне успешности.

⁴⁰ Систем награђивања је веома обухватан и састоји се од материјалних и нематеријалних надокнада за ангажовање запослених. Обухвата директна (плате, стимулације...) и индиректна давања (здравствено, пензијско и инвалидско осигурање, стипендије, годишњи одмори, слободни дани...). Начин на који ће бити успостављен овај систем зависи од многих фактора, а највише од визије и мисија система, као и од понуде и потражње на тржишту радне снаге.

⁴¹ "Ubi malos praemia sequantur, haud facie quisquam gratitute bonus est" (Кад лоши добијају награде, није лако бесплатно остати добар), Sallustius, Crispus Gaius (86–34. г. пре н. е.).

⁴² Meyer, E. и Ashleigh, M.: *Contemporary Management – European Edition*, McGraw – Hill, 2007, str. 414.

Повратне информације о ефектима додељених награда омогућавају корекцију како система награђивања, тако и избора лица која треба да буду награђена. На тај начин стварају се повољно радно окружење и добра радна атмосфера у организацији. У стварању позитивне радне атмосфере учествују сви запослени, али највећа одговорност је на менаџменту, који својим активностима треба да промовише добре међуљудске односе, атмосферу толеранције и посвећености остваривању пословних циљева.

Закључак

У систему одбране обавља се велики број послова, различитих по обиму, сложености, одговорности и времену потребном за њихову реализацију. За њихово обављање потребни су одговарајући број, структура и радне способности запослених. Аналитичка процена појединих послова и њихово груписање према одређеним критеријумима основ су за пројектовање организационе структуре војске, али и за праћење и планирање развоја, распоређивање и напредовање кадрова и њихово рангирање и награђивање. Како су потребе за кадровима синтетички израз укупног развоја војске (система одбране) и изражавају се, најчешће, у степенима и врстама стручне спреме,⁴³ занимањима,⁴⁴ потребном радном искуству, организационим јединицама и функцијама, то структура потреба за кадровима зависи од бројних чинилаца, као што су: визија и мисије војске, безбедносно окружење, захтеви за учешћем у међународним безбедносним активностима, развој образовног процеса у војсци и у држави, стање незапослености и друго. Управо због тога, дефинисање потреба за кадровима није само квантитативни проблем, већ укључује и многе квалитативне чиниоце, значајне за будући развој организације.

У нашој пракси позната је и призната кадровска функција. Међутим, мада се веома често помиње менаџмент људских ресурса, он у пракси, реално, још увек не постоји. Зато је, у савременим условима, веома битно направити дистинкцију међу овим појмовима. Они се, иако имају доста сличности, квалитативно знатно разликују. Кадровска функција је првенствено усредсређена на радну снагу, а менаџмент људских ресурса на потенцијале.⁴⁵ Савреме-

⁴³ „По правилу, стручна спрема је шири појам и обухвата више занимања, док је занимање шири појам од радног места“ (Приручник за примену јединствене номенклатуре занимања и вођење евиденција у области запошљавања, Републички завод за тржиште рада, Савремена администрација, Београд, 1992, стр. 7).

⁴⁴ „Основна сврха класификације занимања по одређеним критеријумима је повећана употребна вредност информација које садржи свако занимање“ (исто, стр. 8).

⁴⁵ Ристић, Ж., Миленковић, С. и други: *Менаџмент знања и економија образовања*, ЕтноСтил, Београд, 2009.

ни менаџмент људских ресурса промовише флексибилније, практичније, животије, примереније и хуманије форме управљања и развоја, с циљем да се брже и ефикасније обезбеди функционисање организације.

Да би кадровска функција уступила место менаџменту људских ресурса, поред доброг познавања науке и начела организације, карактеристика окружења и метода пројектовања организације и њене структуре, потребно је и познавање људске природе, препознавање потенцијала људи, развоја њихових способности и метода управљања њиховим каријерама. Развој менаџмента људских ресурса, као научне дисциплине, унапредио је досадашњи поглед на радно место, не само као средство за зарађивање плате, већ и као однос у којем запослени очекује поштовање и место где ће моћи да докаже и потврди своје квалитете. Запослени који је уважен, цењен, адекватно награђен и задовољан својим статусом и целокупним положајем у организацији, мотивисан је и спреман да своје потенцијале у потпуности стави у функцију организације.

У новијој научној пракси менаџмент људског капитала експлицитно доказује (теоријски и емпијски) да друштвене делатности, а у првом реду наука, образовање, војска, јавне службе, култура и здравство, губе потрошни третман, иако се њихови трошкови (алиментирања) исказују у оквиру буџетских издатака државе или расхода јавних фондова. Улагања у друштвене делатности све се више схватају као инвестиције у људски капитал, који се дугорочно ефектуира без додатних улагања. Закидање на улагањима у људски капитал у крајњој инстанци своди се на сиромашење у квалитету знања, кадрова, здравља и културним вредностима, на којима иначе почива будућа организација. То је управо и смисао изучавања менаџмента људских ресурса, као савремене научне дисциплине, која треба да одговори на питање *да ли имамо људе који су нам потребни данас и да ли стварамо људе који ће нам бити потребни сутра?*

Елементарна пресађивања „туђих решења“ доста су тежак задатак, будући да војске одржавају специфичности државног уређења, традиције, културног наслеђа и саме културе, обичаја, политике и демографско-финансијске могућности друштва. Погрешно је одабрати систем безбедности једне земље и пресадити га у другу земљу. Поготово ако се то ради парцијално – део по део из различитих система и у различито време. Најбоље је да земља, са изградњом сопственог друштва, гради своју оружану снагу – по мери својих потреба и могућности. Поред тога, та изградња треба да буде поверена људима који имају верификована знања у области организације и менаџмента људским капиталом.

Промене су тешке, али и неопходне, уколико хоћемо да систем квалитетно функционише и да у њему раде најквалитетнији кадрови. У официрском кору постоји висок људски потенцијал, али ако се њиме лоше управља брзо ће, као ресурс, нестати. Дobar менаџмент ће сигурно знати да од потенцијала направи капитал.

Литература

1. Beardwell, L., Holden, L.: *Human Resource Management*, Prentice Hall, Third Edition Published, 2001, p. 303.
2. Vroom, V.: *Work and Motivation*, John Willey and Sons, New York, 1964.
3. Закон о раду (Сл. гласник РС, бр. 24/05 и 61/05)
4. *Јавност Србије и Црне Горе о реформи Војске*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2005.
5. Конференција *Војна професија у Србији – стање и перспективе*, Зборник радова, ИСИ, Београд, 2009.
6. Maslow, A. H.: *Motivation and Responsibility*, Harper and Row, New York, 1954.
7. Meyer, E. и Ashleigh, M.: *Contemporary Management – European Edition*, McGraw – Hill, 2007, p. 414.
8. Милојевић, А., Миленковић, С. и други: *Перманентно образовање у савременим пословним системима*, ЛИБЕР, Београд, 2008.
9. Михајловић, П.: „Заснивање радног односа“, *Правна пракса*, бр. 10, Liber, Београд, 2008.
10. Никић, П.: *Афективна везаност у организационој култури*, www.emocionalnainteligencija.com
11. Пајевић, Д.: *Мотивациони чиниоци избора војне професије*, ВИЗ, Београд, 1983.
12. Петровић, Мирко: *Менаџмент – принципи и функције*, ФОН, Београд, 1995.
13. Приручник за примену јединствене номенклатуре занимања и вођење евиденција у области запошљавања, Републички завод за тржиште рада, Савремена администрација, Београд, 1992, стр. 92–93.
14. Ристић, Ж., Миленковић, С. и др: *Менаџмент знања и економија образовања*, ЕтноСтил, Београд, 2009.
15. Срдић, М. и други: *Пословни лексикон*, Веларта, Београд, 2009, стр. 340 и Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1986, стр. 403
16. Super, D. E. et al.: *Development career assessment and Counseling: The C-DAC model*, Journal of Counseling and Development, 71, 1992.
17. Shein, E.: *How can organization learn faster*, Sloan management, Winter, 1993.
18. Torrington D., L. Hall, Taylor, S.: *Menadžment ljudskih resursa*, Datastat, 2004, str. 444.
19. Herzberg, F.: *Work and Nature of Man*, New York, Crowell, 1968.
20. Шарановић, Ј., Миленковић, С. и други: *Матуранти о професији официр*, Институт за стратегијска истраживања МО, Београд, 2008.

ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ
ЦИВИЛНО-ВОЈНИХ ОДНОСА

Мр Вања Роквић*

Иако у истраживању цивилно-војних односа и демократске контроле војске може да се пође од Платонове *Републике* написане пре готово две и по хиљаде година, и чувене дилеме „ко чува чуваре“ и Јувеналовог питања *sed quis custodit ispos custodes* – прве теоретске основе за њихово изучавање дате су у периоду Хладног рата. Наиме, као полазне основе у изучавању савремених цивилно-војних односа узимају се два дела: *Војник и држава* Семјуела Хантингтона (1957) и *Професионални војник* Мориса Јановица (1960). Поменути радови сматрају се класичним теоријама цивилно-војних односа. Поред класичних теорија о цивилно-војним односима данас може да се говори и о многобројним тзв. постхладноратовским теоријама цивилно-војних односа.

Кључне речи: *цивилно-војни односи, демократска контрола, теоретске поставке, класичне теорије, постхладноратовске теорије.*

Увод

Од античког доба постављало се питање да ли засебно оружано тело створено да штити интересе друштва може да представља претњу по само то друштво. Главна тема Платонових дијалога у *Републици*, пре две и по хиљаде година, као и основна дилема са којом су се суочавали античка Грчка и Римско царство било је *sed quis custodit ispos custodes* (ко чува чуваре). Прва озбиљнија разматрања о цивилно-војним односима и јавној контроли над оружаним снагама појавила су се крајем 18. и почетком 19. века са оснивањем модерних политичких система у Европи и Северној Америци. Процес формирања нових националних држава у Европи у другој половини 19. века дао је подстицај за развој интензивних истраживања у области поли-

* Ауторка је запослена на Факултету безбедности Универзитета у Београду.

тичких и војних наука. У том периоду објављивани су радови о односима политичких и војних елита и први пут је расправљано о питању поделе одговорности за командовање и контролу над оружаним снагама у пракси.

Основе за теоријско изучавање и истраживање цивилно-војних односа успостављене су педесетих година прошлог века покретањем три истраживачка пројекта у Сједињеним Америчким Државама. То су: Одбор за Студије цивилно-војних односа у оквиру Савета за друштвене науке (*Committee for Civil-Military Relations Studies at the Council of Social Sciences*), Пројекат Цивилно-војни односи при Фондацији 20. век (*Civil-Military Relations project at 20th Century Fund*) и Пројекат Цивилна и војна перспектива при Колумбија Универзитету (*Civil and Military Perspectives project at Columbia University*). Појављивањем поменутих пројеката створени су повољни услови за стварање класичних дела о цивилно-војним односима, Семјуела Хантингтона и Мориса Јановица. Њихови концепти превладавали су у теорији и едукацији више од тридесет година, док се крајем 20. века нису појавиле нове теорије цивилно-војних односа.

Класичне теорије цивилно-војних односа

Искуства из Наполеонових ратова и развој немачке државе током раног 19. века утицали су на Клаузевица и његову филозофску концептуализацију односа политике и војске. Клаузевиц наглашава (у свом делу *О рату*), да је *рат само скуп политичких активности: да ни у ком случају није независан... Уколико је рат део политике, политика одређује његов карактер... Стога политика ствара рат...* Он успоставља однос између стратешких (политичких) циљева и војних метода, те наводи да војне акције увек треба да буду руковођене политичким условима и подређене крајњим циљевима друштва и власти.¹ Његове анализе представљају теоријску основу цивилне контроле над оружаним снагама у савременим државама, а као полазне основе у изучавању савремених цивилно-војних односа узимају се два класична дела: *Војник и држава* Семјуела Хантингтона (1957), и *Професионални војник* Мориса Јановица (1960).

Према Хантингтону (*Војник и држава*) војне институције било којег друштва обликоване су двема силама: функционалним императивом, који потиче од претњи безбедности једном друштву, и социјалним императивом, који је заснован на идеологијама, друштвеним императивима и институцијама које су доминантне. Основни појам те теорије јесте војни професионали-

¹ Joo, R.: *The Democratic Control of Armed Forces*, Institute for Security Studies of WEU, Paris, February 1996.

зам, при чему он наводи да је војник професионалац објективни и аполитичан слуга државе, те је стога подређен политичком руководству.² При разматрању питања цивилне контроле над војском, Хантингтон наводи да је „основни проблем у вези с дефинисањем цивилне контроле: како може војна моћ да буде умањена?“³ Он, при томе, наводи два могућа одговора у вези с субјективном и објективном контролом. Субјективна цивилна контрола претпоставља успостављање максималне цивилне моћи, а објективна цивилна контрола максимизирање војног професионализма. „Субјективна цивилна контрола постиже свој циљ тако што даје припадницима војске цивилна обележја, чинећи да се у њима рефлектује држава. Објективна цивилна контрола постиже свој циљ милитаризацијом припадника војске чинећи их оруђем државе.“ Аутор потом наглашава да „најбитнија ствар за било који систем цивилне контроле је умањивање војне моћи“.⁴

Хантингтон објективну цивилну контролу види као једини исправан вид демократске контроле.⁵ Циљ тог вида контроле је да се, раздвајањем политичког и војног процеса доношења одлука, досегне највиши могући степен професионализма у војсци. Политички лидери формулишу циљеве и неке основне услове за војне операције, док војни команданти извршавају војне операције. Политичко руководство не меша се у војне операције, а војни команданти не утичу на политику. Због таквог раздвајања тај модел цивилно-војних односа назива се *дивергентним моделом*. Хантингтон одбацује субјективну контролу оружаних снага, чији је циљ досезање највишег могућег степена моћи политичке партије која је на власти. Стога, политичко руководство настоји да контролише оружане снаге именовањем највиших генерала који су му политички блиски. Критеријум на основу којег се добија по-

² Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, 2008, стр. 26.

³ Хантингтон, С.: *Војник и држава – теорија и политика цивилно-војних односа*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 89.

⁴ Исто, стр. 89–94.

⁵ Међутим, у својој студији о демократској контроли у Швајцарској, Карл Халтинер је показао како се у швајцарском моделу цивилно-војних односа користи субјективна контрола. Швајцарска је федерална држава, међу најстаријим демократијама и цивилним друштвима у Европи, у којој људи по традицији гаје аверзију према централизованом државној моћи и имају дубоко укорено не-повећење према професионализму у војсци. У време мира Швајцарска нема врховног команданта. У случају кризе, парламент именује једног генерала, а готово је очито да како невојни аспект тако и политички и лингвистичкокултурални аспекти имају удела приликом избора врховног команданта од стране парламента. Швајцарски пример цивилно-војних односа показује како субјективна цивилна контрола може бити оправдан начин третирања војске. Извор: Борн, Х.: *Вишеструка контрола оружаних снага у демократијама: Случај Холандије*, у: Хаџић, М. (уредник), *Демократска контрола војске и полиције у СРЈ – нормативне претпоставке*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001, стр. 194.

ложај у војсци није професионализам, него политичка лојалност. Хантингтон оспорава вредност субјективној контроли због њене тенденције да ограничи професионализам оружаних снага.⁶

У другом класичном делу *Професионални војник* (о цивилно-војним односима из периода Хладног рата) Морис Јановиц сматра нереалним стварање аполитичне војске да би се обезбедила цивилна контрола. Према њему, неизбежно је да војска постаје слична политичкој групи (што само по себи не мора бити негативно), под условом да су војне активности и даље „одговорне, ограничене и подређене цивилним властима“. Јановиц констатује да је „адекватна интеграција цивилних вредности“ значајна гаранција одржања цивилне контроле над оружаним снагама.

Из радова Јановица могуће је уочити *конвергентни модел* цивилно-војних односа, будући да он сматра да војска не треба да буде изолована од друштва и политичког система, напротив, војска треба да буде интегрисана у друштво и политику, што према његовом мишљењу гарантује узајамно прилагођавање политичких и војних циљева. Војна и политичка руководства заједнички одлучују о правцу и остваривању војних циљева, јер зависе једна од других. Демократска контрола се спроводи тако што се војно руководство обавезује у погледу политичких циљева.⁷

Разлика између Хантингтонове и Јановицеве теорије јесте у чињеници да Хантингтон види војни професионализам и политичку објективност као природни резултат функционалног императива, док Јановиц сматра да се такав професионализам може постићи једино политичком интеграцијом и образовањем официјерског састава (друштвени императив).⁸

Класичне теорије о цивилно-војним односима (пре свега, Хантингтонова теорија), доживеле су многобројне критике.

На пример, у својој књизи *Професионализација војске и политичка моћ*, Бен Абрамсон говори да је погрешно то што се војска посматра као политички неутрална категорија. Према Абрамсону, ради одржавања демократске контроле над оружаним снагама неопходно је препознати њихову политичку природу и успоставити систем механизма институционалне контроле који би омогућили цивилним владама *фер избор* када су у питању политика одбране и политика иностраних послова.⁹

⁶ Овакав начин размишљања Хантингтон износи и у свом раду *Реформисање цивилно-војних односа*. Према њему демократизација је побољшала цивилно-војне односе, ограничила политичко учешће оружаних снага, реструктурирала оружане снаге ка извођењу војних мисија, смањила величину и повећала професионализам оружаних снага.

⁷ Исто, стр. 194.

⁸ Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 31.

⁹ Baev, J., Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005, p. 3.

Поједини теоретичари из периода Хладног рата стављали су нагласак на тенденцију војске да интервенише у политици, ради стицања политичке моћи преко војног удара. Најутицајнији аутор који заступа то гледиште јесте Семјуел Фајнер, са својим делом *Човек на коњу: улога војске у политици*.¹⁰ Фајнер је установио нивое политичке културе као кључне варијабле у цивилно-војној динамици једне земље. Он сматра да је цивилна контрола војске најјача у оним друштвима која имају висок степен политичке културе, будући да она омогућава да цивилно-војни односи буду јасно дефинисани, вредновани и институционализовани. Поред тога, државе са неразвијеном политичком културом, у којој се не цене правне институције и управа, склоније су државним ударима. Овим поставкама Фајнер оспорава Хантингтонову тезу да је војно учествовање у политици супротно професионализму, показујући кроз историјске примере да већи професионализам може водити државном удару.¹¹

Затим, Хју Стречан¹² (бавио се питањем могућности да професионална армија интервенише у политици) наводи да оно што ограничава утицај интервенисања није у чињеници да је војска аполитична, већ у политичкој култури унутар које војска оперише. Тај аргумент даље развијају Дебора Авент и Питер Фивер, који сматрају да је ниво цивилне културе функција политичке цене надгледања или контроле војске.¹³

На основу анализе цивилно-војних односа¹⁴ и класичних дела о цивилно-војним односима (пре свега на основу дела Хантингтона и Јановица),¹⁵ Фивер закључује да цивилно-војна *проблематика* представља комбинацију војске, која је довољно снажна и способна да обави задатке што цивили од ње захтевају и војске која је довољно подређена да ради искључиво оно за шта је цивили овласте.

Постхладноратовске теорије цивилно-војних односа

Према Ребеки Шиф,¹⁶ цивилно-војни односи успостављају се између три главна субјекта: војске, политичких елита и грађанства. Војска, односно њен професионални део, активно учествује у формирању војне политике. Политичке елите, као други партнер, дефинисане су функцијом коју обављају.

¹⁰ Исто, стр. 4.

¹¹ Фајнер, С., према: Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 33.

¹² Стречан, Х., према: Исто, стр. 33–34.

¹³ Исто, стр. 34.

¹⁴ Feaver, P.: *Civil-Military Relations, Annual Review of Political Science*, 1999.

¹⁵ Feaver, P.: "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.

¹⁶ Shiff, R.: *Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance*, CCV, London, 1995, pp. 7–24.

Оне представљају владу и имају директан утицај на величину, састав и намену оружаних снага. У ту групу спадају најутицајнији чланови владе, парламента и политичких партија. Трећи партнер овог односа јесте грађанство, оно је социјално вишеслојно. Утицај грађанства на цивилно-војне односе испољава се углавном посредно, на изборима, средствима информисања и јавног мњења. Цивилно-војни односи успостављени између та три субјекта, у пракси, могу да се појаве у облику поделе надлежности, контроле једног субјекта над другим или у облику сарадње, сагласности субјеката (*concordance*). Други вид односа је пожељнији и повољнији, јер обезбеђује већу ефикасност система одбране, али је веома тешко остварљив у пракси. Теорија сагласности види војску, политичке вође и грађане као партнере. У вези с тим, поставља се питање у којој мери и на којем нивоу влада и грађани могу да утичу на улогу војске у нацији, те се стога наводе четири аспекта или показатеља сагласности: друштвени – социјални састав официрског корпуса, политички процес одлучивања, метод регрутовања и војни стил.

Ти показатељи су веома важан елемент сагласности зато што рефлектују специфичне услове који утичу на споразум или неслагање наведена три партнера. Стога, зависно од посебности културе и историјских услова, индикатори ће одредити односе војске, владе и друштва, било да је реч о сепарацији, интеграцији или неком другом облику. Према тим индикаторима сматра се, на пример, да су Индија и Израел две земље у којима цивилно-војни односи почивају на принципу *concordance* и да је у њима војска складно интегрисана у општи друштвени, политички и културни амбијент.¹⁷

У свом делу *Јединствена теорија цивилно-војних односа*¹⁸ Даглас Бленд сматра да се цивилна контрола војске најбоље схвата и одржава кроз режиме тзв. *заједничке одговорности* између цивилних лидера и војних старешина. Карактер тих режима зависи од посебности једне земље и функционише у складу са принципима, нормама, правилима и процедурама доношења одлука око којих се врте очекивања.¹⁹ Бленд указује на то да се суштински проблем реконструисања оружаних снага у земљама источне и централне Европе односи на питање, како учинити да војска која користи силу принуде буде у служби легитимних, демократски утврђених циљева, а да, при том, не буде угрожена њена професионална аутономија – без које не може ефикасно да обавља посао.

¹⁷ Треба напоменути да је ова теорија доживела критике, видети шире у: Wells, R.: "The Theory of Concordance in Civil-Military Relations: A Commentary", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue Winter 1996. и Shiff, R.: "Concordance Theory: A Response to Recent Criticism", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.

¹⁸ Bland, D.: "A Unified Theory of Civil-Military Relations", *Armed Forces and Society*, Vol. 26, Issue 1, Fall 1999.

¹⁹ Исто.

Бленд наводи разлоге због којих је обновљена расправа о цивилно-војним односима: од тежње (углавном америчке) за ширењем демократских стандарда у свету, сталних проблема да се наметне цивилна контрола над војском у многим државама, нарочито тамо где су унутрашњи конфликти прерасли у ендемске појаве, до (недавног, кратког периода) америчког преиспитивања делотворности цивилне контроле у САД. Бленд дефинише модел заједничке одговорности, по којем се цивилна контрола спроводи и одржава путем одговорности за контролу у којој заједнички учествују цивилно руководство и официри. У вези с тим, цивилне власти су одговорне и задужене за неке аспекте контроле, док је војно руководство одговорно и задужено за друге аспекте контроле. Премда се неке одговорности за контролу могу прожимати, оне нису исте. Нејасна употреба термина цивилно-војни односи, демократска контрола и цивилна контрола, јесте добар индикатор непостојања једне целовите теорије на основу које би могли бити описани, објашњени и предвиђени суштински проблеми цивилно-војних односа.

У делу *Цивилна контрола војске*²⁰ Мајкл Деш говори о постојању променљивог односа снаге цивилне контроле оружаних снага и нивоа унутрашњих и спољашњих претњи. Он наводи да је најбољи индикатор степена цивилне контроле одговор на питање ко преовладава када се мишљења цивила и војске разликују. Уколико преимућство има став оружаних снага – ситуација је проблематична, а уколико је цивилно мишљење надмоћније – све је у реду. Главна тема његове теорије цивилно-војних односа је да одређена комбинација унутрашњих и спољашњих претњи са којима се држава суочава (независне промене) одређује квалитет цивилне контроле (зависна промена). Цивилна контрола треба да је најинтензивнија (К1) током изражених спољних ризика и малог унутрашњег ризика; најнеизраженија током малих спољних претњи и високих унутрашњих ризика (К4), док у преостала два случаја треба да је варијабилна (К3 и К2), слика 1.

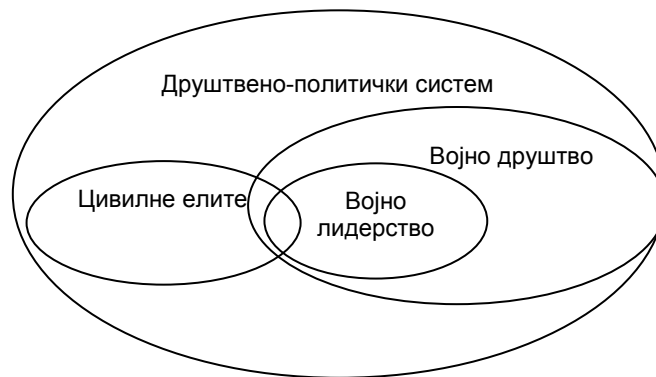
		Спољашње претње	
		Висок	Низак
Унутрашње претње	Висок	ЛОШЕ К3	НАЈГОРЕ К4
	Низак	ДОБРО К1	КОМБИНОВАНО К2

Извор: Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001, p. 1.

Слика 1 – Комбинација спољашњих и унутрашњих претњи којима се одређује квалитет цивилне контроле

²⁰ Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001, p. 14.

Семјуел Саркезијан цивилно-војне односе посматра као интеракцију између цивилне елите, војске и друштвено-политичког система (слика 2). Он сматра да одређени фактори, односно процеси демократизације, не само да утичу на засебне елементе системског односа, већ могу утицати и на њихову међусобну равнотежу, али и то да војска може играти улогу у доношењу одлука о националној безбедности, али задржати своју политичку неутралност.²¹

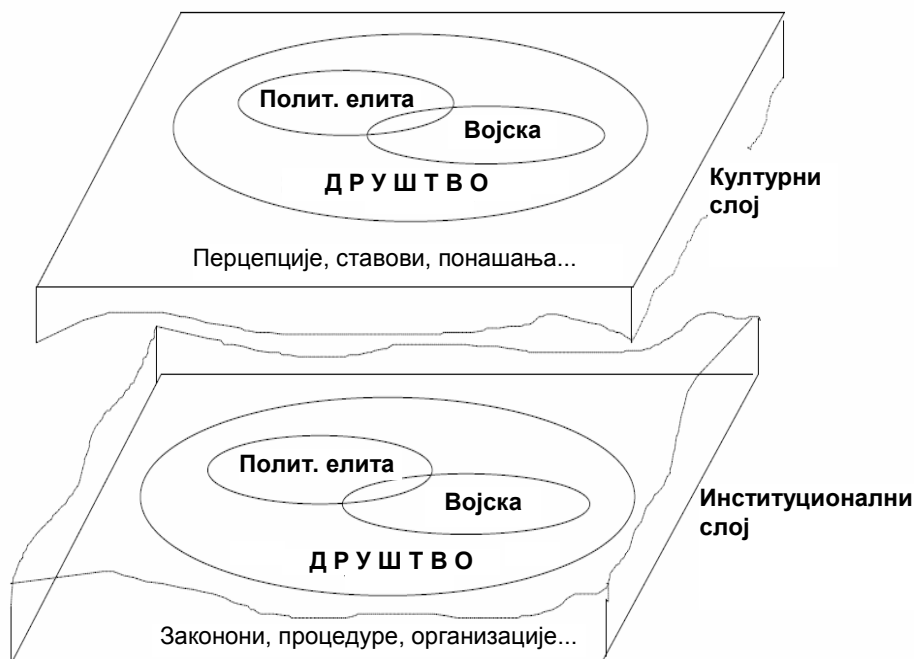
Извор: Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 12.

Слика 2 – ЦВО као интеракција цивилне елите и друштвено-политичког система

Поједини аутори²² предлажу апстрактну шему, која реализацију цивилно-војних односа раздваја на три области у оквиру два слоја (слика 3). Први слој обухвата формалне основе цивилне контроле, која се састоји од усвојених закона и осталих законодавних докумената, процедура и организационих структура, као и њихове институционализације. Други слој је „културни“. Он се односи на систем вредности актера у цивилно-војним односима, ниво њиховог образовања и обуке, перцепције, ставове и шеме понашања. Три кључне области пресека су *политичка елита – војска*, *политичка елита – друштво* и *војска – друштво*.

²¹ Саркезијан, С., према: Tagarev, T. D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 12.

²² Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 14.

Извор: Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 14.

Слика 3 – Реализација ЦВО кроз културни и институционални слој

У савременим истраживањима у области цивилно-војних односа постоји и ново, постмодерно гледиште на улогу војске после Хладног рата. Неколико научника (Чарлс Х. Москос, Џон Алан Вилијамс и Дејвид Сига) изложило је тај приступ у делу *Постмодерна војска: оружане снаге после Хладног рата*. Они сматрају да се одвијају одређене промене у развоју војске које обухватају: промене у структурном и културном смислу, мање разлике у оружаним снагама у погледу рода, чинова, еволуцију од класичног начина ратовања ка мисијама – хуманитарне интервенције, мировне операције и томе слично. Поред тога, последице постмодерне војске у погледу расе, етничке припадности, пола и сексуалне оријентације веома су изражене. Из тог разлога Москос наводи да ће постмодерна војска бити окарактерисана смањењем разлика у оквиру оружаних снага које се односе на чин, пол, сексуалну оријентацију.²³

²³ Москос, Ч., према: Baev, J. Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005, p. 5.

Значајни радови о стању цивилно-војних односа и демократској контроли војске у земљама Централне Европе и Југоисточне Европе су, свакако, радови Ендрју Котија, Ентони Фостера и Тим Едмундса.²⁴ Ти аутори сматрају да се цивилно-војни односи најбоље могу схватити као општи појам који обухвата све аспекте односа оружаних снага (као политичке, друштвене и привредне институције) и друштва (и државе или политичког, социјалног, етничког покрета) чији су део.²⁵ Уколико се цивилно-војни односи схвате као општи појам који обухвата све аспекте односа оружаних снага и друштва чији су део, онда у том контексту *демократска контрола* војске треба да се схвати као политичка контрола над војском од стране легитимно изабраних органа власти на демократским изборима. Коти и његови сарадници предлажу да термин демократска контрола буде коришћен само као израз за политичку функцију и положај војске, односно за њен однос са институцијама и обрасцима политичке моћи у датом друштву. У уставном и правном оквиру демократска контрола оружаних снага означава контролу војске коју врши легитимна, демократски изабрана власт у држави. Демократска контрола, према тим ауторима, чини срж цивилно-војних односа и обухвата три различита, али међусобно повезана елемента. Прво, она обухвата односе војске и домаће политике. Значајна нормативна претпоставка демократске контроле војске јесте то што војска не сме да буде политизована, већ треба да остане *аполитичан слуга* демократских влада.

Други елемент демократске контроле оружаних снага у вези је с контролом одбрамбене политике (схваћене као општи правац развоја војске – обухвата војни буџет, структуру снага, набавку опреме и целокупну војну стратегију). Демократска цивилна контрола значи да развој одбрамбене политике треба да буде под контролом демократски изабраних органа власти, и да се војска ограничи од уплитања у доношење одлука од стране тих органа. Међутим, у пракси политика одбране често обухвата равнотежу између политичке контроле и поштовања професионалне војне вештине. Трећи елемент демократске контроле војске односи се на улогу војске у спољној по-

²⁴ Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: Transforming Post-Communist Militaries: Professionalisation of Armed Forces in Central and Eastern Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 30/01, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., The Armed Forces and Society in Post-Communist Europe: Legitimacy and Change, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 47/02, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 1/99, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 9/00.

²⁵ Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 1/99.

литици, посебно на одлуку о употреби оружаних снага. Демократска контрола војске подразумева да и спољна политика једне државе, укључујући одлуку о развоју и примени војне силе, треба да буде под контролом демократски изабраних цивилних власти. У пракси се показало да одлука о примени силе и вођењу војних операција представља равнотежу између цивилне политичке контроле и поштовања професионалних војних савета.²⁶ Такође, ти аутори наглашавају да на обликовање цивилно-војних односа, а самим тим и демократске контроле војске, утиче један шири опсег фактора, како домаћих тако и спољних, који се разликују од земље до земље. Ти фактори јесу: историјско наслеђе; домаћи политички, економски и социјални контекст; међународни контекст; институционални фактори, војна структура и професионализам.

Поједини аутори²⁷ бавећи се проблематиком цивилно-војних односа у бившим социјалистичким земљама, пре свега земљама насталим након распада СССР, у разматрању цивилно-војних односа полазе од чињенице да је само након дефинисања политике безбедности једне земље могуће дефинисати и њену значајну компоненту – цивилно-војне односе, тј. цивилну демократску контролу војске. При томе, они настоје да пруже што адекватније одговоре на три групе (пресудних) питања:

1. шта су цивилно-војни односи? Да ли су то односи између власти и војске или између друштва у целини и једног његовог дела – војске? *С једне стране, цивилно-војни односи су – односи између власти и војске. С друге стране, то су односи између – војске и друштва. За друштво је важно да схвати да су војска – војници, његов интегрални део са истим правима и слободама које имају остали чланови друштва – у одређеним случајевима војска се ограничава у својим правима за разлику од цивила. Војници су грађани (унајмљени од стране друштва) за заштиту његове безбедности, и уколико се користи општеприхваћени термин у теорији цивилно-војних односа да су „војници грађани који носе униформу“, војска се мора идентификовати са друштвом, уместо да се сматра његовим посебним делом.*

2. потом се постављају питања разликовања цивилно-војних односа и односа између осталих делова друштва, као и разлози због којих је стабилност цивилно-војних односа гарант стабилности државе? *Цивилно-војни односи су јединствени у својој природи, специфични и различити у односу на остале елементе друштва. То је одређено чињеницом да је војска у служби друштва – живот војника је сваки дан у опасности, јер су они у служби са оружјем у рукама.*

²⁶ Исто, стр. 4.

²⁷ Alapishvil, L.: *The Civil-Military Relations and Democratic Control on Armed Forces in Caucasus Region – A Comparative Study*, Center for Political and International Studies, Moscow, 1998, p. 5.

3. настоји се пронаћи адекватан одговор на питање шта је неопходно за постизање стабилности (равнотеже) цивилно-војних односа? Први и основни услов да би се постигла стабилност цивилно-војних односа јесте захтев за јасном поделом надлежности и одговорности у војној сфери.

Закључак

Концепти Семјуела Хантингтона и Мориса Јановица превладавали су у теорији о цивилно-војним односима све до краја Хладног рата, али се и данас узимају као полазне основе за изучавање те проблематике. У тим теоријама тежиште је стављено на питања војног професионализма и политичке неутралности војске.

У постхладноратовским теоријама о цивилно-војним односима могу да се уоче другачији приступи. Нови изазови, ризици и претње безбедности после Хладног рата захтевају значајно измењено схватање о цивилно-војним односима, односно промене у сектору безбедности, форми војног професионализма, повећању цивилно-војне сарадње, као и промене из аспекта демократске контроле над оружаним снагама. Будући да цивилно-војни односи представљају део друштва и друштвених односа, посебна пажња посвећује се утицају политичких, економских, правних, културних, историјских, социолошких и информационах фактора.

Савремено изучавање цивилно-војних односа захтева холистички и интердисциплинарни приступ, који се састоји од најзначајнијих теоријских и примењених дисциплина хуманистичких и друштвених наука, укључујући и стратешке студије и елементе војне науке.

Литература

1. Alapishvil, L.: *The Civil-Military Relations and Democratic Control on Armed Forces in Caucasus Region - A Comparative Study*, Center for Political and International Studies, Moscow, 1998.
2. Baev, J., Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005.
3. Bland, D.: "A Unified Theory of Civil-Military Relations", *Armed Forces and Society*, Vol. 26, Issue 1, Fall 1999.
4. Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001.
5. Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитет у Београду, Београд, 2008.

6. Feaver, P.: Civil-Military Relations, Annual Review of Political Science, 1999.
7. Feaver, P.: "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.
8. Smerić, T.: „Posthladnoratovske teorije civilno-vojnih odnosa i vojni profesionalizam“, *Društvo. istraživanja* (Zagreb), godina 14, br. 6 (80), 2005.
9. Shiff, P.: *Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance*, CCV, London, 1995.
10. Joo, R.: *The Democratic Control of Armed Forces*, Institute for Security Studies of WEU, Paris, February 1996.
11. Хантингтон, С.: *Војник и држава – теорија и политика цивилно-војних односа*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004.
12. Хаџић, М. (уредник): *Демократска контрола војске и полиције у СРЈ – нормативне претпоставке*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
13. Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, *Working Paper* 1/99.
14. Tagarev, T. D.: The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case). NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997.

ПОЈАМ, ЕЛЕМЕНТИ
И ЧИНИОЦИ ОПЕРАЦИЈСКИХ
(ОПЕРАТИВНИХ) И ФУНКЦИОНАЛНИХ
СПОСОБНОСТИ

Проф. др Митар Ковач, бригадни генерал*

Због промена у физиономији савремених ратова и оружаних сукоба, као и због потреба праксе и недовољно прецизног значења термина приликом превођења, настају извесне недоумице око садржаја и обима појединих категоријалних појмова – ресурси, способности, капацитети и борбене могућности. Проблем је далеко сложенији када се у класификацијски низ уведу атрибути оперативне, функционалне и операцијске способности и при томе настану низови синтагми. Ти појмови се, потом, иако недовољно теоријски фундирани, удомаће у војној пракси и изазивају последице у домену утврђивања и квантификације потреба и могућности војноорганизационих система.

Разумевање и ред у појмовима не утиче само на развој теорије, него означава и прогрес у практичном деловању. У супротном, неред и хаотичност у теорији доводи до неразумевања суштине у пракси и до неразумевања у процесу извршавања задатака. То је супротно смислу војне организације и природи војне делатности. Разумевање садржаја и обима категоријалних појмова и њиховог односа императив је сваке модерне војске и система одбране. У вези с тим, ако не постоји ред у појмовно-категоријалном апарату, војска остаје у царству догме и застареле праксе или произвољности, у погледу некритичког преузимања или копирања такозваних савремених решења.

На основу семантичке анализе и утврђивања релација између категоријалних појмова о стању и способностима, описан је њихов однос, при томе, тежиште је на међузависности мисија и задатака, способности и могућности. Разумевање односа назначених категоријалних појмова од суштинске је важности ради што објективнијег сагледавања и оцењивања постојећег стања и утврђивања нивоа способности, у погледу достизања утврђених циљева у развоју војске или њених појединих делова.

Кључне речи: *мисије, задаци, способности, капацитети.*

* Аутор је начелник Управе за стратегијско планирање Министарства одбране Републике Србије.

Дефинисање односа категоријалних појмова – способности, капацитета и борбене могућности војноорганизационих система (команди, јединица и установа) јесте теоријско, доктринарно и организационо питање сваке савремене војске. Због немања јасно дефинисаног односа тих појмова, доносиоци одлука често су принуђени да разматрају алтернативе без обзира на квантитативне показатеље и доносе закључке и одлуке о стању јединица и њиховом развоју у будућности.

У досадашњој пракси изграђивани су различити приступи и методе одређивања, функционалних и операцијских (оперативних) способности,¹ као и борбених могућности за елементарне борбене системе, а остајали су проблеми обједињавања тих резултата на вишим нивоима командовања. Велики проблем при утврђивању капацитета, одређивању стања јединица, операцијских и функционалних способности и борбених могућности представља недовољно фундирана њихова теоријска основа, тако да су у пракси биле присутне различите произвољности и субјективни приступи при дефинисању категоријалних појмова, параметара, критеријума и ефеката борбених система у оружаном борби.

Битно је да се у пракси ствари означе правим термином или синтагмом. То значи да се постојеће оперативне способности требају означавати синтагмом стање (статус) јединица, а да се операцијским или оперативним способностима треба тек да одреди садржај. Није спорно да су операцијске способности прави језички израз за означавање суштине појма, али је ипак због погрешног увођења појма оперативних способности неопходно преиспитати оправданост терминолошке промене. Изгледа да је оправданије у законима и прописима задржати назив оперативне способности, него увести операцијске способности јер је неопходан велики број измена у законима и подзаконским актима.

¹ Са становишта семантичке анализе, термин „оперативне“ некритички је одређен као задовољавајући уз термин „способности“ (*capabilities*). Атрибут „оперативне“ додат је на основу превода термина *operational*, што у суштини значи операцијске, а не оперативне способности. Садашње схватање оперативних способности односи се на квантитативна и квалитативна својства ресурса, односно статус јединице и њену могућност да крене на извршење задатка. Операцијске способности односе се на могућности или ефекте који се остварују извођењем операција или у односу на утврђене циљеве и задатке.

Суштина проблема је у томе што се у енглеском језику термин *operational* користи за оперативне и операцијске способности, а превод се може одредити према контексту става, у конкретном случају. На пример, енгл. *operational level*, означава „оперативни ниво“, што није спорно, међутим, истовремено *operational route* означава „операцијски правац“ (правац на копу додељен команди за извођење одређене операције...) Види шире: AAP-6, NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS (ENGLISH AND FRENCH), 2008, стр. 2-0-3.

Проблем квантификације учинака сложених социотехничких система је-сте актуелан и мултидисциплинаран, по својој сложености и природи. Сваки борбени систем (од једноставних система до најсложенијих), намењен је да реализује неке задатке, тако да је неопходно увек прецизно одредити циљ његовог функционисања. На тај начин ће и учинак (ефекат) функционисања репрезентативно да покаже колико је неки борбени систем у стању да изврши наменску функцију. Учинак борбеног система (стрелац, тенк, арт. оруђе, ПА оруђе, инж. машина, родовске и здружене јединице и слично) условљен је деловањем различитих чинилаца. Неки чиниоци заједнички су за све борбене системе, а неки су израз специфичности одређене родовске функције, тако да их је неопходно операционализовати и квантификовати на начин који ће што реалније одсликати суштину, садржај и интензитет утицаја на ефекте функционисања борбеног система.

Операцијске способности и борбене могућности било којег војноорганизационог система условљене су чиниоцима из домена социопсихолошких карактеристика људског фактора, тактичко-техничких карактеристика оружја и опреме и услова у којима се планирају и извршавају задаци или изводе борбена дејства. Урачунавањем вредности чинилаца и параметара који репрезентују борбене услове, а уважавајући операцијске способности јединица, добијају се борбене могућности.

Одређивање операцијских и функционалних способности, као и борбених могућности није само себи циљ, оно је често и суштинско питање у процесу одлучивања о употреби снага, као и у процесу обуке старешина и команди. Борбене могућности су процењени (претпостављени, одређени...) показатељ операцијских способности борбеног система да реализује борбене задатке у специфицираним условима. Поред актуелне и перспективне димензије, могу се одређивати и у историјском контексту, на основу анализе ратова, оружаних сукоба и борбених дејстава, а ради сагледавања што објективнијих разлога таквог њиховог тока и исхода.

Садржај, обим и релације појмова способности, капацитети и борбене могућности

На основу анализе савремених оружаних сукоба и борбених дејстава на-стоји се остварити што оптималнији однос *капацитета*, *способности* и *борбених могућности* у конкретним условима извршавања наменских зада-така.

Термини – капацитети, способности и могућности немају прецизно дефинисано значење и не прави се увек јасна дистинкција између појмова које означавају. Напротив, често се користе као синоними или им се у ауторским приступима даје конкретно значење за одређену анализу или саопштење. Проблем се усложњава када се у оквиру категоријалних појмова изводе нови појмови уз додатак различитих атрибута. То се најбоље види у оквиру појма способности из којег се изводе *операцијске и функционалне способности*.

Нејасноће у теорији и значењу често производе велике проблеме у пракси. Када је реч о поменутих појмовима они се непосредно рефлектују на доктринарну и организациону област функционисања и ангажовања свих елемената система одбране, на свим нивоима организовања.

У анализи сазнања о стању и способностима јединица учињен је покушај да се у логичком и процесном смислу дефинисања способности, капацитета и одређивања борбених могућности укаже на природу и основна обележја између тих појмова, полазећи првенствено од мисија и задатака војске (табела 1). Непрецизност семантичког значења термина и незаокруженост дефиниција појмова у систему одбране указују на потребу довођења у низ њихове логичке међузависности.

Уважавајући однос и међузависност категоријалних појмова, на општем нивоу, стварају се услови за разумевање и примерено решавање низа питања у домену нормативе, организације и праксе.

Мисије и задаци система одбране и свих његових елемената јесу домен политичке одлуке и најчешће се утврђују и разрађују у стратегији одбране и изводним стратешким планским и доктринарним документима. Сагласно мисијама и задацима утврђују се потребне способности и капацитети, најчешће као компромис процењених потреба и реалних могућности.

Потребне способности, у миру и у рату, материјализују се преко капацитета за реализовање функција система одбране и његових подсистема и елемената. Преко њих материјализује се статус или стање јединица у функцији изградње операцијских и функционалних способности. Капацитети се, у зависности од врсте способности, могу приказивати преко утврђене јединице мере, најчешће еталон јединице или друге јединице мере зависно о којој врсти потребних способности се ради.

Табела 1 – Различити термини у различитим изворима и њихово значење

ТЕРМИН	ИЗВОР	ЗНАЧЕЊЕ
Способност	<i>Речник српског језика</i> , Матица српска, Нови Сад 2007.	Особина, својство онога ко је способан (радна, организациона).
	<i>Речник српскохрватског књижевног језика</i> , Нови Сад – Загреб, 1967.	Особина, својство онога који је способан (душевна, радна и организаторска).
	<i>Војни лексикон</i> , ВИЗ, Београд, 1981.	1. способност за војну службу и 2. менталне способности.
	CJCSI 3170.01E (2005): <i>Joint Capabilities Integration and Development System</i> , стр. A-7, www.dtic.mil/cjcs_directives/cdata/unlimit/3170_01.pdf .	Могућност за постизање жељених ефеката под специфичним стандардима и условима кроз комбинацију снага, средстава и начина извршења скупа задатака. Основни чиниоци способности су: доктрина, организација, обука, материјална средства, лидерство и образовање, персонал и инфраструктура.
	CapDEM TDP, <i>Definitions</i> , http://www.capdem.forces.gc.ca/html/definitions_e.html .	Могућност и капацитет за извршавање скупа задатака. Способност је функција персонала, истраживања и развоја, инфраструктуре, организације, концепата, доктрине, обуке, информационе технологије и опреме.
	<i>The Australian Department of Defence, Defence Capability Development Manual 2006</i> , Canberra, 2006, стр. 5, www.defence.gov.au/capability/common/_pubs/dcdm%20preface%20and%20toc.pdf	Способност је моћ за остварење жељеног оперативног ефекта у конкретном окружењу и у одређеном времену, као и за одржавање тог ефекта у пројектованом периоду. Способност је успостављена кроз фундаменталне улазе: организација, персонал, колективна обука, главни системи, залихе, објекти, подршка, командовање и управљање.
Capability (Способност)	www.armysabres.com mil.terms and abbreviation	Могућност извршења специфичног курса акције (курса дејства, начина дејства). Способност може, а не мора бити пропраћена намером.
	<i>Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms</i>	Могућност извршења специфичног курса акције (курса дејства, начина дејства). Способност може, а не мора бити пропраћена намером.

ТЕРМИН	ИЗВОР	ЗНАЧЕЊЕ
Борбена способност	<i>Војни лексикон</i> , ВИЗ, Београд, 1981.	Стање, оспособљеност и борбена могућност оружаних снага или њихових делова (јединица, групација) за извршење постојећих задатака. Значајан елемент у процени ситуације. Зависи од морално политичког стања, степена попуњености људством, и ратном техником, искуства у досадашњим борбама, обучености, степена исцрпљености и губитака у досадашњим борбама, стања материјалних резерви и друго. Прати се и цени стално, пре извршења задатака и у току његовог извршења.
Military capability (Борбена способност)	DOD Dictionary of Military and Associated Terms http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/	Могућност остварења специфичног ратног циља (добити рат, битку, уништити групу циљева). То обухвата четири главне компоненте: структуру снага, модернизацију, готовост и одрживост. Структура снага – бројност, величина и састав јединица које чине одбрамбене снаге (дивизије, бродови, вингови – ескадриле). Готовост јединице – могућност да се обезбеде способности од стране војних команданата да изврше додељене мисије. То је изведено из могућности сваке јединице да изнесе оно за шта је намењена.
Могућност	<i>Речник српског језика</i> , Матица српска, Нови Сад, 2007.	а) изводљивост, остварљивост: успостављања нечега, б) изгледи за место, вероватноћа, евентуалност: могући излаз, могуће решење (постоји могућност за споразумом), в) повољна околност, повољност, погодност, прилика, згода (за напредовање, за развој, имао је могућност да га упозна) и г) средство, начин (да се нешто оствари, покаже и слично), изражајне могућности језика; - способност, таленат: човек великих могућности и - материјално, имовно, односно новчано стање, (према нечијој могућности одредити порез и слично): а) бити у могућности, бити у стању, моћи и б) по могућности, ако је то могуће, ако може.

ТЕРМИН	ИЗВОР	ЗНАЧЕЊЕ
Борбена могућност	<i>Војни лексикон</i> , ВИЗ, Београд, 1981.	Скуп разноврсних чинилаца од којих зависи успешно извођење задатака у борби. Борбена могућност јединица условљена је међусобним односом противника и различито се испољава у појединим борбеним дејствима, а одређују је: морал, доктрина употреба снага, ефикасност система руковођења и командовања, квантитет и квалитет живе силе и технике, обученост, квалитет система позадинског обезбеђења и слично. Борбена могућност борбених средстава условљена је њиховим тактичко техничким својствима (калибар, брзина гађања, дomet, пробојна моћ, покретљивост).
	Вујаклија, Милан: <i>Лексикон (речник) страних речи и израза</i> , Београд, 1937.	Од латинске речи <i>capacita</i> (запремина), способност, умешност, ваљаност.
Капацитет	<i>Речник српског језика</i> , Матица српска, Нови Сад, 2007	а) способност да се прими одређена количина нечега, б) количина која може да стане у одређени простор и в) запремина, волумен; - снага, моћ, јачина (погона, фабрике и слично); - производни објекти, индустријски капацитети и - човек изузетних способности, стручњак, зналац.
	<i>Војни лексикон</i> , ВИЗ, Београд, 1981.	- капацитет аеродрома (могућност једновременог смештаја и целокупног обезбеђења авијацијских јединица на војном аеродрому). - капацитет крцања (прописане количине терета које се могу укрцати у транспортно средство – брод) као оперативно тактичка категорија означава број људи, наоружања и технике који се може укрцати и превести на одређено место. У поморском и речном десанту може се изражавати величином која се превози. - капацитет навођења ловаца је могућност јединаца и центара ВОЈИН за извршење максималног броја навођења. - капацитет осматрања и јављања података о ситуацији у ваздушном простору; могућност јединице ВОЈИН да обезбеди откривање и максималан број јављања података откривених летелица у заданој зони осматрања. Изражава се бројем јављања података у минути. - капацитет правца. Просторне могућности једног правца (тактичког, оперативног и стратегијског) да омогући развој и обезбеди борбена дејства одређених снага и средстава. Подразумева одређену ширину, дубину, комуникативност, проходност.

ТЕРМИН	ИЗВОР	ЗНАЧЕЊЕ
		6. капацитет ратишта. Опште могућности једног ратишта или војишта да прими одређене снаге и средства и обезбеди њихову употребу. Основна обележја су: просторне димензије (ширина, дубина), степен комуникативности и проходности, орографско-хидролошки склоп земљишта (релјеф, економски потенцијал, демографски чинилац) и 7. капацитет саобраћаја. Способност пута да у предвиђеном времену под одређеним условима пропусти потребан број возила, колона.
	<i>Речник српскохрватског књижевног језика, Нови Сад – Загреб, 1967.</i>	1. способност да се шта учини, оствари, снага, моћ, јачина (појединца, фабрика), 2. просторност, обујат, запремина, носивост, 3. физичка способност неког тела да у себе прими електрицитет, топлоту и 4. производни објекти (постројења, погони, заводи).
	<i>Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms</i>	Максимум количине залиха (муниције, горива, уља, мазива, дневних следовања, општих потреба, радионичких потреба) које сваки пловни објекат може носити у сразмери прописаној од стране надлежних.

На основу некритичког преузимања превода појединих термина и синтагми често се у пракси чине импровизације које се на негативан начин рефлектују на упутства, правилнике и подзаконска акта којима се уређује неки сегмент војне делатности. Тако је без обзира на то што не постоји довољно аргумената уведен појам оперативне способности, чији садржај није испоштован у предвиђеном поступку и начину утврђивања (мерења) оперативних способности.² Проблем постаје још већи када се тако добијене опера-

² „Оперативна способност је могућност Војске или њених делова за постизање жељених ефеката или оперативних резултата потребних ради испуњења мисија и задатака Војске“.

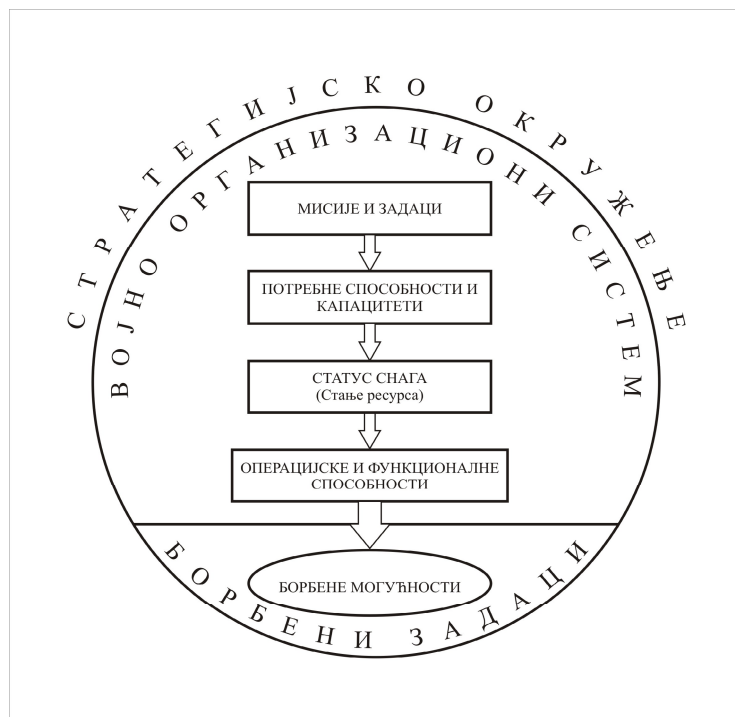
Упутство за оцењивање и извештавање о стању оперативних и функционалних способности Војске Србије (привремено), ГШ ВС, Београд, 2008, стр. 4.

тивне способности доводе у контекст мерења „жељених ефеката“. То је на предвиђени начин немогуће. У вези с тим, у колизији су дефинисани садржај и обим дефиниције и предвиђени начин одређивања оперативних способности. Поступак вредновања појединачних оперативних способности, као и њихове интеграције логички, математички и квалитативно су неодрживе. Потребно је прецизнијим утврђивањем међустања система и разликовањем значајности појединих садржаја или елемената оперативних способности доћи до решења које ће веродостојније и објективније представљати стање или статус јединице. Оперативним способностима утврђује се *стање ресурса*, у квантитативном и квалитативном смислу, са упрошћеном метриком и заокруживањем целих бројева. Објективност утврђивања стања ресурса на предвиђени начин јесте проблематична, јер не одражава реално стање. Стање ресурса јесте битно за систем, али га је недопустиво поистовећивати са операцијским и функционалним способностима.

На предвиђени начин није могуће да се утврди шта нека јединица може да уради при извршавању додељених задатака, нити који су јој очекивани ефекти дејства. Такође, тако добијене показатеље није примерено поредити са противником у процесу доношења одлуке и одређивања односа снага. То стање људских и материјалних ресурса јесте само улаз у процес утврђивања операцијских способности. То су само неки кључни аргументи неодрживости постојећег решења одређивања оперативних способности и њиховог довођења у контекст мерења могућности извршавања додељених мисија и задатака. Садашњи ниво утврђивања стања ресурса, односно „оперативних способности“ неопходно је, у смислу објективизације, значајно дорадити и означити правим именом. Такође, утврђивање стања ресурса само је први корак у процесу утврђивања операцијских способности и борбених могућности.

Војска и њени састави, на свим нивоима организовања, мисије и задатке извршавају извођењем операција. Способности које се утврђују за ефекте, резултате или циљеве у операцијама треба означавати термином операцијске способности, а не оперативне способности.

Оперативне способности односе се на оперативну функцију команди, штабова, јединица или њихових појединачних делова, а операцијске способности – на јединице, као интегрисане целине, на свим нивоима организовања и војску, у односу на утврђене мисије и задатке. Војска и њени састави наменске задатке извршавају извођењем операција. Показатељи операцијских способности због тога морају бити довољно егзактни и упоредиви тако да командантима и командама користе у праћењу стања јединица у смислу могућности извршења задатака, те да им помажу у процесу доношења одлука и планирању операција. Операцијске способности су претходни корак или саставни део процеса доношења одлука о употреби јединица.

Слика 1 – Међузависност категоријалних појмова у стратегијском окружењу

Сваки систем одбране налази се у континуираном процесу организационих промена, које су израз потребе усклађивања расположивих и потребних способности. У процесу утврђивања нове организације система одбране и војске спроводе се симулације различитих операцијских сценарија. Сврха и циљ тих операцијских сценарија – да се утврди потребан ниво операцијских способности и њихов садржај, односно изводљивости и остварљивости мисија и задатака, одређене организационе структуре у односу на утврђену листу задатака.

На основу процењених изазова, ризика и претњи безбедности и дефинисаних мисија и задатака, одређују се *потребне способности* система одбране, као и капацитети за реализацију тих способности.

Суштина схватања садржаја појма способности јесте у могућности постизања одређених ефеката употребом снага, средстава и начина извршења задатака из домена функција борбених дејстава. Ефекти дејстава, противдејстава и обезбеђења јединица одређени су деловањем различитих чинилаца. Национални погледи на чиниоце способности су слични, али имају извесне специфичности.

У страној литератури када се користи термин способности претежно се мисли на операцијске способности, тако да се и наредни цитати углавном односе на њих. Као чиниоци способности узимају се у обзир: доктрина, организација, обука, материјална средства, лидерство и образовање, персонал и инфраструктура.³

Према Аустралијској групи за развој способности (*Australian Capability Development Group*), способност је моћ за остварење жељеног оперативног ефекта у конкретном окружењу и у одређеном времену, као и за одржавање тог ефекта у пројектованом периоду. Способност је успостављена кроз фундаменталне улазе, и то: организација, персонал, колективна обука, главни системи, залихе, објекти, подршка, командовање и управљање.⁴

Канадско виђење способности нешто је другачије, како у погледу чинилаца који их одређују тако и у погледу елемената садржаја појма. У Програму дефиниције заједничких способности, инжењеринга и демонстрације технологије управљања, способност се дефинише као могућност и капацитет за извршавање скупа задатака.⁵ Такође, у поменутом документу способност је одређена као функција персонела, истраживања и развоја, инфраструктуре, организације, концепата, доктрине, обуке, информационе технологије и опреме.⁶

Чиниоци операцијских способности

На основу компаративне анализе дефиниција појма способности могу се извести неки заједнички чиниоци који их детерминишу и елементи који испуњавају садржај појма. Када се анализирају чиниоци индиректно може да се закључи да се они првенствено односе на операцијске способности, а да су функционалне способности предмет посебне анализе и није их оправдано доводити у контекст операцијских способности.

Чиниоци⁷ способности су екстерног и интерног карактера у односу на војноорганизациони систем који се посматра. Без претензија да се у целости наведу сви чиниоци способности војноорганизационих система, наведени су са-

³ CJCSI 3170. 01E (2005): *Joint Capabilities Integration and Development System*, стр. A-7, www.dtic.mil/cjcs_directives/cdata/unlimit/3170_01.pdf.

⁴ The Australian Department of Defence, *Defence Capability Development Manual 2006*, Canberra, 2006, стр. 5, www.defence.gov.au/capability/common/_pubs/dcdm%20preface%20and%20toc.pdf.

⁵ CapDEM TDP, *Definitions*, http://www.capdem.forces.gc.ca/html/definitions_e.html.

⁶ У вези с тим, *PRICIE* је акроним од следећих речи: Personnel, R&D/Ops Research, Infrastructure & Organization, Concepts, Doctrine & Collective Training, IT Infrastructure, Equipment, Supplies and Services.

⁷ Чиниоци су сви делатни услови тј. сви објекти (ствари, процеси, својства) који својим деловањем учествују у произвођењу дате појаве (без обзира на то да ли су нужни и довољни). Види: Марковић, Михајло: *Филозофски основи науке*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1981, стр. 639.

мо најбитнији: *доктрина, организација, кадрови, наоружање и војна опрема, обука, образовање и инфраструктура*. Сваки од поменутих чинилаца може се посебно операционализовати и има конкретан израз за сваки систем у погледу квантитативних и квалитативних својстава. Операцијске способности Војске или њених делова настају као резултат деловања више чинилаца.

Операцијске способности (тежишно) су одређене следећим чиниоцима:

1. *доктрина* – под доктрином се подразумевају основни принципи који усмеравају употребу војних снага усмерену на достизање циљева операције.

2. *организација* – представља специфичан систем веза и односа различитих елемената Војске или њених делова. Организација укључује и одређивање структуре кадра која је потребна за функционисање и одржавање операцијских способности.

3. *кадрови* – представљају укупни људски потенцијал Војске или њених делова који својом расположивошћу, стручношћу, психофизичком спремношћу и морално-психолошком припремљеношћу подржава развој способности потребних за извођење операција.

4. *наоружање и војна опрема* – представљају сва материјална средства потребна за извођење војних операција.

5. *обука* – обука је процес стицања знања, вештина и навика у којем се појединци и јединице Војске оспособљавају за извођење операција, односно за извршавање додељених мисија и задатака.

6. *образовање* – образовање је процес стицања знања који представља додатак обуци и искуству који се спроводи ради формирања компетентних појединаца.

7. *инфраструктура* – обухвата комплексе и објекте које користи Војска или њени делови у извођењу операција или одржавању операцијских способности.

8. *интероперабилност* – представља усвојен систем правила, процедура и техничких решења и познавање страних језика ради реализације заједничких активности са снагама других држава.

Способности су одређене преко више међусобно условљених *елемената*⁸ *способности* за извршавање задатака у савременом контексту оружаног сукоба и извршавања других мисија и задатака. Елементи способности могу се на различите начине прецизирати у односу на намену, величину и сложеност војноорганизационог система.

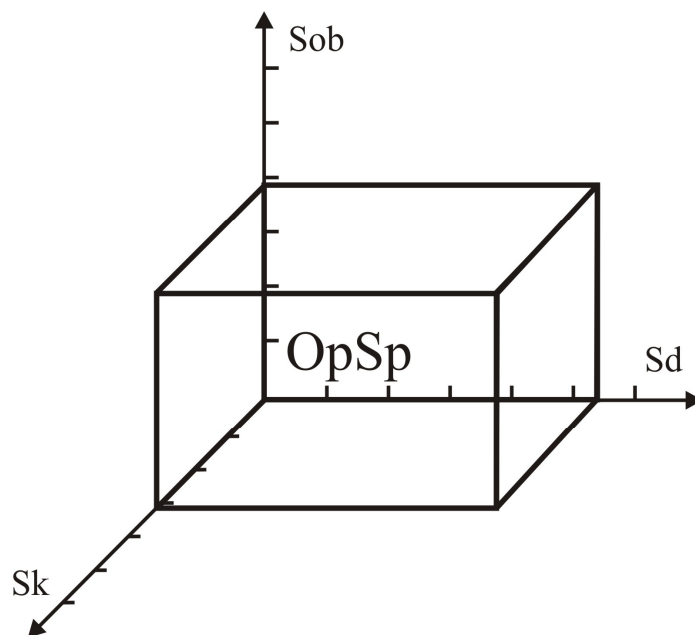
Операцијске способности представљају могућност Војске Србије или њених делова да у предвиђеном времену и под одређеним стандардима и условима остварује жељене ефекте у конкретним условима, извођењем операција.

⁸ Елементи су реални или апстрактни системи нижег нивоа које не рашчлањујемо, него их посматрамо као недељиве функционалне целине које, међусобно повезане, чине систем. Види: Radošević, Dušan: *Osnove teorije sustava*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001, str. 18.

Операцијске способности се у односу на критеријум припадности функцијама борбених дејстава могу сврстати у следеће врсте способности:

- способност за командовање (Sk);
- способност за дејстава и противдејства (Sd) и
- способност за обезбеђења (So).

$$\text{OpSp} \Rightarrow \text{Sk} + \text{Sd} + \text{So}$$

Слика 2 – Операцијске (оперативне) способности

Свака од наведених врста операцијских способности за командовање, дејства и противдејства или обезбеђења може се разврстати у подврсте и посебно анализирати у функцији што објективније њихове квантификације.

Имајући у виду те специфичности, а на основу компаративне анализе искустава из ратова и оружаних сукоба, као и савремена решења, могу се извести следећи елементи способности:

1. *способност управљања, командовања (Sk)* – одређена је успешношћу реализовања основних функција у припреми и извођењу операција војске или њених делова, у реалном времену, ради остваривања постављених операцијских циљева у складу са мисијама и задацима. Развој способности командовања треба да буде усмерен на скраћивање времена за доношење одлука, правовремено генерисање, припрему и упућивање снага у зону операција, као и обезбеђивање ефикасног планирања и извођења операција. Та способност у великој мери зависи од нивоа аутоматизације процеса и активности у командно-информационим системима, на свим нивоима организовања;

2. *способност искоришћења информационог простора (Sin)* – представља могућност војске или њених делова да прикупља, обрађује, користи и размењује податке о простору, времену, сопственим снагама, савезницима и противнику. Она се исказује капацитетом, брзином и квалитетом прикупљања, обрадом, преносом и заштитом информација, од утицаја на ефикасност употребе снага;

3. *Способност размештаја и мобилности у зони операција (Srm)* – представља могућност војске или њених делова да у предвиђеном времену разместе снаге у зону операција и изводе маневар снагама на копну, води и у ваздуху у складу са циљевима операције и борбеном ситуацијом;

4. *способност делотворне употребе снага (Sdu)* – испољава се као могућност војске или њених делова да успешно изводи операције и постиже ефекте који су у функцији остварења операцијских циљева. Та способност обухвата: одређивање циљева и жељених ефеката операција; организацију снага према задацима; маневар, координацију и садејство; откривање, одређивање позиције, доделу и неутралисање циљева. У теорији та способност се означава терминима – ефективна, ефикасна и економична употреба;

5. *способност отпорности и заштите снага (Soz)* – представља могућност војске или њених делова да умањују вероватноћу откривања властитих снага, смањују и отклањају ефекте дејства противника. Спроводи се применом организационих, тактичких, технолошких и техничких мера ради заштите људи, наоружања и војне опреме. Предуслов је за испољавање других способности при извршавању задатака. У савременим оружаним сукобима има изражену војнотехнолошку димензију, опремањем савременом заштитном опремом и заштитним својствима сложених борбених система. Такође, ниво отпорности и заштите снага зависи и од психофизичке стабилности људства, квалитета обуке и оспособљености за правовремену и потпуну примену борбених поступака и борбених радњи, којима се повећава способност преживљавања на бојишту за појединца, елементарни борбени систем и за све врсте родовских и здружених јединица;

6. *способност одрживости снага (Sod)* – представља могућност Војске или њених делова да у предвиђеном периоду, под одређеним условима и са расположивим ресурсима, обезбеде одговарајуће услове за ефикасну употребу снага. Та способност тежишно је одређена степеном логистичке аутономности. У литератури се често означава и синтагмом – жилавост снага и

7. *способност правовремене расположивости снага (Spr)* – изражава могућност Војске или њених делова да генеришу и подрже довољне војне снаге у датом времену за реаговање, а ради извођења операција. Тежишно је одређена бројном величином, структуром, нивоом готовости и обновљивошћу снага.

Наведене елементе операцијских способности потребно је појединачно анализирати, дефинисати садржај појма и поступак квантификације за различите борбене системе, родовске и здружене јединице. На бази интеграција појединачних способности, дефинисања њихове значајности и утицаја на укупне операцијске способности могуће је доћи до поступка који омогућава објективније утврђивање стања јединица и могућности извршавања задатака.

Појединачне способности у различитој мери утичу на укупне операцијске способности војске или њених јединица. Укупне операцијске способности не представљају прости збир елемената операцијских способности, нити им је иста значајност. Зато је оправдано у поступку квантификације да се одреде коефицијенти значајности (Δ). Приказ тог различитог учешћа и интеграције елемената способности могу се исказати следећим упрошћеним математичким изразом.⁹

$$OpSp \Rightarrow \Delta_1 Sk + \Delta_2 Sin + \Delta_3 Srm + \Delta_4 Sdu + \Delta_5 Soz + \Delta_6 Sod + \Delta_7 Spr$$

Појединачне врсте операцијских способности потребно је да се анализирају, процењују и мере, из аспекта елемената које чине њихов садржај. Поступак утврђивања вредности и одређивања међузависности елемената операцијских способности јесте изазов за познаваоце струке, али и за оне који су добри познаваоци метода операционих истраживања, математичког моделовања и метода вишекритеријумске оптимизације. Неопходна је помоћ (нашој) пракси, како се не би преузимали поједностављени модели који не дају реалну слику стања ресурса, а камоли операцијских способности.

⁹ Значење појединачних симбола дато је при објашњењу елемената операцијских способности.

Табела 2 – Однос врста операцијских способности и њихових елемената

ВРСТЕ ОПЕРАЦИЈСКИХ СПОСОБНОСТИ ЗА ДЕЈСТВА И ПРОТИВДЕЈСТВА	ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦИЈСКИХ СПОСОБНОСТИ							
	Способност командовања	Способност искоришћења информационог простора	Способност размештања и мобилности снага	Способност делотворне употребе снага	Способност отпорности и заштите снага	Способност одрживости снага	Способност правовремене расположивости	УКУПНЕ ОПЕРА. СПОСОБНОСТИ
Пешадијска и противпешадијска								
Оклопна и противоклопна								
Артиљеријска и противартиљеријско- ракетна								
Инжењеријска и противинжењеријска								
Ваздухопловна и противваздухо- пловна								
Бродска и противбродска								
Електронска и ПЕД								
Специјална дејства и дејства против специјалних снага								

Модернизацијом организационе структуре, опремањем савременим оружјем и опремом, као и спровођењем оспособљавања војника, команди и јединица, синергијом појединачних способности добија се знатно већи квалитет јединица и укупна способност за реализовање задатака. У складу са друштвеним потребама за одређеним нивоом способности, неопходно је стално преиспитивати и развијати систем вредновања елемената операцијских способности, у стручном и војнотехнолошком погледу, за војнике, команде и јединице на свим нивоима организовања.

Појмови *операцијске и функционалне способности*, параметри и критеријуми који их одређују засновани су на савременим искуствима, које у времену јасно недефинисаног противника указују на потребу да се прати ниво способности у односу на утврђене листе задатака, које проистичу из утврђених мисија.

У табели 2 наведене су само способности за дејства и противдејства, а нису посебно истакнуте појединачне способности за командовање и за обезбеђења. Способности за обезбеђења снага јесу веома сложено питање

и посебан предмет анализе, јер се ради о већем броју функција за које се преко капацитета и снага изграђују операцијске способности. На основу разматрања међузависности елемената и врста операцијских способности у технолошком, организационом и доктринарном смислу може се доћи до вишег нивоа квантификације укупних операцијских способности јединица и извођења квалитативних закључака.

Табела 3 – Елементи и врсте операцијских способности за обезбеђења снага

ВРСТЕ ОПЕРАЦИЈСКИХ СПОСОБНОСТИ ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊА СНАГА	ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦИЈСКИХ СПОСОБНОСТИ							
	Способност командовања	Способност искоришћења информационог простора	Способност размештања и мобилности снага	Способност делотворне употребе снага	Способност отпорности и заштите снага	Способност одрживости снага	Способност правовремене расположивости	УКУПНЕ ОПЕРАЦ. СПОСОБНОСТИ
Обавештајне операцијске способ.								
Безбедносне								
Телекомуникационо и информатичке								
Моралне								
ПНХБО								
Маскирне								
Борбено осигурање								
Геотопографске, хидрометеоролошке и хидронавигацијске								
Логистичке								
Финансијске								
Санитетске								

Операцијске способности, у домену обезбеђења војске или њених појединих делова, обухватају: обавештајне; безбедносне; телекомуникационе и информатичке, моралне; ПНХБО, маскирне, осигуравајуће, геотопографске, хидрометеоролошке и хидронавигацијске, логистичке и финансијске способности. Због значаја наведених врста операцијских способности, у домену обезбеђења, настајале су и развијале су се различите службе за интервидовске потребе.

Поред наведених врста способности постоји потреба да се размишља о изградњи способности за заштиту од дејства оружја прецизног дејства. Развојем технологије утицало се на повећање прецизности и ефикасности дејства по циљевима, у било ком просторном амбијенту, почев од стрељачког оружја, самонавођених артиљеријских пројектила и ракета, пројектила и ракета за противоклопна оруђа, авио-бомби, крстарећих ракета и слично.

Дефинисане врсте операцијских способности нису заокружен класификацијски низ. Напротив, појава нових функција и садржаја борбених дејстава захтева адекватан одговор у доктринарном и организационом погледу и у погледу развоја нових врста операцијских способности.

Операцијске способности односе се на све врсте јединица, на свим нивоима организовања: стратегијском, оперативном и тактичком. Одређују се у односу на утврђене мисије и задатке и исказују експлицитним формама учинака у конкретним или процењеним условима. Имајући у виду основну намену јединице показатељи операцијских способности требају бити репрезентативни. То значи да се операцијске способности изражавају првенствено преко ефеката дејства или учинака јединица, које реализују садржаје дејстава, противдејстава и обезбеђења. Ти ефекти употребе јединица утврђују се прописаном методологијом за јединице родова и служби, као и за видовске и друге здружене јединице.

Операцијске способности нису замена за категоријални појам борбене могућности. У вези с тим, способности и могућности мада се често сматрају синонимима, могу се јасно разликовати у односу на критеријум услова у којима се испољавају.¹⁰ Када се говори о новијим терминима и синтагмама, који улазе у појмовно-категоријални апарат војних наука, онда се суштински најчешће одлуке доносе конвенцијом. Тако се операцијске способности у реалним условима могу дефинисати као борбене могућности, јер се преко њих настоји утврдити мера ефеката и ефикасности јединица. Способности као општи категоријални појам, по критерију намене војноорганизационог система могу се сврстати у *функционалне способности и операцијске способности*.

Способности се изворно одређују или пројектују за неке недовољно специфициране ситуације у којима се извршавају задаци, док се борбене могућности односе на конкретне или довољно прецизно дефинисане услове извршавања одређеног броја борбених задатака из домена утврђених мисија. Способности за извршавање борбених задатака у конкретним условима испољавају се као борбене могућности.

¹⁰ „Оперативна способност је могућност Војске или њених делова за постизање жељених ефеката или оперативних резултата потребних ради испуњења мисија и задатака Војске“. *Упутство за оцењивање и извештавање о стању оперативних и функционалних способности Војске Србије* (привремено), ГШ ВС, Београд, 2008, стр. 4.

Збрка у нормативним документима је неизбежна, ако нема реда и довољног прогреса у теорији. Зато теорија динамичније, него пре, треба да даје одговоре на дилеме праксе, а не да за своју неспособност или покушаје да се реше проблеми у реалном животу критикује праксу. У вези с тим, неопходан је јачи замах у теорији војних наука како би пракса постала уређенија у доктринарној сфери и у домену вештине.

Додатни проблем у укупној појмовној неодређености представљају преводи страних текстова, који често не исказују изворно значење појмова, а у пракси се често прихватају као готова решења. Војска је стара, конзервативна и традиционална институција па је под плаштом реформе или трансформације неоправдано напуштање процедура и процеса увођењем неких нових, чију ефикасност нисмо утврдили. По том сценарију је настао проблем такозваних оперативних способности, које нису теоријски фундиране нити квантификоване на примерен начин. Само што је неко решење новијег датума не значи да је добро. Поготово није добро ако се неко решење некритички преузме, односно недовољно добро процени шта се са истим решењем и у којој мери мења.

У складу са мисијама и задацима потребно је, новим доктринарним концептом, организацијом, квалитетном кадровском попуном, опремањем, обуком и статусом војне професије у друштву да се изграђују операцијске и функционалне способности, које су примерене мисијама и задацима.

Функционалне способности првенствено се односе на управне структуре органа државне управе и војске, као и војноорганизационе системе који извршавају задатке у систему одбране од општег интереса, као што су институти, опитни центри, школство и слично. Те установе својим резултатима рада значајно утичу на скоро све елементе способности.

Функционалне способности изражавају ниво, квалитет и квантитет могућности извршавања задатака који проистичу из утврђених надлежности управне или извршне организационе структуре, која није намењена да непосредно изводи операције.

Операцијске способности представљају ниво квалитета и квантитета извршавања задатака у односу на прописане листе задатака, који могу да се пред њу поставе. У том смислу постоји више националних и мултинационалних приступа. У појединим државама намена и задаци јединица (општи и посебни), као и начини њиховог извршења, прописују се у борбеним правилима, а та правила су заснована на доктрини војске и чине њен саставни део. У новије време у државама чланицама НАТО утврђују се општа листа задатака и листе задатака у односу на утврђене мисије на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу. Операционализација задатака врши се у потпуности, у складу са савременим сценаријима употребе снага.¹¹

¹¹ BI-SC DIRECTIVE NUMBER 80-90, NATO Task List, 16 November 2007, p. A-1.

Преиспитивање квалитативног и квантитативног односа категоријалних појмова мисије и задаци, способности (операцијске и функционалне), капацитети и борбене могућности представљају цикличан однос који у крајњем одређује и логички редослед појмова. Тај цикличан однос, везан је како за стратегијско планирање развоја тако и за оперативно и операцијско планирање.

У законским одредбама такође је неопходно да се што прецизније одреде појединачне врсте способности, како би се на правилан начин те законске норме операционализовале у пракси. У том смислу дате су дефиниције оперативних, операцијских и функционалних способности.

Операцијске способности представљају могућност војске или њених делова да, у складу са утврђеним мисијама и задацима, остварује циљеве операција, у предвиђеном времену и под одређеним стандардима и условима.

Функционалне способности представљају могућности и капацитете организационих целина Министарства одбране и команди, штабова и установа војске да извршавају задатке у складу са прописаним надлежностима. Функционалне способности команди војске саставни су део операцијских способности јединица на свим нивоима организовања. Основни елементи функционалне способности су:

- способност управљања (командовања);
- способност коришћења информација;
- способност за обављање утврђених задатака, надлежности и послова и
- стање ресурса у односу на формацију и систематизацију.

Функционалне способности у систему одбране условљене су спољашњим и унутрашњим чиниоцима. Обим и значај утицаја тих чинилаца јесте различит и зависи од конкретних услова. Да би се што објективније одређивале функционалне способности система одбране и његових делова потребно је стално развијати поступке, процедуре и начине мерења стања система одбране у односу на утврђене мисије, задатке и прописане надлежности.

Операцијске и функционалне способности представљају неопходан извор информација за планирање развоја система одбране, као и његово оптимално ангажовање. Ангажовање или употреба војске или њених делова у извршавању борбених задатака репрезентује се њеним борбеним могућностима.

Борбене могућности су најчешће мање, од операцијских способности, јер спољни чиниоци из стратегијског окружења, који утичу на ниво ефеката дејстава и противдејстава, углавном испољавају негативан утицај. Та правилност не искључује изузетке, тако да је у историји ратне вештине било више примера када је појединачно борбено средство или елементарни борбени систем (тенк, авион, противоклопни систем и слично) остварило далеко веће ефекте од предвиђених. Правилност се искуствено може сагледати на већем узорку и са већом статистичком поузданошћу.

Поступак одређивања борбених могућности

Проблеми одређивања борбених могућности наоружања и војне опреме (НВО) и јединица у оружаном борби стари су колико и сама војска, као друштвена организација. У историји ратне вештине, одувек је постојала изражена потреба старешина, војсковођа, па чак и државника да располажу са што поузданијим показатељима борбених могућности (B_m) појединих врста оружја и јединица.

Приступи при решавању проблема одређивања борбених могућности, кроз историју, били су толико различити да се тешко може говорити о перспективи формулисања универзално прихватљивог поступка. Без обзира на различитости, у основи успешнијих приступа у свету присутна је примена математичких модела и метода операционих истраживања. Значајнији ниво сагласности присутан је при квантификавању параметара борбених могућности техничког карактера, односно оних који су израз конструктивних и технолошко-техничких решења на оружју. Различитости се значајније манифестују преко националних и ауторских гледишта о параметрима борбених услова или борбене ситуације и операционализацијом тактичко-оперативних показатеља.

Након анализе сазнања о приступима и поступку одређивања борбених могућности наоружања и војне опреме (НВО) могу се идентификовати следећи полазни, сазнајно валидни ставови: 1. веома је тешко и методолошки проблематично одредити борбене могућности НВО; 2. борбене могућности често се везују за НВО, при чему се недовољно уважава утицај способности и креативности људског фактора на искоришћење њихових тактичко-техничких могућности; 3. теоријска и методолошка основа одређивања борбених могућности није превреднована научним поступком, тако да су доминантни национални приступи или поједини ауторски; 4. најновија сазнања у свету о поступку одређивања борбених могућности НВО и јединица нису доступна широј јавности, па је веома тешко извршити њихову компарацију; 5. савремена решења у свету само су делимично јавно публикована и то у оној завршној корисничкој фази; 6. потребно је направити јасну разлику између борбених могућности средстава и јединица, јер борбене могућности јединица нису прости збир могућности појединачних средстава; 7. оружје само по себи нема борбене могућности, оне се исказују тек када оно прерасте у борбени систем,¹² а то значи да је ту присутан човек, као покретач, корисник или контролор његовог функционисања.

Да би се дефинисале полазне основе за израду поступка одређивања борбених могућности јединица, неопходно је идентификовати основне проблеме који се појављују у том процесу. Идентификовање проблема засно-

¹² Под „борбеним системом“ подразумевају се функционално заокружене организационе целине, које реализују одређене задатке у борби.

вано је на познавању историје и савремене теорије војних наука и научних дисциплина, располагању са опитним и искуственим показатељима ефикасности појединих врста оружја, оруђа и војне опреме, као и на савременим сазнањима о физиономији оружаних сукоба.

Приступи при одређивању борбених могућности јединица, који полазе од ефикасности реализовања наменске функције у оружаном борби, имају знатан број заједничких елемената, али је присутан и велики ниво специфичне разлике у процедурама и у добијеним резултатима. Одабрани термин „поступак“ сугерише на чињеницу да су данас у свету у примени различите процедуре, које нису довољно теоријски засноване и уопштене, нити су у универзалном смислу, прошле процес научне верификације.

Према основним обележјима, приступи (поступак, начин, метод, методологија) одређивања борбених могућности могу се сврстати у следеће групе:

- приступи засновани на процени, субјективни приступи;
- експертски приступи;
- приступи засновани на степену искоришћености тактичко-техничких могућности оружја и опреме;
- приступи засновани на параметарској процени и математичком моделовању и
- приступи засновани на симулацији процеса оружаних сукоба.

Приступи засновани на субјективној и тимској процени најдуже су се задржали у војној организацији, тако да су и данас актуелни, у многим војскама света. Примењују се у ситуацијама када нису јасно дефинисани параметри борбеног система и када се не располаже са квантитативним показатељима о утицају чинилаца на борбене могућности. Суштина процене своди се на одређивање борбених могућности НВО и јединица на основу познавања стања и предвиђања њихове ефикасности у виртуелном или реалном оружаном сукобу.

Експертски приступи полазе од садржаја и обима појмова, односно од циља и задатка ангажовања јединице у оружаном борби. Поступак одређивања борбених могућности треба да се заснива на високоспецијалистичком знању о конкретном борбеном систему и његовим могућностима у датим условима извођења борбених дејстава. Експертски приступ указује на потребу унапређења теоријске основе и експертског оцењивања вредности појединих параметара борбених могућности јединица, на било ком нивоу организовања.

Приступи засновани на степену искоришћености тактичко-техничких могућности оружја и опреме полазе од становишта да су те могућности израчунате за табличне, еталон услове, који се умањују под деловањем чинилаца борбених услова или борбене ситуације. Начин дефинисања и избор чинилаца који умањују тактичко техничке могућности је различит, тако да се по том основу издвајају другачији национални приступи.

Приступи засновани на параметарској процени и математичком моделовању реализују се избором репрезентативних параметара, из чинилаца, који са задовољавајућом поузданошћу могу да искажу битна својства и борбене могућности НВО и јединица у оружаног борби. Саставни део параметарске процене је израда нових математичких модела или примена и доградња постојећих. Математички модели дефинишу се у складу са карактером параметара борбеног система и са варијаблама карактеристичним за процес оружаног сукобљавања. *Величина којом се изражава вредност варијабле треба да буде у непосредној корелацији са циљем функционисања борбеног система, односно да се преко ње може исказати непосредан утицај на ефикасност дејства у оружаног борби.* Недостатак параметарског приступа често се огледа у недовољном познавању (и неузимању у обзир) свих кључних параметара, а резултати добијени на тај начин немају висок ниво поузданости.

Приступи засновани на симулацији процеса сукоба, релативно су новији и савременији. Сматра се да поред оперативне и истраживачке функције, ти приступи имају и комерцијалну функцију. Применом симулација добијају се добри резултати, нарочито при решавању различитих проблема конструкције, опитовања и производње НВО и при одређивању њихове ефикасности. Примењивост тог приступа, у оперативној пракси, није толико успешна, колико је успешна у истраживачком и едукативном процесу, пројектовању и производњи НВО. Број варијабли које се узимају у обзир у процесу симулације, знатно је мањи, него у стварности и веома их је тешко симулирати по значајности и интензитету утицаја на ефекте, који су резултат функционисања борбеног система.

Да би се променио постојећи поступак (метод) одређивања борбених могућности јединица или дефинисао сасвим нов, потребно је остварити значајан напредак на теоријском, стручном и корисничком нивоу. Обим посла је толико сложен да захтева ангажовање научних кадрова (различитог профила) и експерата, у дужем периоду.

На теоријском плану потребно је дефинисати основе одређивања борбених могућности средстава и јединица. То је могуће остварити уважавањем савремених поставки теорије организације, теорије система, теорије ефикасности, теорије полемистике, као и њених научних дисциплина. При дефинисању теоријских основа потребно је уважити актуелна сазнања о физиономији савремених оружаних сукоба, ради што поузданијег дефинисања репрезентативних параметара борбеног система и решавања низа других проблема у процесу квантификације. На основу теоријских основа тактички носиоци могу да конкретизују поступак одређивања ватрених и борбених могућности оружја, оруђа и јединица. Борбене могућности родовских, видовских или здружених јединица могу се одређивати у реалним или вирту-

елним борбеним условима, у односу на: 1. *задату (одређену, наређену, табличну, предвиђену, жељену) вредност борбених могућности*; 2. *борбене могућности у специфицираним борбеним условима* и 3. *непријатељеве борбене могућности*.

Основне поставке у поступку одређивања борбених могућности могу се представити у више фаза. У овом чланку то је учињено кроз фазе које су међусобно условљене поступком реализације.

Прва фаза – одређивање ватрених могућности (B_m)

Често је у пракси присутно поистовећивање ватрених и борбених могућности, јер се коефицијенти ватрене ефикасности оружја сабирају и приказују као укупне борбене могућности јединице. Погрешност таквог приступа није потребно додатно анализирати и аргументовати. Ватрене могућности су пројектована, идеална, технолошко-техничка таблична могућност оружја и оруђа која се изражава различитим учинцима или ефектима, у складу са основном наменом конкретног борбеног средства–система. Најчешће је то број војника избачених из борбе, уништени тенкови и оклопни транспортери, авиони, бродови, подморнице, неутралисана површина земљишта, површина запречене просторије, површина извиђане просторије и слично. Пошто је у основи ватрених могућности НВО учинак остварен ватреним дејством, онда се оне у теорији често изражавају, суштински и појмовно, синтагмом *ватрена ефикасност*.

Ватрене могућности било којег средства могу се одредити на основу техничко-технолошких параметара оружја и оруђа за извршавање наменских задатака у оружаном борби, у највероватнијим, односно табличним условима употребе. Да би се поједноставили прорачуни за одређивање ватрених могућности средстава, на оперативном-стратегијском нивоу командовања, у процесу квантификације родовских функција, оправдано је имати (одређено) еталон оружје или оруђе, у односу на које се мере могућности других средстава. На тај начин могуће је поједноставити поступак одређивања укупних ватрених могућности родовске јединице. Ватрене могућности оружја и оруђа, која по својим карактеристикама могу да се употребе за извршавање различитих задатака у оружаном борби, односно којима се могу уништавати и неутралисати различите врсте циљева, потребно је приказати преко процентуалне заступљености. Такав приступ је ближи реалности јер се једном врстом оруђа или оружја, у стварној ситуацији, уништавају и неутралишу различите врсте циљева.

При квантификовању било које родовске функције било би оправдано да се на крају прве фазе омогући добијање што поузданијих показатеља ватрених могућности, односно ефикасности основне функције (Еоф). Тако добијене ватрене могућности представљају прост збир могућности појединачних (елементарних) борбених система, односно НВО. Добијени резултат неопходно је да се објективизира урачунавањем параметара, који репрезентативно испољавају утицај из домена екстерних чинилаца борбених могућности и интерних. Ти чиниоци најчешће делују на умањење ватрених могућности.

Друга фаза – дефинисање ситуационих параметара

Када се ватрене могућности оружја и оруђа разматрају у контексту борбених услова, онда се ради на одређивању *борбених могућности*.¹³ Просечни таблични учинак или ефикасност, изражен кроз ватрене могућности, био је скоро увек мањи због непредвиђеног деловања различитих чинилаца из ближег окружења система и даљег или непосредно из самог борбеног система.

Наведени параметри могу се уопштено теоријски дефинисати и разматрати, али њих је неопходно операционализовати и квантификовати, примерено реализацији родовске функције у савременој оружаном борби. У свету је било више покушаја да се сложеним математичким моделима, а потом израдом програма и симулационих модела што верније опонаша функционисање и могућности борбеног система у оружаном борби. Не умањујући домете и значај тих резултата – и данас је основни проблем у оперативном пракси тај што команде не располажу са довољно поузданим улазним подацима о вредности многих параметара у вези са снагама противника, чак и неких параметара о сопственим снагама. Из поменутих разлога, као ефикасна решења, потврдила су се она која у процесу прорачуна уважавају експертска мишљења и оцене значајности утицаја појединих параметара у конкретној борбеној ситуацији.

Сложени стохастички проблеми, као што су оружани сукоби и ефекти борбених система у њима, не могу се на задовољавајући начин математички описати и са великом поузданошћу квантификовати. Прагматично решење при одређивању борбених могућности оружја, оруђа и јединица може се тражити у квантификовању репрезентативних параметара и експертској процени вредности низа параметара који нису из било којих разлога уврштени у прорачун.

¹³ Када се говори о оружју, оруђу, НВО и слично, онда се подразумева да је ту присутан човек са свим својим способностима, јер је он једини у стању да та материјална средства „оживи, да им да душу“, те да их преведе у борбене системе.

Трећа фаза – квантификација параметара и експертско оцењивање значајности параметара борбених могућности

Параметри који су довољно теоријски сазнати, чији су природа, обим, садржај и динамика утицаја на борбене могућности у потпуности дефинисани могу се математички описати, а самим тим и успешно квантификовати. Параметри који нису теоријски сазнати, као ни њихова природа међузависности с другим параметрима, не могу се на задовољавајући начин квантификовати. Њих је потребно експертски ценити од стране специјалиста (експерата) који имају врхунска знања о делатности у којој се тај параметар манифестује. У поступку квантификовања параметара могу се користити различити математички модели, софтвери и графички прикази функција са две или више променљивих.

Када се квантификују параметри или им се експертски одреди вредност, такође је потребно експертским оценама да се одреде коефицијенти њихове значајности, јер је сасвим извесно да је појединачан утицај параметара на укупне борбене могућности различит. Добар познавалац одређеног борбеног система и физиономије савремене оружане борбе треба да учествује у решавању тог проблема.

Квантификовањем параметара и одређивањем њихове значајности стварају се претпоставке за примену постојећих софтверских пакета или изградњу нових, за одређивање борбених могућности.

При идентификовању параметара борбених могућности неопходно је имати у виду историјски потврђену закономерност или правилност, да је ефикасност било ког борбеног система директно пропорционална ефикасности реализовања основне функције (ватре) ефикасности управљања и ефикасности заштите (отпорности) у оружаном борби.

Борбене могућности су директно пропорционалне операцијским способностима (OpSp) и величини коефицијента борбених услова. Борбени услови се често у литератури дефинишу као борбени простор, операцијско окружење или стратегијско окружење.

$$B_m = OpSp \cdot K_{bu}$$

Коефицијент борбених услова (K_{bu}) може се представити општим математичким изразом,

$$K_{bu} \Rightarrow K_{vlj} \cdot K_{vd} \cdot K_{pd} \cdot K_{bp} \cdot K_{nhb}$$

где је:

– K_{vlj} , коефицијент вредности људства, првенствено за родове где је његово учешће у остварењу циља значајно. Тај коефицијент треба да урачуна низ квалитативних својстава, као што су морал, обученост, борбено искуство и слично;

- *Kvd*, коефицијент вида дејства (одбрана, напад, фронтални или герилски начин извођења б/д);
- *Kpd*, коефицијент противдејства непријатеља;
- *Kbp*, коефицијент борбене подршке и
- *Knhb*, коефицијент НХБ услова.

Све вредности коефицијената разматрају се у распону (0–1), при чему је вредност било којег коефицијента различита од нуле. То је само математички оквир за аналитички приступ проблему одређивања борбених могућности, који је пожељно развијати у правцу примене комерцијалног софтвера за поједине методе вишекритеријумске оптимизације (ВКО). Развијањем модела може се доћи и до номограма који су оперативно примењиви.

Када се одреде борбене могућности родовских средстава и јединица, може се приступити одређивању борбених могућности здружених јединица, на различитим нивоима командовања. Да би се на нивоу војске борбене могућности могле изразити јединственим резултатом, односно јединицом мере, потребно је одредити „еталон“ оружје и јединицу, у односу на коју се мере вредности борбених система.

Добијање релативно поузданог поступка за одређивање борбених могућности, веома је значајно за сваку модерну војску из више разлога: 1. планирање развоја; 2. организационе промене; 3. израчунавање односа снага и одређивање начина ангажовања; 4. производња нових борбених система и опреме или њена набавка и 5. дефинисање оперативно-тактичких захтева тактичких носилаца и слично.

Проблем одређивања борбених могућности треба разматрати у тоталитету имајући у виду системски карактер и мултидисциплинарност научних знања, која могу дати задовољавајуће одговоре у поступку квантификације битних својстава борбеног система и чинилаца који детерминишу његове ефекте у оружаној борби.

Целина је скоро увек мања од просте суме делова, па је због тога неопходно напуштати досадашњи приступ који је почивао на сабирању борбених могућности оруђа и оружја у оружаној борби. Тоталитет организације (јединица на било којем нивоу организовања) суштински одређује природу и карактер борбених могућности појединих врста оруђа и оружја.

При одређивању борбених могућности веома је битно уочити да оне нису статична вредност (него изразито променљива), у функцији низа чинилаца који их детерминишу. Борбене могућности, као израз вредности борбеног система, потребно је да се анализирају и прате у времену, а у функцији правовременог и поузданог доношења одлука ван војске или одлука у систему командовања у војсци.

Концепт операцијских способности

Концепт операцијских способности (енгл. *Operational Capabilities Concept, OCC*) јесте механизам *Партнерства за мир* који омогућава државама партнерима и НАТО-у да оцењују квалитет операцијских способности декларисаних јединица. Тај концепт је покренут на Самиту НАТО-а у Вашингтону 1999, ради:

- унапређења способности снага држава партнера за заједничко деловање у операцијама *Партнерства за мир* под вођством НАТО и
- обезбеђења веће флексибилности и способности снага за заједничко деловање у будућим операцијама.

Тим концептом се омогућава повећање квалитета и верификација спремности снага које су декларисане за ангажовање у мултинационалним операцијама. Концепт операцијских (оперативних)¹⁴ способности представља спону између активности Партнерства за мир и процеса генерисања снага у НАТО, који се активира у случају кризе. Чине га четири компоненте: 1. обука, 2. образовање, 3. вежбе и 4. оцењивање. За његово успешно спровођење потребно је одредити декларисане снаге, спровести њихову обуку и обуку оцењивача, у складу са захтевима интероперабилности. Том концепту имало би се много тога додати, истовремено он има много спорних тачака, али то је проблем и тема која заслужује посебну пажњу. Ради се о концепту који се прихвата и примењује јер је израз мултинационалног приступа и компромиса.

Концепт операцијских способности *OCC* сагласан је с осталим иницијативама мултинационалног деловања снага преко различитих концепата, као што су примена НАТО концепта *Комбинованих здружених наменских снага* (енгл. *Combined Joint Task Force, CJTF*)¹⁵ у Партнерству за мир, планирање операција управљања кризама и примена *Акционог плана за чланство*. Концепт операцијских способности је примењен и у неким регионалним иницијативама, као што су Балтички батаљон (*BALTBAT*) и Бригада југоисточне Европе (*SEEBRIG*).

У вредносном смислу припреме снага, концепт оперативних способности има у суштини два нивоа. *Први ниво* се усмерава и реализује преко садржаја и питања интероперабилности, оцењивања нивоа обучености, оспособљености,

¹⁴ У већини превода користи се термин оперативне способности, мада се суштински ради о утврђивању, оцењивању и мерењу способности декларисаних јединица за учешће у мултинационалним операцијама. Дакле, ради се о другој мисији Војске Србије и њеној способности за учешће у мултинационалним операцијама. Имајући то у виду, коректније је користити синтагму концепт операцијских способности.

¹⁵ Концепт *CJTF* је концепт модуларног генерисања снага за реаговање. Снаге су комбиноване, јер су мултинационалног карактера; наменске, јер се формирају од дела постојећих снага ради извршења тачно утврђеног задатка и здружене, јер их чине сви видови војске.

организације, структуре и опреме, у складу са НАТО листом задатака (*Task Lists NTL*). Други ниво усмерен је на одређивање или утврђивање војне способности за извршавање задатака и заснива се на Стандардима савезничке команде оперативних снага (*Allied Command Operations Forces Standards*).

Концепт операцијских способности поједине државе настоје примењивати и за оцену операцијских способности, као и за друге задатке и мисије војске. Такав приступ је неоправдан и проблематичан из више разлога. Боље је решење да се на бази савремених сазнања дефинише поступак који је примерен националним потребама, поготово за државе које су само чланице Партнерства за мир. Чак и државе чланице НАТО, које су моћније и имају велике војске изграђују национално препознатљиве и специфичне концепте за утврђивање или одређивање операцијских способности. Државе и војске које немају креативне способности и које се налазе у процесу транзиције олако посежу за некритичким и дословним преузимањем такозваних готових и проверених решења. Добро је оно решење које даје објективне резултате. Мера нивоа објективности резултата јесте спорна, јер је она у домену вероватноће, све до момента док поједине прорачуне и процене не потврди или оповргне пракса.

Закључак

Стратејско и доктринарно питање сваке државе јесте да дефинише мисије и задатке војске, утврди потребне способности, изгради капацитете, организује оружане снаге за дефинисане способности и континуирано цени борбене могућности за реализовање додељених задатака.

Због насталих промена у физиономији савремених ратова и оружаних сукоба, као и због потреба савремене праксе и недовољно прецизно утврђених термина приликом превођења текстова настају извесне недоумице о садржају и обиму појмова: способности, капацитети и могућности. Проблем је далеко сложенији када се у класификацијском низу категоријалних појмова уведу атрибути и настану низови синтагми чије значење није прецизно утврђено. Такво стање испољава негативан утицај на теорију војних наука и на праксу у доктринарној и примењеној сфери.

При анализи садржаја и обима категоријалних појмова у домену функције одбране и војне делатности значајно је сагледати њихову међузависност, доктринарне и практичне импликације. На тако уређен начин доприноси се хармонији теоријских знања и праксе.

Државе и војске које своју организацију не заснивају на теоријској анализи, тј. на системском приступу, често користе аналитички приступ, који је бржи и лакши, али има мноштво мањкавости у проучавању стварности и

предвиђању услова у којима ће команде и јединице извршавати задатке. На основу аналитичког приступа уочавају се недостаци: не узима се у обзир тоталитет услова у којима се извршавају задаци; концентрише се пажња на појединачне елементе и њихове функције у борбеним дејствима; недовољно се сагледава окружење; доказни поступак углавном се заснива на једној теорији; пројектује се организација за коју се не зна ефикасност функционисања у оружаном борби, и додају се поједине способности и капацитети или одузимају. Ако нема довољно изграђених процедура и инструмената, онда смо у царству неизвесности и чине се неке промене за које нема довољно показатеља шта се са њима суштински губи, а шта добија.

Постојећи начин одређивања „оперативних способности“ јесте у суштини један недовршен и упрошћен начин одређивања статуса снага, путем оцене стања ресурса. Одређивање операцијских (оперативних) и функционалних способности, као и борбених могућности јесте доста сложенији поступак који даје одговор на питање: *који су ефекти употребе јединица при извршавању наменских задатака и колики су ти ефекти?* На тај начин могуће је да се прати стање војске и система одбране, у односу на утврђене мисије и задатке. Војска и њене команде и јединице, на свим нивоима организовања, наменске задатке извршавају извођењем операција. Способности које се утврђују за те операције нису оперативне, него су *операцијске*. Показатељи операцијских способности требају да буду довољно егзактни, у односу на циљеве, и упоредиви у односу на противника. Одређивање операцијских способности јесте претходни корак или саставни део процеса доношења одлука о развоју или употреби јединица.

Функционалне способности одређују се за команде, штабове, секторе, управе, установе или њихове поједине делове. Ако се ради о командама и штабовима, онда њихове функционалне способности непосредно утичу на операцијске способности и борбене могућности и чине њихов саставни део. Ако се ради о функционалним способностима организацијских структура у систему одбране, које не испољавају директан утицај на операцијске способности војске у целини или њених појединих делова, онда су оне крајњи показатељ за ниво успешности у односу на прописану улогу и утврђене надлежности и задатке. У ту групу војноорганизационих система спадају, пре свега, поједине организацијске целине у министарствима одбране, институти, школске установе и друго.

Дефинисање поступка одређивања борбених могућности командама јединица омогућава да се реалније процењује борбена ситуација, те да се успешније одређује однос снага у оружаном борби. Такође, применом поступка одређивања борбених могућности тактички носиоци могу да квантитативно аргументују планове и програме развоја, предлоге за набавку или производњу НВО и да имају јасан и прецизан одговор на друга питања, која

су чест садржај рада команди: шта се са појединим оруђем или оружјем до-бија на нивоу рода, вида или војске или губи када се уводи у употребу или када се избацује из употребе?

Иновирање поступка одређивања стања ресурса, функционалних и операцијских способности, као и борбених могућности треба да буде сталан задатак команди, научноистраживачких установа и организацијских целина у систему војног школства. Мисије и задаци, стање ресурса, операцијске и функционалне способности, као и борбене могућности јесу категоријални појмови чије значење треба да се доследно уважава у теоријском и практичном смислу. На тај начин анализе, процене и предвиђања могу се довести у контекст оптималних одлука о развоју или о употреби војске и њених састава.

Литература

1. BI-SC DIRECTIVE NUMBER 80-90, NATO Task List, 16 November 2007.
2. Даниген, Х.: *Како водити рат* (превод), ВИНЦ, Београд, 1993.
3. Ковач, М.: „Функције борбених дејстава“, *Војно дело*, бр. 1, Београд, 1997.
4. Ковач, М.; Дулановић, Ж.; Стојковић, Д.: *Одређивање ефикасности војноорганизационих система*, ВИЗ, Београд, 2007.
5. Петрић, Ј.: *Операциона истраживања у војсци*, „Савремена администрација“, Београд, 1976.
6. *Стратегијски преглед одбране*, МО, Београд, 2009.
7. CJCSI 3170. 01E (2005): *Joint Capabilities Integration and Development System*, стр. A-7, www.dtic.mil/cjcs_directives/cdata/unlimit/3170_01.pdf.
8. *Упутство за оцењивање и извештавање о стању оперативних и функционалних способности Војске Србије* (привремено), ГШ ВС, Београд, 2007.

ТЕРОРИЗАМ – РАТ У КОНТИНУИТЕТУ

Милан В. Петковић*

У првом делу рада анализира се савремени тероризам као друштвена појава током три периода његовог развоја: седамдесете године 20. века, крај 20. и почетак 21. века и бујање исламског тероризма. Такође, разматра се развој терористичког практикума као суштинског елемента за обуку терориста и његово прилагођавање историјском и просторном амбијенту у коме нека терористичка организација делује.

У другом делу рада анализирају се умрежавање терористичких елемената и активности под окриљем Ал Каиде и реакција САД и ЕУ на терористичка дејства као најозбиљнију претњу савременом свету.

Кључне речи: *тероризам, рат, Ал Каида, исламски фундаментализам.*

Увод

Савремени међународни тероризам је у сталном порасту без обзира на све организоване супротстављање међународне заједнице и на мере које се предузимају ради његовог сузбијања. Захваљујући чиниоцима који га генеришу, међународни тероризам се обнавља и усавршава на све вишем техничко-технолошком нивоу, а његова ефикасност се константно повећава. Уз сталну примену нових различитих метода и облика деловања, међународним тероризмом (па и националистичким – локалним облицима тероризма) постижу се, наизглед, потпуно супротни ефекти: очекује се да ће се проблеми који су изазвали тероризам решити већом демократизацијом, ублажавањем или уклањањем социјално-политичких узрока који воде ка његовом обнављању, али и да се тероризам може отклонити појачаном репресијом, гушењем основних грађанских права или увођењем ванредног стања (увођење државног тероризма против тероризма). У првом случају, уколико приморају власт на демократизацију услова живота у једном друштву и на решавање појединих питања за која су заинтересовани, терористи постижу, делимично или потпуно, циљеве своје активности. У другом случају, уколико се полити-

* Аутор је пензионисани пуковник.

чка реакција државе испољи кроз појачану контролу и принуду, нарушиће се међународни углед земље и могуће је њено изоловање у међународној заједници, што је, такође, остварење дела циљева планера тероризма. У том случају, терористичка активност у таквој земљи, посебно ако стратегије тероризма успеју пред светским јавним мњењем да замене узроке и последице, добија привид борбе за прогресивну промену друштва и услова живота сваке поједине индивидуе у том друштву.

На основу наведеног, јасно је да носиоци тероризма, првенствено посредством офанзивне стратегије, односно терористичке агресије, покушавају да од жртве (објекта напада) изнуде политичке уступке. У већини случајева испољена терористичка агресија покреће одбрамбено-заштитни механизам нападнутог објекта, тј. долази до неоружаног и сукцесивно оружаног сукоба, а у одређеним околностима и масовног оружаног сукоба између агресора и браниоца. Према томе, тероризам није само најгрубљи облик насиља, како се сматра и термилошки означава, већ плански, свеобухватан и континуирани сукоб, најчешће између држава и појединих терористичких организација, или група држава против шире организоване терористичке организације, у коме нападач усклађеним неоружаним делатностима и оружаним активностима настоји да код нападнутог изазове страх, због којег ће он пристати на политичке уступке, односно на потчињавање своје воље нападачу.

Иако је тероризам као друштвена појава настао давно, за савремена разматрања значајна су три периода: 1. „либерални“ – не подржављени тероризам седамдесетих година XX века; 2. тероризам на крају 20. и почетку 21. века и 3. бујање исламског тероризма.

„Либерални“ – не подржављени тероризам

Период „либералног“ тероризма почео је крајем шездесетих година 20. века и трајао је до његове девете деценије. У том периоду већина терористичких организација деловала је у Западној Европи, Јапану и на Блиском и Средњем истоку, а неке и у Јужној Америци. Организације су настајале спонтано и аутохтоно, као реакција на економско-социјалну ситуацију у њиховим земљама. То је био период, мање-више, „искреног револуционарног заноса“, насталог услед појачаног незадовољства политиком Запада и Јапана. Томе је допринело и неколико социолошких збивања и реаговања, од којих су значајнији: студентски бунт 1968. године у западноевропским земљама, који се брзо проширио ван граница појединих земаља и захватио, поред осталих, и Југославију; протести против рата у Вијетнаму (најбројнији су били у САД – многи сада познати људи били су поборници идеје о прекиду рата, односно одбијања захтева државе да се одазову војном позиву);

окретање тероризму појединих палестинских ослободилачких организација, нарочито после победе Израела у рату 1967. године (терористички акт који је узнемирио свет збио се на Олимпијским играма у Минхену 1972. године, када су палестински екстремисти убили више израелских спортиста у олимпијском насељу); почетак буђења исламског екстремизма у неким земљама, традиционално осетљивим на исламски верски фанатизам (тих година је почело комешање у редовима иранске муслиманске емиграције, у САД је почела реализација шиитског плана о преобраћању црначког становништва у ислам, у Југославији је Алија Изетбеговић објавио своју чувену „Исламску декларацију“, која је, много година касније, постала идеја водилца екстремним муслиманима у Босни и у Санџаку – Рашкој области) и тако даље.

У таквој политичкој ситуацији јавиле су се идеје о превазилажењу противречности између слободе одлучивања и немоћи у односу на основне услове економске и политичке егзистенције. Млада генерација, која је у условима корупције, манипулисања људима, политичког волунтаризма и појачане репресије државних органа изгубила поверење у политички систем и личност која му је била на челу, окренула се насилним методама изнуђивања решења која јој погодују. Тада је у екстремним деловима друштва, економски најугроженијим, али и међу популацијом млађих узраста, почела да се јавља дилема (веома често су је наметали страни планери терористичких активности – стране обавештајне службе или мултинационални чиниоци силе и моћи) да ли су носиоци власти у сопственој средини легитимни и колико, односно да ли делују за сопствену или друштвену добробит. На тај начин су се стекли предуслови за „обрачун“ опозиције и власти, који може да поприми веома различите, па и насилничке облике.

Основна идеја која је подстакла на окупљање младе екстремисте може да се сведе на став да не постоји ниједан политички систем који није мање или више отворена владавина насиља, из чега је изведен закључак да на насиље треба одговорити насиљем. Тако су, донекле, на веома упечатљив начин оживљене идеје Маркузеа и других, да је „природно право“ оних који припадају потлаченима и „савладаним мањинама“ да употребе ванзаконска средства чим законска средства нису довољна, јер су закон и ред установљени да би се штитила установљена и устоличена бирократија и хијерархија.

Тако створена „нова левица“ брзо се идејно раслојавала и усмеравала на масе младих наклоњених различитим идејним правцима (анархизам, маоизам, неонацизам, разне верске секте са развијеним програмима спровођења насиља разних врста и тако даље). Насупрот тим екстремистичким покретима, највећи део те „нове левике“ се пасивизирао.

Као равнотежа стварању екстремно оријентисаних организација, државне институције су почеле, често непотребно грубо и брутално, да „затиру“ грађанску непослушност. Резултат је био отпор и оријентација једног екстремног крила „нове левике“ да се приклони Маркузевом рецепту и да се определи за нападе „на само срце државе“ – терористичким активностима

без преседана. Тако су, готово у исто време, у Јапану започеле акције „Црвене армије“, у САД „Метеоролога“, у Немачкој „Фракција црвене армије“, у Италији „Црвених бригада“, а у Великој Британији „Бригада гневних“. Због недовољног „борбеног искуства“, те организације су се веома брзо повезивале са већ постојећим народноослободилачким покретима, пре свега са Палестинским ослободилачким покретом, који је имао богато искуство стечено у борби против Израела. Та веза се посебно осетила у избору концепције и доктрине оружаних активности, које су биле примерене социјалној средини у којој су се активности одвијале.

Због релативне затечености мерама државне репресије, новонастали терористи били су принуђени да прилично неплански пређу у илегалу, примењујући, пре свега, јужноамеричке „рецепте“. То, понекад, није давало добре резултате, али су ипак постигли више спектакуларних успеха, што је охрабрило екстремисте да наставе борбу. Почетни успеси допринели су усавршавању стратегије и тактике борбе, прилагођене друштвено-политичким специфичностима њихових земаља. Неке од организација, као што су немачки *RAF* (Фракције црвене армије) и италијанске „Црвене бригаде“, определиле су се за тзв. градску герилу, у којој су имале доста успеха.

„Технологија“ тероризма из тог периода може се разложити на следеће компоненте:

- организациона структура терористичких организација је увек у функцији циљева организације и чини најцелисходнији механизам за руковођење, који остварује унапред одређене и формулисане политичке циљеве, извођењем селективних терористичких аката. На челу већине терористичких организација у том периоду биле су тзв. стратешке дирекције, које су одређивале политичку линију деловања и стратегију оружане борбе, али и мете напада, при чему су узимани у обзир дуготрајни политички циљеви организације. У њиховој надлежности била је и централна архива, у коју су се сливали подаци значајни за рад организације, као и за одржавање везе с другим терористичким организацијама и групама. Дирекције су обично имале одељке за политичку, војну и пропагандно-информативну делатност. Војни одељак руководио је оружаним формацијама организације и старао се о обуци, наоружању, опреми и центрима за обуку терористичких формација. Најчешће је имао филијале по великим градовима, које су биле мање или више аутономне. Те основне градске формације дељене су на ударне групе, а оне на ћелије са пет до шест терориста. Свака ћелија је имала конспиративно име и шифру за идентификацију;

- инфраструктура терористичке организације била је постављена у облику концентричних кругова. У центру је било тзв. тврдо језгро, које су чинили идеолошки и верски лидери, индоктриниране особе или фанатици, спремни и на највише личне жртве. У другом кругу, ширем, били су помагачи и јатаци, који су се често организовали у политичку партију која се легал-

ним средствима борила за остварење циља. Обука људства спроводила се плански и систематски. Посебна пажња посвећивана је поступности: почињало се од курирских и осматрачких задатака, настављало са (овладавањем) борилачким вештинама, а завршавало обуком у коришћењу експлозива, оружја свих врста, изради приручних средстава за уништавање и онеспособљавање и слично;

– финансирање терористичке делатности у том периоду заснивало се на тзв. самофинансирању путем „експропријације“. У пракси то се спроводило пљачкама, провалама у банке, отмицама људи ради изнуђивања откупа и разним уценама. До седамдесетих година прошлог века отмице су биле карактеристичне само за јужноамеричке терористичке и разбојничке групе. Међутим, када је 1970. године баскијска терористичка организација ЕТА у Сан Себастијану отела немачког конзула да би изнудила пуштање на слободу заточених баскијских терориста, та пракса почела је да се примењује свуда у Европи. Од тог времена отмице и откуп отетих постали су редован начин прибављања финансијских средстава. Само у Италији је, од 1970. до 1977. године, изведено 295 отмица лица, за чији је откуп исплаћено око стотину милијарди лира. Такав начин прибављања финансијских средстава, према закључцима британских аналитичара, био је много ефикаснији од провала у банке, а био је и мање ризичан јер се могао извести на веома неприметан начин и

– планирање терористичких аката обављало се веома брижљиво и детаљно. Велика пажња посвећивана је изненађењу, али и избору објеката напада, мерама обезбеђења статуса лица која су одабрана као објекти напада и њиховим добрима, као и начину извођења терористичког акта.

За тај период карактеристично је да су терористичке групе самостално бирале циљеве и објекте напада и о њима прикупљале податке. У акцијама терориста био је наглашен елемент саможртвовања, који се граничио са фанатизмом (тај елемент постао је једна од основних карактеристика терориста са Блиског истока, посебно после наглог повећања утицаја иранских исламских фундаменталиста осамдесетих година 20. века, а остао је главна карактеристика тзв. бомбаша-самоубица и данас). Сада је фанатизам посебно карактеристичан за терористе са Блиског истока, чеченске шехиде и „црне удовице“ и терористе Ал Каиде.

Тероризам 20. века и нове форме на међународном нивоу

Почетком деведесетих година 20. века, аутохтоне и мање-више самосталне терористичке групе почеле су да слабе и да преиспитују своје фундаменталне поставке.

Период од 1980. до 1983. године означила су два упоредна процеса. С једне стране, регуларне снаге безбедности многих земаља повукле су неколико значајних потеза, којима су поједине терористичке организације разбијене или натеране да напусте традиционална поља дејства, а с друге стране, за делове терористичких организација који су пребегли из матичне земље у иностранство заинтересовале су се обавештајне службе, које су презеле контролу и отпочеле манипулацију њима.

Истовремено, дошло је до чвршћег повезивања разнородних терористичких организација на основу заједничког интереса за преживљавање. У оквиру те „међународне“ сарадње, терористичке организације су често у контакту са терористичким групама створеним уз помоћ и подршку појединих обавештајних служби или са групама терориста који су били у вези са специјализованим органима појединих држава. Тако се, добијањем „покровитељства“, појавио државни тероризам.

Амерички експерт за тероризам Јахија Садовски тврди да се „суочавамо са нивоом организације вишим од било чега до сада виђеног“.

Интересантно је да су на свету тренутно најопасније терористичке групе и организације које је својевремено организовала и припремила *С/А* за дејство против совјетских трупа у Авганистану. Уосталом, и сам Осама бин Ладен, „светски терориста број 1“, против кога се сада води прави рат, био је „питомац“ америчке тајне службе. Слично је и са иранским терористичким групама и организацијама и другим терористима, на пример у Чеченији, који су били усмерени против тадашњег „црвеног непријатеља“. То је била инвестиција Хладног рата која је доносила профит, али која сада испоставља рачуне за наплату.

Експерти тврде да се све мање примењују стари облици тероризма. Наиме, све је мање традиционалних, чврсто повезаних и организованих, те из једног центра руковођених терористичких организација и мрежа, а све више „домаћих“, етнички и верски инспирисаних терориста којима је публицитет довољна надокнада за све ризике којима се излажу. То се, међутим, не може рећи за вође, који све више имају веома високе политичке претензије или се чак налазе на високим политичким положајима.

Истражујући неке новије терористичке акте, група француских аналитичара дошла је до закључка да је већина терористичких активности тзв. градске гериле изведена у близини седишта великих информативних агенција, у време припреме ударних информативних емисија на радију и на телевизији или у време одржавања неке медијски занимљиве активности, као што су велики спортски спектакли, организоване прославе неких значајнијих јубилеја и сличне манифестације на којима се окупљају масе људи. Основни разлог за то била је могућност за медијско приказивање терористичког дела и помињање извршиоца терористичког акта (Какви се политички или други ефекти могу очекивати ако нико не зна ко је извршио терористички акт?). Другим речима, „одузмите терористима могућност представљања њихових дела преко сред-

става јавног информисања тзв. преузимање одговорности за извршено дело, и смањили сте ефекте терористичких аката на јавно мњење за бар педесет посто“, закључује Жерар Шалиан, француски аналитичар и добар познавалац проблематике борбе против тероризма.

У последње време губи се граница између тероризма и организованог криминала; те нико више не може да разграничи докле сеже тероризам а одакле почиње криминал најниже врсте. Разлог је прост – тамо где се развија тероризам, постоји одлична подлога за организовање систематског, планираног и организованог криминала, јер се те две делатности изванредно допуњавају.

Највише забрињава напредак технологије и могућност да се лако дође до упутстава како да се терористички акт припреми и изведе, па и на „аматерски“ начин и средствима која су доступна свима (која се налазе слободно на тржишту и за која није потребна посебна дозвола за набавку). Још седамдесетих година 20. века терористичка организација „Хрватско револуционарно братство“ штампала је приручник за терористе; средином осамдесетих појавило се више публикација америчког порекла, у облику стрипа, скоро без текста, о томе како се припремају диверзантска средства за извођење терористичких аката; почетком деведесетих година прошлог века интернационална терористичка мрежа Ал Каида израдила је тзв. терористички практикум, који је штампан у неколико милиона примерака, на више језика, па и на српском, односно хрватском. Касније се појавила и интернет верзија тог текста на енглеском језику. У том практикуму, поред класичних средстава и алата, објашњава се и до детаља разрађује израда компјутерских вируса (који се могу наручити електронском поштом), разних компоненти средстава за онеспособљавање електронских система везе и слично.

Осим тога, многи продукти индустрије производа широке потрошње имају тзв. двојну намену и није потребно посебно знање да се различите безопасне компоненте споје у опасне експлозивне направе или високо токсичне материје. Такви производи се, најчешће, могу набавити на тржишту по приступачној цени (на пример, јак експлозив се може направити од шећера, памучне вате, сумпора и ђумура, наравно узетим у одређеним размерама).

Такође, напредак у истраживањима у области биомедицине омогућио је да се неке опасне бактерије и вируси издвоје и употребе као биолошко оружје. Томе је допринео и нерегулисани статус биолошког оружја на међународном нивоу и тешкоће међународне заједнице да оствари контролу над таквом врстом експеримената или спровођења одлуке о забрани коришћења те врсте оружја у свету. За сада преко тридесет високо отпорних вируса и бактерија, изазивача високо заразних и смртоносних болести, могу да се користе у масовним нападима на поједине делове света. Међу њима су најраспрострањенији антракс, жутица, велике богиње, колера, грип, ебола и други. Случај напада антраксом на САД после спектакуларног терористичког напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године веома је илустративан у том погледу, поготову што је установљено да антракс потиче из неких аме-

ричких војних лабораторија у којима је коришћен као агенс у експериментима, па је непажњом изнет ван рестриктивног простора (то је званична верзија објашњења појаве антракса из војних лабораторија у слободном оптицају).

Тероризам често служи за прикривање слабости и немоћи неке организоване силе да се друштву наметну сопствени ставови, политика и интереси. Типичан пример су терористички акти шиптарских терориста на Косову и Метохији и агресија НАТО на СРЈ током 1998. и у првој половини 1999. године. Више или мање, зависно од тренутне међународне политичке ситуације и интереса великих сила, терористи са тог простора уживају подршку неких утицајних међународних чинилаца.

Та подршка постојећим терористичким организацијама огледа се у финансирању, испорукама оружја, обучавању, пружању уточишта, снабдевању путним исправама, логистичкој подршци и другом. Уочава се и директна терористичка подршка и делатност појединих земаља на међународном плану, што се испољава организовањем терористичких група које се из земље или са територије трећих земаља убацују у земљу која је објекат дејства, или се формирају унутар земље чије безбедносне интересе настоје да угрозе. Сем тога, поједине државе изводе терористичке акте преко својих обавештајних служби и других организација специјализованих за такве делатности.

Намера творца „новог светског поретка“ јесте да се чврстом организацијом и применом свих расположивих средстава присиле успостави поредак који ће одговарати њиховој замисли. Методи за спровођење појединих сегмената њиховог плана типично су терористички: притисци, уцене, изолација, прогони „непослушних“ и слично.

У концепцији наступа према земљама објектима напада, примењују се и методи који су осуђени и забрањени Повељом Уједињених нација. Један од њих је и коришћење сецесионизма као оружја за постизање политичких циљева, будући да се сецесионизам квалификује као терористичко дело. На такав начин је разбијена СФР Југославија, на сличан начин је покушано разбијање СР Југославије њеним претварањем у хибрид назван „државна заједница“ (до тада незабележен у међународној правној пракси), а покушава се и разбијање Србије одцепањем Космета, подстицањем побуне на југу Србије и буђењем сепаратизма у Војводини.

У последњој деценији 20. века одржано је десетак међународних конференција и самита на којима се расправљало како организовати и реализовати борбу против тероризма. Усвајани су разни општи принципи супротстављања и планиране су разне конкретне мере, од договора о забрани извоза наоружања и војне опреме оним земљама које подржавају тероризам (Токио, 1986. године), преко сагласности о нечињењу уступака терористима приликом отмице (Група 7, Венеција, 1987. године), до оштре осуде свих форми испољавања тероризма (Састанак на врху 26 нација, Египат, 1996. године), али тероризам није сузбијен. Није сузбијен ни после резолуције ОУН, усвојене на

заседању Генералне скупштине после 11. септембра 2001. године и терористичког напада на Њујорк и Вашингтон. Једноставно, „није било довољно сагласности да се усвоје опште прихваћене мере и ставови“.

Десило се обрнуто. Уместо да слаби, тероризам је постао много опаснији: нови терористи су боље организовани, боље опремљени, располажу високом технологијом и модерном техником, теже се откривају и много теже их је уништити. Тиме се, донекле, објашњава чињеница да је број терористичких напада у свету у 1995. години повећан за 37% у односу на 1994. годину, док је број откривених терориста или онемогућених остао непромењен. Сличан је однос и када се упоређује број терористичких аката и откривених (или онемогућених) терориста у 1996. и 1997. години, али и у свим каснијим годинама. До кулминације је дошло непосредно пре него што је амерички председник Џорџ Буш објавио „антитерористички светски рат“ после терористичких напада на САД, 2001. године.

Бујање исламског тероризма

Крајем 20. века и почетком 21. века на светску сцену нагло је избио исламски фундаменталистички однос према тероризму као оруђу за постизање сопствених циљева.

Према књизи Петера Хемонда (*Peter Hammond*) *Slavery, Terrorism and Islam: The Historical roots and contemporary threat*, у којој он анализира скривене поруке ислама, у свету нема места за немуслимане. Када муслиманско становништво једне земље достиже око 1% од укупног становништва те земље, оно се декларише као мирољубива мањина која се не меша у послове других средина. Тако је, рецимо, у следећим земљама:

САД	1,0 %,
Аустралија	1,5 %,
Канада	1,9 %,
Кина	1,0–2,0%,
Италија	1,5 % и
Норвешка	1,8 %.

Када муслимани достигну између 2 и 3%, наводи Хемонд, почињу да преузимају појединце или мање групе верника од других верских заједница, посебно младих који се окупљају у уличне групе или међу млађим преступницима. То се, према Хемонду, дешава у следећим земљама:

Данска	2,0 %,
Немачка	3,7 %,
Уједињено Краљевство	2,7 %,
Шпанија	4,0 % и
Тајланд	4,6 %.

Када у једној земљи број становника муслиманске вероисповести износи између 5 и 10%, то већ почиње значајно да утиче на понашање неких незадовољних кругова. Муслимани тада већ почињу да инсистирају на увођењу у друштвене стандарде неких својих закона и обичаја, као што је, на пример, халал (прописи по исламским стандардима), посебно када је у питању храна, која се припрема и чува на специфичан начин. С циљем да се испуне њихови захтеви, вршиће разне врсте притисака на велике продајне ланце супермаркета и тражити да се на полицама у продавницама обележава храна која је „чиста“, односно „нечиста“. У неким земљама ће од владајуће гарнитуре и администрације тражити да се уведе део шеријатских закона у неке области друштвеног живота (школе, породични живот, правила исхране у интернатима, војсци, болницама и сличним установама). То се већ дешава у следећим земљама у којима је проценат муслиманског становништва у односу на целокупно становништво између 5 и 10%:

Француска	8,0 %,
Филипини	5,0 %,
Шведска	5,0 %,
Швајцарска	4,3 %,
Холандија	5,5 % и
Тринидад и Тобаго	5,8 %.

Када муслимани достигну 10% од укупне популације, могу покушати да неке од својих захтева остваре силом (то се пре извесног времена десило у Паризу, када су избили велики улични нeredи и када је спаљен велики број аутомобила). У сличним ситуацијама, било каква активност коју муслимани оцене као непријатељску може водити ка побуни и нередима широких размера (у Амстердаму су избили велики нeredи пошто су објављени стрипови у којима је главна личност пророк Мухамед).

У сличној опасности налазе се и земље у којима је проценат муслиманског становништва између 10 и 20%, тврди Хемонд:

Гијана	10,0 %,
Индија	13,4 %,
Израел	16,0 %,
Кенија	10,0 % и
Русија	10,0–15,0 %.

Када проценат муслиманског становништва пређе 20%, може се очекивати појава учесталих нeredа на верској основи, формирање формација џихад милиција, спорадична убиства и/или паљевина цркава и синагога. Такав је случај са Етиопијом:

Етиопија	32,8 %.
----------	---------

Већ код 40% муслиманског становништва, пише Хемонд, долази до масовних оружаних сукоба, масакра појединих група друге вере, учесталих терористичких напада и оружаних сукоба различитих наоружаних милиција (наравно, у међувремену и угрожена страна формира своје милиције):

Босна	40,0 %,
Чад	53,1 % и
Либан	59,7 %.

Код земаља са 60% муслиманског становништва може се очекивати веома јак притисак на „невернике“, који се испољава преко спорадичних акција етничког чишћења (што директно води ка геноциду), коришћење шеријатског права као основног закона за регулисање односа међу људима, наметање разних такси „неверницима“ и слично (то се дешава постепено, тако да се споља тешко уочава као промена, наглашава Хемонд). Такве земље су:

Албанија	70,0 %,
Малезија	60,4 %,
Катар	77,5 % и
Судан	70,0 %.

У земљама са више од 80% муслиманског становништва уобичајена појава су разни облици етничког чишћења и геноцида. Такве земље су:

Бангладеш	83,0 %,
Египат	90,0 %,
Газа	98,7 %,
Индонезија	86,1 %,
Иран	98,0 %,
Ирак	97,0 %,
Јордан	92,0 %,
Мароко	98,7 %,
Пакистан	97,0 %,
Палестина	99,0 %,
Сирија	90,0 %,
Таџикистан	90,0 %,
Турска	99,8 % и
У. А. Емирати	96,0 %.

У земљама са 100% муслиманског становништва, а према *Курану* то су земље у којима влада *Dar-es-Salaam* – Исламска кућа мира, не би требало да буде сукоба и немира било које врсте. То су:

Авганистан	100 %,
Саудијска Арабија	100 %,
Сомалија	100 % и
Јемен	99,9 %.

Наравно, констатује Хемонд, то није случај. Када успоставе такво друштво у оквиру једне или више земаља, они почињу међусобне сукобе због разних узрока и повода. „У деветој години живота учио сам разне каноне арапског начина живота. Схватио сам да је мој брат против мене, али такође и да смо нас двојица против нашег оца; нормално је да је наша породица против рођака, а да смо сви заједно против клана; пошто смо, на неки начин, ипак са њима у истом клану, ми смо против другог клана и против племена; међутим, наш клан је у саставу једног племена, а оно је против других племена док су сва племена заједно против света неверника“. – Леон Урис, у свом опису хаџилука под насловом *The Haj*.

Добро је подсетити се да у много земаља, као што је Француска, на пример, муслиманско становништво живи концентрисано око њихових националних гетоа (Алжирци ће се ретко наћи у мароканским квартовима, или Мароканци у сенегалским, мада су сви муслимани). Они се не интегришу у друштво у коме живе. Напротив, настоје да то друштво integriшу у своју заједницу, у којој ће они бити доминирајући фактор. Истовремено, оштро и насилнички делују у одбрани својих ставова, навика, обичаја и вере.

Све до почетка рата у Авганистану који је СССР водио од 1979. до 1989. године против локалних побуњеничких наоружаних формација, исламске терористичке организације и поједине исламске земље које су финансијски и организационо подржавале тај облик терора деловале су углавном самостално у својим акцијама и међу њима није било неке повезаности, нити синхронизације деловања и акција. Бар је то тако изгледало на први поглед, јер се ни по чему није могло закључити да постоји неко координационо тело или организација која синхронизује активности разних терористичких група и организација у свету према једном усаглашеном, заједничком циљу.

Из тог рата, међутим, исламски тероризам изашао је финансијски, кадровски и организационо јачи. На такав развој догађаја утицале су и САД, које су се у рат у Авганистану умешале методом прикривених акција. Због свог интереса у том делу света, САД су преко својих тајних служби наоружавале муџахедине, организовале и изводиле обуку са њима, дале им знање, технику и новац. Кадрове, борце и остатак финансијских средстава обезбеђивали су фундаменталистички кругови, посебно неке од муслиманских земаља тзв. Групе D-8 (најразвијеније муслиманске земље).

Тако је рат у Авганистану учинио прекретницу у развоју исламског тероризма. После идеје о свеисламском братству која је промовисана у том рату, јавила се идеја о организовању исламске терористичке мреже која би повезивала све исламске терористичке организације у једну ради џихада (светог рата) против свих противника ислама. На основу таквих искустава и идеја, 1988. године створена је организација Ал Каида, глобална мултинационална мрежа која повезује разне исламске фундаменталистичке органи-

зације из више земаља. Претпоставља се да су иза Ал Каиде заклоњене обавештајне службе оних земаља које су означене као спонзори исламског тероризма.

Ал Каида је успела да развије својеврсну доктрину тероризма која се заснива на широком спектру неконвенционалних дејстава. Основна шема деловања Ал Каиде састоји се у стварању бројних хуманитарних, добротворних, образовних, финансијских и културолошких организација, медијских кућа и слично широм света. Оне служе као инструменти за прикупљање финансијских средстава, верску индоктринацију, инфилтрацију међу исламску популацију, образовање кадрова, регрутовање терориста, њихову обуку, кријумчарење оружја и увоз терориста.

Терористички практикум организације Ал Каида

Служба безбедности Уједињеног Краљевства, *MI5*, запленила је почетком 2001. године терористички практикум под називом *Military Studies in the Jihad Against the Tyrants*. Тај терористички практикум штампан је у Манчестеру 2000. године и дистрибуиран је међу припадницима огранака Ал Каиде у Уједињеном Краљевству. Ал Каида има чврсте и јаке везе у исламској заједници која постоји у Уједињеном Краљевству. Према оценама *MI5*, Ал Каиду помажу бројни донатори из редова богатих муслимана, а број симпатизера Осаме бин Ладена из популације 16–25 година сваким даном све више расте. То је још један доказ, сматра се у круговима аналитичара британских тајних служби, да исламски тероризам није мотивисан економским већ верским разлозима – цео свет је јединствена исламска држава (*Umma*), уређена према исламским прописима (владање по *Курану* и шеријатском праву), а једини суверен и претпостављени господар је Бог (Алах). Према истим изворима, почива на идеји свеисламског братства. Та организација има утицај и на новине на арапском језику које се штампају и дистрибуирају у Уједињеном Краљевству. Довољно је подсетити се да је арапски лист *Al-quds al-Arabi*, који излази у Лондону, фебруара 1998. године објавио злослутни наговештај афричких терористичких акција. Американци су 10. фебруара те године у истом листу, у име такозване „Коалиције муслиманских група у Британији“, још једном упозорени да су на мети изненадних напада „Алахових бораца“. Та упозорења нико није схватио озбиљно, јер нико није схватио њихово право значење. Сада се зна да је то је била озбиљна претња, о којој се толико говори после терористичких напада на Њујорк и Вашингтон.

Између осталих штампаних материјала на арапском језику, штампан је и практикум за терористе. Књига има 180 страница, писана је на арапском језику и обрађује поједине теме из војне и терористичке обуке, стратегије и

тактике који се негују у „терористичкој школи“ Ал Каиде. Из практикума се може видети начин обуке, стратегија и тактика извођења терористичких акција коју примењује та терористичка организација са својим локалним мрежама, што стручне службе и специјалне антитерористичке јединице могу искористити у обуци за ефикаснију борбу против тероризма.

Према процени руководства Ал Каиде, писање таквих практикума има вишеструки значај: штампање једне такве књиге је јефтиније него обука терориста у камповима, а тајност обуке је вишеструко повећана (нема опасности од откривања концентрација терориста у логорима за обуку, нити видљивих знакова инфраструктуре, ма колико она била рудиметна). По том принципу, терориста се самообучава; уз коришћење практикума могуће је обучити терористе у разним деловима света, а уопште не доћи у контакт с њима; практикум иде „из руке у руку“, може се фотокопирати и на друге начине умножавати. Тиме се шири дух цихада. Таква „литература“ инспирише тероризам; терориста обучен по њој може сам и да оснује терористичку ћелију, изврши акцију и нестане, а да трагови који остану никад не доведу до Ал Каиде; акције тако обученог и усмереног терористе Ал Каиду не коштају готово ништа, а организација увек може да порекне учешће у терористичким акцијама, ако јој то одговара, или да преузме одговорност, ако се оцени да је тренутак за то. Онај ко се учи тероризму из тог практикума у принципу може да научи да изведе само једну акцију, на пример да направи импровизовану мину, да ту мину негде постави, да од ње неко погине и ништа више. Ал Каида је постигла свој циљ, а самим тим повећава се њена популарност међу будућим терористима.

Осим писаних материјала, Ал Каида дистрибуира и компакт дискове са упутствима за припрему и реализацију терористичких аката. Тако је, 1995. године, белгијска полиција запленила велику количину компакт дискова који су „нарезивани“ у тој земљи, а на којима је био мултимедијални курс тероризма.

Претечу тих практикума чине такозвани „Анархистички кувари“, које су анархисти још почетком 20. века писали и дистрибуирали својим истомишљеницима, али су они, углавном, обрађивали питања израде импровизованих минско-експлозивних средстава и њихово постављање.

Почетком седамдесетих година 20. века штампан је још један терористички пратикум. Његов аутор је био Хрват Адолф Андрић. Ради се о „Приручнику за идеолошку наобразбу усташких бораца“ или *Осветници Блајбурга*. Адолф Андрић, који је био и вођа усташке терористичке организације „Хрватско револуционарно братство“, потписао је приручник псеудонимом Хрватски Апостол Племић. Стручњаци за међународни тероризам оцењују тај приручник као један од најбоље написаних приручника из те области. У њему се обрађује шездесетак питања, почев од начелних: „Који је први и најважнији увјет за развој револуционарне борбе у једном подручју“, па „Који генерални

план револуције одговара данашњим приликама у којима се налази хрватски народ у домовини“ и тако даље, до одговора на питања „Како се прави кемијска запаљива боца“, „Како се мина може активирати помоћу ланчане реакције“ и до цртежа – шеме на којој је приказан начин склапања електричних упалача, упутстава за саботажу аутомобила, изазивања пожара, акције против тенкова, прављење барикада и тако даље. Тај приручник касније су усавршавали припадници терористичке организације „Хрватски државотворни покрет“, чија је делатност због радикалног тероризма у земљама Западне Европе била строго контролисана. Једна таква терористичка организација доживела је да после доласка Туђмана на власт усред Загреба одржи Земаљски оснивачки конгрес, а њен председник био је чак главни експерт за тероризам при Врховном државном вијећу Републике Хрватске!

Корадо Алуни био је аутор терористичког практикума „Црвених бригада“, терористичке организације чије је седиште било у Италији. Тај практикум назван је „Правила безбедности и стил рада“. У њему су посебно разрађене различите ситуације у којима се могу наћи „бригадисти“. Тако, на пример, пишући о оперативном састанку, аутор наводи да је увек потребно обавестити неког из врха организације да се састанак одржава. Место састанка се мора пажљиво проучити како би се обезбедила лака контрола безбедносне ситуације и евентуално повлачење. На место састанка се увек мора доћи раније и увек је пре доласка на само место састанка потребно осмотрити околину. Ухапшеним „бригадистима“ се налаже да дају само оне податке који су написани у документима које носе. Под претњом смрти, не смеју се одати остали чланови организације (иста правила као код „Мафије“). Када је реч о мерама опреза, Алуни наводи да „бригадиста“, када се усели у нов стан, мора да створи одређени друштвени лик и да тај лик проучи до најситнијих детаља. Мора да одлази и да се враћа увек у исто време, како би оставио утисак да је запослен. Са суседима мора да буде љубазан и да им улива поверење. Сваког месеца мора да преконтролише сав намештај и садржину ормара, фијока и других ствари у стану и уклони непотребне, опасне и компромитујуће предмете. „Бригадистима“ се саветује да возе опрезно и увек само онолико брзо колико је прописано ограничењем брзине, како их полиција не би заустављала, и слична правила безбедности. У вези с тим, прописан је профил терористе кога је требало да се придржавају сви у организацији.

Сличне практикуме писале су и обавештајне службе које су се користиле терористима да би реализовале неке од својих циљева у борби са противничком обавештајном службом. Неке од тих служби су оне којима су ти практикуми били намењени називале „борцима за слободу“, „герилцима“ и слично; за друге су ти герилици били само терористи које треба искористити за остварење сопствених циљева.

Познат је „Практикум за извођење диверзантско-терористичких акција“ који је написала Палестинска служба безбедности – Одељење 17 (*Force 17*), који је био у оптицају у палестинским терористичким круговима почетком деведесетих година 20. века. Америчка тајна служба (*CIA*) такође је писала практикуме, који су дистрибуирани најпре терористичким групама или, како су их они назвали, „борцима за слободу“ или „герилцима“ или „револуционарима“ у Централној и Јужној Америци. Њихови најзначајнији терористички практикуми су: *A Study of Assassination, Psychological Operations in guerrilla warfare* (намењен „Контрашима“), *KUBRAK metod of interrogation* – односи се на то како саслушавати заробљеника, односно „живи језик“ (био је намењен авганистанским борцима против Црвене армије).

Интересантно је да је први приручник који је *CIA* наменила искључиво авганистанским побуњеницима био израђен у облику стрипа (без речи), јер се сматрало да је ниво образовања авганистанских побуњеника, посебно Паштуна, био јако низак, те да је проценат неписмених, односно оних који не би схватили написано, веома висок.

Практикум „*Military Studies in the Jihad Against the Tyrants*“ је приручник који је откривен током многобројних рација и истрага 2000. године и израђен је у режији „терористе број 1“, Осаме бин Ладена. У њему су обухваћене готово све активности терориста у избору, припреми, обуци, организацији обавештајног рада, изradi експлозивних, хемијских и биолошких средстава за напад, поступци у разним ситуацијама, логистика и друго што олакшава рад групе, па и целокупне организације терористичког типа. Делови текста тог приручника налажени су на бојиштима у Босни и Херцеговини на којима су нађена тела изгинулих „светих ратника“, на Косову и Метохији (у, на брзину, напуштеним базама албанских терориста), у Македонији, у напуштеним бункерима и подземним склоништима терориста. Приручници су били на арапском, енглеском или албанском језику, зависно од могућности и потреба терориста и знања страних језика „курсиста“. Налажене су и белешке које су водили „курсисти“ на курсевима обуке за терористичке активности. Колико је приручник био опширан, свеобухватан и „користан“ пишу и многи страни аналитичари, као што је Том Хаус, аналитичар агенције *Associated Press*: „Као што се наслућује, приручник јасно показује да траг води ка организацији Ал Каида, мада ни у једном делу текста нема речи о правом аутору, нити о оном ко финансира цео пројекат. Међутим, кад се има у виду све што је познато о активностима терориста, може се закључити да борба против њих неће бити ни кратка, ни лака јер модерни тероризам се користи најсавременијим достигнућима технике и технологије, има развијен систем 'школства', инфраструктуру, цео логистички систем и друго што је потребно за дуготрајну борбу и опстанак. Сем тога, није више у питању усамљени и изоловани терористички покрет јер се тероризам проширио на скоро цели свет системом 'преливања', какав је примењен на Балкану, на просторима некадашње Југославије.“

Без обзира на то што терористичке организације и групе привидно дејствују неповезано, иза њиховог деловања стоји велика и снажна организација, са развијеном инфраструктуром, финансијском подлогом и земљама које је, додуше тајно, подржавају или се бар не оглађују од тог деловања, који, бар за сада, са доста успеха руководи терористима у свету.

Фатва Осама бин Ладена

После протеривања из Судана, 1996. године, Осама бин Ладен се вратио у Авганистан, бесан због тог поступка суданске владе која је попустила под притиском САД. Тада је објавио прву фатву (смртну пресуду), позивајући своје сународнике да убијају Американце у Саудијској Арабији. „Зидови репресије и понижења не могу се срушити другачије сем кишом метака“, поручио је том приликом. Фатву је проширио две године касније на све што је америчко и на све Американце и ционисте, не правећи разлику између војника, цивила, жена и деце. Циљеви напада више немају географско ограничење, а напади су чак пожељни и на територији САД.

Осама бин Ладен и тероризам у свету

Ако је тероризам у међународним оквирима, чија су мета током протекле две деценије били Американци, игде имао своје уточиште и свог мецену, онда је то био Авганистан са мистериозним Осамом бин Ладеном – средина и лич-

ност који су најближи идеалу екстремиста и терориста, земља у којој се живи према стриктно примењеним исламским законима и човек који финансира све активности исламских терориста у свету, под условом да су уперени против САД и ционизма, а у корист ширења ислама као једине светске религије.

Према сарајевској новинарки Данки Савић и листу *Слободна Босна*, од 18. јануара 2001. године, Авганистан је инспирација, незаменљива база за операције, резервоар потенцијалних камикаса и борбена линија на којој се успостављају најзначајнији контакти и везе. То је такође место на којем Осама бин Ладен експериментише са хемијским наоружањем, како тврде амерички стручњаци. Учесници у готово свим нападима на САД и њихове савезнике током последње деценије 20. века савладали су вештине ратовања и постављања експлозива у авганистанским логорима за обуку, укључујући и оне који су 1998. године поставили бомбе у две америчке амбасаде у источној Африци. Многи полазници курса из логора за обуку у Авганистану стигли су и на ратишта на просторима некадашње Југославије посредством иранских Паздарана, либанског Хезболаха и влада неких екстремно исламистички оријентисаних муслиманских земаља.

У таквом контексту застрашујуће звуче информације из САД, које су облетеле свет 11. септембра 2001. године, о терористичким нападима ударом отетим путничким авионима на зграде Светског трговинског центра у Њујорку и Пентагона, експлозији аутомобила бомбе у гаражи Стејт департмента у Вашингтону и рушењу отетог путничког авиона у близини Питсбурга. Поред тога, од једанаест отетих путничких авиона, колико су америчке ваздухопловне компаније пријавиле 11. септембра, још четири авиона срушило се у близини великих градова САД: у држави Пенсилванији, на аеродрому „Далас“ у Вашингтону и у држави Вирџинији, док је један авион оборен ватром америчке војне авијације и противваздушне одбране. За остала три отета авиона нема података, али се претпоставља да су се или срушили у тешко доступним планинским пределима, или да су напустили ваздушни простор САД. Да ли је то почетак реализације фатве коју је објавио Осама бин Ладен почетком деведесетих година 20. века о формирању светске исламске антиамеричке и антиционистичке армије која ће нападати америчке и израелске виталне циљеве чак и на територији САД, срцу светског ционизма? Интересантно је да, сем у случају напада на Њујорк, контрола летења није регистровала, или се то бар не саопштава, скретање авиона са уобичајених рута, предвиђених за путничке авионе.

Америчка Централна обавештајна агенција (C/A) процењује да је од педесет до седамдесет хиљада припадника паравојних формација из 55 земаља света последњих година прошло кроз логоре за обуку у Авганистану. Према тврдњи америчких обавештајаца, талибани дозвољавају широком спектру милитантних и терористичких група и организација да се обучавају на авганистанској територији, почев од пакистанске групе коју обучава терориста Михра-

бан, до Бин Ладенове организације Ал Каида и неких „специјалиста“ из Албаније и Чеченије, са Косова и Метохије и из Македоније, а да се не говори о бројним палестинским терористичким групама и организацијама или о припадницима *IRA*, *ETA* и других европских и јужноамеричких илегалних и терористичких група и организација. Обавештајне службе неких земаља из блискоисточног региона процењују да је око 5.000 регрута прошло обуку у неком од Бин Ладенових логора за обуку у Авганистану. У једном од тих логора, према истим изворима, обучава се група терориста за руковање хемијским борбеним средствима, отровима разног порекла и разним биолошким агенсима.

Током 2000. године људи обучавани у логору за обуку Абу Хабаб вршили су експерименте са хемијским средствима на псима, зечевима и другим животињама, употребљавајући нервни гас. У једном другом логору врши се обука у изради „модерних“ бомби од комерцијално доступних хемикалија и отрова, који су већ испробани на животињама или на заробљеницима.

„Улога Авганистана је сада потпуно јасна“, износи Мајкл А. Сихан, бивши координатор одсека за антитероризам при Стејт департменту, који је децембра 2000. године именован за помоћника генералног секретара УН за мировне операције. „Видели смо да сваки припадник исламских милитантних група као циљ има приближавање свом уточишту – Авганистану и, у мањој мери, Ирану, јер су им то једина два преостала уточишта, ако се изузму кризна жаришта у Закавказју и на Балкану.“

Процењује се да је током прве половине 2001. године више од 100 мушкараца, регрутованих од Бин Ладенове организације и њој сродних група, било обучавано у логору којим је командовао Абу Хабаб. Тај логор је део великог комплекса за обуку муџахедина и талибана у близини места Дарунт, удаљеног око 16 километара од границе Џалалабада, покрајине на истоку Авганистана. Логор се налази на падинама планине, а у њеном подножју изграђено је више подземних складишта у којима је ускладиштено хемијско оружје, односно хемијска борбена средства.

Малобројни докази о обуци у коришћењу експлозива у логору Абу Хабаба појавили су се у оптужници против Набил абу Акела, Палестинца кога су израелске власти ухапсиле јуна 2000. године. Према оптужници, Абу Акел је сарађивао са Хамасом, Хезболахом и још неким екстремистичким палестинским организацијама и групама у Либану и Израелу, ради организације и учешћа у нападима на војне и цивилне циљеве на територији Израела. На основу те оптужнице, Стивен Емерсон, амерички експерт за исламски тероризам, закључио је да је Палестинац Акел завршио обуку у коришћењу експлозива и експлозивних материја у логору за обуку Абу Хабаба у Авганистану, током 1998. године.

Истовремено, инструктори из организације Осаме бин Ладена, па чак и сам Осама бин Ладен, појавили су се у Албанији, у близини логора за обуку албанских терориста из тзв. ОВК, у околини места Тропоја, недалеко од југословенско-албанске границе, а било је информација да је велики број

њих учествовао у масовном пешадијском нападу на јединице Војске Југославије у рејону граничне карауле Кошаре, извршеном током оружаног сукоба НАТО и СР Југославије у првој половини 1999. године.

Путеви тероризма према светским и европским центрима моћи, посебно према САД и америчком континенту су различити, али путеви исламског тероризма ка „срцу Европе“ су веома јасни, што се не може сакрити, нити заташкати.

Талибани (студенти ислама) негирају тврдњу страних експерата да штите и скривају терористе или оне који командују логорима за обуку терориста. Вакил Ахмад Мутавакил, талибански министар иностраних послова, чак је енергично изјавио да је притисак на његову земљу да протера Осаму бин Ладена истовремено и увредљив за ислам и бескористан. Он је негирао да Бин Ладен финансира терористе, тврдећи да је „тај сиромашак једва довољно богат да издржава самог себе“, те да „није био у могућности да планира терористичке операције од када његове активности у Авганистану изблиза контролише авганистанска гарда“. Према тој изјави, Осам бин Ладен је стигао у Авганистан 1996. године, након протеривања из Судана. О томе како је остао у Авганистану, амерички обавештајни извори кажу да је „боравак у Авганистану Осам бин Ладен добро платио“, што је талибанима олакшало набавке наоружања и војне опреме за своје потребе, али и повећало могућности поткупљивања светски утицајних људи који би бранили интересе талибана и скретали потрагу за починиоцима терористичких злочина у свету на погрешну страну. Међутим, *CIA* прећуткује чињеницу да је Осам бин Ладен у ствари њен питомац, јер је у Авганистан први пут дошао почетком осамдесетих година прошлог века као добровољац и укључио се у борбу против совјетских снага на страни авганистанских исламских бораца, које је припремала и организовала *CIA* у логорима за обуку у Пакистану. Дакле, и талибани и муџахедини, па и сам Осам бин Ладен, производ су Хладног рата и напора америчке тајне службе да се сломи „црвени непријатељ“. Када је то постигнуто, све те авганистанске групе и организације више никоме нису биле потребне. Одрекла их се чак и *CIA*. Једноставно, одбачени су као старе ципеле. Отуда вероватно потиче и мржња тих „исламских светих ратника“ према Америци и Западу.

Ахмед Шах Масуд, командант побуњеничке групе у североисточном Авганистану, у интервјуу датом групи британских новинара изјавио је да се налази на челу 55. бригаде, у којој има око 700 Арапа и европских муслимана, од којих су многи дошли из Албаније и са југа Југославије. Масуд је рекао да су његови борци заробили око 1.200 талибана, међу којима је било и Европљана муслиманске вере, али и Пакистанаца, Јеменаца и кинеских муслимана из југозападних делова Кине. Џули Ширс, некадашња аналитичарка Обавештајне агенције Министарства одбране САД, која је разговарала са многим страним затвореницима које је држао Масуд, изјавила је да

више од половине њих припада терористичким организацијама разних оријентација, али углавном исламски екстремистички оријентисаних. Многи од њих су дошли из балканских земаља на обуку код „стручњака“ Осаме бин Ладена. Масуд је лакше рањен у ногу у неуспелом атентату који је на њега извршен почетком септембра 2001. године, када су два талибанска командоса, прерушена у новинаре неке арапске телевизијске станице, покушали да га убију помоћу експлозивне направе која је била смештена у видео-камеру. Том приликом оба атентатора су погинула, а цела покрајина Тахар, у којој је седиште штаба Ахмеда Шах Масуда, стављена је у стање узбуне ради одбране од евентуалног напада талибана.

Интересантно је да је истовремено са нападом терориста на америчке симболе моћи дошло и до силовитог напада Масудових формација на Кабул, тачније на инсталације на аеродрому у Кабулу и на насеље у близини аеродрома, што је многе навело на закључак да су САД одмах отпочеле са акцијом одмазде за напад на своје градове.

Осама бин Ладен, пошто је објављено да га талибани држе у некој врсти кућног притвора, ретко се појављивао у јавности и ретко је давао изјаве за штампу, за разлику од периода 1998–2000. године, када је често гостовао на страницама и у емисијама светских средстава јавног информисања. Одмах по објављивању вести о нападу на америчке градове, дао је изјаву у којој је порекао било какву везу своје организације са извршеним терористичким нападом. Чињеница је, ипак, да се он слободно кретао по Авганистану и да његове активности нису биле смањене. Промењене су само форме и начини деловања. Пошто се може констатовати да је тада светски тероризам имао власт (у једној, две, па чак и више држава или на великом делу територије појединих држава) сада се, углавном, са терористичких оружаних напада и операција ширих размера прешло на тзв. политичку борбу.

Типичан пример за то су поступци Чечена у односу на Руску Федерацију, али и деловање „ОВК“, „ОНА“ и „АНА“ на Косову и Метохији и у Македонији, „трансформисаних“ у политичке партије, у односу на нападнуте земље, Србију (раније СРЈ) и Македонију. Уз то, терористи су разним манипулацијама придобили један веома утицајан део међународне заједнице за себе и сада те међународне чиниоце користе за реализацију својих циљева, као тројанске коње. Тако је, на пример, могло да се деси да Хашим Тачи и Агим Чеку, осведочени челници терористичке „ОВК“ (која је званично „демитаризована“ од *UNMIK*-а и *KFOR*-а), постану политичке вође које захтевају равноправан статус са званичним представницима једне суверене земље у разговорима о перспективи решења проблема Косова и Метохије, а да то нико ме из међународне заједнице не засмета, нити да ико од међународних фактора, инволвираних у проблем борбе против тероризма на Балкану, на то стави примедбу. Уз то, и један и други „бивши“ терориста су на платном списку УН, као њени чиновници, а од 17. фебруара 2008. године на челу са-

мопроглашене „независне државе Косово“. Њима свесрдно помажу обучени исламски екстремисти, специјално обучавани за рад у таквим и сличним ситуацијама. Преко таквих лица и организација се, између осталог, исламски терористи убацују у циљно подручје свог деловања, а њихов задатак је да створе обавештајно-оперативну и логистичку мрежу, те да обуче локално људство за извршење терористичких задатака. Обављају верску индоктринацију, али и сами узму учешће у борби и стварају терористичку инфраструктуру од припадника локалног становништва које ће деловати као светска мултинационална мрежа, чије ће опредељење бити џихад против свих немуслимана. Такве ћелије створене од локалног становништва прикључују се глобалној терористичкој инфраструктури и када обаве задатак могу да оду у следећу земљу, на извршење следеће акције, јер на том месту више нису потребне.

Конкретни примери такве шеме деловања могу се видети на случајевима криза и сукоба у Босни и Херцеговини, у Албанији, на Косову и Метохији и у Македонији.

Акционарско друштво ТЕРОР

У започетом рату исламских терориста и технолошки најсавршеније оружје може се показати мање ефикасно од пакета с динамитом, а камион-самоубица постаје застрашујуће оружје, много опасније од ласерски навођених бомби или крстарећих ракета. Тај и такав непријатељ света, наоружан средствима, знањем и верским фанатизмом, на Западу је популарно назван „Акционарско друштво Терор“. То је коалиција „тајних ратника ислама“ из Египта, Судана, Јемена, Пакистана, Авганистана, Чеченије, Босне, Албаније, Турске, из још неколико екстремно оријентисаних исламских земаља, са Косова и Метохије и из делова Македоније, који слично размишљају о потреби вођења верске и оружане борбе против „неверника“ или непријатеља ислама. Организација је глобална и њени припадници могу се наћи не само у Авганистану и Судану, већ и у Босни, Чеченији, Албанији, Алжиру, Египту, Еритреји, Кенији, Етиопији, Филипинима, Пакистану, Сомалији, Таџикистану и другим бившим муслиманским републикама некадашњег СССР-а, Саудијској Арабији, Француској, Немачкој, Уједињеном Краљевству, али и у САД. Организација је много више теолошка него политичка и заокупљена је протеривањем утицаја западних и других култура из исламског света, рушењем граница између исламских земаља и формирањем јединствене муслиманске државе светских димензија.

„То је прави муслимански крсташки рат“, истиче Пол Бремер, бивши амерички амбасадор, стручњак за тероризам и први амерички администра-

тор Ирака. „То представља заокрет ка тероризму, заснованом много више на теолошкој основи, усмереном према групама које не морају да заступају прецизне политичке циљеве. Ти циљеви су широко представљени и тешко схватљиви, па је борба против таквог терора и тероризма који произлази из њега, веома тешка и компликована“, подвлачи Бремер. „Данас, обавештајне службе САД држе на својим списковима терористичких организација само шест главних исламистичких група. Четири од њих: Хезболах из Либана, Хамас у јужном делу Либана и у неким деловима Израела и Египта, Исламски цихад у Египту и Исламска наоружана група из Алжира, нису у последње време посебно нападале САД, али су зато узеле Европу на нишан“, закључује Бремер.

Како наводи Кенет Казман, аналитичар и стручњак за тероризам Научног центра из Вашингтона, око 3.000 ратника цихада у свету поштује и признаје вођство Осаме бин Ладена. Многи од њих су искусни борци, са искуством из ратова у Авганистану, Чеченији, Босни, на Косову и Метохији или неким афричким земљама, сви су фанатични следбеници најекстремнијих исламских идеја и идеологија.

Последње две светске силе које су покушале да успоставе доминацију над екстремним исламским земљама биле су Велика Британија у 19. и првим деценијама 20. века и СССР осамдесетих година 20. века. Обе су претрпеле болне поразе, од којих се још увек нису опоравиле. Не само због пораза у рату против исламиста у Авганистану и у Чеченији, СССР је доживео колапс и нестао са политичке карте света, док његов наследник, Руска Федерација, има огромне проблеме у борби против екстремног ислама који незадрживо нагриза руске матичне територије.

У позитиван биланс „Акционарског друштва Терор“ могу се уписати, поред наведених „успеха“, и убиство египатског председника Садата, у знак одмазде због потписивања мировног споразума са Израелом, покушај убиства Хоснија Мубарака 1995. године, после чега је уследила серија напада на „све представнике страних цивилизација“ на тлу Египта (ту су урачуната и убиства 85 страних туриста у Каиру и Луксору 1997 и 1998. године), организација снабдевања муслиманске војске у Босни и Херцеговини и одашиљање добровољаца за „свети рат“ у тој бившој југословенској републици, хаос у Албанији, помоћ „свих врста“ албанским екстремистима у Албанији и терористима на Косову и Метохији, дивљање алжирских исламских екстремиста по унутрашњости Алжира и на територијама неких суседних арапских земаља, али и Француске, која је све угроженија од исламских фундаменталиста, походи „милиона муслимана на Вашингтон“ и „милиона муслиманки на Вашингтон“ (обе активности реализовали су амерички муслимани 1997. године), „скупа милиона исламске омладине“ у Њујорку 1998. године, терористички напади Ал Каиде на Њујорк и Вашингтон и друго.

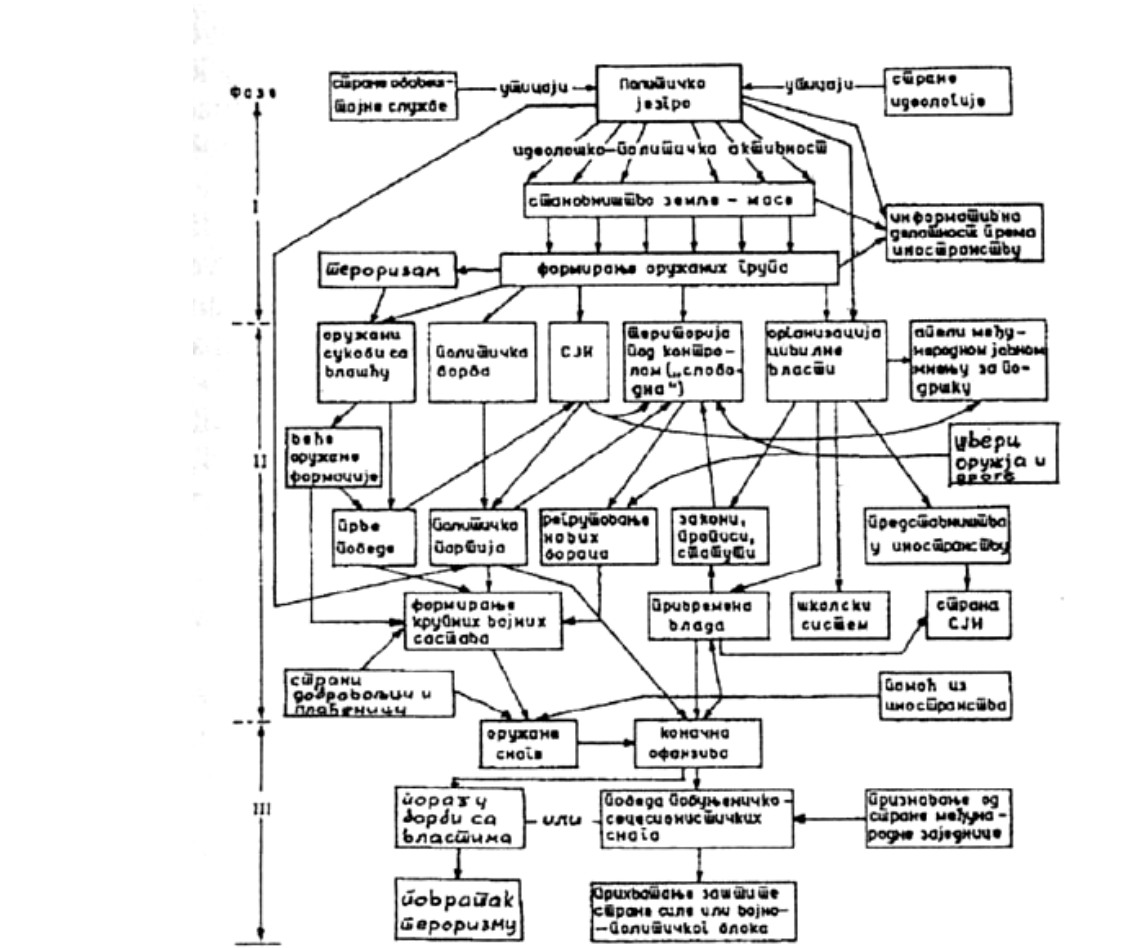
Угледни француски дневни лист *Le Monde* објавио је 1996. године да је Европа нападнута од „исламске интернационале“ преко Балкана. Та интернационала, како наводи лист, делује на културном, економском и политичком плану, пре свега коришћењем тероризма као оруђа за постизање победе. Стратешки интереси те „исламске интернационале“ подразумевају стварање солидног упоришта у Босни и Херцеговини, Србији (на Косову и Метохији и у Рашко-полимској области) и у већем делу Албаније, како би у физичком континуитету профункционисала тзв. зелена трансверзала, пошто су позиције у Македонији и у Бугарској већ учвршћене. Намера је да се материјално, верски и политички утиче на подршку исламске екстремистичке доктрине на Балкану, да би се одатле кренуло у освајање Европе. У основи, реч је о почетку спровођења глобалне политичке исламизације југоисточне Европе и потребе да се Западна Европа и САД нађу у ситуацији да морају, отворено или прикривено, да подржавају екстремну исламистичку политику и идеологију кроз разне форме борбе за остварење људских и мањинских права.

Прва фаза примене исламског обрасца освајања Европе реализована је на политичком, религијском и војном плану у муслиманском делу бивше југословенске републике Босне и Херцеговине. Исламска светска заједница је, при томе, дала пуну подршку „ратницима цихада“ у Босни и Херцеговини. Исламска светска заједница помогла је, преко својих земаља чланица и преко тзв. невладиних и хуманитарних организација, формирање више исламских војних центара у Зеници, Травнику, Калесији и Фојници. Верски званичници Исламске верске заједнице „покривали“ су својим изјавама и подршком активности исламских фундаменталиста.

Следећа фаза обухватала је изазивање немира, сукоба и рата на етничко-религијској основи, уз инсистирање на стварању исламских ентитета, па и држава на тлу Балкана, уз стално јачање исламског екстремистичког крила. На шеми у прилогу текста показано је како се, у начелу, одвија једна терористичка операција која има за циљ сецесију, дакле претварање појединачних, локалних и спорадичних терористичких аката у систем са јасним политичким циљем.

Последња фаза требало би да буде континуирано повезивање исламских земаља дуж тзв. зелене трансверзале „од Кабула до Велике Кладуше“, како је то објавио још 1980. године имам Хомеини, у својој најави доктрине „извоза исламске револуције“ преко „извоза светих ратника“.

Поједини експерти мишљења су да то не би могло да се догађа без, макар прећутног, одобравања оних снага у свету које заправо вуку главне потезе, да постоји прећутна сагласност једине преостале суперсиле да се настави дестабилизација „дозираним деловањем“ на Европу, да би се стари континент, више него што је то уобичајено, бавио политичким проблемима и кризним жаришима на самом континенту, а мање економским повезивањем и војно-политичким осамостаљивањем које би водило удаљавању Европе од Америке.

Шема је преузета из књиге *Терористи*, „Калеком“, Београд, 1998.

(СЈИ – средства јавног информисања)

Међутим, ако би дошло до неке врсте савезништва твораца „новог светског поретка“ са заговорницима идеје о „исламској светој унији“, могло би доћи до нове поделе света и новог установљивања геополитичких интере-

сних сфера, што не би прошло без великих потреса, сукоба и ратова широких размера. У том случају питање победника је крајње неизвесно, а перспективе човечанства биле би веома магловите и мрачне.

Угледна чланица Комитета експерата за тероризма Кодекстер при Савету Европе, Марија Лехто, позвала је све европске државе да хармонизују своје законе против тероризма и збију редове, те затражила да то учине на начин супротан америчком: „Кључ за борбу против тероризма је интернационална акција и сарадња заснована на промовисању знања и слобода, а не сужавању и гушењу људских права. Нико не жели да живи у полицијској држави. Кодекстер се залаже да се људским правима и слободама изборимо против терористичких напада и невиних жртава, а не да у атмосфери пуној осуђивања, расизма и дискриминације тражимо заустављање ужаса. Ми заступамо потпуно нови курс у борби против тероризма који ће развијати мултикултуралне вредности и мишљења. Јасно је да се тероризам не зауставља новим насиљем, а његове последице су увек несагледиве“.

Директорка јединице за јавно интернационално право у Министарству иностраних послова Финске Марија Лехто, сматра да су терористичке групе већ толико заступљене у Европи да су неопходне хитне превентивне мере: „Морамо изабрати јединствену европску праксу из искустава различитих европских земаља. Такође, неопходно је да се направи јасан и јединствен судски приступ тероризму. Терористичке групе, па и Ал Каида, имају потпуно немогуће циљеве, а политички наступи су им идеолошке манипулације младим људима који су необразовани, сиромашни и живе у изолованим системима. Таквима је најлакше манипулисати. Европа мора помоћи свим својим народима да постану просперитетни, иначе ће се суочити са новим жариштима насиља.“

Закључак

Тероризам је велика опасност модерног времена – констатују сви релевантни чиниоци светске заједнице и настоје да нађу најбољи, најлакши и најефикаснији начин да се том злу стане на пут.

У Декларацији Уједињених нација о начелима међународног права и пријатељским односима и сарадњи међу државама у складу са Повељом Уједињених нација из 1970. године, којом су разрађена начела из Повеље, наводи се да је свака држава дужна да се уздржи од организовања и подстицања аката грађанског рата или терористичких аката на територији друге државе, да их потпомаже или да учествује у њима, или да толерише активности организовања терориста на сопственој територији, увек када такви акти повлаче за собом претњу употребом силе или њену употребу.

Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 9. децембра 1994. Декларацију о мерама за елиминисање међународног тероризма као криминалног и неоправданог деловања било где и било од кога почињеног, укључујући ту и оне активности које угрожавају пријатељске односе међу државама и народима и представљају претњу територијалном интегритету и безбедности држава. Сагласно Декларацији, државе су дужне да се уздрже од организовања, подстицања, финансирања, охрабривања или толерисања терористичких активности. Оне су дужне, такође, да предузму одговарајуће практичне мере да би се обезбедиле да њихове територије не буду коришћене за организовање логора за обуку терориста или за припрему и организовање терористичких аката који се изводе на територијама других држава.

Одговарајући на терористички напад на Дархам у Саудијској Арабији, у којем је погинуло више десетина америчких грађана, шефови држава или влада Групе 7 – САД, Канаде, Јапана, Француске, Уједињеног краљевства, Немачке и Италије – потписали су, 27. јуна 1996. у Лиону, Декларацију о тероризму. Група 7 је проценила да је борба против тероризма приоритет, у смислу предузимања мера и поступака на очувању мира и безбедности држава, народа и грађана.

Неке од најугроженијих земаља усвојиле су посебне законе којима се инкриминише терористичка делатност у целини, а органима гоњења дају посебна овлашћења и надлежности у погледу поступка против терориста. Тако је у Немачкој, 1976. године, усвојен Закон против тероризма, који је допуњен 1977. године; у Француској је 1970. године донет тзв. Противразбијачки закон; у Уједињеном Краљевству је 1970. године донет Привремени закон о спречавању тероризма, који је крајем августа 1998. допуњен и изгласан као Антитерористички закон; у Шпанији, од 1978. године, постоји закон о спречавању тероризма и тако даље.

Интересантно је упознати се са дефиницијом тероризма коју нуди амерички Федерални истражни биро (*FBI*): „Тероризам је незаконито коришћење силе или насиља против лица и имовине да би се застрашила или принудила на уступке влада, цивилно становништво или било који њихов сегмент ради постизања политичких и социјалних циљева“.

У САД, у само шеснаест савезних држава тероризам се означава као кривично дело, док се на целој територији САД помагањем тероризма не сматра прикупљање новчаних средстава или других материјалних добара и средстава за терористичке организације, ако се прикупљеним средствима и новцем не купује и не транспортује оружје са територије САД и ако терористичка организација за чији рачун се прикупљају новчана и друга материјална средства није на списку терористичких организација, који сваке године установљава америчка администрација. Отуда нису забрањени лобирање албанске, бошњачке или неке друге дијаспоре у америчком Конгресу, постојање организација које прикупљају помоћ за терористе у „прекоморским земљама“,

окупљање добровољаца за попуну редова разних сепаратистичких и терористичких организација и формација, па и понуде разних специјализованих пропагандних агенција за психолошко-пропагандну делатност (тзв. спин-агенције), понуде специјализованих агенција за пружање војних услуга и друго. Мада постоји наизглед јасан став САД о питању тероризма, званичници појединих земаља, па чак и међународне организације и институције, и даље имају тешкоће у одређивању карактера и деловања „екстремних“ или „милитантних“ група, па отуда и појава двоструких стандарда у одређивању шта јесте, а шта није тероризам.

У суштини, све оно што не погађа директно САД, америчке интересе или Запад у целини не сматра се тероризмом, већ представља неки облик борбе за „демократију и поштовање људских права“ – категорије на које су Запад, а посебно Америка, јако поносни и које и те како експлоатишу кад су у питању други народи и државе, а терористи злоупотребљавају кад год им се за то пружи прилика.

На крају, ако се има у виду повезаност тероризма са другим облицима и видовима криминалне делатности, посебно кад су у питању организовани криминал, нарко-мафија, илегална трговина оружјем, „белим робљем“, разним опасним материјама, па и територијама појединих земаља, поставља се неколико питања на која до сада још није нађен задовољавајући одговор:

- да ли се може рећи да је терориста – занимање;
- хоћемо ли се једног дана суочити са постојањем синдиката терориста;
- до које се тачке може говорити о тероризму, а од које о организованом криминалу;
- ако постоје центри за обуку терориста, да ли то значи да постоје школе за образовање терористичких инструктора, учитеља и професора;
- због чега се толерише да у неком делу света постоје територије које су под потпуном контролом терориста, тако да је било коме другом ко није у организацији приступ онемогућен, чак и ако се ради о војно-полицијској операцији коју угрожена држава легално предузима;
- ако тероризам победи и завлада светом, хоће ли неки нови тероризам да започне рат против победника;
- шта ће се десити ако се једног дана открије и докаже да поједине уважене државе подстичу, па чак и финансирају тероризам као истурену руку своје политике и
- до које се границе сме толерисати постојање тероризма?

Наравно, илузорно је поуздати се у брзу и истовремену елиминацију чинилаца који оживљавају тероризам, мада га је адекватним мерама супротстављања могуће ограничити, али не и искоренити. Стога, не треба му давати наде, јер га она храни и јача. Најважније је бити упоран у борби против њега. И непопустљив!

Проф. др Драган Симеуновић: *Тероризам*,
Правни факултет, Београд, 2009

НОВИ ПОГЛЕДИ НА ТЕРОРИЗАМ

Марија Ђорић*

Постоји обиље књига на тему тероризма, које су претежно белетристичког и сензационалистичког карактера или су пак еклектичке, односно недовољно оригиналне и научно крхке. Оно што недостаје јесу добре научне студије о тероризму. Мало је оних стваралаца који су се озбиљно ухватили у коштац са тероризмом без обзира на идеолошку острашћеност, наоружани само научно валидним тезама и закључцима. Теоретичар који се већ тридесет година бави трагањем за одговорима у вези са политичким насиљем и тероризмом, аутор бројних студија и пројеката из области политичке теорије и научни прегалац за истином јесте професор политичких наука др Драган Симеуновић, који је ових дана широкој читалачкој јавности подарио књигу *Тероризам*. Ова научна монографија плод је дугогодишњег искуства аутора и представља раритет – оно што се ретко среће, што је несвакидашње – у стручном и објективном сагледавању једног тако комплексног и деликатног феномена.

Књига је обима 254 стране и чине је две велике целине: „Дефинисање, класификовање и историјат тероризма“ и „Савремени тероризам“. Аутор истиче како његово дело нема полемички карактер, већ пропедутички, јер је намењено не само научној јавности већ и широкој читалачкој публици, а понајпре студентима основних и последипломских студија ради сагледавања тог актуелног феномена.

У првом делу књиге профилише се тероризам као друштвени и, пре свега, политички феномен, потом се анализира проблем његовог дефинисања као и пропратне тешкоће ОУН у усвајању његове јединствене дефиниције. Са лакоћом Симеуновић пише о круцијалним разлозима

* Ауторка је докторант на Факултету политичких наука у Београду.

који предиспонирају немогућност прецизног одређења тероризма, елаборира корелацију између науке и политике и истиче да је тај однос, ради општег друштвеног добра, требало да буде однос равноправних, али је на несрећу то одувек био однос у којем је доминирала политика на уштрб науке и њене самосталности. Он наводи широку лепезу разлога због чега је тероризам тако „неухватљив“ за дефинисање. Истиче његову сложеност, потом динамизам друштвених феномена (што их чини различитим у различитим епохама), двострукост стандарда и морала у свету високе политике (неким субјектима у међународним односима једноставно не одговара да се направи прецизна дефиниција) и тако даље. Од великог теоријског значаја је и појмовна диференцијација коју аутор прави између тероризма и сличних појавних облика политичког насиља, као *терор* и *герила* (што је аутор иначе назначио још осамдесетих година прошлог века у својој књизи *Политичко насиље*), али је од појавне диференцијације много важнија једна нова дистинкција појмова коју он по први пут прави у односу тероризма према *терорисању* (спровођење терора које може егзистирати у целокупној сфери друштвеног живота, а не само политичкој). Својим научним радом и педагошким деловањем аутор потврђује ону стару латинску изреку: *Bene docet, qui bene distinguit* (добро подучава ко добро разликује ствари).

Аутор акцентира политички карактер тероризма и објашњава да он увек настаје са политичким намерама и егзистира у пољу политике што имплицира и политичке консеквенце. На тај начин експлицитно се утврђује политичка димензија тероризма, као управо она граница која га највише одваја од обичног криминалног акта.

Поред тога, аутор сматра да је насиље најмаркантније обележје тероризма. Он тероризам сагледава као сложени облик политичког насиља чијој комплексности знатно доприносе његов динамизам и његова процесуалност. Систематичност и детаљност обраде свих конститутивних елемената тероризма и објективан критички поглед на тај феномен политике оправдавају његову домаћу и међународну репутацију – као научника и као експерта за тероризам. Његова дефиниција тероризма из осамдесетих година прошлог века, која је преживела тест времена и која и данас има међународно важење – најбоље је мерило, али јој даје нове димензије у складу са ововременим динамизмом тероризма, као што су *софистицирано-технолошке методе* и *морбидна спектакуларност*.

У књизи се вешто развезује Гордијев чвор при указивању на најчешће грешке у науци које су последица еклектичког стварања дефиниције, пренаглашавања појединих појмова или монокаузалног

приступа. У вези с тим, аутор закључује: најбоље и најакуратније дефиниције су оне које се постижу помоћу дедуктивне методе и где се амалгамирају теорија и пракса.

Самоестетизација политике једна је од главних препрека у научном подвигу да се дође до онога што је једини морални циљ – истина. Ова интересантна студија о тероризму плени академском објективношћу. Иако је професор Симеуновић с разлогом конструктивно критиковао многе приступе тероризму, он се не либи и да похвали значајна имена политичке теорије која су у великој мери допринела бољем разумевању феномена тероризма. У вези с тим, истакао је истраживање Шмида да би на основу његове идеје и сам разрадио табелу у којој испитује фреквентност израза тероризма и његових модула на Интернету. Поред изузетног научног доприноса у одређењу и расветљавању тероризма, како старог политичког феномена тако и новог, Симеуновић у својој монографији на транспарентан начин даје читаоцима прегршт мало познатих оперативних података који поткрепљују његов хипотетичко-дедуктивни оквир истраживања. Аутор запажа да тероризам није ништа друго до пуки плагијат терора, јер увек претендује да имитира терор као страховладу и да му конкурише што се најбоље види на плану употребе страха. Његов нови филозофски начин сагледавања тих проблема допринео је томе да циљ тероризма није само изазивање страха, већ и радости (бар када се гледа очима терориста).

Оно што се запажа када се чита ова књига јесте померање граница на истраживачком путу. То се најбоље запажа при утврђивању личности која је прва употребила реч тероризам. Иако је устаљена тврдња у колоквијалној и стручној употреби да је Едмунд Берк први употребио реч тероризам, Симеуновић долази до нових сазнања означавајући Бабефа као прву личност која је употребила тај израз у свом часопису *La tribune du peuple*. Следећи Симеуновићев научни допринос јесте у лоцирању тзв. „првих терориста“, односно аутор аргументовано приступа разоткривању заблуде о томе да су први терористи зилоти, таги и асасини. Према Симеуновићу, тероризам је заправо рођен као дете екстремне левнице, јер се везује за лево крило Француске револуције, а прва права терористичка организација јесте „Народна воља“ која је настала у 20. веку у Русији и преузела одговорност за убиство Александра II Николајевича Романова. Да модни трендови постоје и у политици види се у погледу еволуције тероризма, који се зачео као имитација диктатуре за време Француске револуције, да би се касније „преобукао“ у рухо анархизма. После Другог светског рата ослободилачка борба народа Трећег света, од стране неких држава, увелико је проглашавана за терори-

зам – која је помало то и била. Крај двадесетог века доноси тероризму једну нову димензију која кореспондира са глобализацијом, а то је ескалација исламистичког тероризма за који аутор користи једну нову парадигму – „џихадизам као клерикални фашизам“.

Други део књиге је посвећен савременом тероризму и обилује како научним тако и оперативним подацима што доприноси целовитости његове научне мисли. Овај сегмент имплицира класификације тероризма на три велике групе: идеолошки мотивисан тероризам, етносепаратистички тероризам и верски фундиран тероризам. Свака од ових група је даље класификована на већи број подгрупа, тако да је идеолошки тероризам подељен на левичарски (леви, анархоидни, црвени) и десничарски (десни, фашистоидни, црни). Посебно је значајан ауторов допринос у вези са експликацијом десничарског тероризма (кроз дескрипцију неких група – „усташе“, „сиви вукови“, „асали“, „ордине нуово“ и тако даље), који је иначе мало заступљен у међународној и у домаћој литератури из државно-политичких разлога. Десни екстремизам је расадник десничарског тероризма. На основу те тезе аутор приступа подробнијем разматрању политичког екстремизма што је резултирало стварањем још једне нове, комплексне и студиозне дефиниције у пољу политичке теорије.

Наредна група тероризма у постојећој класификацији јесте етносепаратистички тероризам који кореспондира са незадовољством великих етничких група које су створене у оквиру мултинационалних држава и које нису више задовољне поседовањем изономичних национално-статусних права. Да би своје тврдње поткрепио релевантним аргументима, аутор даје неколико студија случаја у вези са том врстом тероризма (на пример, Северна Ирска, Баскија, Корзика, Косово, Црна Гора, Шри Ланка и тако даље).

Трећа група тероризма којој се посвећује посебна пажња јесте верски фундиран тероризам са посебним освртом на савремени исламистички тероризам и тероризам верских секти. У вези с тим, обрађује се настанак исламистичких терористичких организација на Блиском Истоку, наводе се најзначајнији спонзори исламистичког тероризма – на пример Ирана, али се експлицитно тероризам не приписује исламу као религији, већ његовим интерпретацијама. У складу са дешавањима од 11. септембра 2001, одређује се алкаидизам као „екстремни џихадизам“. Верски фундиран тероризам на тлу бивше СФРЈ обрађен је интересантно без уопштавања или симплификације и са научном уздржаношћу.

На крају се анализира тероризам верских секти у савременом добу на примеру убилачко-есхатолошке секте познате под називом

као Аум Шинрикјо (*Aum Shinrikyo*) која је конгломерат будизма, хиндуизма, Нострадамусових апокалиптичних пророчанстава и култа личности њеног оснивача и вође Шоко Асахаре.

Драган Симеуновић је своја знања, искуства и запажања о вечито актуелној теми – тероризму, преточио у изузетну научну монографију и тако их поделио са свима нама. У овој књизи налазе се одговори на многа деликатна питања у вези са тероризмом, важна појашњења различитих феномена и нови, објективни и критички начини његовог сагледавања обојени суптилним и лако читљивим стилем.

S U M M A R I E S

European Security and Defense Policy in Support of Strengthening the European Union

Colonel Josef Hölzl

The Treaty of Amsterdam, which came into effect in 1999, strengthened the cooperation between the member states of the European Union (EU) in the area of the defense policy. In the same year, the EU Summit was held in Helsinki, where the creation of the "European Security and Defense Policy" was asserted. After that, the Laeken Declaration considered the essence of this policy expansion scope, taking into account new attitude towards terrorism. A work group of the European Parliament, which had worked on the issues of the security and defense policy and whose report was released in December 2002, wanted the world to get a strong Europe that would have a great number of powerful leverages available, including respectable armed forces. The development of the cooperation with international organizations – NATO, United Nations, and the Organization of Security and Co-operation in Europe – is the major challenge for strengthening the EU security and defense system.

The European Union is one of the most important actors of the international relations and therefrom proceeds the importance of the European Security and Defense Policy (ESDP), which is this paper's research topic. The European Union has worked out a detailed system of crisis management and a decision-making process for responding to crisis and contributing its forces, either military or civilian ones. The fundamental sense of opting to use these forces is that on the world stage there exists a powerful organization of European countries such as the EU. In this connection, numerous questions have arisen for the science, such as "How can military and civilian forces be enlarged within the ESDP framework?" and "Does that also include a stronger manifestation of the European Union's power?" To answer these questions, it is necessary to identify the factors linking the ESDP with the European Union's power, which is the topic of this paper.

Key words: European Union, security and defense policy, EU, ESDP.

Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan An Innovative Instrument of International Crisis Management Being Put to the Test

Markus Gauster

Since 2003, the so-called Provincial Reconstruction Teams (PRTs) have attempted to combine relatively small civilian and military components on the ground in Afghanistan, to achieve comprehensive results by focusing on provincial and district centers and to support the political leadership as well as the Afghan society extensively, without, however, releasing them from their responsibilities, or dominating them. Up to now, experience with the PRTs (the number of which increased from seven to twenty-five between 2003 and 2007) point towards their considerable potential as an instrument in comprehensive conflict management and nation building.

On the one hand this volume gives general information on the Provincial Reconstruction Team (PRT) model, and, on the other, compares the US, British and German realization of this model. It is to be seen as an intermediary step in the scientific analysis of a topic, which, without doubt, will also become increasingly important not only for contributing nations, but also for Security Organizations like NATO.

This is a translation of the original text published in the Occasional Paper Series No. 16 by the George C. Marshall European Center for Security Studies in January 2008.

Key words: provincial reconstruction team, Afghanistan, Germany, USA, United Kingdom.

Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan and a Model of Czech Republic Armed Forces' Involvement

Marko Savković and Zoran Kučeković

Provincial Reconstruction Teams represent an important innovation in the practice of post-conflict stabilization and reconstruction. These civilian-military structures, reporting to the field military commander, were created in the context of "failed" states where ISAF is expected, besides its traditional function of neutralizing the armed threats posed to the order being established, to simultaneously ensure the rebuilding of basic infrastructure, which is necessary to improve everyday life of the population. However, the work of these teams is marked with numerous controversies, among which the most significant ones concern the nature of their involvement and entry into the area "reserved" for (international) humanitarian organizations. What challenges are posed before the elements of the teams sent to Afghanistan is evidenced by the case study of the Czech Republic Armed Forces' involvement, and also of other states' experiences.

Key words: Provincial Reconstruction Teams, PRT, Afghanistan, peacekeeping, peace enforcing, state building, post-conflict stabilization, reconstruction, USA, Czech Republic, armed forces.

Higher Military Education System Reform in the Republic of Serbia – Serbian Army Mission and the Bologna Process

Colonel *Jan Marček*, Ph.D., Professor, and Colonel *Radun Jeremić*, Ph.D., Professor

The paper analyzes the influence of the normative-doctrinal and educational determinants on the higher military education system reform. The analyses includes the following normative-doctrinal suppositions: the Defense Act, the National Security Strategy, the Defense Strategy, the Strategic Defense Review, the Draft Military Doctrine, and the Ministerial Instruction. Besides, the scope of this analysis covers the following educational determinants: the Bologna Declaration on the European Space for Higher Education, Higher Education Act of the Republic of Serbia, and experiences of some foreign military school systems in educating the officer personnel in compliance with the Bologna Process. In defining the officer personnel education model and in developing the programs of studies, defined profiles of the Serbian Army officers as well as the former research findings of the military school system were taken into consideration.

Higher military education reform process is divided in three phases: the first phase included activities in establishing a closer co-operation of the Military Academy with the Belgrade University and some of its Faculties, resulting in the development of the shared study programs; the second phase of the reform started with the accreditation process of the Military Academy and the Military Medical Academy as Higher Schools of Academic Studies and their study programs; the third reform phase starts with the establishment of an integrated Military University and its accreditation, as well as the accreditation of the study programs for the third education level (doctoral studies). Along with this process, during the second and the third reform phases, four levels of officers' professional advance training (lifelong education) are designed.

Key words: reform, higher military education, Serbian Army mission, Bologna Process, Military Academy, Military Medical Academy, Army of Serbia, accreditation, professional advance training, lifelong education.

Problems and Prospects of Military Profession

Lieutenant Colonel *Srđan* Milenković, M.A.

Major *Saša* Veselinović, M.A.

Ankica Milojević, Ph.D.

All over the world, and in Serbia as well, the military profession is specific for many things. Particularly specific is the knowledge acquired in military schools, which can be used in military organization only, and is scarcely applicable in other government, social, and economic systems. Therefore, it should be made possible for a young man/woman who decides to join this extremely difficult and honorable profession to plan his/her career path. That is exactly why the service path should be predictable, with clear and long-term determined criteria as regards advance training, promotion, and assignments to jobs/formation duties.

This paper deals with problems that, in the current period of the Serbian military organization, stand in the way of the officer personnel professional advancement, as well as with the ways of how they can be overcome.

Key words: career, military profession, organization.

Theoretical Postulations of Civilian-Military Relations

Vanja Rokvić, M.A.

Although the research of civilian-military relations and the democratic control of the military can proceed from Plato's *Republic* written almost two thousand and five hundred years ago, and from the famous dilemma "who guards the guards" and Juvenal's question *sed quis custodit custodes* – the first theoretical fundamentals for their study were set during the period of the Cold War. Namely, the starting points of studying the contemporary civilian-military relations are considered to be two works: Samuel Huntington's *Soldier and State* (1957) and Morris Janovitz's *Professional Soldier* (1960). The afore mentioned volumes are considered as classical theories of civilian-military relations. Apart from the classical theories of civilian-military relations, one can discuss today also many so-called post Cold War theories of civilian-military relations.

Key words: civilian-military relations, democratic control, theoretical postulations, classical theories, post Cold War theories.

Notion, Elements and Considerations of Operational (Operative) and Functional Abilities

Brigadier General *Mitar Kovač*, Ph.D., Professor

Due to the changes in the physiognomy of contemporary wars and armed conflicts, as well as due to needs of the practice and insufficiently precise meanings of the terms used in translation, there arise some confusions as regards the contents and scope of particular categorial notions – resources, abilities, capacities, and combat capabilities. The problem becomes far more complex when the attributes such as operative, functional and operational capability are introduced in the classification sequence and groups of syntagms are created. These notions are, then, although insufficiently founded in theory, assimilated in the military practice and cause consequences in the area of determining and quantifying the needs and capabilities of the military organization systems.

Understanding and orderliness of notions have effects not only on the development of the theory, but also refer to the progress in practice. Otherwise, disorder and chaos in theory leads to misunderstanding of the essence in practice and to confusion in the mission execution process. This is contrary to the sense of the military organization and to the nature of the military profession. Understanding of the contents and scope of categorial notions and their relations is imperative for any modern army and defense system. In this connection, if there is no orderliness in the notion and categorial apparatus, the military remains in the realm of dogma and obsolete practice or arbitrariness as regards uncritical taking over or copying the so-called contemporary solutions.

Based on semantic analysis and establishing of relations between the category notions on the status and abilities, their relationship is described, with an emphasis being put on mutual dependence of missions and tasks, abilities and capabilities. Understanding the relations of the mentioned categorial notions is of essential relevance for as objective as possible comprehension and evaluation of the present condition and establishment of the ability level as regards the achievement of the set goals in the development of the military or its individual parts.

Key words: missions, tasks, abilities, capacities.

Terrorism – a War In Continuity

Milan V. Petković

The first part of the paper analyzes contemporary terrorism as a social phenomenon over three periods of its development: in 1970s, at the end of the 20th century, and in the beginning of the 21st century, and rapid growth of Islamic terrorism. Also, the development of the terrorist practicum is analyzed as essential element of terrorist training and its adjustment to historical and spatial setting in which a terrorist organization acts.

The second part of the paper discusses the networking of terrorist elements and activities under the auspices of al-Khaeda, and the US and EU response to terrorist actions as the most serious threat to the contemporary world.

Key words: terrorism, war, al-Khaeda, Islamic fundamentalism.

ZUSAMMENFASSUNGEN

Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik zur Stärkung der Europäischen Union

Oberst Josef Hölzl

Durch den Vertrag von Amsterdam, der im Jahre 1999 in Kraft getreten ist, wurde die Zusammenarbeit der EU-Mitgliedstaaten im Bereich der Verteidigungspolitik gestärkt. Im selben Jahr hat das EU-Gipfeltreffen in Helsinki stattgefunden, bei welchem die Gründung der «Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik» bestätigt wurde. In der Erklärung von Laeken wurde der Kernpunkt des Umfangs der Erweiterung dieser Politik erörtert, wobei man das neue Relation zum Terrorismus in Betracht zog. Die Arbeitsgruppe im Europäischen Parlament, die sich mit den Fragen der Sicherheits- und Verteidigungspolitik befasst hat und dessen Bericht im Dezember 2002 Veröffentlicht wurde, wollte das die Welt ein starkes Europa bekommt, das über eine Vielzahl von mächtigen Instrumenten verfügt, einschliesslich respektable Streitkräfte. Die Entwicklung der Zusammenarbeit mit den internationalen Organisationen – die NATO, die Vereinten Nationen und die Organisation für die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik – ist eine wesentliche Herausforderung für die Stärkung des Sicherheits- und Verteidigungssystems der EU.

Die Europäische Union ist einer der bedeutendsten Akteure in den internationalen Beziehungen und eben daraus geht die Bedeutung der Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik (ESDP) hervor, die den Forschungsgegenstand dieser Arbeit darstellt. Die Europäische Union entwickelte ein detailliertes System zur Krisenbewältigung und einen Entscheidungsprozess für die Antwort auf Krisen und für den Einsatz deren militärischer oder zivilen Kräfte. Der wesentliche Sinn einer Entscheidung für den Einsatz dieser Kräfte liegt darin, dass es in der Welt eine mächtige Organisation der europäischen Staaten wie die EU gibt. Für die Wissenschaft steht in diesem Zusammenhang eine Vielzahl von Fragen offen, wie z.B.: Wie können die militärischen und zivilen Kräfte im Rahmen der ESDP verstärkt werden und wird darunter eine stärkere Offenbarung der Macht der EU verstanden? Um diese Fragen zu beantworten, ist es notwendig, die mit der ESDP in Verbindung stehenden Faktoren und die Macht der Europäischen Union zu identifizieren, was Gegenstand dieser Arbeit ist.

Stichwörter: Europäische Union, Sicherheits- und Verteidigungspolitik, EU, ESDP.

Provincial Reconstructions Teams in Afghanistan Innovatives Mittel zur Bewältigung von internationalen Krisen unter Probe gestellt

Markus Gauster

Seit 2003 ist man bestrebt, mit Hilfe der sogenannten Provincial Reconstruction Teams – PRTs relativ kleine zivile und militärische Komponenten vor Ort in Afghanistan zu kombinieren, um durch den Focus auf die Provinz- und Bereichszentren allumfassende Er-

gebnisse zu erzielen und um die politische Führung und afghanische Gesellschaft breit zu unterstützen, aber so dass man sie weder von der Verantwortung befreit, noch über sie dominant ist. Die bisherige Erfahrung mit den PRTs (dessen Anzahl zwischen 2003 und 2007 von sieben auf fünfundzwanzig gestiegen ist) weist auf ihr beachtliches Potential hin, als Instrument für allumfassende Bewältigung von Konflikten und den Aufbau der Nation.

In der Arbeit wurden einerseits allgemeine Informationen über das Modell des PRT und andererseits ein Vergleich der amerikanischen, britischen und deutschen Verwirklichung dieses Modells gegeben. Dieses Team soll als eine Übergangsstufe in der wissenschaftlichen Analyse des Themas betrachtet werden, das zweifelsohne immer bedeutender wird, nicht nur für die Entsendestaaten, sondern auch für die Sicherheitsorganisationen wie die NATO.

Das ist eine Übersetzung der ursprünglichen Textes, der im Januar 2008 veröffentlicht wurde, in Occasional Paper Series No 16, im Europäischen Zentrum für Sicherheitsstudien George C. Marshall.

Stichwörter: Provincial Reconstruction Team, Afghanistan, Deutschland, USA, Vereinigtes Königreich.

Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan und das Einsatzmodell der Streitkräfte der Tschechischen Republik

Marko Savković und Zoran Kučeković

Provincial Reconstruction Teams stellen eine bedeutende Innovation in der Praxis der Postkonflikt- Stabilisierung und -Rekonstruktion dar. Diese zivil-militärischen Strukturen, die dem Kommandeur vor Ort verantwortlich sind, sind im Kontext des "gescheiterten" Staates entstanden, wo man von den ISAF Kräften erwartet, dass sie zur gleichen Zeit, über die traditionelle Funktion hinaus, die bewaffnete Bedrohung für die Ordnung, die hergestellt wird, zu neutralisieren, einen Wiederaufbau der Grundinfrastruktur sichern, als notwendige Voraussetzung der Verbesserung des alltäglichen Lebens der Bevölkerung. Die Arbeit dieser Teams ist aber durch zahlreiche Kontroversen gekennzeichnet. Die wichtigsten Kontroversen beziehen sich auf den Kernpunkt ihres Einsatzes und auf den Eintritt in den für die (internationalen) humanitären Organisationen "reservierten" Raums. Vor welchen Herausforderungen stehen die Elemente der nach Afghanistan entsendeten Teams, wird die Fallstudie über den Einsatz der Streitkräfte der Tschechischen Republik belegen, aber auch die Erfahrung der anderen Staaten.

Stichwoerter: Provincial Reconstruction Teams, PRT, Afghanistan, Friedenserhaltung, friedens erzwingende Massnahmen, Staatsaufbau, Postkonflikt-Stabilisierung, Rekonstruktion, USA, Tschechische Republik, Streitkräfte.

Die Reform der hohen militärischen Ausbildung der Republik Serbien – Missionen der Streitkräfte von Serbien und der Bologna-Prozess

Dr. Jan Marček, Oberst und Dr. Radun Jeremić, Oberst

In der Arbeit wurde der Einfluss der normativ-doktrinären und Ausbildungs-determinanten auf die Reform des hohen militärischen Ausbildungssystems. Die Analyse umfasst folgende normative-doktrinären Voraussetzungen: Das Gesetz über die Verteidigung, Natio-

nale Sicherheitsstrategie, Strategie der Verteidigung, Strategic Defence Review, Entwurf der Militärdoktrin und Ministeranleitung. Darüber hinaus waren folgende Ausbildungsdeterminanten der Gegenstand dieser Analyse: die Bologna-Deklaration für die hohe Ausbildung im europäischen Raum, das Gesetz über die hohe Ausbildung der Republik Serbien und die Erfahrungen einiger ausländischen Systeme militärischer Ausbildung mit der Offizierausbildung gemäss dem Bologna-Prozess. Die definierten Profile und die erzielten Forschungsergebnisse im militärischen Ausbildungswesen sind bei der Definierung des Modells der Offizierausbildung und bei der Fertigung der Studienprogramme in Betracht gezogen worden.

Der Reformprozess der hohen militärischen Ausbildung gliedert sich in drei Phasen: Die erste Reformphase umfasst Aktivitäten zur Herstellung einer engeren Zusammenarbeit zwischen der Militärakademie und der Universität in Belgrad und einigen dazugehörigen Fakultäten, woraus sich gemeinsam erarbeitete Studienprogramme ergeben haben; Die zweite Reformphase begann mit dem Prozess der Akkreditierung der Militärakademie und der Wehrmedizinischen Akademie als hohe Ausbildungsstätten für akademische Studien und deren Studienprogrammen; Die dritte Reformphase beginnt mit der Gründung einer integrierten Militärischen Universität und ihrer Akkreditierung, sowie auch mit der Akkreditierung der Studienprogramme für die dritte Ebene der Ausbildung (Doktorstudien). Im Laufe der zweiten und dritten Reformphase sind parallel zu diesem Prozess vier Ebenen der fachbezogenen Fortbildung der Offiziere (Ausbildung im Laufe des Lebens) projiziert worden.

Stichwörter: Reform, hohe militärische Ausbildung, Missionen der Streitkräfte von Serbien, Bologna-Prozess, Militärakademie, Wehrmedizinische Akademie, Streitkräfte von Serbien, Akkreditierung, fachbezogene Fortbildung, Ausbildung im Laufe des Lebens.

Probleme und Perspektiven des militärischen Berufs

Mag. *Srdjan* Milenković, OTL; Mag. *Saša* Veselinović, Major; Dr. *Ankica* Milojević

Der militärische Beruf ist überall in der Welt, so auch in Serbien, in vieler Hinsicht spezifisch. Eine besondere Eigenart sind die in den militärischen Schulen erworbenen Kenntnisse, die man nur in dieser Organisation anwenden kann und die in anderen staatlichen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Systemen kaum anwendbar sind. Deshalb sollte dem jungen Menschen, der sich für diesen ausserordentlich schweren und ehrenhaften Beruf entscheidet, die Planung seiner Berufslaufbahn möglich gemacht werden. Gerade deshalb soll die Berufslaufbahn vorhersehbar sein, mit klaren und langfristig festgelegten Kriterien im Bezug auf die Fortbildung, Beförderung und Zuteilung der Arbeitsplätze/Posten.

Der Gegenstand dieser Arbeit sind die Probleme, die sich in der aktuellen Periode der militärischen Organisation in Serbien auf dem Wege der professionellen Entwicklung des Offizierspersonals befinden, sowie auch die Wege ihrer Überwindung.

Stichwörter: Berufslaufbahn, militärischer Beruf, Organisation.

Die theoretischen Grundlagen der zivil-militärischen Beziehungen

Mag. *Vanja* Rokvić

Obwohl man bei der Forschung der zivil-militärischen Beziehungen und der demokratischen Kontrolle der Streitkräfte von Platos Republik, die er vor nahezu zweieinhalbtausend Jahren geschrieben hat, von dem bekannten Dilemma «wer behütet die

Hüter» und Junenals Frage sed quis custodit ispos custodes ausgehen kann, wurden die ersten theoretischen Grundlagen zur ihrer Erforschung zur Zeit des Kalten Krieges gegeben. Man geht von zwei Werken aus, die als Grundlagen für das Studium der aktuellen zivil-militärischen Beziehungen gelten: Der Soldat und der Staat von Samuel Huntington (1957) und Der professionelle Soldat von Morris Janowitz (1960). Die erwähnten Studien werden als klassische Theorien der zivil-militärischen Beziehungen angesehen. Über die klassischen Theorien hinaus kann man derzeit über eine Vielzahl von sgn. Nachkaltkriegs-Theorien über zivil-militärische Beziehungen sprechen.

Stichwörter: zivil-militärische Beziehungen, demokratische Kontrolle, theoretische Grundlagen, klassische Theorien, Nachkaltkriegs-Theorien.

Der Begriff, die Elemente und Komponenten der operationalen (operativen) und funktionalen Fähigkeiten

Prof. Dr. *Mitar Kovač*, Brigadengeneral

Infolge der Veränderungen in der Physionomie der modernen Kriege und bewaffneter Konflikte, sowie aufgrund der Praxisforderungen und ungenügend präziser Bedeutung der Termini in der Übersetzung, entstehen etliche Bedenken im Bezug auf den Inhalt und Umfang einiger kategoriellen Begriffe – Ressource, Fähigkeiten, Kapazitäten und Kampffähigkeiten. Das Problem ist weitaus komplizierter, wenn man in die Klassifikationsreihe Attribute wie operative, funktionale und operationale Fähigkeiten einführt und dabei Sythagmareihen entstehen. Obwohl ungenügend theoretisch begründet, kommen diese Begriffe in der militärischen Praxis in den ständigen Gebrauch und haben eine nachteilige Auswirkung auf die Feststellung und Quantifizierung der Forderungen und Möglichkeiten der Systeme der militärischen Organisation.

Die Auffassung und die Ordnung der Begriffe beeinflussen die Entwicklung der Theorie und bezeichnen den Progress bei der praktischen Tätigkeit. Die Unordnung und das Chaos in der Theorie bringt jedoch zur Fehldeutung des Wesentlichen in der Praxis und zum Missverständnis im Prozess der Erfüllung der Aufgaben. Dies steht dem Sinn der militärischen Organisation und der Natur der militärischen Tätigkeit entgegen. Die Auffassung des Inhaltes und des Umfangs der eingeordneten Begriffe und ihrer gegenseitigen Beziehungen ist ein Imperativ moderner Streitkräfte und des Verteidigungssystems. Wenn in diesem Zusammenhang keine Ordnung in dem begrifflich-einordnenden Apparat besteht, bleiben die Streitkräfte in dem Reich der Dogma und veralteter Praxis oder Willkür bezüglich unkritischer Übernahme oder Nachahmung der sgn. modernen Lösungen.

Anhand der semantischen Analyse und der Festlegung der Relationen zwischen den eingeordneten Begriffen bezüglich der Lage und Fähigkeiten ist ihre Beziehung beschrieben worden, wobei der Schwerpunkt auf gegenseitiger Abhängigkeit der –Missionen und Aufgaben, der Fähigkeiten und Möglichkeiten ruht. Das Verständnis der Beziehungen zwischen den angeführten eingeordneten Begriffen ist von wesentlicher Bedeutung, damit eine bessere Objektivität bei der Erfassung und Beurteilung der bestehenden Lage erreicht und die Fähigkeitsebene im Bezug auf das Erreichen der festgelegten Ziele bei der Entwicklung der Streitkräfte oder ihrer einzelnen Teile festgestellt wird.

Stichwörter: Missionen, Aufgaben, Fähigkeiten, Kapazitäten.

Terrorismus – der Krieg in der Kontinuität

Milan V. Petković

Im ersten Teil des Artikels wird der gegenwärtige Terrorismus als gesellschaftliche Erscheinung im Laufe der drei Perioden seiner Entwicklung analysiert: die siebziger Jahre des 20. Jahrhunderts, Ende des 20. Jhs., Ende des 20. und Anfang der 21. Jhs und der wuchernde islamische Terrorismus. Ebenfalls behandelt man die Entwicklung des terroristischen Praktikums als wesentlichen Elements für die Ausbildung der Terroristen und seine Anpassung an das geschichtliche und räumliche Ambiente, in dem eine terroristische Organisation tätig ist.

Der zweite Teil des Artikels analysiert die Vernetzung der terroristischen Elemente und Aktivitäten unter der Führung der Al Kaida und die Reaktion der USA und der EU auf die terroristischen Aktivitäten als höchst ernsthafte Bedrohung für die modernen Welt.

Stichwörter: Terrorismus, Krieg, Al Kaida, islamischer Fundamentalismus.

Европейская политика безопасности и обороны в целях укрепления Европейского союза

Полковник Йозеф Хелцл (Josef Hölzl)

Соглашением, заключенным в г. Амстердаме, вступившим в силу в 1999 году укрепляется сотрудничество между странами – членами Европейского союза (ЕС) в сфере политики обороны. В этом же году состоялся и саммит ЕС в городе Хельсинки, на котором подтверждено создание «европейской политики безопасности и обороны». После этого на встрече в Лакене (Декларация о будущем европейского союза) рассмотрен вопрос расширения этой политики, при чем особое внимание уделено отношению к терроризму. Рабочая группа Европейского парламента, занимающаяся вопросами политики безопасности и обороны, отчет которой опубликован в декабре месяце 2002 года, настаивала на создании более крепкой Европы, в распоряжении которой находилось бы большое количество механизмов и систем управления, в том числе солидные вооруженные силы. Развитие сотрудничества с международными организациями – НАТО, Объединенные народы и Организация по европейской безопасности и сотрудничеству является основным фактором для укрепления системы безопасности и обороны.

Европейский союз является одним из самых значимых субъектов международных отношений и отсюда же происходит значимость Европейской политики безопасности и обороны (ESDP), являющейся предметом исследования данной статьи. Европейский союз разработал детальную систему управления кризисом, также процедуру принятия решений в целях быстрого реагирования и привлечения своих сил, вооруженных, или гражданских. Основным смыслом и характером создания таких сил – существование на мировой сцене союза европейских государств, такого как Европейский союз. Для науки появилось множество вопросов, как например: как увеличить количество вооруженных сил и гражданского персонала в рамках ESDP и подразумевает ли это проявление силы ЕС? Чтобы ответить на такие вопросы, в первую очередь необходимо определить те факторы, которые связывают ESDP и силу Европейского совета, что является и предметом обсуждения в настоящей статье.

Ключевые слова: Европейский союз, политика безопасности и обороны, ЕУ, ESDP.

Провинциальные команды по проведению реконструкции в Афганистане Тестирование нового метода управления международными кризисами

Маркус Гаустер (Markus Gauster)

С 2003 года, путем так называемых Провинциальных коалиций по проведению реконструкции (Provincial Reconstruction Teams – PRTs), прилагаются усилия скомбинировать небольшой гражданский персонал и вооруженные

силы в Афганистане с целью достижения результатов и оказания широкой поддержки политическому руководству и государству путем фокусирования на провинциальные и региональные центры, но при этом обращая внимание на то, чтобы не уменьшить их ответственность, а также не доминировать над ними. Опыт, накопленный до сих пор с PRTs (количество которого с 2003г. по 2007г. Увеличилось на семи до двадцати раз) указывает на их немалый потенциал, в качестве инструмента в общем управлении конфликтами и создании нации.

В статье представлены обобщенные информации о модели Провинциальных коалиций по проведению реконструкции (Provincial Reconstruction Team – PRT), с одной стороны, и сравнение американской, британской и немецкой реализации этих проектов, с другой стороны. Этот проект необходимо рассматривать как переходный шаг к научному анализу темы, которая, однозначно, становится значимой не только для государств которые направляют свои вооруженные силы с целью реализации этих проектов, а и для организаций по безопасности, таких как НАТО.

Это перевод исходного текста, опубликованного в январе месяце 2008 года в Occasional Paper Series No 16, в Европейском центре по вопросам безопасности имени Джордж К. Маршал.

Ключевые слова: провинциальные коалиции по проведению реконструкции, Афганистан, Германия, США, Уединенное Королевство.

Провинциальные команды по проведению реконструкции в Афганистане и модель привлечения Вооруженных Сил Республики Чехия

Марко Савкович и Зоран Кучекович

Провинциальные коалиции по проведению реконструкции в Афганистане представляют собой значимую инновацию в области постконфликтной стабилизации и реконструкции. Эти структуры из гражданского персонала и вооруженных сил, которые подчиняются коменданту, созданы в контексте «неуспешного» государства, в котором от сил ISAF ожидается обеспечить, кроме традиционной функции нейтрализации конфликта, восстановление основной инфраструктуры, необходимой для улучшения условий жизни граждан. Однако, работа таких коалиций связывается с многочисленными контroversами, среди которых выделяются те, которые касаются природы их привлечения и появления на территории, «предназначенной» для работы (международных) гуманитарных организаций. О каких задачах коалиций, направленных в Афганистан, речь идет, покажет нам анализ привлечения Вооруженных Сил Республики Чехия, в том числе опыт других государств.

Ключевые слова: Провинциальные коалиции по проведению реконструкции, PRT, Афганистан, сохранение мира, восстановление мира, строительство государства, постконфликтная стабилизация и реконструкция, США, Республика Чехия, вооруженные силы.

Реформа высших военно-учебных заведений в Республике Сербия – миссия Вооруженных Сил Республики Сербия и болонский процесс

Проф. д-р *Йан* Марчек, полковник и проф. д-р *Радун* Еремич, полковник

В данной статье проанализировано влияние нормативно-доктринальных научных элементов на реформу системы высших военно-учебных заведений. Анализом охвачены следующие нормативно-доктринальные предположения, а именно: Закон об обороне, Стратегия национальной безопасности, Стратегия обороны, стратегический обзор обороны, Проект военной доктрины и Министерские инструкции. Кроме вышеизложенного, предметом настоящей статьи являются следующие научные элементы, а именно: Болонская декларация о европейской системе образования; Закон о высшем образовании Республики Сербия и опыт неких иностранных военно-учебных заведений в образовании офицерских кадров в соответствии с болонским процессом. При определении модели образования офицерских кадров и разработки учебных программ принимались во внимание уже утвержденные требования, относительно подготовки офицеров с командным профилем в Вооруженных Силах Сербии, также результаты исследования системы военного образования.

Процесс реформы высших военно-учебных заведений состоит из трех этапов: первый этап охватывает мероприятия по установлению более тесного сотрудничества Военной академии и Университета в Белграде, в результате чего разработана совместная учебная программа; второй этап реформы начался с процесса аттестации Военной академии и Военно-медицинской академии; третий этап реформы начинается с формирования интегрированного Военного университета и получения аттестации, также получения аттестации для учебных программ для третьего уровня образования (доктор наук). Вместе с этим процессом, в течение второго и третьего этапов реформы разработаны четыре уровня повышения квалификации для офицеров.

Ключевые слова: реформа, высшее военно-учебное заведение, миссии Вооруженных Сил Сербии, Болонский процесс, Военная академия, Военно-медицинская академия, аттестация, повышение квалификации, образование в течение жизни.

Проблемы и перспективы военных профессий

Кандидат наук *Срджан* Миленкович, подполковник
кандидат наук *Саша* Веселинович, майор
д-р *Анкица* Милоевич

Военная служба повсюду в мире, в том числе в Сербии во многом характеризуется своей спецификой. Особенно специфичными являются знания, умения и навыки учащихся на военных училищах, которыми можно воспользоваться только в военных организациях. Их применение в государственных, общественных

и хозяйственных системах не имеет большого значения. Вот именно поэтому молодым людям, которые решили заниматься этой честной профессией, необходимо обеспечить условия для планирования карьеры, и утвердить четкие и долгосрочные критерии по повышению квалификации, повышению в должности и назначению на новые должности.

Предметом настоящей статьи являются вопросы профессионального развития офицерских кадров, которые в период военной реорганизации в Республике Сербия, необходимо решить.

Ключевые слова: карьера, военная служба, организация.

Теоретические основы гражданско-военных отношений

Кандидат наук *Ваня Роквич*

Несмотря на то, что исследование гражданско-военных отношений и демократического контроля вооруженных сил базируются на произведении Платона «Республике» написанного две с половиной тысячи лет назад, и всем известной дилемме «кто хранит войска», также на вопросе Ювенала «sed quis custodit ipsos custodes – первые теоретические основы для изучения этих отношений созданы в период Холодной войны. Исходными основами при исследовании современных гражданско-военных отношений используются трактаты: Военнослужащий и государство Сэмюэла Хантингтона (1957) и Профессиональный военнослужащий Мориса Яновица (1960). Вышеупомянутые трактаты считаются классическими теориями гражданско-военных отношений. Кроме классических теорий о гражданско-военных отношениях в настоящее время можно говорить и о многочисленных теориях о гражданско-военных отношениях, которые появились после окончания холодной войны.

Ключевые слова: гражданско-военные отношения, демократический контроль, теоретические основы, классические теории, теории, созданные после окончания холодной войны.

Понятия, элементы и факторы оперативных и функциональных способностей

Проф. д-р *Митар Ковач*, бригадный генерал

В результате изменений физиономии современных войн и вооруженных конфликтов, также в результате несоответствующего перевода понятий возникают определенные недоумения по вопросам значения и объемов отдельных категориальных понятий - ресурсы, способности, мощности и боевые возможности. Проблема становится еще более сложной, когда речь идет о классификации и введении описаний оперативной и функциональной способностей, и появлении новых смысловых единств. Эти понятия потом, хотя они недовольно теоретически уточнены, занимают свои места в военной практике и вызывают последствия в сфере определения и квантификации потребностей и возможностей военно-организационных систем.

Правильное понимание и наведение порядка в этой сфере оказывает влияние не только на развитие теории, но представляет и прогресс в практических действиях. Беспорядок и хаотичность в теориях вызывают недоумения по сути вопроса, в том числе в процессе реализации задачи. Такие выявления не в соответствии с пониманием военной организации, тем самым с природой военной деятельности. Правильное понимание содержания и объема категориальных понятий и их отношений являются задачей любых современных вооруженных сил и систем обороны. В связи с этим, если нет порядка в этой сфере, вооруженные силы останутся в царстве догмы и устаревшей практики, или произвольности, относительно некритического копирования так называемых современных решений.

На основании семантического анализа и установления соотношений между категориальными понятиями о положении и способностях, описаны их отношения, причем акцент сделан на взаимоотношениях миссий и задач, способностей и возможностей. Понятие соотношений между указанными категориальными определениями имеет существенное значение при объективной оценке существующего положения и определения уровня способности в целях достижения установленных целей, относительно развития вооруженных сил или их отдельных частей.

Ключевые слова: миссия, задачи, способности, объемы.

Терроризм – война в континуитете

Милан В. Петкович

В первой части данной статьи проанализировано понятие современного терроризма как общественного явления в течение трех периодов его развития: семидесятые годы XX века, конец XX и начало XXI веков, в т.ч. расширение исламского терроризма. Также, в статье рассматривается развитие теоретического практикума как существенного элемента для обучения террористов и их приспособления к историческим и пространственным условиям, в которых некие террористические организации действуют.

Во второй части статьи проанализирована сеть террористических элементов и активностей под руководством Ал Каида и реакции США и ЕС на террористические действия, которые являются самой серьезной угрозой для современного мира.

Ключевые слова: терроризм, война, Ал Каида, исламский фундаментализм

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштампан у два примерка, с једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

- за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице;
- за часописе: назив часописа, број, назив и место издавача, годину излажења и број странице почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефона (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна с називом банке и општину места становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

Уредник

**ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ
И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ
ДЕЛАТНОСТ**
11000 Београд, Балканска 53 • телефакс: 011/7612-506

Прејоручујемо нова издања ВОЈНОИЗДАВАЧКОГ ЗАВОДА

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И БЕЗБЕДНОСНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ СВЕТА

др Станислав Стојановић

Глобализација као противречан друштвени процес подразумева интензивно економско, технолошко, политичко, културолошко и војно повезивање људи, народа и држава. У исто време, глобализација показује највеће аномалије и најизраженије негативне тенденције. Књига је допринос спознаји безбедности ризика и вредно је научно-теоријско полазиште за дефинисање безбедности савременог света.

- броширано, 17 × 24 cm, 274 стр.
- шифра 111088 • цена: 1.944,00 дин.

ОПЕРАЦИЈЕ У МИРУ

др Душан Вукчевић

У књизи су обрађене операције у миру у складу са постојећим доктринарним документима Војске Србије, са тежиштем на невојном угрожавању безбедности и могућим начинима супротстављања. Намењена је студентима Војне академије и слушаоцима на свим нивоима постдипломских усавршавања, и свима које интересује област безбедности.

- броширано, 17 × 24 cm, 108 стр.
- шифра 111083 • цена: 540,00 дин.

ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ – зборник радова

Група аутора

Зборник радова са научног скупа, који је одржан у Београду 28. и 29. јануара 2009. године, садржи 19 радова (на енглеском и српском језику) у којима је обрађена размена искустава и научних достигнућа домаћих и међународних експерата у области управљања ванредним ситуацијама, са тежиштем на улози Министарства одбране и војске у ванредним ситуацијама изазваним невојним чиниоцима.

- броширано, 17 × 24 cm, 512 стр.
- шифра 111085 • цена: 864,00 дин.

SRPSKI VOJNI SANITET / SERBIAN ARMY MEDICAL CORPS

др Зоран Весић, проф. др Бранислав Појковић

Монографија о српском војном санитету поводом 170 година од формирања санитетске службе у српској војсци. Приказан је историјат санитета, ветеринарска служба, санитетска одељења и војне здравствене организације.

- тврд повез, 23 × 31 cm, 208 стр.
- шифра 111084 • цена: 2.160,00 дин.

ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТ У ПРОГРАМУ „ПАРТНЕРСТВО ЗА МИР“

мр Мирослав Глишић

У књизи су описане околности које су условиле развој интероперабилности и пораст њеног значаја у евроатлантским безбедносним интеграцијама. Дат је детаљан приказ организације НАТО за стандардизацију и описани су могући начини достизања интероперабилности држава учесница програма „Партнерство за мир“ са снагама НАТО.

- броширано, 17 × 24 cm, 236 стр.
- шифра 111089 • цена: 1.674,00 дин.

СВЕТ ЛОВА И ДИВЉАЧИ У ЛОВИШТИМА СРБИЈЕ

Милорад Јевремовић, Славољуб Јованчић

Најважнија ловна дивљач Србије, начини лова појединих врста дивљачи, ловачко оружје, ловачки пси, етика лова, газдовање ловиштем и гајење дивљачи. Преглед ловишта у Србији и оцењивање ловачких трофеја.

- тврд повез, 17 × 24 cm, 448 стр.
- шифра 111086 • цена: 2.376,00 дин.

Овом наруџбеницом неопозиво наруџујем књиге са шифром/примерака

Телефони за информације:
(011) 7612-506 и војни 23-495

Купац: _____

Улица и број: _____

Место и број поште: _____

Телефон: _____

Потпис наручиоца: _____

Књиге ћу платити (заокружити број):

1) одједном (плаћање унапред)

2) на кредит у _____ месечне рате (највише 6 рата)
по _____ динара (најмањи износ рате је 1.000 дин.)

Уз наруџбеницу послати доказ о уплати.

НАПОМЕНА: за сваку наруџбу књига потребно је уплатити 200,00 дин. за трошкове поштарине.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

Жиро рачун: 840-19540845-28 РЦ МО; пиб 102116082

Рекламације за наручене књиге
примамо у року од 30 дана

Ликовно-графички уредник
мр *Небојша* Кујунџић
nebojsa.kujundzic@mod.gov.rs

Језички редактори
Вера Звонарек-Јовановић, професор
vera.zvonarek-jovanovic@mod.gov.rs
мр *Наташа* Николић
natasa.nikolic@mod.gov.rs

Техничко уређење
Звезда Јовановић

Преводиоци:

на енглески језик
Душанка Пивљанин, професор

на немачки језик
Гордана Богдановић, професор

на руски језик
Оливера Хајдуковић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Центар за војнонаучну документацију, информације и библиотекарство
(ЦВНДИБ)

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Служи као отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног размишљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.